

Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi

ZORA

117

Marko Jesenšek

Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi

Mednarodna knjižna zbirka ZORA

Uredniki zbirke

Jožica Čeh Steger, Univerza v Mariboru, SLO

Marko Jesenšek, Univerza v Mariboru, SLO

Bernard Rajh, Univerza v Mariboru, SLO

Marc L. Greenberg, University of Kansas, USA

Alenka Jensterle Doležal, Univerzita Karlova v Praze, CZ

István Lukács, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, H

Emil Tokarz, Akademia Techniczno-Humanistyczna, Bielsko-Biała, PL

Knjiga je izšla s finančno pomočjo Javne agencije
za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

ZORA

117

Marko Jesenšek

**Slovenski jezik
v visokem šolstvu,
literaturi in kulturi**

Maribor, Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Praha

2016

ZORA

117

Marko Jesenšek

Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi

Izdala in založila

Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in
književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru

Za založbo

Marko Jesenšek

Recenzentki

Red. prof. dr. Mihaela Koletnik

Red. prof. dr. Irena Stramljič Breznik

Jezikovni pregled

Izred. prof. dr. Natalija Ulčnik

Slika na naslovnici

Srdan Mohorič, *Enigma*, 2008

Grafična priprava

Katarina Visočnik

Naklada

300 izvodov

Tisk

Dravski tisk

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

811.163.6'272:378(497.4)

JESENŠEK, Marko

Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi
in kulturi / Marko Jesenšek. – V Mariboru :
Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike
in književnosti, 2016. – (Zora ; 117)

ISBN 978-961-6930-42-0

COBISS.SI-ID 88400385

Bredi, Marijanu, Petru

Vsebina

9 Spremna beseda

JEZIKOVNA POLITIKA

- 15 O slovenščini kot jeziku znanosti in univerzitetnega izobraževanja
- 40 »Slovenščina ni nič vredna!«
- 47 Domoljubna davorija in usojenost jezika
- 60 Slovenščina kot učni jezik na slovenskih univerzah
- 68 »*S Slovenci ne drugi, tem gre, Slave pesem, lajati, tace lizat*«
- 82 Slovenski jezik in Evropska zveza
- 99 Slovenski jezik v globalnem evropskem prostoru
- 105 O prenovi pouka slovenskega jezika
- 110 Dvoje razmišljanj o starem novem pravopisu

MED LITERATURO IN JEZIKOM

- 117 Materni jezik, jezik okolja in tuji jeziki v avtobiografskih črticah Zofke Kveder
- 131 Humornost v kratki pripovedi Prežihovega Voranca
- 142 Besedna in slogovna oznaka pekla v Prežihovi črtici *Solzice*
- 148 Potrč in vprašanje slovenskega knjižnega jezika
- 160 Jezikovne značilnosti slovenskega prevoda Selimovičevega romana *Derviš in smrt*

171	Lermontov v slovenščini
191	<i>Jadro</i> Lermontova v slovenskih prevodih
208	Zakaj podnapisi?
218	Viri in literatura
233	Recenziji

Spremna beseda

Slovenski jezik v zglobaliziranem (=skomercializiranem) visokem šolstvu – zakaj sploh in kako dolgo še? Nebodigatreba dela slovenske uni-elite, krivec za (ne)kakovost slovenskega univerzitetnega izobraževanja, cokla internacionalizacije. Zakaj slovensko, če je v uni-okolju angleško bolj imenitno, odlično in predvsem udobno? Rektorska konferenca, ministrica, Vlada, ali se jim bodo pridružili tudi poslanci in nam bomo tako demokratično ukinili kulturo, »katere del smo in ki nedvomno hrani naše znanje«? Slovenski jezik – nekoristnost koristnega? Verjamem, da ne, saj tako kot Nuccio Ordine za grščino in latinščino ponavljam: koristnost nekoristnega. Anglizacija slovenskega visokega šolstva je poskus, da v naših univerzitetnih predavalnicah prevlada vsebinsko prazno, malovredno sporazumevanje, kot je »pravilno /je/ napovedal Julien Gracq, ko je v članku, objavljenem v *Le Monde des Livres* 5. februarja 2000, na področju izobraževanja napovedal zmagoslavje vse bolj trivialnega komuniciranja, zasnovanega na postopnem uveljavljanju angleščine v škodo jezikov, ki veljajo za nekoristne«. Angleščina namreč postaja (tudi v glavah dela slovenske uni-elite) »nekakšen dovršeni esperanto«, bližnjica do »trivialne komunikacije«, ali kot je to odlično ponazoril Julien Gracq z besedno figuro »nekakšen odpiralč konzerve, univerzalni *passe-partout*«, tj. Duchampova vrata, »ki so odpirala samo eno sobo, hkrati pa zapirala drugo«. Ne zavedajo se, ki dajejo prednost angleškemu učnemu jeziku pred slovenskim, da s tem zapiramo vrata za seboj – s tujim učnim jezikom bomo izgubili istovetnost med zavestjo in resnico, začeli bomo sprejemati tuj način razmišljanja, tujo, neslovensko kulturo, s tem pa se bomo izslovenili ter postali Neslovenci. In tako bomo nanovo predstavili znano temo, ki jo je odprl Nuccio Ordine v svojem delu *Koristnost nekoristnega* (Cankarjeva založba, 2015): »Imeli bomo slovenstvo brez spomina, ki bo popolnoma izgubilo občutek lastne identitete in lastne zgodovine.«

V Toporišičevem letu sem veliko razmišljal o položaju slovenskega jezika v visokem šolstvu in pokazalo se je, da na Slovenskem prihaja do jezikovnega odpadništva v vsaki generaciji. Vedno težje ga je preprečevati, še zlasti

danes, ko se nosilci sklicujejo na sicer »pozitivne« vrednote, ki pa jih prirejajo potrebam komercializacije visokega šolstva. Anglizacija slovenskih univerz je dekla dobička, zato si del slovenske uni-elite tako prizadeva, da bi jo izrinili iz predavalnic in jo omejili zgolj na domačijsko rabo. Toporišič je tako odpadništvo najostreje obsodil, razlagajoč da »/m/ali jeziki se morajo velikih ves čas otresati – včasih smo se morali nemškega, potem srbohrvaškega, pa panslovanščine ... zdaj pač angleščine«. Opozarjal je, kam vodi odpad od jezika in kako se širi. Z lepo primero (»Vsak jezik ima svoj dom, in dom slovenščine je tukaj«) je izrazil vlogo in pomen slovenskega jezika v Sloveniji in na slovenskih univerzah.

Vsak jezik ima svoj dom, in dom slovenščine je tukaj, to sem zagovarjal že v drugi Jugoslaviji – kdor pride sem, naj se nauči slovensko, tako kot se naši izseljenci naučijo jezika držav, v katere se priselijo. Ta problem je obstajal že v Kopitarjevem času, ko se Nemci niso hoteli naučiti slovensko, v skladu z nazorom nekega Angleža, ki je spoznal: kolonializator naj nikar ne govori jezika svojih podložnikov oziroma tistih, ki si jih kolonializira! /.../. Če so te kolonializirali, si se moral naučiti jezika kolonializatorjev, tako rekoč si moral peti njihovo pesem, ali pa si ostal zunaj raja. To je bil velik problem postkolonialne Afrike, ki ni imela zadosti obsežnega izobraženega sloja. (Toporišič 2011: 107)

Toporišič se je zavedal, da je le od nas samih odvisno, »v kolikšni meri bomo ohranjali jezik« v globalnem svetu. Evropska zveza od nas ne zahteva, da na slovenskih univerzah slovenski profesorji uvajajo tujejezična angleška predavanja za slovenske študente. Gre za enak položaj, ki ga poznamo iz SFRJ v našem »odnosu do Beograda«, saj »tudi tam smo imeli pravico govoriti slovensko, a jo je le malokdo izkoristil«. Tako se pokaže, da je današnja anglizacija slovenskih univerz povezana na eni strani z denarjem in podzavestnimi predstavami malega naroda, ki povzročajo motnje, na drugi strani pa je posledica manipulacij nestrokovnjakov, ki ne vedo, kaj jezik potrebuje. Toporišič je bil odločno proti temu, da bi bila predavanja na slovenskih univerzah, četudi le del študijskih programov, v angleščini, saj je vedno zagovarjal, da »se mora tisti, ki pride sem, prilagoditi slovenščini in ne nasprotno«.

Ali bomo Toporišičevi učenci in nasledniki zmogli dovolj moči, da preprečimo tako jezikovno odpadništvo? Upam, da ja.

V prvem delu monografije *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi* (Jezikovna politika) prikazujem nerazumen poskus, kako spremeniti

sedaj veljavni 8. člen Zakona o visokem šolstvu, tako da bi se uzakonila angleščina kot učni jezik: slovenski profesor bi lahko slovenskemu študentu na slovenski univerzi za slovenski davkoplačevalski denar predaval v tujem, tj. angleškem jeziku. Gre za najbolj aktualne dogodke slovenske jezikovne politike v letu 2016, ki so v javnosti močno odmevali. Kljub pomembnim argumentom, ki smo jih nasprotniki anglizacije predstavili v javnih nastopih na radiu, televiziji, v časopisih in na okroglih mizah, so predlagatelji sprememb s pomočjo resorne ministrice in Vlade sporno Novelo o Visokem šolstvu vložili v parlamentarno odločanje; tega nismo mogli preprečiti niti z argumentirano razpravo v Državnem svetu, čeprav smo pred tem že zbrali več kot 8.700 podpisov Peticije za vsestranski razvoj slovenskega jezika, podprli pa so nas tudi Društvo slovenskih pisateljev, Programski odbor Toporišičevo leto, ugledni akademiki in profesorji, predlaganim spremembam pa je nasprotovala tudi ministrica za kulturo RS. Na posvetu v Državnem zboru sem napovedal tudi referendum in pritožbo na Ustavno sodišče RS, če bi se nesprejemljivi jezikovni predlogi poskušali uzakoniti. Sedaj je predlog Novele pred poslanci, ki bodo morali odločiti, ali ima naša identiteta res tako nizko ceno, da jo bomo zabarantali zaradi komercializacije visokega šolstva. Pripravljamo amandma na 1. člen Novele o spremembah Zakona o visokem šolstvu, ki naj bi ga vložila ena izmed pozicijskih strank, upajoč, da ga bosta pozicija in opozicija v Parlamentu RS potrdili.

Sledi še osem poglavij v prvem delu monografije, ki kažejo, da so želje, uvesti angleški učni jezik v naše visokošolske predavalnice, postale stalnica v razmišljanjih Rektorske konference RS – v monografiji zato objavljam razmišljanja, ki sem jih o tem vprašanju predstavil na različnih konferencah in so bila objavljena v konferenčnih zbornikih (SSJLK), revijah (Slavia Centralis, Slovenščina v šoli, Muratáj) in medijih (Delo, Večer, Šolski razgledi, radio) oz. sem imel o tem gostujoča predavanja na tujih univerzah (Trst: Slovenski jezik kot učni jezik). Najstarejše besedilo (O prenovi pouka slovenskega jezika) sega v leto 1996, ostale razprave pa so nastale med letoma 2008 in 2015.

V drugem delu monografije (Med jezikom in literaturo) v osmih poglavjih objavljam jezikovne analize domačih (Zofka Kveder, Prežihov Voranc, Ivan Potrč) in tujih pisateljev in pesnikov (Meša Selimović, Lermontov) ter razmislek o tem, ali je slovenske filme, ki so posneti v dialektu, potrebno podnaslavljeni v zborni jezik. Gre za razprave, objavljene v revijah

(Jezik in slovstvo, ČZN), domačih in mednarodnih zbornikih (Maribor, Ljubljana, Ljutomer, Sarajevo, Dunaj) in mednarodni knjižni zbirki Zora, ki dokazujejo, da je slovenski znanstveni jezik sprejemljiv za nastope na domačih in tujih znanstvenih konferencah in da ga ni potrebno nadomeščati z globalnim angleškim.

Država Slovenija mora poskrbeti za nemoten razvoj slovenskega učnega in znanstvenega jezika; ne tako, da ga poskuša na univerzah zabarantati zaradi nekaj evrov, ampak zagotoviti resnično dvojezičnost, ki jo spodbuja Evropska zveza, tj. enakopravnost slovenskega jezika kot uradnega jezika Evropske zveze ne le na papirju, ampak tudi v visokošolskih predavalnicah. Domačim študentom je potrebno omogočiti kakovostno izobraževanje v slovenskem jeziku, za tuje študente in profesorje pa organizirati (intenzivne) tečaje slovenščine in vzporedna predavanja v tujem jeziku, ki ne bo le sinonim za angleščino. Kjer je volja, tam je tudi pot!

V Mariboru, 8. 9. 2016

Jezikovna politika

O slovenščini kot jeziku znanosti in univerzitetnega izobraževanja

Na spletnih straneh Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport je bil 26. februarja 2016 objavljen Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu.¹ Rok za pripombe je bil 21. marec 2016. Predlog preseneča z željo, da se nepremišljeno uvede tuji (tj. angleški) jezik v slovenske univerzitetne predavalnice. Prepričan sem, da je tako početje dolgoročno škodljivo, čeprav del slovenske uni-elite v njem kratkoročno »prepoznava« internacionalizacijo našega visokega šolstva in zmotno misli, da bodo zaradi angleščine naše predavalnice čez noč polne tujih študentov in »uglednih« tujih predavateljev. Gre za tek na kratke proge, saj je tudi nemška rektorska konferenca tako tujčevanje v nemških predavalnicah prepoznala ne za internacionalizacijo, ampak za upad kakovosti visokega šolstva v Nemčiji. Del naše uni-elite pa sili z glavo skozi zid, čeprav je anglizacijo slovenskega visokega šolstva zavrnilo več strokovnjakov in institucij, med drugim so pripombe na nadomeščanje slovenščine z angleščino (= tujim jezikom) v slovenskem visokošolskem izobraževanju poslali Ministrstvo za kulturo, SAZU, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, Slavistično društvo Maribor, Programski odbor Toporišičevo leto in več uglednih posameznikov.² Izrinjanju slovenščine iz slovenskih univerzitetnih predavalnic odločno nasprotujem in opozarjam na škodljive vplive takega razmišljanja in usodne posledice, ki bi jih (verjamem, da do tega ne bo prišlo) tako početje imelo za razvoj slovenskega jezika in kulture – slovenski knjižni jezik bi postal funkcijsko okrnjen (izguba slovenskega znanstvenega in strokovnega jezika), kar bi spodbudilo jezikovno pešanje, ki bi vodilo v izumrtje našega jezika; ali povedano drugače: nadomeščanje slovenskega

¹ http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/

² Prim.: http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/

učnega jezika v slovenskih univerzitetnih predavalnicah z angleškim oz. tujim jezikom (slovenski predavatelji bi posredovali svoja znanja slovenskim študentom v neslovenščini) pomeni začetek konca slovenskega jezika. Predlog sprememb o jeziku v slovenskem visokošolskem sistemu nas vrača v 19. stoletje v čas, preden se je v slovenščini z Miklošičevim prevodom Občedržavlanskega zakonika uveljavila še zadnja funkcijska zvrst, tj. strokovni in znanstveni jezik, s tem pa je slovenščina postala polnofunkcijsko razvit evropski jezik. Predlagatelji naj zato umaknejo spremembe, ki so jih navedli v 1. členu Predloga Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu (v drugi in tretji alineji 1. člena, ki se nanaša na tretji odstavek 8. člena sedaj veljavnega Zakona).

Ali je res potrebno, da se učimo na lastnih napakah?

Ploskanja vseh je deležna profesorica Silvija Borovnik (2016a) za odločno nasprotovanje poskusom, da bi se slovenski učni jezik nadomestil s tujim (angleškim), čeprav nam del slovenske univerzitetne elite v Predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu poskuša dopovedati, da je slovenski jezik cokla našega izobraževanja. Proč z njim! Internacionalizacija visokega šolstva da to zahteva od nas. Angleščina kot sveta resnica slovenskega visokega šolstva! To je sveto prepričanje predlagateljev novega zakona: njihova sveta dolžnost je umakniti slovenski jezik iz slovenskih visokošolskih predavalnic. O, sveta preproščina!

Predlog, da bi slovenski profesor v slovenskih predavalnicah predaval slovenskim študentom v angleščini (= tujem jeziku!), je abotno razmišljanje, nevredno vsakega Slovenca, kaj šele slovenskega intelektualca in univerzitetnega predavatelja. Del slovenske univerzitetne elite pa slovenskemu jeziku ne priznava več *velike načelne vrednosti*. Angleščina je boljša, potrebnejša, primernejša. Tako jezikovno odpadništvo je potrebno preprečiti, preden bi se lahko udejanjilo. Predlog spremembe 8. člena sedanjega Zakona je v nasprotju z Ustavo RS (11. člen, določa: »Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina.«), Zakonom o javni rabi slovenščine (12. člen, določa: »Na območju Republike Slovenije vzgoja in izobraževanje v javno veljavnih programih, od predšolske stopnje do univerze, potekata v slovenščini.«) in Resolucijo o nacionalnem programu za jezikovno politiko. Slovenski študent ima na slovenski državni univerzi pravico poslušati predavanja v slovenskem jeziku! Predlagatelji povsem ignorirajo stroko, npr. argumente

II. razreda SAZU, slovenistov in slavistov ter Zveze društev Slavistično društvo Slovenije.³

Predlog sprememb glede rabe učnega jezika na slovenskih univerzah je nepremišljen, sledi škodljivim globalizacijskim pritiskom in pod krinko »internacionalizacije« visokega šolstva meša znanje tujih jezikov (oz. evropsko idejo večjezičnosti) s pravico do slovenskega učnega jezika. Dolgoročno je tako gledanje škodljivo za (1) identiteto Slovencev in za (2) kakovost visokega šolstva.

(1) Predlog, da bi se lahko predavalo v tujem jeziku, če je v programe »*vpisano večje število tujih študentov*«, bi v praksi pomenil, da bi slovenski profesor predaval 30 slovenskim študentom in 3 tujcem v angleščini (ker je 3 že lahko razumljeno kot »*večje število tujcev*«; v praksi pa se lahko zgodi, da so ti tujci iz neangleško govorečega prostora). Predlog, da bi se lahko predavalo v tujem jeziku, če se »*deli študijskih programov na visokošolskem zavodu izvajajo tudi v slovenskem jeziku*«, bi v praksi pomenil, da bi slovenski profesor v programu, ki ima npr. 45 ur predavanj, imel uro ali dve predavanj v slovenščini (»*del študijskega programa*«), ostalih 40 in več ur pa v tujem jeziku.

Zaradi takih možnih »izigravanj« Ustave RS in Zakona o javni rabi slovenščine predlagam, da se iz Zakona o visokem šolstvu ne črta šesti odstavek – ustanovitelju in financerju javnega visokošolskega zavoda morata ostati pravica in dolžnost, da ob poskusih, kakršen je Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu, zaščiti ustavne in temeljne pravice državljanov Slovenije, da se v RS na državnih univerzah izobražujejo (slovenski profesorji pa predavajo) v slovenskem jeziku. Te ustavne pravice slovenskim državljanom ne sme in ne more kršiti nihče; je nad »avtonomijo univerz« in trenutnih prizadevanj slovenske rektorske konference oz. dela slovenske univerzitetne elite, zato odločitev o neslovenskem učnem jeziku na slovenskih javnih univerzah ne more in ne sme postati statutarna volja posameznih univerz.

(2) Kakovost univerzitetnega izobraževanja v tujem jeziku praviloma močno pada. Slovenski profesor ne more v neslovenskem jeziku posredovati

³ Prim. npr. Borovnik (2014), Humar, Žagar Karer (2010), Inkret (ur.) (2014), Jesenšek (2014), Vidovič Muha (2007), Ljubljanska izjava, Ljubljana 2010.

toliko in tako kakovostnih informacij kot v materinščini, slovenski študent pa že tako delno osiromašeno sporočilo sprejema težje in v manjši meri, kot bi ga v materinščini; krog je tako sklenjen in nobena »internacionalizacija visokega šolstva« ne more več popraviti škode, ki jo tako utrpi kakovost izobraževanja. Tega se še kako dobro zavedajo v Nemčiji – npr. nemška rektorska konferenca je izdala priporočilo glede rabe jezikov na nemških univerzah z vidika internacionalizacije; osnovno stališče je, da brez nemščine ne gre več niti na doktorskih študijih niti pri znanstvenih publikacijah, saj angleščine za tako zahtevno sporazumevanje ne znajo ne študenti ne učitelji dovolj dobro, da bi bila zagotovljena kakovost; za tuje učitelje in študente je obvezno učenje nemščine.⁴

Dokument izhaja iz internacionalizacije in ugotavlja, da ima študij v tujem jeziku prednosti in slabosti. Zaradi ugotovljenih slabosti se priporoča, da je študij na prvi stopnji samo nemščina, na drugi stopnji pa tuji jezik le, če je zagotovljen tudi vzporedni študij v maternem jeziku. Na doktorskem študiju, kjer je tudi več tujih študentov, se od doktoranda pričakuje/zahteva, da se nauči nemško in da posluša tudi predavanja v nemščini. Zanimiv pa je tudi predlog, da morajo vsi študijski programi imeti predmet Tuji jeziki.

Slovenski Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu je od takih izkušenj še zelo daleč. Ali je res potrebno, da se učimo na lastnih napakah? Nam nemška izkušnja ni dovolj dobra šola? Tudi nizozemske jezikovne zablode (še) niso dovolj: »Pri vpeljavi angleščine v visokošolski študij bi se morali poučiti o negativnih posledicah tega početja iz podobnih potez: npr. fakultete na Nizozemskem, ki so sprejele angleščino za znanstveni jezik, niso več zadovoljne z lastnim ukrepom.« (Zupan Sosič 2010: 65)

Komentarji in mnenja k Predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu

Nespoštovanje slovenskega jezika kot temeljne nacionalne, družbene in tudi osebne vrednote je jezikovno odpadništvo, ki izhaja iz pomanjkanja moralnih vrednot oz. iz njihovega prevrednotenja. V Evropski zvezi ni univerzalne kulture, ene vere ali enega, univerzalnega jezika, zato je potrebno ustaviti zahteve po angleških predavanjih v slovenskem visokem šolstvu. O

⁴ http://www.hrk.de/uploads/media/Empfehlung_Sprachenpolitik_MV_22112011.pdf

tem nas prepričuje tudi Firenška resolucija iz leta 2014,⁵ ki jasno ugotavlja, da nadomestna angleščina na univerzah »omejuje« razvoj nacionalnih jezikov in »ogroža jezikovno pestrost« Evropske zveze, s tem pa »pomembne znanstvene tradicije drugih jezikovnih skupnosti izgubljajo na veljavi«. Ministrica za kulturo RS Julijana Bizjak Mlakar (2016) zato opozarja na nemške izkušnje, ko je zaradi uvajanja angleščine na nemških univerzah prišlo do »ktnitve nemščine kot jezika znanosti in učnega jezika visokega šolstva«. Predlagane spremembe učnega jezika bi bile za Slovenijo, slovenski jezik in kulturo škodljive: »Primarna skrb vsake nacionalne države mora biti torej najprej nacionalni jezik.«⁶

Zelo nazorno je nepremišljeno uvajanje angleščine v slovenske univerzitetne predavalnice ilustriral Marko Snoj,⁷ ki je opozoril na ustavno določilo o tem, kateri jezik je uradni jezik RS, in na stališča II. razreda SAZU-ja glede obvezne rabe slovenščine v našem visokem šolstvu, in nato dodal:

Predlagane spremembe žal ne upoštevajo dolge vrste strokovnih ugotovitev in sklepov, ki so bili o tej stvari napisani v zadnjih letih, temveč sledi volji in želji tistih, ki internacionalizacijo visokega šolstva kratkovidno enačijo z anglikifikacijo. Zamislimo si, kakšna bi bila usoda slovenskega naroda (ki kot ustavna kategorija na Slovenskem vendarle je vrednota), če bi ob ustanovitvi ljubljanske univerze prevladala struja, ki se je zavzemala za nemški učni jezik, ali struja, ki se je zavzemala za hrvaškega. Ali če bi se pred 30 leti na Slovenskem uveljavila jugoslovanska skupna jedra. V širšem časovnem okviru bi bilo uvajanje angleškega učnega jezika na slovenske univerze namreč tem poskusom primerljivo dejanje. (Snoj 2016)

Zaskrbljujoča je ugotovitev Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, da je predlog novele v neskladju z Ustavo RS. V pripombah⁸ so zapisali, da je

⁵ http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/slovenski_jezik/firenska_resolucija_2014.pdf

⁶ *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*: Ministrstvo za kulturo (http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/).

⁷ *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*: Slovenska akademija znanosti in umetnosti SAZU (http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/).

⁸ *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*: Univerze v Ljubljani, Filozofska fakulteta (http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/).

Ustavno sodišče z odločbo 14. 4. 2011 ugotovilo, da mora »zakon v skladu z načelom zakonitosti opredeliti javno službo v visokem šolstvu« in ker na njeno področje posega tudi vprašanje jezika, predlagajo, da se do sprejetja novega Zakona ne posega v vprašanje učnega jezika. Po predlaganih spremembah bi se namreč lahko zgodilo, da bi slovenski davkoplačevalci financirali študij Neslovencem, s tem pa bi se »poslabšala dostopnost do brezplačnega študija za slovenske državljane«.

Predlaganim spremembam glede učnega jezika nasprotujejo tudi v Programskem odboru *Toporišičevo leto*. Opozarjajo na predlagano spremembo 8. člena sedaj veljavnega Zakon o visokem šolstvu (v Predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu je to 1. člen), ki uvaža tuji jezik (tj. angleščino) kot učni jezik na slovenske univerze. Prepričani so, da je tak predlog v nasprotju z Ustavo Republike Slovenije in Zakonom o javni rabi slovenščine, zato predlagajo, da se taka sprememba v javni razpravi zavrne in se tako zaščiti pozitivna Toporišičeva dediščina. Ker se tako jezikovno odpadništvo želi udejanjiti prav v Toporišičevem letu, v celoti citiram izjavo Programskega odbora *Toporišičevo leto*:

Zaskrbljeni smo, ko spremljamo prizadevanja nekaterih univerzitetnih lobijev, da bi se na slovenskih univerzah skozi stranska vrata in mimo zakonov pripeljalo tuj jezik, ki bi nadomestil predavanja v slovenščini. Akademik prof. dr. Jože Toporišič je takemu jezikovnemu odpadništvu ves čas odločno in uspešno nasprotoval. Ali je kmalu po njegovi smrti umanjala vsa treznost, se je povsem izgubila njegova jasna misel? *»Slovenščino je potrebno spoštovati tako, kot svoj jezik spoštujejo pripadniki velikih narodov.«*

Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu v členu, ki se navezuje na rabo slovenskega učnega jezika, razumemo kot načrtno izrinjanje slovenščine iz slovenskih univerzitetnih predavalnic. Če bi se 1. člen Predloga uresničil, to pomeni izgubljanje znanstvenega in strokovnega jezika, kar je začetek konca nekega (v tem primeru slovenskega) jezika. Če bodo Slovenci uporabljali svoj jezik v vseh vlogah, ki jih uporabljajo, se za prihodnost jezika in naroda verjetno ni bati. A Toporišič opozarja: *»Kakor hitro Slovenec začne govoriti angleško ali francosko, kot se, recimo, dogaja v znanosti, izgubi silo, ki je privlačila večino ljudi, da so se v 19. stoletju sredi tako rekoč nemške države uprli in povzdignili svoje slovenstvo.«*

Misel, da bi se s predavanji v tujem jeziku naše univerzitetne predavalnice napolnile s tujimi študenti, je utopična. Zagotovo pa se bi s predavanji slovenskih profesorjev slovenskim študentom v tujem jeziku zmanjšalo razumevanje, posledično bi se znižalo znanje in tako bi postal slovenski univerzitetni študij še manj konkurenčen. Tujejezična predavanja so sprejemljiva le, če celoten študijski program poteka hkrati tudi v slovenskem jeziku (izjeme so določene že v sedanjem Zakonu: študij tujih

jezikov, skupni študijski programi s tujimi univerzami, deli študijskega programa, če v njem sodeluje gostujoči profesor). Če je na študijski program vpisanih »večje število tujih študentov«, je potrebno v deležu le-teh določiti, kdaj so deli predavanj lahko v tujem jeziku – tu mora biti delež tujih študentov najmanj 50 %: »Nekaterim med nami je dosti, da jim Slovenija daje kruh, službo in dom, za slovenski jezik pa jim ni dosti ali dovolj mar. To so suhe veje na našem narodnem drevesu. Prepričan sem, da se bodo – kakor v preteklosti – zmeraj našli tudi ljudje, ki jih prav nič ne mika, da bi smuknili v ponošeni tuji jezikovni suknjič. Saj se sedanjemu času primerno lahko izražamo le v maternem jeziku, ne pa da koracamo na angleških ali ne vem še katerih jezikovnih berglah. Seveda je našemu jeziku treba organizirati primerno obrambo, saj – kot je rekel Prešeren – »lakota slave, blaga« še zmeraj vleče pisarje drugam.«

Člani Programskega odbora *Toporišičevo leto* nasprotujemo predlaganim spremembam o rabi jezika, kot so zapisane v Predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu (1. člen, ki se navezuje na 8. člen sedaj veljavnega Zakona), saj predlagano besedilo v Toporišičevem letu »sili k resnim ukrepom, ki bodo izključili kakršno koli možnost, da tuj jezik postane učni jezik slovenske univerze«.⁹

Na Ustavo in druge zakonske predpise se sklicujeta tudi Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru¹⁰ in Slavistično društvo Maribor,¹¹ ko zavračata možnost anglizacije slovenskega visokega šolstva. V pripombah SD Maribor so poudarili, da imajo slovenski študenti po zakonu pravico poslušati predavanja v slovenskem jeziku, »zato je nedopustno, da bi novi zakon na kakršen koli način skušal izrabiti ohlapno ali pomensko razširjeno zapisana zakonska določila«. Zanimiva je tudi misel, ki jo je zapisala predstojnica mariborske slavistike Mira Krajnc Ivič (2016), da predlagane jezikovne spremembe načrtno izrinjajo slovenščino iz slovenskih univerz in vodijo v »vsiljeno poenotenje življenja«. Slovenščina v teh okvirih zagotavlja jezikovno in tu-

⁹ *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*: Programski odbor Toporišičevo leto (http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/).

¹⁰ *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, izred. prof. dr. Mira Krajnc Ivič (http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/).

¹¹ *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*: Slavistično društvo Maribor (http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/).

di vsakršno raznolikost, kdor ima moč, pa si prizadeva »vsiliti svoje misli, pravila drugim«. V ohranjanju slovenske identitete mariborski slovenisti nikakor ne prepoznavajo škode, ki bi jo s tem povzročali (globalnemu) univerzitetnemu izobraževanju.

Vida Jesenšek¹² prepoznava predloge sprememb Zakona o visokem šolstvu, ki se nanašajo na učni jezik, za »enostransk/e/, pomanjkljiv/e/ in deloma zavajajoč/e/«, saj predlagalec ni upošteval »splošno-sistemskih vidikov«:

- (1) močnejše zavedanje vseh vidikov jezikovnega vprašanja v visokem šolstvu, tj. oblikovanje jezikovne politike, ki najprej zagotavlja status slovenščine kot državnega jezika in primarnega jezika znanosti v R Sloveniji, tuje jezike pa v sistem umešča kot dodano vrednost in ne kot nadomestilo za slovenski jezik;
- (2) sistemski in finančni ukrepi za delovanje v mednarodnih okvirih: kurikularno določeno in obvezno učenje tujih jezikov strok v vseh študijskih programih (poleg angleščine tudi drugih tujih jezikov, pomembnih za posamezno stroko), obvezno in finančno podprto jezikovno usposabljanje za pedagoško delo v tujem jeziku za slovenske predavatelje, obvezno učenje slovenskega jezika za tuje študente, učitelje in raziskovalce;
- (3) podpora politike: zagotavljanje zakonskih in finančnih podpor za uveljavitev jezikovne politike v visokem šolstvu, ki zagotavlja primarni položaj slovenščine in hkrati omogoča internacionalizacijo (učenje tujih jezikov strok, prevajanje, tolmačenje, učenje slovenščine za tuje, nediskriminatorno vrednotenje znanstvenih objav v slovenščini). (V. Jesenšek 2016)

Silvija Borovnik¹³ odkriva negativno globalizacijsko moč angleščine v njenem razmerju do drugih tujih jezikov, saj se kot možni jeziki predavanj v slovenskih predavalnicah ne pojavljajo nemščina, italijanščina, francoščina, poljščina, ruščina ..., ampak se kot tuji jezik razume le angleščina. Slovenščina je pri tem v povsem podrejeni vlogi: slovenski znanstevniki in profesorji na konferencah v Sloveniji nastopajo v angleščini, svoje razprave in monografije objavljajo v angleščini, na ARRS-ju so uvedli »sramotno točkokracijo«, ki objave v angleščini vrednoti bolje kot slovenske, v šte-

¹² *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, prof. dr. Vida Jesenšek (http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/).

¹³ *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, red. prof. dr. Silvija Borovnik (http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/).

vilnih slovenskih predavalnicah pa že sedaj posamezni slovenski profesorji predavajo v angleščini:

S svojimi zapisi sem doslej opozarjala na to, da takega poniževanja slovenščine, kakršnemu smo priča v najnovejšem času, v vsej zgodovini še nismo doživeli, saj si slovenščine še nikoli nismo ukinjali kar sami. Tragično pri tem pa je seveda, da si za ukinjanje znanstvene slovenščine ne prizadevajo neki ljudje z obrobja, neki neuki franceljni s ceste ali ulice, temveč da to nasilno in neprikrito željo izražajo tudi predstavniki slovenskih univerz, ki naj bi veljali za vrhove slovenske inteligence. Če bodo njihovi predlogi zmagali in bo raba slovenščine v slovenskih univerzitetnih predavalnicah postala »kvota«, ki jo bomo profesorji morali izračunavati glede na število tujih študentov v predavalnici, bomo postali tujci v hiši domačinov, sem zapisala že v Delu, 17. 12. 2013. Slovenščina bo postala to, kar je nekoč že bila, namreč hišni in dvorišni jezik. (Borovnik 2016)

Izčrpno in z argumenti je predlagane spremembe zavrnila Manca Erzetič,¹⁴ ki je svoje pripombe odločno imenovala Pritožba na Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu. Na slovenskih državnih univerzah ni potrebno in se ne sme nadomeščati slovenskega učnega jezika z angleškim:

Predlog Zakona nima dovolj temeljnih razlogov za takšno spremembo, saj je zakon, ki štiti državni jezik (torej slovenski jezik) primat nad drugimi zakoni, v kolikor je naloga Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018 ta, da z najširšim družbenim konsenzom sprejme skrb za razvoj slovenščine v znanosti. Slovenski jezik je namreč v znanstveni sferi trčil na situacijo, ki krši tako pravico do spoštovanja in uveljavljanja uradnega državnega jezika v znanstveni sferi kot tudi osnovne človekove (tj. izvajalčeve oz. predavateljeve, znanstvenikove) pravice do lastne presoje in pravice uporabe primarnega državnega jezika. (Erzetič 2016)

Vlada RS in MIZŠ le na papirju dajeta »najvišja priznanja največjim zagovornikom uporabe slovenskega jezika v vsakem (posebno pa izobraževalnem in kulturnem) okolju«, v resnici pa ne ščitita interesov, ki so tesno povezani z jezikovnim vprašanjem, saj imata »mačehovski odnos do slovenskega jezika znotraj najbolj temeljnih izobraževalnih in raziskovalnih ter kulturnih sfer«. Slovenci take nedržavotvorne drže glede jezika v

¹⁴ *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*: mag. Manca Erzetič (http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_zavisoko_solstvo/sektor_zavisoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/).

izobraževanju in kulturi v preteklosti nismo doživljali niti »pod totalitarnimi in avtoritarnimi režimi« (Erzetič 2016).

Mnenje študentov

Sprejemanje logične povezave med jezikovno samobitnostjo in narodnostnim vprašanjem ter našim preživetjem oz. prepoznavnostjo v globalnem svetu so potrdili tudi študenti mariborske Filozofske fakultete na seminarju pri predmetu Jezikovna politika in jezikovno načrtovanje. Med tem ko je potekala javna razprava o Predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu, so soglasno zavračali predlog anglizacije slovenskega šolstva. Svoje misli so strnili v naslednje ugotovitve:

1. člen

V Zakonu o visokem šolstvu (Uradni list RS, št 32/12 – uradno prečiščeno besedilo, 40/12 – ZUJF, 57/12 – ZPCP-2D, 109/12 in 85/14) se tretji odstavek 8. člena spremeni tako, da se glasi:

»Visokošolski zavodi lahko v tujem jeziku izvajajo:

- študijske programe tujih jezikov,
- študijske programe, če se primerljivi študijski programi ali deli študijskih programov na visokošolskem zavodu izvajajo tudi v slovenskem jeziku,
- študijske programe ali dele študijskih programov, če pri njihovem izvajanju sodelujejo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine ali je vanje vpisano večje število tujih študentov,
- skupne študijske programe, ki se izvajajo s tujimi izobraževalnimi institucijami,
- študijske programe, ki jih visokošolski zavodi izvajajo v tujini.«

S sprejetjem tega predloga je ogrožena slovenščina in naš knjižni jezik, s katerim se predstavljamo kot ponosen in samostojen narod v evropskem in svetovnem prostoru; s tem predlogom ogrožamo razvoj strokovnega jezika v slovenščini. S členom »Visokošolski zavodi lahko v tujem jeziku izvajajo: študijske programe, če se primerljivi študijski programi ali deli študijskih programov na visokošolskem zavodu izvajajo tudi v slovenskem jeziku« se krati pravica vseh slovenskih študentov, da poslušamo predavanja v slovenskem jeziku, ki je učni jezik v Sloveniji. Na podlagi tega se slovenski študentje ne bomo imeli več pravice pritožiti, če bodo predavanja v celoti v tujem jeziku in zahtevati predavanja v slovenščini. Kot slovenska študentka imam pravico do predavanj v slovenskem jeziku. (A. A.)

Menim, da bi predavanja na slovenskih fakultetah morala potekati v slovenskem jeziku. Če bi predavanja potekala v tujih jezikih, bi študentje, ki imajo težave z

razumevanjem le-teh, težje sprejemali nova znanja. Tuji jeziki se mi zdijo sprejemljivi v primeru, da pride na izmenjavo študent, ki ne razume slovenskega jezika. V tem primeru mu profesor lahko ponudi dodatno razlago v jeziku, ki ga oba s profesorjem razumeta. Vendar pa je za tujega študenta pomembno, da se nauči tudi našega jezika, saj bo le tako lahko spoznaval in razumel našo kulturo in naš način razmišljanja. Spoznala sem že študenta, ki prihaja iz tujine in je bil navdušen, ko smo mu povedali, da predavanja potekajo v slovenščini. Naš jezik je del naše kulture, zato se mi zdi prav, da ga uporabljamo tudi na univerzah. (D. D.)

Menim, da so predavanja v angleškem jeziku na slovenskih fakultetah primerna le za študijsko smer Angleški jezik in književnost. Zdrava kmečka pamet pove vsakemu posamezniku, da če se vpiše na avstrijsko ali nemško fakulteto, boš imel predavanja v nemščini, na italijanski v italijanščini itd. Od kod sedaj ideja, da bi imel na slovenski fakulteti predavanja v angleščini? Mar je slovenščina manj vreden jezik od angleščine? Ohranjajmo svoj jezik, negujmo ga in spoštujmo tudi na univerzi, saj nas dela posebne, dela nas Slovence. (B. T.)

Menim, da uvedba angleškega jezika kot učnega jezika na univerzitetni ravni ni pravilna, saj se mi zdi, da bi morali v Sloveniji na predavanjih poslušati predavatelja v maternem jeziku. Študenti imamo pravico, da poslušamo predavanje v maternem jeziku, torej v slovenščini. Uvedba angleškega jezika kot jezika predavanj je povsem nesmiselna pri študiju nacionalnih jezikov in književnosti. Če študiramo npr. slovenščino in smo se za to zavestno odločili, potem želimo ohraniti slovenski jezik in če se tega učimo, potem je tudi najbolj logično in naravno, da predavanja poslušamo v tem jeziku. Če bi predavanje potekalo v angleščini in bi se učili slovenskega knjižnega jezika in fonetike, potem to nima smisla. Če pa so v predavalnici prisotni tuji študenti, potem je seveda težje najti pravo rešitev glede jezika. Zagovarjam možnost, da v Sloveniji ostane učni jezik slovenščina. Zato da ohranimo slovenski jezik kot državni in materni jezik, je potrebno ovreči novi osnutek zakona, ki želi v predavalnice vnesti angleški jezik. (L. P.)

S spremembo Zakona o visokem šolstvu lahko izgubimo pravico, ki nam daje možnost, da poslušamo na slovenski univerzi predavanja v maternem jeziku – slovenščini. Pravico, da se lahko pritožimo, če se predavanja ne izvajajo v slovenskem jeziku in da tožbo tudi dobimo. Če se spremeni zakon, se spremeni tudi naša pravica. (A. P.)

Veljavni zakon o slovenščini kot učnem jeziku navaja, da je slovenščina učni jezik v vseh slovenskih osnovnih šolah, srednjih šolah in na univerzah ter da je angleščina kot učni jezik mogoča le, če je večina pouka oz. predavanj v slovenskem jeziku. V predlogu za spremembo zakona je med drugim tudi navedeno oz. predlagano, da bi bil učni jezik na slovenski univerzi angleščina in bi le del predavanj potekal v slovenskem jeziku. Po mojem mnenju ta sprememba ne bi smela biti sprejeta, večina predavanj bi morala še naprej potekati v slovenskem jeziku, saj tako ohranjamo naš jezik. Slovenščina ima dovolj (strokovnih) besed, da študentje obravnavajo isto snov, kot bi jo v angleškem jeziku. Med drugim je slovenščina naš materni jezik in se v njem veliko lažje naučimo snov določene stroke kot v angleščini, saj bi se

morali najprej naučiti vseh »fines« jezika, da bi lahko poslušali angleška predavanja in na izpitih odgovarjali v angleškem jeziku. (U. P.)

Ali je potrebno še kaj dodati? Verjetno ne, bilo pa bi prav, če bi se tak predlog nemudoma umaknil. O njem se ne bi več smelo razpravljati, enostavno ga sploh ne bi smelo biti »na mizi«. Resorna ministrica bi ga morala umakniti in se zamisliti, zakaj imamo Ustavo, Zakon o jeziku, Resolucijo in stroko, če lahko del uni-elite mimo vsega predlaga nekaj, kar ne bi smelo priti niti v javno obravnavo. Slovenščina je ničvredna! Ali živimo v narobe svetu? Niti pomisliti si ne upam, da bi to lahko bilo res in da preblisk zdravega razuma ni več mogoč. Kot da se ne znamo učiti iz zgodovine.

Slovenski jezik in prelomni trenutki slovenske zgodovine

Jezikovno vprašanje je bilo vedno izpostavljeno v prelomnih trenutkih slovenske zgodovine: burno/bujno obdobje slovenskega protestantizma s Trubarjem in somišljeniki v osrednjeslovenskem ter Števanom Küzmičem in njegovimi prekmurskimi rojaki v vzhodnoslovenskem prostoru, pomlad narodov ter oblikovanje slovenske narodne identitete in enotnega knjižnega jezika, majniška deklaracija ter Koroščevo politično taktiziranje v kraljevini ter združitev velikega dela slovenstva v eni državi, NOB in neuresničena želja o Sloveniji s Trstom in Celovcem, osamosvojitve v devetdesetih.

Skupna jedra, usmerjeno šolstvo, položaj slovenščine v skupni državi in JLA-ju, izjave srbskih akademikov ..., država je pokala po šivih, med političnim in jezikovnim vprašanjem je bil na Slovenskem (kot že v skoraj pozabljeni pomladi narodov) velik enačaj. Jezik je bil pomembno orožje, politika pa je čakala na svojo pravo priložnost – preračunljivo, na prvi pogled celo pobalinsko je preizkušala meje potrpežljivosti in sprejemljivosti; daleč od oči, daleč od »srca« (Ljubljana je ostajala beogradska nevesta) je mariborski 7D (z nevestinim tihim privoljenjem) odpiral vrata drugače mislečim. *Slovenščina ni nič vredna!* Toporišič je opozarjal, jezikovna neenakopravnost v skupni državi je bila več kot očitna in v 7D je bilo takrat o tem (pod krinko jezikovnega kotičkarstva) mogoče pisati. Osnutek slovenske ustave in seveda priložnost za predlog novih določil o jeziku, upor proti tujčevanju, temeljit razmislek o vlogi in položaju slovenščine v skupni državi, tega si jugoslovanska politika ni želela. Slovensko jezikovno načrtovanje se je naslonilo na portoroške sklepe, družbenostno kritično je-

zikovno razsodišče in delovanje Sveta za slovenščino v javnosti, jezikovna politika je opozarjalo na srbohrvaško in še katero nevarnost za slovenščino. Toporišič je bil odločen:

Cankar je za vse te in take upravičeno zapisal: Za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni. Gospodar se menja, bič pa ostane. In v svetem pismu je rečeno: V svojem lastnem blatu boste poginili. Se pravi: bomo – če se vsemu temu malikovalstvu tujščine najodločneje ne upremo. In ta narodni samomor (gotovo nismo pri vrhu svetovne lestvice le v individualnem samomorjenju) delamo prav mi Slovenci, ki se drugače znamo uveljaviti tudi na mednarodnem trgu vse drugače kakor tisti, ki se jim doma jezikovno udinjamo! Kako slabo smo vendar narodno vzgojeni, nespremenjeni!! Pridite – kdor koli – náte nas: saj smo le za vas, »mogočniki«, zase nič, mi »prehlajeni predmet zgodovine«, kakor nas je imenoval moderni naš pesnik z vso pravico. (Toporišič 2007: 48)

S pomočjo Cankarja in svetega pisma je obsodil jezikovno odpadništvo, kakor je pred njim v 19. stoletju tako narodno in jezikovno izdajstvo črtil tudi Slomšek:

Beseda materna je mati slave svojemu ljudstvu. V domačem jeziku se narod jame učiti; po materni besedi slovijo častiti možje, blagi dobrotniki svojega ljudstva; po njegovi besedi stranski narodi ljudstvo poštujejo ali ga pa zasmehujejo. Kdor tedaj poštuje svoj narod, ima poštovati tudi besedo materno, ter skrbeti za njeno čast, kakti za diko svoje neveste. (Slomšek 1862: 57)

In če se med takim razmišljanjem spomnimo še Košiča (»Medtemtoga neboje on vrejden nebeske Domovine, šteri dobrotivnost, i Jezik zemelske Domovine zametava«), potem je povsem razumljivo, da je Toporišičevo družbenostno »kotičkarstvo« v 7D vodilo do edino mogočega cilja, do obplebiscitarnega intermeca in spoznanja: »Bodimo samosvoji, postanimo državni narod, tj. narod z resnično samostojno državo.« Jezikovno vprašanje je kot že večkrat v zgodovini slovenstva nedvoumno preraslo v politično – jezikoslovec je s tem »opravil« svoje poslanstvo: utrl je pot, nato pa se je moral umakniti politiku. Zgodba brez nauka?

Danes doživljamo že videno: slovenščino kot učni jezik nadomešča angleščina (t. i. mednarodne gimnazije in želje dela slovenske uni-elite, da bi se v imenu internacionalizacije visokega šolstva ustalila tudi na univerzah), jezik znanosti pa postaja angleščina (lahkomiselno nadomeščanje slovenskega znanstvenega jezika v imenu »razumljivosti in primerljivosti«), ki nekritično in brez velikega odpora nadomešča posamezne funkcijske

zvrsti slovenskega jezika. Ali nas Toporišičeva razmišljanja v 7D niso ničesar naučila? In pred tem še Slomškova misel:

Žalostni časi slovenščine so bili za rajnega Volkmera; vsa v prahu in v mahu zarašena je slovenšina spala. Nemci in drugi ptuji sosedi so jo črtili in zaničevali, vlastenci so se nje sramovali; kaj čuda, da ni bilo čitati slovenskih knjig, niti bilo moža najti, kateri bi jih bil po slovensko pisal. Na kmetih ni bilo šol, po trgih in mestih se je učila nemščina in latinščina; onedve ste košato za mizoj sedeli, nji sestra je pa za vratmi pozabljen medlela. Slave slavni sinu so znali vrlo pisati nemško in latinsko, gučiti po italiansko in francosko, v svojem jeziku maternem se niso dali slišati, kakor hitro so gosposko suknjo oblekli. V Celovškej duhovščini v semenišču večidel slovenskih dušnih pastirjev, ni bilo najti slovenskih knjig razun Guzmanu nemško-slovenski besednik, in pa kratko premišljevanje večnih resnic, slovnice izmed jezer učenih Slovincov eden poznal ni. Po tri duhovnije ali fare si lahko prehodil, poprej, ko si slovenski evangelj ali pa unih 68 svetih pesem najdel; in če je kdo vedel svet pasion (terplenje Kristusovo) čitati, ali pa sv. evangelj povedati, je bil ljudem kakor prerok imeniten. Veliko duhovnikov bilo je med Slovence poslanih, kateri še niso slovensko brati znali; Cerkvenik jih je v saboto naučil sv. evangelj brati, kterege so v nedeljo na leci ljudem s težavo povedali. Ni bilo dobiti slovenskih pridig; jih pa tudi duhovniki pisali niso. Iz nemških ali latinskih knjig so po verhu mlatili; in lahko se ve, da je bilo več plev ko pa zernja, kar govor zadene. Drugi učeni stanovi se za svoj materni jezik zmenili niso. Tako se je vboga slovenšina kisala, pa tudi omika Slovencev je toliko zaostala, da smo bili narodom v zasmeh in oporeko. Vsakogaškega serca je moral biti torej mož, kateri se je upal zaničevanega maternega jezika lotiti. (Slomšek 1853: 119)

Boj za slovenski učni jezik na slovenskih univerzah

V Toporišičevem letu 2016, žal, ponovno poteka razprava o slovenskem učnem jeziku na slovenskih univerzah. Spodbujena od Rektorske konference Republike Slovenije odpira vprašanje, ali smejo slovenske univerze avtonomno določati rabo učnega jezika na do- in podiplomskem študiju. Rektorji slovenskih univerz poskušajo s podporo Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport uzakoniti možnost, da bi slovenski profesor na slovenski univerzi slovenskemu študentu (za slovenski davkoplačevalski denar) lahko predaval v tujem, tj. angleškem jeziku. V javni obravnavi takega predloga Ministrstvo ni upoštevalo niti ene izmed konstruktivnih pripomb stroke. Sledilo je izključno želji neformalnega združenja, tj. Rektorski konferenci in mnenju od nje imenovane Delovne skupine za uporabo jezika; z enostranskim in zavajajočim mnenjem je doseglo, da je Vlada RS poslala Zakon o visokem šolstvu (z njim pa tudi člen, ki na novo

določa učni jezik) v obravnavo v Državni zbor. Zdi se, da je na Rektorski konferenci Republike Slovenije »nedržavna (vendar ne privatna) univerza državnim univerzam narekovala svoj pogled na angleščino kot učni jezik na slovenskih univerzah«, ministrstvu pa je tako stališče zelo ustrezalo in ga je podprlo. V javnosti se predlagatelji (jezikovne) anglizacije slovenskih univerz sicer sklicujejo na »ohranjanje slovenskega jezika« in »skrb za slovensko znanstveno terminologijo«, v resnici pa jim »gre za barantanje s slovenščino zaradi pomanjkanja javnih sredstev za izobraževanje.« Ena izmed znanstvenih disciplin, jezikoslovje, je postala predmet nestrokovne razprave »strokovne javnosti« – ne jezikoslovcev, ampak ekonomistov, naravoslovcev, biokemikov ..., ki o življenju jezika, to je vprašanju s področja jezikoslovja, na poljuden in »vseveden« način razpravljajo v javnosti, kakor da gre za področja ekonomije, naravoslovja, biokemije ... Orešnik (2016: 30) je tako razvrednotenje jezikoslovja kot znanosti razkrinkal s spoznanjem, da »o slovenščini v znanosti in visokem šolstvu želijo odločati strokovno nepristojni – in pika«, zato je nosilce takega pogleda na jezikovno vprašanje razglasil za »strokovno nepristojne«:

Torej tako, kakor bi jaz kot nematematik, a kot redni uporabnik matematike (računanja) imel javni nastop o tem, ali je rezultat $2 + 2$ bliže 3 ali 5. (Nihče mi ne krati pravice, da govorim o tej temi, a če imam resne namene in ker smem utemeljeno domnevati, da ve matematik nekaj več o $2 + 2$ kot jaz, bom najprej stopil v stik z matematiko).

Razprodaji slovenskega jezika in slovenskega visokega šolstva nasprotuje tudi Programski odbor Toporišičevo leto. Na skupnem sestanku programskega odbora in ambasadorjev Toporišičevega leta, ki je potekal 26. junija 2016 v prostorih Posavskega muzeja Brežice, so prisotni sprejeli izjavo, v kateri se zavzemajo za »pozitivno jezikovno dediščino akademika Toporišiča, ki je resnično skrbel za razvoj in uveljavljanje slovenskega jezika«. Sklicuje se na Ustavo Republike Slovenije in na Toporišičevo razmišljanje o slovenskem jeziku ter od predsednika Republike Slovenije zahtevajo, da »s svojo avtoriteto« doseže neokrnjeno rabo slovenskega jezika na naših državnih univerzah:

Programski odbor Toporišičevo leto zgroženo ugotavlja, da slovenska univerzitetna elita poskuša brezsravno zapraviti »naš jezik, naše bogastvo« in zaradi kratkoročnih ekonomskih koristi nedržavotvorno izganja slovenski učni jezik iz slovenskih univerzitetnih predavalnic. Nasilno poangleženje skrivajo za leporečjem o »skrb za slovenski jezik« in prodajajo meglo s puhlico o tem, da je »skrb za uporabo slovenščine na univerzah /je/ naša skupna skrb«. Čigava skupna skrb

v čigavem imenu? Rektorji slovenskih univerz so še enkrat pokazali, da jim je za slovenski jezik figo mar in čeprav se skrivajo za kolektivno (ne)odgovornostjo RK RS in se sklicujejo na »strokovnjake slaviste«, je sedaj popolnoma jasno, da je cesar nag! Novela zakona o visokem šolstvu na mestu, ki se dotika učnega jezika na slovenskih univerzah, ni »besedilo, predlagano s strani strokovnjakov slavistov«, ampak je cesarjevo novo angleško oblačilo, sprevrženo v premiso, da je slovensko visoko šolstvo potrebno internacionalizirati in zmotni zaključek, da je to mogoče doseči le z uvajanjem angleških predavanj. Cesar se je tako razgalil, saj je zmotna logika več kot na dlani: internacionalizacija je trženje, ali povedano drugače, je (raz)prodaja slovenskega državnega visokošolskega izobraževanja, glavna ovira pri tem pa je le še slovenski učni jezik, ki ga je potrebno prodati za nekaj (kitajskih?) cekinov. Argument iz nevednosti? Ne, argument iz avtoritete in moči, saj je cesar prepričan, da ga bo podprl glasovalni stroj slovenskega Parlamenta.

Uvajanje angleščine v slovensko visoko šolstvo, tj. predavanje slovenskih profesorjev za slovenske študente na slovenskih državnih univerzah za denar slovenskih davkoplačevalcev, je primerljivo z narodnim izdajstvom in odpovedjo slovenstvu, saj odpira vrata anglikacije na vseh ravneh šolstva v Sloveniji in naprej v poslovno sporazumevanje ter končno v vsa področja javnega življenja (zamislimo si, kaj se bo dogajalo s sredstvi javnega obveščanja, pravnimi akti, politično in upravno oblastjo, vojsko in kulturnimi ustanovami).

Programski odbor Toporišičevo leto taki razprodaji slovenskega jezika in slovenskega visokega šolstva odločno nasprotuje. Opozarjamo na pozitivno jezikovno dediščino akademika Toporišiča, ki je resnično skrbel za razvoj in uveljavljanje slovenskega jezika. Če bi rektorji slovenskih univerz hoteli slediti tej dediščini, potem se danes ne bi pogovarjali o uvajanju angleških predavanj na slovenskih univerzah. Ustava Republike Slovenije jasno določa, kateri jezik je pri nas uradni jezik tudi v univerzitetnih predavalnicah in nihče nima pravice, da to ustavno načelo izigrava z izjemami in dopolnili in z za lasmi prevlečenimi razlagami. Poslušamo razprave o tem, kaj je primerljivi študijski program in predloge, da se lahko predava v angleščini, če je »del« študijskega programa tudi v slovenščini. Ali res ne razumemo več slovensko? Slovenščina je v Republiki Sloveniji uradni jezik! Slovenščina je državni jezik in predstavlja Slovenijo kot samostojno državo. Pika. Slovenska univerzitetna elita, RK RS, rektorji slovenskih državnih univerz, kar počnete, »to ni slovensko, to je beg v smer, ki jeziku ne prinaša blagora«, to je vedel akademik Toporišič, to vemo številni nemočni, ki sedaj spremljamo vaše nerazumno in nedržavotvorno obnašanje, ki ga v Toporišičevem letu razumemo kot posmeh 25-letnici samostojnosti Republike Slovenije: »Če bodo Slovenci uporabljali svoj jezik v vseh vlogah, ki jo uporabljajo, se za prihodnost jezika in naroda verjetno ni bati. Kakor hitro Slovenec začne govoriti angleško ali francosko, kot se, recimo, dogaja v znanosti, izgubi silo, ki je privlačila večino ljudi, da so se v 19. stoletju sredi tako rekoč nemške države uprli in povzdignili svoje slovenstvo.«

Sklicevanje rektorjev slovenskih univerz na »strokovnjake slaviste«, ki da podpirajo anglifikacijo slovenskih univerz, je tautologija brez primere. Protesti jezikoslovcev jih ne zanimajo, prav tako ne ugledni posamezniki, SAZU, Društvo slovenskih pisateljev, Slavistično društvo Slovenije, organizacije civilne družbe ... Uvajanje angleških predavanj na slovenskih univerzah je negativni elitizem, zanikanje slovenstva in slovenske Ustave, napačno razumevanje evropske jezikovne politike, internacionalizacije visokega šolstva in kakovosti izobraževanja. V Sloveniji kakovost ni angleščina, na slovenskih univerzah je garant kakovosti slovenski učni jezik. Rektorji slovenskih državnih univerz si morajo prizadevati za kakovost sporočila in ne za (vprašljivo) sporočilo v angleščini. Toporišič je bil jasen: »Slovenščino je potrebno spoštovati tako, kot svoj jezik spoštujejo pripadniki velikih narodov.«

Na tleh ležé slovenstva stebri stari,
v domačih šegah vtrjene postave;
v deželi parski Tesel gospodari,
ječé pod težkim jarmam sini Slave,
le tujcam sreče svit se v Kranji žari,
ošabno nósjo tí pokonci gláve.
Al, de te jenja ta skeleti rana,
ne boš posnel Katóna Utikána!

Ali je potrebno poklicati na pomoč Prešerna? Ali ga morajo ponovno razložiti naši najuglednejši prešernologi? Izguba narodne samostojnosti, celovito razumevanje jezikovnega vprašanja in napačno razumljena globalizacija slovenskega univerzitetnega prostora: »Na tleh ležé slovenstva stebri stari«.

Programski odbor Toporišičevo leto poziva rektorje slovenskih državnih univerz, da iz Novele umaknejo predlagano spremembo sedaj veljavnega 8. člena Zakona o visokem šolstvu in se glede slovenskega jezika začnejo obnašati državotvorno.

Programski odbor Toporišičevo leto poziva poslance v Državnem zboru Republike Slovenije, da preprečijo škodljive posledice anglifikacije slovenskega visokega šolstva in zavrnejo predlagani 1. člen Novele, ki se nanaša na učni jezik.

Programski odbor Toporišičevo leto poziva Vlado Republike Slovenije, da prepreči nedržavotvorno izrinjanje slovenščine iz slovenskih univerz in zaščiti slovenske študente, ki imajo pravico poslušati slovenska predavanja slovenskih profesorjev na slovenskih univerzah (pri tem je vsaka zastranitev s »primerljivimi študijskimi programi«, ali »deli študijskih programov«, ali »večjim številom tujih študentov« v predavalnicah nedopustna in neustavna). Zagotovi naj dovolj finančnih sredstev za nemoten razvoj slovenskega visokega šolstva, za njegovo internacionalizacijo in kakovost ter omogoči mednarodno primerljivost in odprtost slovenskega visokošolskega prostora, tako da pri tem ne bo prišlo do izrinjanja slovenskega jezika iz slovenskih predavalnic.

Programski odbor Toporišičevo leto poziva predsednika Republike Slovenije, ki predstavlja Republiko Slovenijo, da ob 25-letnici osamosvojitve opozori na

škodljive poskuse izrinjanja slovenskega učnega jezika iz slovenskih univerzitetnih predavalnic in s svojo avtoriteto zagotovi državotvorni pomen slovenskega jezika kot uradnega jezika v Republiki Sloveniji, torej tudi njegovo neokrnjeno rabo na slovenskih državnih univerzah.¹⁵

Zagovorniki nepremišljene anglizacije slovenskih univerz ne upoštevajo stroke in v javnosti poskušajo zanikati, da je jezikoslovje »/p/odročje, na katerem smo Slovenci prav gotovo dosegli odličnost« (Toporišič 2008: 41). Slovensko javnost želijo prepričati, da s predavanji slovenskih profesorjev v slovenskem jeziku naša univerza nima prihodnosti, da se bo zmanjšala kakovost predavanj in da se bomo izločili iz globalnega mednarodnega univerzitetnega prostora. Toporišič (1992: 77) je takim »strokovno nepristojnim« že povedal, da slovenska šola (univerza) ni odgovorna le za učne rezultate, ampak tudi za slovenski jezik, ki ga je potrebno razvijati in dajati – ob skrbi za jezik stroke je (univerzitetno) slovenščino potrebno znati dajati »svojim učencem«, saj jih šola (univerza) le na tak način »usposablja za ustrezno delo med ljudstvom v njegovem jeziku«. Štiričlensko razvit snop funkcijskih zvrsti v slovenščini ni samozadosten, saj omogoča sprejemanje prvin npr. tudi angleškega strokovnega izraza, nasprotno pa lahko izguba ene funkcijske zvrsti, npr. strokovnega ali znanstvenega jezika, povzroči jezikovno pešanje, ki pomeni začetek konca nekega (npr. slovenskega) jezika. »Strokovno nepristojni« ne vedo, kaj pomeni, da je v središču jezika beseda, tj. misel – ne gre le za pomenskorazločevalno in pomenonosno (besedje, slovnične lastnosti in besedilnost) stran jezika (Toporišič 1992: 73), ampak za življenje jezikov in ontološko razsežnost (slovenske) matrne besede. Orešnik (2016: 30) pripominja, da »premore jezikoslovje kar precej vednosti o zametovanju, odstranjevanju in izginjanju jezikov«. Žal tega ne zmore razumeti del slovenske uni-elite na čelu z Rektorsko konferenco Slovenije, ki slepo podpira rabo angleščine. Anglizacijo zmotno povezujejo z vprašanjem financiranja slovenskega visokega šolstva, to pa pomeni, da so slovenski učni jezik brez pomisleka pripravljeni zabarantati za nekaj evrov. To kaže, da je njihovo navidezno sklicevanje na »kakovost« visokega šolstva in na njegovo »internacionalizacijo« le pesek v oči, resnica pa ima povsem drugačno ime: za univerze naj bi postalo najpomembnejše kopičenje denarja (!?). Rešitve iščejo na napačen in najbolj cenen način, tako da si ne znajo (ali želijo?) zagotoviti potrebnih finančnih sredstev od države

¹⁵ Izjava. Programski odbor Toporišičevo leto odločno nasprotuje razprodaji slovenskega jezika. Programski odbor Toporišičevo leto, v Brežicah, 26. junija 2016. <http://www.knjiznica-brezice.si/zanimive-povezave-189.html>

in pristojnega ministrstva, ampak v tistem dogovoru z ministrico zastopajo stališče, da država ne sme omejevati rabe tujega jezika. Posledično lahko MIZŠ brez težav znižuje sredstva za študijsko dejavnost, saj se univerze (dogovorno?) z državo vse bolj zanašajo na dodatno služenje denarja s plačljivimi študijskimi programi (tj. s šolninami). Bobu je potrebno reči bob: ne kakovost in internacionalizacija, ampak okuženost z mamonom je pravo ozadje zahteve, da se »popolnoma liberalizira« raba tujega angleškega jezika. Slovenske univerze postajajo pohlepne po denarju, slovenski jezik je zato v napoto in ga je potrebno odstraniti, še prej pa si mora uni-elita zagotoviti, da v to vprašanje ne bo mogel nihče razen dela uni-elite posegati ali nanj vplivati: »Vcinite szi priátele znepravicsnoga mammona.« (Küzmič 1771: 225)

S tem namenom je 19. junija 2016 rektor Univerze v Ljubljani pripravil »predlog izjave glede jezika na univerzah«, ki naj bi jo sprejeli na junijski redni seji RKRS v Kopru:

Rektorji slovenskih univerz z zaskrbljenostjo spremljamo nekatere razprave o slovenščini na univerzah, ki zlonamerno potvarjajo dejstva in ignorirajo skrb univerz za slovenščino kot učni jezik, za razvoj slovenskega znanstvenega besednjaka ter za učenje slovenščine med tujimi študenti in učitelji. Ne moremo sprejeti samooklicanih pokroviteljev slovenskega jezika in kulture, saj sta naša skupna odgovornost.

Rektorji smo prepričani, da sta slovenski jezik in kultura dovolj trdna in vitalna, da se lahko suvereno ohranjata in razvijata v dejavnem soočanju z drugimi jeziki in kulturami tako v univerzitetnih, kot v drugih okoljih. Zato se zavzemamo, da se na slovenskih univerzah učijo slovenščino in uporabljajo slovenski jezik tako tuji, kot domači študenti in profesorji ter da se učijo tuje jezike in jih uporabljajo tako domači kot tuji študenti in profesorji. Le tako lahko zagotavljamo preverjanje domačega znanja ter izmenjavo znanja z mednarodnim okoljem. Le tako lahko usposabljammo diplomante za uspešno delovanje v globalnem gospodarskem in kulturnem okolju, s katerim je Slovenija vse bolj povezana.

»Predlog« me je razočaral in nisem mogel verjeti, da kolegi na univerzi tako razmišljajo o jeziku in razprodajajo, kar nam je še ostalo po 25 letih. Ali je to res lahko »naše« stališče? Moj odgovor je odločni Ne. Takega jezikovnega odpadništva, ki se skriva za leporečjem in praznimi frazami »o skrbi univerze za slovenščino«, v resnici pa gre za poosebitev financ, ne morem, ne želim in nočem podpreti. Kot prorektor mariborske univerze sem 22. junija 2016 rektorjem članom RKRS poslal e-pismo, v katerem sem zapisal, da sem prebral Predlog, ki sem ga imenoval za zavajajočo izjavo, napisano na splošno, tako da je o njej težko argumentirano razpravljati.

Dodal sem svoje razmišljanje, ki je nastalo ob branju te izjave v upanju, da bi rektorji poskušali videti še drugo plat medalje o slovenskem jeziku ter da bomo v Noveli Zakona o visokem šolstvu zmogli uskladiti različne poglede na jezik. Predlagal sem, da se do uskladitve 8. člen sedaj veljavnega zakona ne spreminja oz. popravlja in da se iz Novele umakne 1. člen predlaganih sprememb. Odgovora na poslano razmišljanje nisem dobil, zato sem z RKRS-jevim »nerazumevanjem« vprašanja o slovenščini kot učnem jeziku in jeziku predavanj na slovenskih univerzah seznanil ugledne jezikoslovce in kulturne delavce, ki so moj dopis RKRS-ju z nekaj dopolnili sprejeli kot Izjavo za slovenščino in internacionalizacijo v visokem šolstvu:¹⁶

Spoštovani rektorji in člani Rektorske konference Republike Slovenije, skrb za slovenski jezik je mnogo več, kot površno piše v predlogu Izjave Rektorske konference Republike Slovenije glede slovenskega jezika na univerzah. Ne gre le za vprašanje slovenskega jezika kot učnega jezika in sporazumevanja v slovenskih univerzitetnih predavalnicah, ne samo za vprašanje »slovenskega znanstvenega besednjaka«, ampak je to, kar odpira sprememba 8. člena zdaj veljavnega Zakona o visokem šolstvu, tesno povezano s slovenstvom, ki ga je Trubar preroško določil z našim »stati inu obstatu«. Gre za ontološko vprašanje (naše) stvarnosti in slovenstva »tukaj in sedaj«, ki odloča o slovenski prihodnosti. Predlagana Izjava izraža globoko in usodno nerazumevanje (slovenskega) jezikovnega vprašanja, njegovih vzrokov in načel – jezika ne obravnava v celoti, pozablja na njegovo bistvo in se o njem izreka enostransko. Jezik je naša misel, je ontološko vprašanje.

Jezik je tudi moralno in etično vprašanje, naš odnos do drugih in do sebe, je sestavni del naših moralnih vrednot, s katerimi se predstavljamo v globalni skupnosti. Slovenskega jezika na slovenskih univerzah zato ne smemo podrediti ekonomskim zahtevam in zlorabi načela avtonomije univerz. To pa zahteva opredelitev obveznosti Rektorske konference Republike Slovenije (ne pa skrbi rektorjev, kot je to nerodno zapisano v predlogu Izjave). Javne univerze in tiste, ki se kot na pol privatne vzdržujejo z državnimi koncesijami, imajo obveznost do slovenščine kot učnega jezika in uradnega jezika te države, ponudba poučevanja v tujih jezikih pa deluje po drugem, dopolnilnem principu.

Kako in na kak način Rektorska konferenca Republike Slovenije skrbi za razvoj slovenskega jezika? Tako da ga izrinja iz slovenskih predavalnic? Tako da sili slovenskega študenta poslušati slovenskega predavatelja v angleščini? Tako da ne spoštuje zakonov (Zakona o javni rabi slovenščine, resolucije o Nacionalnem programu za jezikovno politiko, Firenške resolucije o rabi jezika pri univerzitetnem poučevanju in raziskovanju)? Tako da ignorira ustavo in temeljne pravice državljanov Slovenije? Tako da ukinitvev slovenskega jezika opravičuje s skrbjo za kakovost in internacionalizacijo?

¹⁶ <http://www.demokracija.si/prejeli-smo/izjava-za-slovenscino-in-internacionalizacijo-v-visokem-solstvu>; <http://641.gvs.arnes.si/aktualno.html>

Sedanji 8. člen omogoča vse, kar je za mednarodno sodelovanje in vpetost slovenskih univerz v skupni univerzitetni prostor potrebno. Dovoljuje predavanja v angleščini (tujem jeziku), kadar imamo: (1) skupne študijske programe, (2) gostujoče predavatelje, (3) večje število tujih študentov, (4) študijske programe tujih jezikov in književnosti, (5) vzporedna slovenska in angleška (tujejezična) predavanja. Sedaj veljavni 8. člen Zakona o visokem šolstvu ne prepoveduje rabe tujih jezikov na slovenskih univerzah, ampak glede angleščine določa to, kar je tudi temeljno sporočilo Firenške resolucije iz leta 2014, v kateri EFNIL (European Federation of National Institutions for Language) sporoča:

- Težnja po rabi angleščine namesto standardnih jezikov različnih držav v univerzitetnem poučevanju in raziskovanju omejuje področja teh jezikov in njihov razvoj ter tako ogroža jezikovno pestrost Evrope;
- ENFIL svari pred rabo reduciranih različic angleščine kot prevladujočega ali izključnega sredstva pri poučevanju, saj to razvrednoti druge jezike in postopoma povzroči, da so čedalje bolj neprimerni za znanstveno razpravo; angleščina naj bi bila le dodatni način za dokazovanje pomembnosti trditev in ugotovitev;
- ENFIL najodločneje poziva akademske in politične organe v neangleško govorečih državah Evrope, naj spodbujajo učitelje in študente k rabi lastnih nacionalnih jezikov pri raziskavah in študijah.

Rektorska konferenca Republike Slovenije ne pozna dobro evropske jezikovne politike. Znanje tujih jezikov ne pomeni poučevanja v tujem jeziku! Rektorska konferenca Republike Slovenije se naj zavzema za kvaliteten študij, raziskovanje in take delovne pogoje, da bodo slovenski raziskovalci imeli primerljive možnosti v tekmi z evropskimi in svetovnimi kolegi. In kaj se bo zgodilo, če kljub sesutju slovenskega jezika na slovenskih univerzah ne bo nič več kvalitetnih tujih predavateljev in nič več tujih študentov? Bodo rektorji, ki si danes prizadevajo za tako anglikizacijo slovenskih univerz, za to prevzeli odgovornost? Pred zgodovino in Slovenci (če bomo preživeli – uničujemo se namreč sami, ne Evropa ne svet takega jezikovnega odpadništva od nas ne zahtevata)!

Rektorska konferenca Republike Slovenije naj zahteva od države vzporedna slovenska in angleška oz. tujejezična predavanja, kar je praksa v urejenih državah Evropske unije. Slovenska rektorska konferenca si naj prebere določila in priporočila npr. nemške rektorske konference glede rabe jezika na univerzah in poučevanja ter predavanja v materinščini. Tudi Nemci izhajajo iz internacionalizacije, a jih je vendar že srečala pamet, saj so ugotovili, da je za kvalitetno izobraževanje potrebno obdržati materinščino na vseh stopnjah študija. Znanje je najprej potrebno pridobiti, šele nato ga lahko širiš in se primerljivo vključuješ v svetovni prostor. Pridobivanje kvalitetnega znanja pa je najtesneje povezano s predavanji v materinščini. Nemci jo vračajo na svoje univerze – takšna so namreč priporočila nemške rektorske konference glede rabe jezikov na nemških univerzah z vidika internacionalizacije. Osnovno stališče: brez nemščine ne gre, niti na doktorskih študijih niti pri znanstvenih publikacijah; angleščine ne znajo ne študenti ne učitelji dovolj

dobro, da bi bila zagotovljena kakovost; za tuje učitelje/študente je obvezno učenje nemščine itd. Dokument izhaja iz internacionalizacije in se dotika vseh vprašanih študentov. Ugotavlja se, da ima študij v tujem jeziku (v angleščini?!) prednosti in slabosti. Zaradi ugotovljenih slabosti se priporoča, da je študij na prvi stopnji samo nemščina, na drugi stopnji pa tuji jezik le, če je zagotovljen tudi vzporedni študij v maternem jeziku. Na doktorskem študiju, kjer je tudi več tujih študentov, se od doktoranda pričakuje/zahteva, da se nauči nemško in da posluša tudi predavanja v nemščini. Doktorandi naj bi bili sposobni sporazumevati se v nemščini, tj. pridobiti osnovno znanje nemščine. Z vstopnimi pogoji na študij je določeno, kaj morajo (tudi jezikovno) znati. Zanimiv pa je tudi predlog, da morajo vsi študijski programi imeti predmet Tuji jeziki.

Ali je Rektorska konferenca Republike Slovenije sposobna takega preskoka in takega razmišljanja? Ali pa bo vztrajala pri jezikovnih zablodah in tvegala, da se bo znašla na smetišču zgodovine (ne bi želeli, da v družbi nemškutarjev ali iliristov 19. stoletja, jugoslovenarjev, skupnih jeder in podobnih zablod iz preteklosti)?

Jezikoslovje je znanost in z njo se naj ukvarjajo tisti, ki to znanost razumejo. Raziskovanje življenja jezikov je znanstvena disciplina, ki jo zaupajmo znanstvenikom. Ali kot je zapisal akademik Janez Orešnik: lahko sicer razpravljamo, ali je $2 + 2$ bližje 3 ali 5, vendar bo na koncu potrebno verjeti matematiku, ki ve, da je to 4.

Spoštovani rektorji in člani Rektorska konferenca Republike Slovenije, nihče ne nasprotuje, da »razpravljamo« o tem, ali bi zgornji račun v primeru slovenščine lahko bil bližje 3 ali bližje 5, vendar pa je o tem, da je natančno 4, že ugotovila jezikoslovna veda in njej morate verjeti. Vsi se na vse seveda ne moremo spoznati, čeprav se zdi, da je pri odločanju o anglikaciji slovenskih univerz (glede rabe učnega jezika) tudi to mogoče.

8. člen Zakona o visokem šolstvu je meja, ki je glede rabe slovenskega jezika na slovenskih univerzah ni mogoče prestopiti. Omogoča vpetost naših univerz v evropski in svetovni prostor, omogoča, kdaj je tujejezično (angleško) predavanje možno in predpisuje ter zavezuje državo, da v skrbi za našo vpetost v evropski in svetovni univerzitetni prostor zagotovi tudi vzporedna tujejezična predavanja. Usmerimo svoje moči v to, kar nam zakoni in Ustava RS omogočajo, prizadevajmo si, da bo država zagotovila vzporedna predavanja v slovenskem in tujem jeziku (kot npr. na Danskem), razumimo vse razsežnosti rabe materinščine v slovenskih univerzitetnih predavalnicah, zavedajmo se ontološkega in moralno-etičnega vprašanja slovenskega jezika.

Skrb za jezik in kulturo bi morala biti res skrb vseh. Rektorska konferenca Republike Slovenije se je na to spomnila šele ob uvajanju angleščine v slovenske univerzitetne predavalnice. V predlogu Izjave ni argumentov, ki bi prepričali in upravičili nadomeščanje slovenščine z angleščino na slovenskih univerzah. Povsem nepotrebna in neumestna pa je v predlogu Izjave slabšalna oznaka (zbadljivka, zmerljivka?) »samooklicani pokrovitelji slovenskega jezika in kulture«. Tisti, ki smo strokovno pristojni za jezikovna vprašanja (akademiki, Zoisovi nagrajenci, predavatelji in raziskovalci slovenskega jezika, predsedniki stanovskih in drugih /

kulturnih/ društev), smo torej »samooklicani pokrovitelji«? Pri tem pa se pojavlja tudi misel, da je na Rektorski konferenci Republike Slovenije nedržavna (vendar ne privatna) univerza državnim univerzam narekovala svoj pogled na angleščino kot učni jezik na slovenskih univerzah – Rektorski konferenci in posledično tudi ministrici za visoko šolstvo pa je prišlo tako stališče zelo prav pri spreminjanju sedaj veljavnega 8. člena Zakona o visokem šolstvu. To pa je dokaz, da je govorjenje o ohranjanju slovenščine kot učnega jezika le fraza, v resnici pa gre za barantanje s slovenščino zaradi pomanjkanja javnih sredstev za izobraževanje.

Pri takem barantanju ne moremo in ne želimo sodelovati, zato kot slovenski znanstveniki, raziskovalci, nekateri med nami jezikoslovci, slovenisti in slavisti, odločno zavračamo predlog Izjave in hkrati pozivamo rektorje in člane Rektorske konference Republike Slovenije, da začnemo reševati to vprašanje pri glavi – od resorne ministrice in države moramo zahtevati spoštovanje Ustave RS, Zakona o javni rabi slovenščine, resolucije o Nacionalnem programu za jezikovno politiko, Firenške resolucije in upoštevanje evropske jezikovne politike; doseči je potrebno primerno financiranje slovenskega visokega šolstva in vzporedna predavanja v slovenskem in tujem jeziku na področjih, za katere bo stroka ocenila, da je to potrebno.

S spoštovanjem,

prof. dr. Marko Jesenšek, redni profesor za slovenski jezik FF UM, prorektor Univerze v Mariboru, Zoisov nagrajenec za vrhunske dosežke na področju slovenskega jezika;

prof. dr. Silvija Borovnik, redna profesorica za slovensko književnost FF UM, članica DSP;

doc. dr. Zoran Božič, profesor slovenščine na ŠCNG, predavatelj na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici, predsednik Komisije za kulturo, šolstvo, znanost in šport Državnega sveta;

prof. dr. Dean Komel, redni profesor za sodobno filozofijo in filozofijo kulture FF UL in znanstveni svetnik na INR;

prof. dr. Boža Krakar Vogel, redna profesorica za didaktiko slovenščine FF UL;

prof. dr. Marko Marinčič, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani;

prof. dr. Boris A. Novak, pesnik;

akademik Janez Orešnik, Slovenska akademija znanosti in umetnosti;

doc. dr. Marcello Potocco, predstojnik Oddelka za slovenistiko UP FHŠ, pesnik in član DSP;

mag. Majda Potrata;

izr. član SAZU prof. dr. Marko Snoj, predstojnik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, redni profesor za primerjalno jezikoslovje FF UL in tajnik II. razreda za filološke in literarne vede SAZU;

prof. dr. Andreja Žele, predsednica Slavističnega društva Slovenije, redna profesorica za slovenski knjižni jezik FF UL in znanstvena svetnica na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

RKRS tudi na to Izjavo ni neposredno odgovoril, so pa na novinarski konferenci po 3. redni seji RKRS 24. 6. 2016 objavili novo kratko Izjavo, ki je poskušala biti bolj »akademska« in ni več vsebovala zmerljivke »samooklicani pokrovitelji slovenskega jezika in kulture«:

RK RS podpira besedilo, predlagano s strani strokovnjakov slavistov in kot tako zapisano v noveli zakona o visokem šolstvu, ki se nanaša na uporabo slovenskega jezika. Skrb za uporabo slovenščine na univerzah je naša skupna skrb, ob čemer obstoj skupnosti ni mogoč brez souporabe jezika, ki je v znanosti »lingua franca« – torej uporabo angleškega jezika v znanstvenih objavah in terminologiji. S tem se ne zmanjšuje pomen uporabe slovenskega jezika, ne pogovorno, ne v znanstveni terminologiji.¹⁷

Boj za ohranjanje slovenskega učnega jezika na slovenskih univerzah se, žal, nadaljuje – najprej s posvetom v Državnem svetu, nato pa v Državnem zboru, ko bodo poslanci odločali o (ne)sprejetju tega Zakona. Bodo znali prepoznati pomen jezika za slovensko državitvost in za naš nadaljnji obstoj v globalnem svetu? Bodo razumeli, česar zaradi mamona nočejo slišati RKRS, Vlada RS in ministrica, ki želijo uzakoniti angleščino kot učni jezik v slovenskih visokošolskih predavalnicah kljub protestom in ugovorom strokovnjakov? Bodo zmogli ustaviti barantanje s slovenščino in tako preprečili, da ne bo žrtvovana za šolnine? Ali jih bo prepričalo več kot 8700 podpisnikov peticije *Za vsestranski razvoj slovenskega jezika*?¹⁸ Prijatelj *Borba za individualnost slovenskega književnega jezika* kot da se mora nenehno dobojevati: »Jezik, ki je v materialnem obratu, npr. v trgovini res samo občilo, pomeni v duševnem življenju naroda, zlasti pa v njegovi literarni umetnosti, vse kaj pomembnejšega in znamenitejšega. /.../ V jeziku leži kontinuiteta med davnino in sedanjostjo rodu.« (Prijatelj 1937: 5). Zato ne preseneča zelo ostra Izjava Društva slovenskih pisateljev, ki odpovedovanje slovenskemu jeziku v visokem šolstvu prepoznavajo za »nezaslišano dejanje« in »odpoved lastnemu narodu« ter pozivajo ministrico »k takojšnjemu odstopu«, predsednik Vlade RS pa naj »razmisli o svoji objektivni menimo sicer da gre za subjektivno!) odgovornosti« pri razprodaji slovenskega jezika. Zahtevajo, da »se sramota, ki smo ji priča, nemudoma konča in da se novela Zakona o visokem šolstvu vrže na odpad zgodovine«. Slovenski predavatelj in znanstvenik mora posredovati svoje

¹⁷ <http://www.rkrs.si/en/clani-rektorske-konference-rs/100-3-redna-seja-rkrs-24-6-2016-novinarska-konferenca>

¹⁸ http://www.pravapeticija.com/za_vsestranski_razvoj_slovenskega_jezika

znanje Slovincem v slovenskem jeziku, saj je angleščina sinonim za »drug intelektualni svet«, neslovenski, »ki tone v revščini, razčlovečenju in terorju korporacijskega kapitala«. ¹⁹ Društvo slovenskih pisateljev je tako reklo bobu bob in popu pop.

¹⁹ <https://www.dnevnik.si/1042740266>

»Slovenščina ni nič vredna!«²⁰

»Predlog sprememb glede rabe učnega jezika na slovenskih univerzah je nepremišljen, sledi škodljivim globalizacijskim pritiskom in pod krinko 'internacionalizacije' visokega šolstva meša znanje tujih jezikov oziroma evropsko idejo večjezičnosti s pravico slovenskih državljanov do izobraževanja na slovenskih javnih univerzah v slovenskem učnem jeziku. Dolgoročno je tako gledanje škodljivo za identiteto Slovencev in za kakovost visokega šolstva,« meni dr. Marko Jesenšek, slovenist na Filozofski fakulteti v Mariboru in prorektor Univerze v Mariboru. Iz nemoči, da bi ustavil spreminjanje dosedanjega 8. člena Zakona o visokem šolstvu, ki predpisuje rabo učnega jezika na slovenskih univerzah, se ni več udeleževal sej komisije Rektorske konference Slovenije, ki je na željo RK RS pripravila spremembe, s katerimi bo univerzitetna in politična sfera lahko pokleknila pred domnevno internacionalizacijo. V slovenističnih in akademskih krogih ne velja za jezikovnega purista, a zdrava pamet in odgovoren odnos do jezika, tako pravi Jesenšek, imata vendar svoje meje, preko katerih Slovenci ne smemo in ne moremo, pa če si del uni-elite to še tako zmotno želi in ima pri tem menda celo podporo dela politike. Na Filozofski fakulteti Univerzi v Mariboru predava evropske smernice za jezikovno izobraževanje, jezikovno politiko in načrtovanje ter zgodovino slovenskega jezika.

Kaj dramatičnega se dogaja z učenim jezikom na slovenskih univerzah?

»Pripravljen je predlog za spremembo zakona o visokem šolstvu, ki sprevrča zdajšnji 8. člen, tako da uvaja tuj jezik, tj. angleščino kot učni jezik na slovenskih državnih univerzah. Sedanja zakonodaja dovoljuje, da se lahko del (!) študijskega programa izvaja v tujem jeziku, če gre za predavanje gostujočega profesorja, celoten študijski program pa le, če se tak program

²⁰ Dr. Marko Jesenšek, slovenist, prorektor Univerze v Mariboru o poklekanju pred angleščino na naših univerzah. Intervju Melite Forstnerič Hajnšek, *Večer*, 26. 5. 2016, str. 9.

hkrati izvaja na univerzi tudi v slovenskem jeziku. Novi predlog pa sramotno zamenjuje sporočilnost sedanjega zakona, tako da naj bi izvajali študijske programe v tujem jeziku, če bi bili deli (!?) teh programov izvajani tudi v slovenskem jeziku. Gre za dolgoročno škodljivo spreminjanje obstoječe zakonske ureditve, za popolno pomanjkanje celovitega in narodotvornega vpogleda v slovenski jezik. To je odpad od slovenskega jezika, ki je brez primere v naši večtisočletni zgodovini od Brižinskih spomenikov naprej. Mogoče je na videz primerljiv le še z nemškutarstvom in ilirskimi zablodami v 19. stoletju. Tiste, ki se danes brez sramu in pomislekov zavzemajo za tako slovensko visokošolsko podobo, je Toporišič imenoval za tihe odpadnike. Slovenski jezik ni dovolj dober za znanost, za predavanja, za slovensko univerzo, za slovensko uni-elito! Le-ta meni, da je treba na stežaj odpreti vrata tujemu jeziku kot jeziku poučevanja. Ob tem se pri nas – kar je žalostno dejstvo in diskriminatorna obravnava jezikov – tuji jezik praviloma enači z angleščino. Zakaj ne poljščina, ki jo govori 40 milijonov ljudi? Zakaj ne nemščina, ki je v Evropski zvezi materni jezik največ državljanov in ki je doma na najboljših evropskih univerzah?

Del slovenske uni-elite je prepričan, da bomo čez noč postali mednarodno prepoznavni in pomembni, le angleško je treba govoriti. A jezik ni le sredstvo, s katerim se sporazumevamo z drugimi, jezik je za človeka veliko več. Je misel, je način razmišljanja. Če nam vzamejo slovenski jezik v znanosti in na slovenskih univerzah, nam vzamejo možnost, kakovostno posredovati znanje. S tem bomo zapravili slovensko univerzo, ki je bila leta 1919 ustanovljena z namenom, da lahko slovenski študenti študirajo v Sloveniji in v slovenskem jeziku in da slovenski profesorji lahko svoje znanje posredujejo v slovenskem jeziku. Če ni misli, ni ničesar. Če nam bo vzeta misel, je konec s kakovostjo slovenskih univerz. Univerza raziskuje, predava in ustvarja nova znanja, v tujem jeziku bomo postali le še posredniki tujega. Če ne moreš razmišljati v svojem jeziku, ki ga najbolj obvladaš, boš mislil lahko le zelo površno. Zagovorniki uvajanja angleščine menijo, da bomo s tem postali večjezični, kar je seveda nadaljnja zabloda. Večjezičnost ne pomeni, da ob maternem jeziku lomimo še evroangleščino, v kateri obračamo skromnih pet ali šest tisoč besed in menimo, da bomo tako slovensko univerzo kakovostno izboljšali. To je neperspektiven pogled, pomanjkanje kulturnozgodovinskega vedenja in odsotnost strokovnega znanja o bistvu in moči jezika. Žalostno, da tega predlagatelji novega zakona nočejo ali ne zmorejo razumeti. Zato pa nas je nekaj, ki takemu brezumnemu in neodgovornemu početju nasprotujemo in si ga prizadevamo ustaviti. Začeli

smo se truditi Silvija Borovnik, Alojzija Sosič, Andreja Žele, Marko Snoj, Janez Dular in številni drugi, ki javno nastopamo in opozarjamo na zgrešeno mišljenje, da bi lahko z angleškimi predavanji slovensko univerzo naredili kakovostnejšo in boljšo. Zabloda brez primere!»

Greva k analizi izvirnih grehov? Je kriva točkokracija, univerzitetni sistem, ki sili v objavljane v mednarodnih revijah? Posebej hendikepirani ste nosilci nacionalnih ved.

»To je pri nas v Sloveniji zgrešeno, to je narobe, tega druge ni, predvsem tam, kjer je javna univerza uvidela, da služi vsakokratnemu okolju, ki jo potrebuje in ne nekim abstraktnim in kapitalsko-anglocentričnim predstavam o globalnem sodelovanju v svetu raziskovanja in univerzitetnega izobraževanja. Če pogledamo k Avstrijcem, Nemcem, take splošne togosti in anglocentričnosti ne poznajo. Kulturni prostor, v katerem smo mi stoletja sobivali, je jezikovno raznolik in na njem temelji tudi naša znanstvena in univerzitetna kultura. V bližnjem Gradcu se nam kolegi na univerzi, ki se redno uvršča med 500 najboljših na svetu, posmehujejo, ko razmišljamo o večvrednosti predavanj in objav v angleščini, o utopični predstavi o tem, da bomo s tem dvignili kakovost. Ravno obratno, kakovost se s tem izrazito znižuje. Ko sem pred leti v Glasgovu skupini rektorjev in prorektorjev vehementno razlagal, kako angleščina uničuje nacionalne jezike, je njihov prorektor pozorno poslušal in dejal: »Fantje, vi mislite, da ste govorili angleško, mene bolijo ušesa, ko vas poslušam. Če se dela kje škoda, jo delate vi angleščini, ker to, kar govorite vi, ni angleško!« To je realnost. Ko ljubljanski rektor Ivan Svetlik piše, da je zaradi internacionalizacije treba odpreti pot angleščini, je treba na glas povedati, da ta anglizacija ni internacionalizacija. Jezikovna raznolikost ne pomeni ustvarjanja in preverjanja znanja v enem globalnem jeziku, ampak znati materni, državni jezik, jezik sosedu, regijski, globalni jezik. Ob takih odločitvah spreglejujemo tudi aktualno evropsko politiko. Angleži resno razmišljajo o izstopu iz EZ in če se to zgodi, bomo pristali na branikih globalnega jezika, ki v EZ nima rojenih govorcev.«

Kako pa je z angleščino na drugih evropskih univerzah, denimo nemških?

»To, kar danes počne del naše uni-elite, so Nemci načeloma že pred nekaj leti prepoznali za problem. Nemška rektorska konferenca, tj. interesno združenje večine nemških javnih univerz, je pred leti oblikovala obširna

priporočila o jezikovni politiki na univerzah v času bolonjsko zapovedane internacionalizacije. Ta predvidevajo nemški jezik kot obvezni na vseh stopnjah univerzitetnega izobraževanja in enako tudi raziskovanja, saj so po letih nepremišljenega uvajanja angleščine za vsako ceno ugotovili, da kakovost izobraževanja usodno pada. Zakaj? Ker je jezik misel, brez misli pa nas ni! Tako je angleščina kot globalni jezik priporočljiva le ob vzporedni nemščini, tudi na študijskih programih, na katere se vpisujejo nenemško govoreči študenti. Ti so se nemščine dolžni naučiti, številne univerze pa to učenje finančno obilno podpirajo. Pomembno je, da se tuji študenti na nemških univerzah ne obravnavajo kot začasni »študijski turisti«; vsaka resna univerza v njih vidi potencial in jih želi zadržati v nemškem znanstvenem in gospodarskem prostoru, zato od jih zahteva znanje nemščine. To je logika: znati veliko jezikov in prenašati znanje, ko pa se učiš, študiraš in predavaš, pa moraš to početi v materinščini. Slovenski profesor ne more v neslovenščini sporočiti vsega, kar zna, slovenski študent pa v tujem jeziku ne sliši vsega, kar sliši v materinščini.«

To so temeljna pravila sporočanja, ki se jih nekateri univerzitetniki očitno ne zavedajo?

»Seveda, mnogi mislijo, da je dovolj, če govoriš angleško. To je popolnoma zgrešeno. Danes se na univerzi še ne znamo dogovoriti, kaj pomeni internacionalizacija. Evropska politika pravi, da je bistvo odpiranja znanje jezikov. Izmenjava Erasmus študentov ni samoumevna uvedba angleščine. Erasmus je del evropske jezikovne politike, je spodbujanje učenja jezikov in spoznavanja drugih kultur, načina mišljenja ... Mi pa vse to enačimo s posredovanjem znanja v angleščini. Erasmus študent dobi evropsko stipendijo, zato da se uči v jeziku države, v katero prihaja, da spozna njeno kulturo, civilizacijo v njenem jeziku. To je ideja Erasmus, mi pa takoj angleška predavanja. Vsakemu študentu, ki pride študirat v Slovenijo, bi morali ponuditi ne predavanje v angleščini, ampak celoletni tečaj slovenskega jezika. Leta 2003 smo to na UM že imeli. Absurdno ob tem pa je, da večina Erasmus študentov, ki prihaja študirat v Slovenijo, angleščino slabo obvlada, slovenski študenti pa z maturitetnim splošnim znanjem angleščine za resen strokovni študij tudi niso zadostno usposobljeni. Da o jezikovnem znanju učiteljev sploh ne govorimo.«

So se vsi trije rektorji slovenskih univerz priklonili angleščini? Lingvisti bi zdaj morali biti glasni in odločni. Ste enotni?

»Mariborski rektor Igor Tičar razume moje pomisleke. To ne pomeni, ne se učiti in znati jezikov, ampak v Sloveniji je potrebno imeti slovenska predavanja. Med našimi tujimi študenti ne prevladujejo tisti z angleškega govornega prostora in ni realno pričakovati, da kdaj tudi bodo. Nasprotna stran seveda govori, da je internacionalizacija povezana s predavanji v angleškem jeziku. Sedanji jezikovni del Zakona o visokem šolstvu je dovolj odprt, da omogoča evropsko primerljivost slovenskih univerz. Predlagane spremembe tega Zakona na področju učnega jezika so bile v javni razpravi deležne toliko tehtnih in argumentiranih pripomb in zavrnitev, da bi jih predlagatelj moral sprejeti, zakonodajalec pa upoštevati. Ob Ministrstvu za kulturo, II. razredu SAZU, Odboru Toporišičevo leto, ljubljanski filozofski fakulteti ... je na barikadah tega boja za slovenski učni jezik še veliko kulturnih delavcev in posameznikov, ki smo se izpostavili, žalosti pa me, da se tej skupini do sedaj še ni priključila mariborska filozofska fakulteta (z izjemo Oddelka za slovanske jezike).«

Kakšno pa je mnenje šolske ministrice?

»V zakonu je zapisana odgovornost ministra. Zdaj pa hočejo ministra umakniti iz te zgodbe zaradi avtonomije univerze. Ministrica se ni javno opredelila do tega vprašanja, žal pa je direktor direktorata zmotno prepričan, da bi anglizacija našo univerzo lahko izstrelila med najboljše na svetu. Sklicevanje na avtonomijo univerz pri tem je pilatovsko umivanje rok. Pravijo, univerze se bodo znale same pametno zmeniti. Vedno je razkorak med humanistiko in nehumanistiko in vedno bomo humanisti preglasovani. Zato pa imamo politiko in oblast – če ne želi prevzeti odgovornosti za slovenski jezik in slovenstvo, jo lahko razpustimo.«

Kaj pa vaša točkovanja, objave v tujih znanstvenih revijah, napredovanja, to je najbrž glavni krivec za vse?

»Sam ne iščem krivde v točkovanju, tj. ocenjevanju profesorjev. To je le posledica, vrh ledene gore. Merila veljajo za vse. Res da so slaba, zgrešena, napačna, vodijo stran od kakovosti, a kaj, ko drugih nimamo. Točkovanje je le v službi anglizacije slovenske univerze. Nedopustno je, da mora slovenski raziskovalec, ki prosi državno ustanovo ARRS za raziskovalna sredstva, financirana z denarjem slovenskih davkoplačevalcev, napisati vlogo v

angleškem jeziku! A kaj, ko karavana gre naprej, sedaj kar na vrh slovenske univerze, do rektorske konferenc, ki naj uzakoni angleščino v slovenskih univerzitetnih predavalnicah, kjer bo slovenski profesor predaval slovenskim študentom za slovenski davkoplačevalski denar v angleščini. To je anomalija sistema, razpad slovenskega visokošolskega izobraževanja, propad slovenske države.«

Je SAZU zavzel kakšno stališče do angleščine na univerzi?

»Seveda, izdali so posebno knjigo, vsi člani II. razreda so zgroženi, pa tudi umetniški razred. Vsakdo bi si moral to prebrati. Predsednik Tadej Bajd, ki je tehnik, je na Toporišičevi domačiji ob otvoritvi plošče opozoril na skrajnosti v razmerju do angleščine. Toporišič bi dvignil celo Slovenijo na noge, če bi še živel!«

Kateri so najbolj črni scenariji v zvezi z angleščino na univerzi?

»Edina možna rešitev je, da se predlog, ki se veže na člen o jeziku, v Zakonu o visokem šolstvu črta. Zdajšnje besedilo je dovolj demokratično in odprto za tiste, ki potrebujejo tuj jezik pri svojih predavanjih. Razlika je samo v tem, da sprememba omogoča špekulativno 99 odstotkov izvajanja študija v tujem jeziku, medtem ko sedaj mora potekati študij v slovenskem jeziku, del pa je lahko tudi v tujem. Najbolj enostavno in pošteno bi bilo ohraniti tako, kot je bilo doslej, dokler se ne dogovorimo za pravo besedilo Zakona.«

Skrb za jezik se danes enači s konzervativizmom, sumljivim nacionalizmom, celo desničarstvom?

»To je logičen odziv na razmere, ki so bile v jezikoslovju. V strukturalizmu je veljal red v jeziku, lektorji so imeli veliko večji vpliv kot danes. Ko se je ta zgodba izpela (o lepem knjižnem jeziku in grdem narečju) in je oslabela moč avtoritet, je tudi v odnosu do jezika prišlo do sproščanja. To sproščanje pa nas je pripeljalo v razpuščenost. Jezik je živ organizem in se spreminja, na tej poti pa sta škodljiva tako pretiran jezikovni purizem kot jezikovno odpadništvo. Kot je dejal jezikoslovec Stanislav Škrabec, umrli so kralji med jeziki, stara grščina, latinščina ..., nekoč bo tudi slovenščina. Vendar pa ni potrebno, da bomo prav mi, naša generacija, njeni pogrebci.«

Katera pa so znamenja ogroženosti jezika?

»S tem zakonom smo na poti tja. Podobna je infarktu, je opozorilo, česa ne smemo narediti. Izguba znanstvenega jezika je opozorilo, da prihaja do jezikovnega pešanja. Izguba ene od funkcijskih zvrsti jezika, v našem primeru je to znanstveni jezik, pomeni začetek konca nekega jezika. Kaj se bo zgodilo? Če se bomo »dogovorili«, da znanost ne more biti več v slovenskem jeziku, se bomo vrnili v prvo polovico 19. stoletja! Vemo, kako je bilo takrat s slovenskim jezikom! Del slovenske uni-elite pa tega noče razumeti. V angleščini ne bomo nikoli enako ekscelentni, kot so na Oxfordu in Cambridgeu. Z angleščino ne bomo pridobili na naše univerze nič boljših predavateljev, kot jih imamo sedaj. Kdo pa bo prišel predavat za 1500 evrov? Popolna utopija. Šestorazredne predavatelje bomo dobili, ki jim angleščina ni materni jezik. Delamo nekaj, kar je v nasprotju z našo ustavo in z evropsko jezikovno politiko. Cela Evropa se nam posmehuje. Ali smo Slovenci res rojeni le za hlapce in butalce? Slovenski jezik je naša ustavna pravica, pravica pa »ni jabolko, da bi ga s palico oklatil«, če se še kdo spomni Cankarja; ali pa Miličinskega in njegovih Butalcev, »strela skrtačena, to pa je internacionalizacija!«. In kljub temu nam je tujčeva peta tako k srcu prirasla! Iz sence angleščine se je potrebno odpreti v resnično, pravo večjezičnost, slovenščini pa priznati, kar ji formalno priznava Evropska zveza – enakopravnost in polnofunkcijskost v družini svetovnih jezikov.«

Domoljubna davorija in usojenost jezika

Domoljubje in usojenost jezika – zavest usojenosti, jezikovna usojenost; Slovincem je slovenski jezik določen, usojen. Brez njega nas ni, brez njega smo zgubljeni v blodnjaku globalizacije in lažnega privida, da nam je vse na doseg roke, da najbolj drzni zmorejo in smejo vse. Neodgovorno si lahko privoščijo tudi uhmepiševsko jezikovno odpadništvo, ki ga razširjajo v grozljivi podobi, da slovenski jezik ni dovolj dober za znanost. Kako ustaviti tako blazenje? Kako jezikovnim odpadnikom v univerzitetnih vrstah dopovedati, da »kjer jezik sahne, tam bo s časom usahnilo vse« (Vuga 2014: 39)? »O Slovincih bi lahko rekli, da so v časih hude ogroženosti kar dobro znali braniti svoj jezik. Da pa prostosti ne prenašajo najboljše (Paternu 2014: 42):

Že Hegel je postavil načelo: vsak človek ima pravico, da govori in misli v svojem jeziku. Zakaj današnji slovenski človek v svoji državi ne bi imel te pravice, in sicer na vseh stopnjah izobraževanja. Tudi visokošolskega, skozi celotni študij. Ne glede na mnoge drugačne, vzporedne in izjemne jezikovne potrebe, ki jih moramo upoštevati, bi na naši univerzi slovenščina morala imeti mesto dominantnega jezika. (Paternu 2014a: 31)

Domoljubje, rodoljubje, patriotizem

V elektronski izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika dobimo pod iskalnim izrazom *domovin** 270 zadetkov v različnih geselskih člankih, samostalniki *domovina* se pojavi na 37 mestih, *domoljub* je zapisan 24-krat in *domoljubje* le na 3 mestih; *rodoljub* se pojavi 27-krat, *rodoljubje* pa 7-krat; *patriot* je zapisan 17-krat in *patriotizem* 9-krat. V slovenskem besedilnem korpusu Nova beseda, ki ga ureja Primož Jakopin, imajo edninske imenovalniške oblike posameznih samostalnikov naslednje pojavitve: *domovina* 2287 zadetkov, *domoljub* 221, *domoljubje* 428, *rodoljub* 190 in *rodoljubje* 61 pojavite; *patriot* 432 zadetkov, *patriotizem* 522 zadetkov.

Pojmovni izrazi *domoljubje*, *rodoljubje* in *patriotizem* imajo v SSKJ-ju sicer samostojna gesla, vendar pa se v zaglavju drugih geselskih člankov pri razlagi posameznih pomenov zelo redko pojavljajo. Podatki o pojavitvi kažejo, da so bili vsi trije samostalniki v slovenskem jeziku 20. stoletja redko uporabljeni, skoraj izginjajoči iz rabe jezika; enako tudi njihov pomen in zaznamovana pojmovnost, ki ni bila več aktualna oz. od uporabnikov sprejeta kot posebna vrednota na Slovenskem.

Podatki v besedilnem korpusu Nova beseda kažejo, da sta se v sodobnem slovenskem jeziku ohranili dvojnici *domoljubje* in *patriotizem*, samostalnik *rodoljubje* pa se vedno bolj umika iz sodobne rabe jezika kot zastarevajoča oz. starinska ustreznica domačemu izrazu *domoljubje* oz. že prevladujoči rabi tujk *patriotizem* in predvsem *patriot* namesto *domoljub*.

domoljúbje -a s (û) knjiž. *ljubezen do doma, domovine*: delo je opravljal iz čistega domoljubja; goreče domoljubje

rodoljúbje -a s (û) *ljubezen do (svojega) naroda, domovine*: tako ravnanje izvira iz njegovega rodoljubja / vzgajati mladino v rodoljubju

patriotízem -zma m (i) **1.** *ljubezen do domovine, naroda, države; rodoljubje, domoljubje*: med vojno je bilo ljudstvo prežeto z velikim patriotizmom; jugoslovanski patriotizem / ekspr. lokalni patriotizem *veliko občudovanje, ljubezen do domačega kraja, pokrajine* // v 19. stoletju *težnja po neodvisnosti naroda in lastni državi*: sovražnik ga je preganjal zaradi patriotizma **2.** v zvezi socialistični patriotizem *prizadevanje za družbeni in politični razvoj svojega naroda in priznavanje enakih pravic drugim narodom*: vzgajati mlade ljudi v duhu socialističnega patriotizma ♪

Domoljubje je v SSKJ-ju razloženo kot knjižni izraz za *ljubezen do doma, domovine*, vendar pa ima dodan kvalifikator *knjiž.*, kar pomeni, da naj bi to bila beseda ali pomen, ki se uporablja v umetnostnem in znanstvenem jeziku, v pogovornem pa »zveni nenavadno« (SSKJ 1980/Prva knjiga). Zdi se, da so tvorci SSKJ-ja že pred skoraj 40-imi leti ugibali na način, ki je blizu današnjemu (ne)razmišljanju, (ne)razumevanju in (ne)sprejemanju *domoljubja* – celo v znanosti in visokem šolstvu ne vemo, kam in kaj bi z njim. Izraz, ki ga poznamo predvsem iz romantičnih pogledov na slovenski narod in jezik – *rodoljubje* –, je v SSKJ-ju zato pomensko razširjen na *ljubezen do (svojega) naroda, domovine*, nič pa ni zapisano, da se beseda umika iz splošne rabe, da je redka in ima danes »arhaično patino« ali je celo že mrtva. Prav gotovo pa je današnjim govorcem slovenskega jezika pomensko manj jasna, verjetno celo manj kot tuja ustreznica *patriotizem*, ki so jo SSKJ-jevci razložili za *ljubezen do domovine, naroda, države*. Tri

iztočnice SSKJ-ja se v pomenskih odtenkih rahlo, vendar pomembno razlikujejo – vse imajo v sebi *ljubezen do domovine*, dve tudi (!) še *ljubezen do (svojega) naroda*, medtem ko nas o *ljubezni do države* obvešča le tujka *patriotizem*, slovenska ustreznica *domoljubje* pa ima na prvem mestu celo *ljubezen do doma*, [tj. do (1) *prostora, hiše, kjer kdo stalno živi, od koder izhaja*, (2) *stavbe, urejene za določen namen*, (3) *kmečke hiše, navadno z gospodarskimi poslopji*, (4) *posestva, domačije* in (5) *posvetovalnega ali zakonodajnega telesa, ki zastopa določen sloj ali ima določeno funkcijo*], ne pa do domovine, sploh pa nič ne pove o narodu in državi – le dober poznavalec SSKJ-ja, slovaropisec torej, bo v pomenu (4) mogoče prepoznal tudi *domovino* (»bojevati se za dom in rod«), zavedajoč se, da je to značilno le za »slovesen slog«, kar pojasnjuje kvalifikator *vznes.*, medtem ko zmedo in nejasnost povzroča geselski članek *domovina*, v katerem je informacija, da je bila beseda nekoč rabljena tudi v pomenu *dom, hiša*, ki pa je danes v knjižnem jeziku mrtva. Zanimivo in za slovenski prostor povedno pa je, da se *ljubezen do naroda in države* izgubi pri razlagi iztočnice *patriot*, tj. *kdor ljubi domovino* (ne tudi naroda in države!?), medtem ko je *domoljub* ostal, *kdor ljubi dom in domovino*, in tudi *rodoljub* je, *kdor ljubi (svoj) narod, domovino*.

Rahla razlika je prisotna tudi v Pleteršnikovem slovarju, ki razlaga obe (!) besedi za novoknjižni, tj. za taki, ki sta se pojavili v knjigah in časopisih »novejše dobe«, besedi pa povzema tudi po Cigaletovem in Janežičevem slovarju: besedo *domoljubje* razlaga z nemškima ustreznicama *die Vaterlandsliebe, der Patriotismus*; iztočnico *rodoljubje* pa z *die Liebe zur Nation, der Patriotismus*. Tujka *patriotizem* pa mu je sinonim za nemško *der Patriotismus* in slovensko *domoljubje, rodoljubje*.

V drugem slovenskem normativnem priročniku, Slovenskem pravopisu, je *patriotizem* sinonim za *rodoljubje, domoljubje* (kot je *patriot* pomenska ustreznica za *rodoljub, domoljub*, pri obeh geslih pa sta navedeni besedni zvezi, ki opozarjata na slovenstvo: *slovenski rodoljub, slovenski domoljub*) s pomembnima razlagama v zaglavju, ki splošno pomensko uvrščata oba pojmovna samostalnika v pomensko polje, vrednostno najbolj natančno določeno z vzgojnim (*vzgajati mladino v rodoljubju*) in moralnim (*iskreno domoljubje*) pomenskimi odtenkom.

Besedotvorno sta *domoljubje* in *rodoljubje* (*domoljub, rodoljub*) zloženki iz samostalnikov *dom, rod* in pridevnika *ljub*, etimološko torej *ljubiti*

prebivališče, domovino; (so)rod(stvo), družino, narod; iz Bezlajevega in Snojevega etimološkega slovarja je domoljubje mogoče povezati z domom, domovino, domačnostjo, podobno kot rodoljubje z rodom, narodom, izvorom, uspehom, napredkom, ugodnostjo. Prav etimologija obeh besed kaže na skupno presečišče pomena, ki ga imata danes oba izraza: slaviti domovino, narod; graditi, pospeševati, oplajati, množiti, večati, kar je zgrajeno (narod in domovino torej). Žal pa je tako le v slovarjih!

Prevrednotenje vrednot in vloga slovenskih univerz

Prevrednotenje vrednot, ki jih določajo (etimološki) pomeni slovenskih besed *dom*, *rod* in *ljub(iti)*, je tako nasilno poseglo v našo stvarnost, da so prednost dobile nove, drugačne družbene, osebne, estetske in moralne nevrednote, pripadnost (da ne pišem: ljubezen) svojemu narodu, ki bi morala biti neizgubljiva vrednota, pa se je izgubila v poplavi vsakodnevnih izrazito negativnih informacij, ki so nam posredovane preko medijev. Izgubljam tudi domovinski čut, saj v državi ni več prisotnega domovinskega principa. V Sloveniji smo pozabili, katera pravila nam morajo določati skladnost človekovih in družbenih predstav o najvišjih (moralnih) vrednotah našega naroda. Privatizacije, lastninjenje, divji prehod iz eno- v večstrankarski politični sistem in vse, kar je na Slovenskem povezano s »politiko« in politikanstvom na prehodu drugega v tretje tisočletje, je zabrisalo mejo med pravimi in navideznimi vrednotami zlasti v našem javnem življenju, s tem pa tudi v znanosti in visokem šolstvu, ki bi ob skorumpirani slovenski politiki morala zagovarjati in gojiti resnične in nedotakljive (moralne) vrednote slovenske države. Zablodela bolonjska reforma našega visokega šolstva je, žal, odraz razmer, v katere nas je pahnila »politika« – namesto da bi v izobraževanju in posredovanju znanja sledili najboljšim evropskim univerzam, smo se izgubili v (pod)povprečnosti, administriranju in sklicevanju na »demokracijo«; to pa omogoča, da na naših fakultetah vedrijo ne-sposobni raziskovalci in pedagogi, ki svoje neznanje in nevrednote uspešno prikrivajo z načinom nedela, prevzetega iz nenačelnega in koristoljubnega političnega delovanja brezglave politike. Prenašanje takega načina dela v slovensko visoko šolstvo je v nasprotju z vrednotami, ki jih priznava in jim sledi urejen mednarodni univerzitetni prostor.

Na slovenskih univerzah se mladine ne uči ljubezni do domovine. Študentom kot da se ne spodobi (pa je še kako potrebno!) gojiti tega čuta. V

študijskih programih ni prostora za domovinsko vzgojo, prav tako nimamo predmetov, v katere bi lahko primerno vključevali »ljubav do domovine« (tako starinsko in nesodobno se sliši!), čeprav imajo številne evropske univerze za tako domoljubje veliko posluha in ponujajo te vsebine npr. pri predmetu, ki bi ga lahko imenovali *Slovenska civilizacija*. Nekaj malega lahko o takih temah zvedo (po iniciativi posameznih profesorjev) le študenti humanistike v okviru npr. književnega ali jezikovnega pouka ali na (pre)redko tako zastavljenih družboslovnih predavanjih, ki bi že po definiciji morala biti domoljubno usmerjena. Samo mimogrede: v slovenskem Pravnem terminološkem slovarju sploh ni geselskih člankov *domoljub* ali *rodoljub* oz. ustreznih izpeljank. V slovenskem Frazeološkem slovarju prav tako ne, niti *domovine*, čeprav se tam najdeta npr. *banana država* in *država tisočerih jezer*. Zakaj bi to pričakovali na tehniki, naravoslovju, matematiki ...?

Namesto da bi na slovenskih univerzah začeli spodbujati take vrednote, se kot slaba šala pojavljajo zahteve po zamenjavi slovenskega učnega jezika s tujim, pri čemer je tuji jezik praktično ves čas sinonim za angleščino. Zaradi prijaznosti do tujih študentov!? Kako, ko pa nismo prijazni niti do naših slovenskih študentov – ne znamo jih naučiti slovenske domoljubne davorije, pa bi jim radi predavali v angleščini! Slovenski profesor naj bi predaval slovenskemu študentu na slovenski univerzi v neslovenskem jeziku! To je v nebo vpijoča neumnost, abotnost, ki ji ni primere! S tem ne bomo dvignili kakovosti našega visokega šolstva, pač pa ga bomo pahnili v še globlji propad (Jesenšek 2014: 47).

Temu so se v preteklosti že odpovedali Nemci, ko so se rektorji najboljših univerz (med njimi tudi tehnično-naravoslovne) dogovorili, da mora biti učni jezik na njihovih univerzah materinščina – ugotovili so, da se s tujejezičnim predavanjem niža sporočilnost in obvestilnost, hkrati pa se izgublja narodnostni oz. nacionalni značaj njihovega visokega šolstva; (učni) jezik kot (najbolj) pomemben element državnosti je namreč temeljni nosilec domoljubnih in domovinskih vrednot, ki so značilne za Evropsko zvezo in zapisane v njenih temeljnih listinah (tudi jezikovna enakopravnost vseh uradnih jezikov EZ-ja).

Nemška jezikovna praksa (odgovorni v slovenskem uni-prostoru je še ne zmorejo razumeti in nočejo »razumeti«)

V nemškem univerzitetnem prostoru so mnogo pred slovenskim razmišljanjem, ki se še vedno izgublja v jezikovnem odpadništvu. Zavedajo se, da anglizacija visokega šolstva ni dobra, zato so odločno začeli iskati pot iz slepe ulice. Našli so jo v naslednjih usmeritvah: (1) »Exzellente Wissenschaft ist Werbung für die deutsche Sprache«. (2) »Sprachliche Vielfalt und Internationalisierung schließen sich nicht gegenseitig aus«. (3) »Eine mehrsprachige Wissenschaft ist auf qualifizierten Fremdsprachenunterricht an den Schulen angewiesen«. (DAAD Memorandum)

K1 Danes je najboljša reklama za nemški jezik odličnost v znanosti. Izbobraževanje v nacionalnem jeziku je potrebno tudi v bolonji postaviti na prvo mesto, zato je: (A) odličnost pogojev znanstvenega dela in rezultatov osnova za povečanje internacionalizacije znanosti in univerzitetnega študija; (B) na področjih (predvsem naravoslovje), kje dominira angleščina, potrebno najti pot za sporazumevanje v nemščini; (C) v študijskih programih, ki se na nemških univerzah izvajajo v angleščini, učenje nemščine kot vsakokratnega jezika stroke obvezen in obsežen del študijskega programa (socialna integracija tujih študentov in učiteljev, dolgoročnost stikov z nemškim govornim prostorom).

K2 Jezikovna raznolikost in internacionalizacija se ne izključujeta – potrebno je odpravljati jezikovne in kulturne ovire v mednarodnem sodelovanju, predvsem z učenjem jezikov. Mednarodno sporazumevanje v nemščini (znanost, študij) omogoča vstop v nemški znanstveni prostor in enakovrednejšo pozicijo v njem. Za doseg te ciljev se je potrebno bistveno bolj kot doslej zavzemati za lasten (nemški) jezik.

K3 Večjezična znanost je odvisna od kakovosti poučevanja/učenja tujih jezikov v preduniverzitetnem izobraževanju – izboljšati je potrebno kakovost izobraževanja učiteljev tujih jezikov (tu nemščine kot tujega jezika, pri nas slovenščine kot tujega jezika in vlagati v lektorate v tujini).

DAAD zato odločno zahteva nemški jezik v znanosti in pri tem izpostavlja (I) jezikovno pripravo (Sprachliche Vorbereitung), (II) sodelovanje med strokami (Fachliche Kooperationen) in (III) podporo germanistiki (Unterstützung der Germanistik).

KI Vsem gostujočim študentom in raziskovalcem je potrebno ponuditi intenzivno jezikovno izobraževanje (tj. učenje nemščine ter pri tem izboljšati sedanje stanje tako finančno kot strokovno).

KII Na področju strokovnega sodelovanja je potrebno povečati delež študijskih programov v nemščini (doma in v tujini), predvsem na naravoslovnem in tehničnem področju, s tem podpirati spoznavanje kultur in kulturnih praks (v znanosti in študiju), tujcem pa omogočiti vstop v gospodarstvo in socialno okolje.

KIII Podpreti je potrebno germanistiko (pri nas slovenistiko!), in sicer tako, da se modernizira študij in se omogoči boljše izobraževanje učiteljev.

Kdaj in s koliko zamudništva bodo tako začeli razmišljati tudi rektorji slovenskih univerz, ki se sedaj na Rektorski konferenci nepremišljeno potegujejo za predavanja v angleščini, napačno misleč, da je to pot, ki vodi v internacionalizacijo našega visokega šolstva?

Namesto jezikovnega odpadništva in zamudništva, ko zagovarjajo že preživele bolonjske jezikovne zablude, bi rektorji slovenskih univerz morali slediti novim pogledom na vlogo in pomen nacionalnih jezikov v evropskem univerzitetnem prostoru in spoznati, zakaj DAAD zahteva, da je potrebno (1) omogočiti nemškimi raziskovalcem, da rezultate ubesedijo v lastnem jeziku; (2) ločiti med angleščino kot splošnim jezikom sporazumevanja in vsakokratnim jezikom, v katerem se razvijajo, izražajo zamisli, rezultati raziskovanja. Zakaj se npr. pri Nemcih postavlja imperativ, da je potrebno obdržati nemščino kot jezik konferenc, če večina udeležencev ta jezik obvlada? Zakaj povečati sredstva za tolmačenje in prevajanje in omogočiti nemškimi študentom učenje angleščine kot strokovnega jezika? Odgovora v Sloveniji seveda še nočemo, ne znamo, ne zmoremo najti. Nemško razmišljanje je preveč sodobno in aktualno, da bi ga v našem zamudništvu ta hip lahko pravilno doumeli. V Sloveniji bomo o povečanem samospoštovanju do jezika in kulture zmogli imeti »svoje mišljenje«, ko bo ta odnos vzpostavljen in nam ponujen, naročen, zahtevan od Evropske zveze in njene (visokošolske) politike. Med tem ko se naši univerzitetni lobiji udinjajo tujčevi peti (anglizaciji slovenskega visokega šolstva pod krinko internacionalizacije), se v evropskem prostoru na pobudo Nemčije (in Francije in ...) vzpostavljajo boljše rešitve, nova pot, ki zavezuje nacionalne kulturne in izobraževalne ustanove, da se v svojem (nemškem,

francoskem ..., slovenskem /?/) prostoru sporazumevajo v nemščini (francoščini ..., slovenščini/?/).

Namesto angleških predavanj je potrebno na naših univerzah akreditirati take učne programe, ki bodo vsem študentom ponujali razmislek o domoljubju in spoznavanje vrednot, ki so povezane z našim odnosom do slovenskega jezika, naroda in domovine. Danes se to zdi nemogoče, a čez desetletje (ali, žal, še več) bodo tudi na naših rektorskih konferencah morali razmišljati drugače. V Nemčiji to že počnejo, saj se zavedajo evropske večjezičnosti, ki je zapisana v ustanovnih listinah Evropske zveze, in odgovornosti do lastnega jezika v znanosti in izobraževanju. Taka besedila so Nemcem dostopna na <http://www.goethe.de/lhr/prj/diw/dos/deindex.htm>. »Slovenski jezikovni Avgijev hlev je ta trenutek tak, da bi nebeški Herakles moral zapeljati skozenj Savo in pol Soče hkrati«. (Vuga 2014: 39)

Nove (ne)vrednote

Pri nas se v imenu demokracije in divjega neoliberalizma domoljubje ali pa razmišljanje o usojenosti jezika seveda ne spodobi. Verovanje v neizbežnost jezikovne usode je lari fari, stare vrednote, ki so veljale v slovenskem prostoru stoletja in tisočletja, od naših začetkov, od Brižinskih spomenikov naprej, so nepotrebna navlaka; kaj bi z njimi. »Nam« je dovoljeno vse – »mi« znamo, »mi« vemo, »mi« zmoremo. In odkrivamo toplo vodo in smo si všeč, ker »mislimo s svojo glavo, ker smo pametni« ..., dokler se nam topla voda ne spremeni v postano in mlaka začne zaudarjati ... in potem so za vse krivi le tajkuni. Vrednote pa smo si sami prevrednotili, demokratično, tako da smo ostali brez njih.

In se čudimo, da jezik ni več vrednota? Kaj je že to: vrednota? Prevrednotene vrednote so postale nevrednote. Kaj bi z njimi? In kaj z jezikom? Če ne bo šlo več po slovensko, bomo pa po angleško, nemško, kitajsko? Po butalsko, če bo treba! Le kaj bi z jezikom, slovenskim, če pa je globalno neuporaben, nebodigatreba, na katerega se obeša le še peščica nergačev. »Mi« odklanjamo vsako usojenost, tudi jezikovno, le kdo so, ki govorijo o jezikovni usojenosti, o vrojenosti v jezik, o jeziku kot vrednoti ...; na smetišče z vso to kramo.

Tak odnos je, žal, slovenskemu jeziku usojen. Trubar, Svetokriški, Küzmič, Čop, Prešeren, Levstik, Cankar in kar je še takih posebnježev, so primerni kvečjemu za kakšne proslave, če je potrebno pohinavčiti in zapravljati čas. Kaj pa bi sicer z njimi? Z jezikom, slovenskim, se pa res ni potrebno ukvarjati! Bohorič, Pohlin, Gutsman, Dajnko, Kopitar, Škrabec, Miklošič, Breznik, Bajec, Toporišič ..., no ja, lepa družčina, a kaj bi z njo, danes, v samostojni Sloveniji, odprti, globalni, jezikovno neobremenjeni, butalski? Žal.

Jezik je pri Slovencih bil vedno na barikadah v najbolj prelomnih trenutkih naše zgodovine: (1) da omenim le usodne spremembe znotraj zahodne cerkve in Trubarja, ki nas je postavil na jezikovni zemljevid Evrope s slovenščino kot stranskim produktom protestantizma; (2) da se spomnimo na pomlad narodov in veliko idejo o jezikovni enotnosti Slovencev, ki da je predpogoj za nacionalno združitev in samostojno državo; (3) da ne pozabimo Slomškove odločitve in prenosa škofijskega sedeža v Maribor, ne, ker bi mu bilo to mesto tako všeč, ampak ker je s tem branil in ubranil slovenski jezik, ker je mariborsko slovensko škofijo postavil kot branik slovenstva na mejo takrat globalne nemščine; (4) da je enako razmišljal Maister, ki je po koncu prve svetovne vojne vojaško obranil, kar je pred pol stoletja jezikovno in duhovno postavil Slomšek; (5) da se spomnimo leta 1919 in priključitve Prekmurja matični Sloveniji – izbral je to Slavič na mirovni konferenci v Parizu, pred njim pa so pot tlakovali Števan in Mikloš Küzmič, Košič, Borovnjak, Ivanocy, Klekl in mnogi zanesenjaki, ki so se zavedali, da brez slovenskega jezika tudi Slovencev v pokrajini čez Muro ne bi bilo, da bi potonili v madžarskem prostoru, se pomadžarili in izgubili za vselej; (6) in spomnimo se zadnje Jugoslavije, talilnega lonca vsega, tudi jezikov, tudi slovenskega – bili smo enakopravni, vsi enaki, vsi zadovoljni ...; kaj bi tam s slovenščino, če pa je bila srbohrvaščina boljša, globalnejša, razumljiva vsem, slovenščina pa nam je ostajala za zapečkarstvo in še za kakšno izživljanje čudnih pisateljev in jezikoslovcev. V skupščini, v gospodarstvu, v športu, v vojski pa je bila neuporabna, potrebovali smo globalno srbohrvaščino. Že videno, že slišano ...; (7) in pred osamosvojitvijo, s čim smo šli na barikade? Z jezikom! Proti skupnim jedrom, proti zapostavljanju slovenščine v javnosti, v vojski, sodstvu, zgodila se je Roška ...

In smo postali samostojni in spet smo pozabili na svojo usojenost in povezanost s slovenskim jezikom. In se je ponovila zgodovina, le da sedaj ni bila

več latinska, nemška, srbohrvaška, ampak angleška. Kaj bi s slovenščino, če je pa angleščina tako nobel, če jo poznamo vsi in če nas zato razume cel svet. In smo v Evropski zvezi in se do slovenskega jezika ponovno obnašamo odpadniško kot nekoč v Avstro-Ogrski in kraljevini in Jugoslaviji.

Ali se res ničesar ne naučimo, nam res ni usojeno biti to, kar smo, kar nam določa naš jezik, kar nam ponuja kultura in literatura v tem jeziku? Imamo pravico, da razvijamo svojo samobitnost, a imamo v sebi neko fatalno razdiralno silo, s katero v imenu globalnosti tako učinkovito uničujemo to svojo jezikovno, narodno samobitnost. Hlapci?

Vedno znova pozabljamo na to svojo narodno, v prenesenem in pozitivnem pomenu kmečko samobitnost.

V samostojni Sloveniji se uradno sicer zavedamo pomena jezika, a žal, le uradno, saj kaj več kot veliko razpravljanj okoli Resolucije o slovenskem jeziku, sedaj že druge, ne zmoremo ali ne želimo. Tudi tu je jezik predvsem parola, mogoče še vzrok za nabiranje točk v parlamentu, potem pa vse veselo potihne za naslednjih pet let. Imamo jo, drugo jezikovno resolucijo v samostojni Sloveniji. In komu je mar zanjo? Koliko in kdo jo sploh pozna? Kdo ve, da jo je parlament nedavno tega potrdil, torej sprejel? In kdo ve, kako je nastajala? Kakšen je bil predlog strokovnjakov in katera različica je bila sprejeta v parlamentu? Pa je v njej nekaj, kar je ta hip za slovensko jezikovno politiko še kako pomembno in odločilno. Nekaj, na kar želim s tem razmišljanjem opozoriti. Vprašanje slovenskega jezika v slovenskih osnovnih in srednjih šolah, vprašanje učnega jezika na slovenskih univerzah, vprašanje slovenskega znanstvenega jezika. Ali vemo, da si rektorji slovenskih univerz prizadevajo, da bi lahko postal učni jezik v slovenskih predavalnicah neslovenščina, drugače rečeno, tuji jezik, bolj natančno, globalna angleščina? Ali kdo ve, da velik del slovenske univerzitetne inteligence piše in objavlja svoje znanstvene razprave v neslovenščini, v globalni angleščini seveda? Ali kdo ve, da se denar slovenskih davkoplačevalcev na ARRS-ju za raziskovalne projekte slovenskih znanstvenikov dodeljuje z recenzijami v angleščini? V Resoluciji pa lepo piše, da je uveljavljanje slovenščine na vseh področjih eden od strateških ciljev Republike Slovenije. Naloga jezikovne politike je, da krepi jezikovno samozavest in jezikovno zmožnost državljanov ter se čim bolj sproti odziva na potrebe uporabnikov slovenskega jezika.

Slovenski jezik je postal funkcijsko razvit dokončno šele sredi 19. stoletja, ko je Miklošič razvil še zadnjo njegovo funkcijo, tj. znanstveni jezik. Danes se v imenu globalizacije celo nekateri univerzitetni profesorji odpovedujejo slovenskemu znanstvenemu jeziku. Izguba ene izmed funkcijskih zvrsti jezika pa lahko pomeni začetek konca nekega, torej tudi slovenskega jezika. Ali bomo prav mi rabljali slovenščine? Jo bomo v imenu globalizacije dokončno obsodili na rabo v ozkih krogih, predvsem pa jo ponovno pripeljali v položaj, v kakršnem je že bila pred Prešernom in Slomškom, ko se je govorilo slovensko le v družinskih krogih in zaprtih elitah?

Pa naj to po tem, ko bi se morali z državniškimi častmi in z od države Slovenije razglašenim Miklošičevim letom spominjati 200-letnice rojstva največjega jezikoslovca 19. stoletja (pa državi zato ni bilo nič mar), ne zveni kot obsodba ali glas obupanega v puščavi, ampak kot poziv k pameti in razumu, kot mogočna apologija slovenske narodne samobitnosti, ki je, pa če nam to globalno zasvojeni in zaslepljeni navdušenci še tako oponašajo, tako usodno povezana s slovenskim jezikom. Z njim stojimo in obstojimo, slovenski jezik neprestano in edino zanesljivo izžareva našo samobitnost, je edini pravi izraz, rezultat našega stvariteljskega duha in kulture z vsem, kar le-ta slovenskega razširja.

Šport in domoljubje? Da!

Sodobne nevrednote, ki priznavajo le vladavino prava in dobiček, so tako poplitvile naš odnos do slovenstva, da je to lahko že znak za alarm. Zakaj se npr. ameriški športniki najbolje znajdejo v najbolj odločilnih trenutkih (npr. na olimpijskih igrah) in zakaj naši za podobne dosežke potrebujejo veliko več pomoči športnih psihologov ali pa so prepuščeni naključjem? Na to nam lahko najbolje odgovorijo naši športniki, ki so se v odločilnih trenutkih znašli v povsem drugačnem položaju kot npr. ameriški – pomanjkanje domoljubja in domovinskega čuta, spoznanje, da predstavljaš ponosen, pomemben, vpliven narod, ki stoji za teboj, ki diha s teboj, ki ima svojo zgodovino, iz katere črpamo moč, ki nam omogoča po Trubarjevo *stati inu obstat*i, splet okoliščin, psihologij, duhovne moči in energije, ki črpa iz domovinske tradicije in zavesti, da pripadamo pomembnemu narodu ..., vse to potrebuje vrhunski športnik, da se mu v odločilnem trenutku ne zatrese roka, da iztisne iz sebe še nekaj več, kar ga pripelje na Olimp. Dolgotrajna, sistematična in pravilno načrtovana ter vodena domovinska vzgoja lahko v

odločilnem trenutku naredi iz dveh enakovrednih tekmovalcev zmagovalca in poraženca. Koliko naših športnikov si lahko v takih trenutkih pomaga z domoljubjem? Koliko jih lahko s hipno asociacijo poveže pridevnik *domovinski* s samostalnikom *vzgoja* v besedno zvezo *domovinska vzgoja*? Verjetno je veliko več Slovencev, ki sploh ne vedo, kaj naj bi taka vzgoja prinašala, zakaj je tako pomembna in kako naj poteka. Žal pa je danes preveč takih, ki nimajo več *domovinskega čuta*, ne poznajo *domovinskih pesmi* (ali pa jih nočejo poznati, ker jih povezujejo le z dogodki iz polpretekle zgodovine), sklicujejo se le na *domovinske pravice*, na *dolžnosti* pa pozabljajo, ker živimo v državi, ki ji ne gre dobro in je v njej premočno prisoten duh *domovinske vojne*, skoraj povsem pa se je izgubila pomembna vrednota sodobnega sveta, tj. *domovinska ljubezen*.

Kaj pa znanost in domoljubje?

Skregano s slovenskim domoljubjem je tudi prepričanje številnih slovenskih znanstvenikov in raziskovalcev, ki prisegajo na objave v angleškem jeziku, češ da so le tako dostopni svetovni javnosti.

Anglizacija se nam vsiljuje z argumenti, da je to danes edino učinkovito, edino odmevno in upoštevanja vredno sporazumevanje na področju znanosti, kot da to, kar ni objavljeno v angleščini, sploh ne šteje.

V resnici pa pomeni trend absolutne anglizacije osiromašenje znanstvenih kapacitet: »kategorijo raziskovalcev, ki so 'native speakers' angleščine, postavlja v privilegiran položaj, saj lahko svoja izvajanja in argumente na znanstvenih srečanjih emocionalno prepričljivo obarvajo do tiste stopnje, ki je nekomu dana, kot kažejo sociolingvistične ankete, samo v maternem jeziku, druge udeležence pa a priori postavlja v podrejen položaj. (Gantar 2014: 43)

Seveda pa se je potrebno zavedati, da ne gre meriti vsega z enakimi vatli, saj se objave s področja humanistike, družboslovja, naravoslovja, matematike, tehnike ... med seboj močno razlikujejo in so jezikovno neprimerljive.

Predlagam, da se prihodnja priporočila SAZU med drugim dotaknejo tudi odgovorne, kulturne rabe slovenskega jezika v šolstvu in znanosti. Vemo, da današnji odnos izobražencev do tega občutljivega vprašanja ni tako odgovoren, kot bi moral biti. Kako ga izboljšati? (Trontelj 2014: 34)

Posredovati mora država in omogočiti redno izhajanje domačih znanstvenih revij in časopisov, v katerih se bo razvijala ustrezna slovenska termino-

logija. Verjetno je bolj smiselno kot prevajanje slovenskih knjig in razprav v angleščino vlagati denar v razvoj t. i. prevajalskih tehnologij, ki bodo verjetno že v kratkem omogočile pisanje v maternem jeziku in učinkovito strojno prevajanje v želene druge jezike. Vsa zemlja ne bo nikoli imela enega jezika, babilonska zmešnjava (jezikovna raznolikost) je dejstvo, ki se ga zaveda tudi Evropska zveza.

Slomšek se je v 19. stoletju vprašal: »Prelepa domovina, kdo bi tebe ne ljubil?« V 21. stoletju nihče ne zahteva svete ljubezni do domovine, potrebno pa se je zavedati dolžnosti do domovine in delati za njeno dobrobit, saj bodo tako ponovno zagotovljeni pogoji za dober razvoj države Slovenije, v kateri se bomo vsi dobro počutili in bomo v njej dobro živeli – danes, žal, ni tako, zato se je potrebno vrniti k pravim vrednotam, spodbujati domoljubje in pravi odnos do slovenskega jezika in slovenske države. »Stvar, ki nam naj draga in ljuba bo, kakor naše svetlo oko, je naša slovenska domovina – naša beseda materna« (A. M. Slomšek). Naj bo tako, kot je zapisal Slomšek in naj nam tak odnos do domovine ponovno pomaga zgraditi razumevanje humorne izjave, ki jo je pred devetdesetimi leti o slovenski domovini izrekel skozi usta »rodoljuba« Nika Počivalnika slovenski humorist in satirik Fran Miličinski (1923: 57–60): »O, domovina, ti si kakor nov škorenj: lepa si za oko, ali prizadevaš bolečine! (57). O domovina, ti si kakor kipeči mošt, slajša si od medu, ali črevesa bole po tebi (58). O domovina, ti si – ti si – kar koli, kakor koli! (60).«

Slovenščina kot učni jezik na slovenskih univerzah

Gre za razmislek o statusu slovenskega jezika kot učnega jezika na naših državnih univerzah in za prizadevanja slovenske rektorske konference, da naj bi se uvedel tuji jezik (angleščina!?) kot učni jezik oz. da bi se učni jezik na naših univerzah določal v Statutih posameznih univerz. Premislek o jezikovnem odpadništvu dela slovenske univerzitetne elite, sklicevanje na tuje študente in napačno razumljena internacionalizacija ter odprtost naših predavanj, skupni evropski univerzitetni prostor, bolonja, želja, da je čim več predavanj v angleščini na eni strani, na drugi pa samobitnost slovenskega jezika, ki je po ustavi za večino tudi materni jezik v RS; nasprotja med Predlogom Zakona o visokem šolstvu in določili v Resoluciji in Zakonu o slovenskem jeziku. Vprašanja in izzivi, ki jih za slovenski jezik kot učni jezik in jezik znanosti postavljajo taka (na videz) izključujoča si nasprotja.

Rektorji slovenskih univerz in z njimi povezani univerzitetni lobiji ne razumejo pomena, ki ga ima slovenski jezik za našo samobitnost, predvsem pa pri sporazumevanju in izobraževanju v slovenskem jeziku na slovenskih univerzah. Njihovo ozko razmišljanje, ki izhaja iz napačnega razumevanja internacionalizacije sodobnega visokega šolstva, skuša omejiti vlogo in pomen slovenskega jezika v našem visokem šolstvu in znanosti. Pri tem nekritično enačijo »nacionalno visoko šolstvo v Sloveniji« (Rebolj 2012) s tujim učnim jezikom, znanje tujih jezikov s poučevanjem v tujem jeziku in neenakopraven položaj naših študentov z drugimi študenti v Evropski zvezi z onemogočanjem predavanj v tujem jeziku – predlagajo, da bi se izvajal pedagoški in znanstveni proces na univerzah v tujem jeziku, »pri čemer bi bil za predavanja najbolj primeren angleški jezik, ker je jezik globalne komunikacije« (Rebolj 2012). Pri tem se sklicujejo na svojo avtonomnost in se vidijo kot enakopravni partnerji v mednarodnem prostoru le, če bi uvedli angleščino kot učni jezik namesto slovenščine: »Sprašujemo se, ali ne bi namesto dragih prevajanj tujih učbenikov bilo bolj smiselno omogočiti udeležencem v visokem šolstvu uporabo tujih jezikov na ustreznem nivo-

ju« (Rebolj 2012). Resolucijo povsem napačno razumejo (Borovnik 2013) kot »obrambo slovenskega jezika«, ki »onemogoča internacionalizacijo slovenskih univerz, omejuje njihovo širjenje v mednarodni prostor, posega v njihovo avtonomijo ter draži izvedbo študijskih programov in visokega šolstva na splošno« (Rebolj 2012).

Kako poenostavljeno in popreprošteno je tako (ne)razumevanje slovenskega jezikovnega vprašanja in našega visokega šolstva. Kakor da niso del slovenske intelektualne elite, ki si je skozi stoletja prizadevala za enakopraven in poudarjen položaj slovenščine v javnem življenju – nekdanji rektor dunajske univerze Franc Miklošič je najzaslužnejši za oblikovanje slovenske pravne/znanstvene terminologije sredi 19. stoletja in za pouk v slovenskem jeziku v tistem delu avstrijske monarhije, kjer je bilo večinsko prebivalstvo slovensko. Slovenščina je bila edini učni jezik na prvi slovenski univerzi, ki je bila ustanovljena v Ljubljani takoj po koncu prve svetovne vojne (da bi lahko slovenski študenti poslušali predavanja v slovenskem jeziku in ne v hrvaškem v bližnjem Zagrebu).

Na podlagi mnenj in razprav na prvem srečanju Kulturnega foruma so zato K. Ahačič, M. Barle Kocjan, J. Dular in M. Jesenšek podali izjavo o slovenski jezikovni politiki (glede na nenavadno usodo Resolucije o slovenskem jeziku, ki jo poskušajo številni deležniki obiti, kljub temu da jo je usposobljena skupina jezikoslovcev odgovorno pripravila in jo poslala v slovenski Parlament, ki jo je potrdil julija 2013) obsegajočo 8. točk – prav zadnja točka se nanaša na vprašanje učnega jezika na slovenskih državnih univerzah:

8. Vlado Republike Slovenije pozivamo, da znova pretehta, ali predlog Zakona o visokem šolstvu resnično sledi Resoluciji; po našem mnenju ji nasprotuje. Ministrstvo za kulturo pozivamo, da Ministrstvu za izobraževanje, šolstvo in šport posreduje mnenje ustreznega strokovnega telesa (npr. Strokovne komisije za slovenski jezik, Delovne skupine za pripravo akcijskega načrta za jezikovno izobraževanje, Slavističnega društva Slovenije ipd.) o (ne)ustreznosti predlaganih rešitev in o (ne)usklajenosti teh rešitev z Resolucijo. (Izjava 2014)

Mimo Resolucije (verjetno na pritisk Rektorske konference RS) je bil namreč predlagan 12. člen Zakona, ki glede jezika sicer ni sledil zahtevi Slovenske rektorske konference, da naj bi o učnem jeziku samostojno (= samovoljno!) odločali Statuti univerz, kljub temu pa določa, kdaj bi na slovenskih univerzah lahko uporabljali tuji (univerzitetniki ga enačijo z

angleškim!) jezik, čeprav Ustava, Zakon o jeziku in zadnja Resolucija jasno določajo, da je učni jezik na slovenskih univerzah slovenski! Zaskrbljuje, predvsem pa nesprejemljive so naslednje točke in alineje 12. člena Predloga Zakona, ki določa tuji jezik v primeru, ko gre za:

(2.3) dele študijskih programov, ki so namenjeni za izmenjavo študentov v okviru partnerskih dogovorov med izobraževalnimi institucijami; 2.4 dele študijskih programov, ki jih izvajajo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine. (3) Študentje, državljani Republike Slovenije, se lahko na prvi in drugi stopnji na visokošolskem zavodu izobražujejo skladno s tretjo, četrto in peto alinejo prejšnjega odstavka, če na prvi stopnji obseg vsebin v tujem jeziku ne presega deset odstotkov vseh kreditnih točk in na drugi do dvajset odstotkov. (4) Na tretji stopnji univerza avtonomno določa jezikovno politiko, pri čemer slovenski profesorji zgolj slovenskim študentom ne predavajo v tujem jeziku. (5) Visokošolski zavodi skrbijo za razvoj slovenščine kot strokovnega oziroma znanstvenega jezika tako, da za vsako napredovanje visokošolskih učiteljev v višji naziv predpišejo vsaj dva znanstvena in vsaj dva strokovna članka v slovenskem jeziku, če je to z vidika dostopnosti publikacij mogoče. (Predlog 2014)

Besedilo ni ustrezno, (K 2.3) ker so vsi akreditirani študijski programi na slovenskih univerzah namenjeni tudi študentom na izmenjavi! (K 2.4) Gostujoči tuji učitelji naj ne bi izvajali akreditiranih programov v neslovenskem jeziku, ker je po Ustavi učni jezik na naših univerzah slovenski. S tem bi kršili pravico slovenskih študentov do predavanj v materinščini. Gostujoči profesorji naj imajo v neslovenščini dodatna predavanja ob akreditiranih programih. (K 3) Glede na Ustavo, Resolucijo, Zakon o jeziku in mnenje stroke (slovenistika) je določanje kakršnih koli kvot/odstotkov glede rabe angleščine kot učnega jezika neustavno in nezakonito. Akreditirani študijski programi na slovenskih univerzah se morajo izvajati v slovenskem jeziku; preprečiti je potrebno, da bi univerze samovoljno nadomeščale ali zamenjevale slovenščino z drugim tujim (angleškim) učnim jezikom. In še tehten pomislek Slavističnega društva Slovenije: »Ali pogosta praksa, da predavatelj predava v nekakšni angleščini, čeprav so v skupini le dva ali trije tujci, večina pa Slovencev, ne krši nobene pravice slednjih do uporabe maternega jezika?« (Krakar Vogel 2012). (K 4) Slovenske univerze ne morejo avtonomno določati učnega jezika na doktorskem študiju. Gre za nepremišljeno željo, da bi bil doktorski študij v tujem (angleškem) jeziku in da bi se v tem jeziku pisale tudi doktorske disertacije slovenskih državljanov, ki morajo biti napisane v slovenščini (razen disertacij s področja npr. germanistike, anglistike, slovanskih jezikov itd.) in nato prevedene, če kdo to želi (disertacije Slovencev naj bodo prevedene v tuji jezik, za katerega

naj se kandidat sam odloči glede na to, katero jezikovno področje je zanj najbolj pomembno; država ali univerza mora zagotoviti sklad, vir, ki bo take prevode financiral in omogočal /kar pri plačljivem doktorskem študiju ne bi smelo biti pretežko/. Če je doktorski študent tuj državljan, lahko piše disertacijo v jeziku, ki si ga izbere, vendar mora biti disertacija prevedena tudi v slovenščino. (K 5) Izpustiti je potrebno zadnji del povedi: *če je to z vidika dostopnosti publikacij mogoče*. Slovenski znanstveniki morajo objavljati svoje razprave, ki nastajajo s sredstvi slovenskih davkoplačevalcev, tudi v slovenskem jeziku.

Zaradi spreminjanja že usklajenega in v Parlamentu potrjenega besedila Resolucije, ki se nanaša na rabo slovenščine v visokem šolstvu, je protestiralo tudi Slavistično društvo Slovenije in predlagalo, da se v Zakonu »izrecno in dosledno predpiše slovenščina kot uradni jezik visokega šolstva«, saj se je v visokošolski praksi že začelo »prevladovanje angleščine nad slovenščino« (Krakar Vogel 2014). Slavistično društvo Slovenije prepoznava vzroke, ki so privedli do takega predloga 12. člena Zakona, kot »trendovsko mnenje tistih univerzitetnikov, ki predano hlapčevsko 'svetovljansko' zapostavljajo svoj jezik« (Krakar Vogel 2014).

Največji odklon od Resolucije in Ustave RS je želja dela slovenske univerzitetne elite, ki jo nepremišljeno podpira Rektorska konferenca RS, da bi učni jezik na slovenskih državnih univerzah postala tudi (in predvsem!?) angleščina. Namesto da bi se rektorji ukvarjali z iskanjem poti iz zablod, v katere smo bili pahnjeni s slabo pripravljeno in izvedeno bolonjsko reformo našega visokega šolstva (imeli smo dobro urejeno visokošolsko izobraževanje pred uvedbo »bolonje«, zato moramo le-to čim prej preseči in razmišljati o boljšem, drugačnem visokošolskem izobraževanju), poskušajo vse težave nacionalnega univerzitetnega izobraževanja reševati s t. i. internacionalizacijo, ki naj bi naše študijske programe zaradi angleškega jezika naredila bolj zanimive in privlačne za tuje študente. Kako ozko, kratkotrajno in zmotno je tako prepričanje! Slovenski profesor naj bi predaval slovenskim študentom (ob nekaj Neangležih) na slovenski univerzi v neslovenskem jeziku! S tem ne bomo dvignili kakovosti našega visokega šolstva, pač pa ga bomo pahnili v še globlji propad.

Internacionalizacije visokega šolstva tisti, ki jo povezujejo z uvajanjem angleščine kot učnega jezika, ne razumejo in si jo povsem napačno razlagajo. Izmenjava študentov ne pomeni uvajanja globalnega učnega jezika

v izobraževanje in znanost, ampak prav nasprotno: gre za idejo, da je jezikovna raznolikost prednost in sestavni del našega sobivanja, tj. temeljni princip Evropske zveze. Ideja, ki jo Rektorska konferenca poskuša sprejeti, je enakopravnost vseh uradnih jezikov Evropske zveze, ki se morajo uveljavljati tudi v visokošolskem izobraževanju in izmenjavi študentov. Na Erasmus izmenjavo se študenti prijavljajo leto dni naprej, da bi se v tem času že doma začeli učiti jezika države, ki so si jo izbrali za gostiteljico (ne pa, da bi se npr. v Sloveniji izobraževali v angleščini – če bodo želeli študirati v angleščini, bodo odšli v Anglijo), in ko pridejo na tujo univerzo, naj bi na njej novi jezik še izpopolnili. Erasmus študenti sledijo strategiji razvoja Evropske zveze, ki spodbuja in razvija večjezičnost in ne jezikovno globalizacijo oz. anglizacijo, kot si to napačno predstavljajo nekateri naši univerzitetniki – prebivalci Evropske zveze naj bi ob maternem in državnem jeziku govorili še vsaj sosedskega pa regijskega in tistega, ki si ga študenti izberejo na izmenjavi. Internacionalizacija slovenskega visokega šolstva je torej vse prej kot jezikovna anglizacija našega izobraževanja, pa če si nekateri univerzitetniki to še tako zgrešeno in nepremišljeno želijo:

Odgovorna jezikovna politika je pomemben del ohranjanja slovenskega jezika v polnofunkcijskem delovanju ter zagotavljanja kakovosti in specifičnosti slovenskega nacionalnega visokega šolstva. Le s polno delujočim državnim jezikom lahko slovenska politika in družba prispevata k uresničevanju skupnega evropskega visokošolskega prostora, saj ta skupaj z idejo Evropske unije obstaja samo na temeljih jezikovne in kulturne raznolikosti. (Kalin Golob in drugi 2013: 408)

V Evropski zvezi ni univerzalne kulture, ene vere ali enega, univerzalnega jezika. Tudi od naše države naročena študija o jezikih na univerzi (Kalin Golob in drugi 2012) ni mogla prepoznati potrebe po vodilni vlogi angleščine na naših univerzah. Z angleškimi predavanji slovenskih profesorjev na slovenskih univerzah ne bomo pridobili tujih študentov, to je pesek v oči, zavajanje javnosti in samega sebe:

Tako kot je absurдна zaprtost in samozadostnost, je absurдна tudi naivnost, da bo opustitev slovenščine kot jezika znanstvene razprave rešila slovensko znanost oz. ji dala celo pečat univerzalne vrednosti. Kot sem že zapisala: univerza z globalnim jezikom, univerza na Slovenskem je namreč lahko samo filiala na kapitalski segment omejenega zgolj informacijskotehnološkega segmenta družbe. (Vidovič Muha 2007)

V bivši Jugoslaviji je bilo veliko tujih študentov, a so se vsi naučili slovenskega ali srbohrvaškega ali makedonskega jezika. Tako se danes tudi štu-

denti ene najelitnejših medicinskih univerz v Evropi (v Heidelbergu) morajo naučiti nemščine, če želijo tam študirati medicino – če je Nenemec sprejet na elitno nemško medicino in ne zna dovolj dobro nemščine, ima pač leto dni časa, da se na tečaju jezikovno usposobi, tako da lahko začne študirati, nikakor pa ne v angleščini. Tej so se v preteklosti že začeli odpovedovati rektorji osmih najboljših nemških univerz – dogovorili so se, da mora na njihovih univerzah ponovno dobiti vodilno vlogo materinščina, saj so ugotovili, da se s tujejezičnim predavanjem niža sporočilnost in obvestilnost, hkrati pa se izgublja narodnostni oz. nacionalni značaj njihovega visokega šolstva. Učni jezik kot (najbolj) pomemben element državnosti je namreč temeljni nosilec domoljubnih in domovinskih vrednot, ki so zapisane v temeljnih listinah Evropske zveze (tudi enakopravnost vseh uradnih jezikov EZ-ja). V Sloveniji pa se nočemo in ne znamo učiti iz tujih izkušenj in trmasto silimo v nekaj, kar se je v evropskem univerzitetnem prostoru že pokazalo za napačno (Kalin Golob 2012: 105). Ali bomo znali in zmogli preprečiti nespametno uvajanje nadomestnega angleškega jezika na naše univerze? Namesto angleških predavanj bo potrebno na naših univerzah akreditirati take učne programe, ki bodo vsem študentom ponujali razmislek o domoljubju in spoznavanje vrednot, ki so povezane z našim odnosom do slovenskega jezika, naroda in domovine:

Slovenska država in slovenska univerza sta nastali tudi zato, da bi dokazali enakopravnost in odličnost slovenskega jezika ter njegovo sposobnost, da lahko deluje in izpolnjuje svojo polnofunkcijskost na vseh področjih človekovega delovanja in mišljenja. Še zlasti se zdi nevzdržno in paradoksalno, da bi se prav v našem času, tj. v samostojni državi Sloveniji, izničila stoletna prizadevanja slovenskih izobražencev po enakopravni rabi slovenščine na vseh področjih družbenega delovanja. Zato z javno izjavo resno opozarjamo slovensko politiko na kritične razmere glede rabe slovenščine v visokem šolstvu in od nje zahtevamo, naj da slovenščini v visokem izobraževanju in znanosti tisto mesto, ki nacionalnemu jeziku ustavno, zakonsko in tudi samoumevno pripada. (Humar, Žagar Karer 2010: 10)

V slovenščino smo rojeni, v njej se pogovarjamo, odraščamo, živimo, z njo izražamo svoja najgloblja čustva, spoznanja in vedenja, v njej sanjamo in se ljubimo ..., ali je res mogoče, da v njej ne bi znali ali smeli pisati znanstvenih razprav ali strokovnih člankov in da ni več primerna za univerzitetna predavanja? Ali se Slovenci iz zgodovine nismo ničesar naučili? Dolga stoletja so si naši izobraženci prizadevali za enakopraven položaj slovenskega jezika, najprej z latinščino, nato z nemščino, kasneje s srbohrvaščino – tudi takrat se je zdelo, da je globalni jezik »boljši« in »primernejši« (danes naj bi to bila angleščina), pa se je vedno izkazalo, da gre za zmoto, prevaro in

napačno razmišljanje t. i. elit, ki so se zavzemale za jezikovno večvreden globalni jezik v odnosu do slovenskega. Slovenci to vajo, žal, znova in znova ponavljamo, tokrat z angleščino. Jezikovno odpadništvo zgodovina vedno obsoja in zavrača, zato se bo ponovno pokazala za zablodo »misel, da se katerakoli od znanstvenih panog ali ved na Slovenskem, pa naj je še tako 'svetovna', lahko razvija brez izhodišča v slovenskem jeziku in samo s poimenovalnim aparatom v kakšnem tujem jeziku« (Korošec 2007: 93). Ni realno, da bodo na naše univerze v večjem številu prihajali tuji študenti, če bomo imeli predavanja v angleščini, bomo pa s tem naredili dolgoročno škodo našemu jeziku, ki se je kot enakopraven evropski jezik potrdil ne s Trubarjem ali Prešernom, ampak šele z Miklošičevim prevodom Občedržavlanskega zakonika v slovenščino – z razvitim znanstvenim jezikom je slovenščina postala funkcijsko zvrstno popolna, štiričlenska. Izginjanje slovenskega učnega jezika iz naših visokošolskih predavalnic bi tako pomenilo njegovo funkcijsko nepopolnost in ponovno izrinjanje iz javnega življenja v zasebne sporazumevalne okvire. Zapiranje v družinske kroge bi slovenščino omejilo zgolj na praktičnosporazumevalno sporočanje, to pa bi v globalnem svetu pomenilo tudi začetek konca našega jezika. Z izrinjanjem slovenskega jezika iz znanosti in slovenskega visokega šolstva izgubljam tudi domovinski čut, ki je bil v preteklosti najpomembnejši sestavni del domovinskega principa:

Jezik v znanostih ali znanstvenih panogah tako zadeva kulturne probleme slovenstva. Zato nima nihče pravice slovenskega znanstvenika, raziskovalca, univerzitetnega učitelja in študenta z izgovorom na internacionalizacijo znanosti, bolonjske programe ipd. tirati stran od slovenskega jezika. To velja tudi za fakultetna predavanja v katerem od tujih jezikov, pa naj jih izvaja domači ali gostujoči predavatelj. (Korošec 2007: 93)

Zakaj bi bilo potrebno zamenjati slovenski učni jezik s tujim, angleškim? Zaradi prijaznosti do tujih študentov!? Kako, ko pa nismo prijazni niti do slovenskih študentov – ne znamo jih naučiti slovenske domoljubne davorije, pa bi jim radi predavali v angleščini! Namesto angleških predavanj je potrebno na naših univerzah akreditirati take učne programe, ki bodo vsem študentom ponujali razmislek o domoljubju in spoznavanju vrednot, ki so povezane z našim odnosom do slovenskega jezika, naroda in domovine. Kdo, če ne univerza, nam bo znal ponovno prebuditi našo domoljubnost in jo prepoznavati od kralja Sama, kneza Koclja in Brižinskih spomenikov naprej v slovenskem »duševnem profilu«, ki ga določajo mnogi premalo znani Slovenci, npr. Trubar, Valvazor, Prešeren, Vega, Miklošič, Plečnik,

Stefan, Puh, Potočnik Noordung, Gerbec, Maister, Žižek, Ivana Kobilica, Dubravka Tomšič Srebotnjak, Lara Bohinc, Irena Grafenauer, Ivo Boscarol, Daneu, Štukelj, Cerar, Ansambel bratov Avsenik, Bojan Križaj, Primož Peterka, Petra Majdič, Tina Maze, Peter Prevc ... in številni drugi, ki so za slovensko narodnostno samozavest še kako pomembni:

Je res danes slovenščina preveč moteča, ker je bila pač ves čas svoje zgodovine narodotvorna in državotvorna, ker je kot taka tudi v temelju slovenske univerze? Moti, ker je vsaj povprečno razgledan človek ne more primerjati z luksemburščino? Morda pa je prav status luksemburščine ciljni status tudi slovenščine, zaenkrat vsaj na univerzi, kot je mogoče pred nedavnim prebrati v enem izmed intervjujev Sobotne priloge *Dela*; bomo pač poleg Zakona o univerzi spremenili še Ustavo. – Pa se res malo ali nič ne cenimo. (Vidovič Muha, Krakar Vogel 2010)

Slovenščina je v Republiki Sloveniji uradni in državni jezik. To je dejstvo in tu je potrebno postaviti dokončno piko, ki je ne bo mogoče prestavljati niti v imenu internacionalizacije visokega šolstva niti v imenu poveličevanja objav slovenskih znanstvenikov v neslovenskem (angleškem) jeziku – univerze pa morajo narediti več za razvijanje jezikovnih zmožnosti svojih študentov in profesorjev v slovenščini ter jih spodbujati za vključevanje v mednarodno sodelovanje. Slovenske univerze bodo morale upoštevati drugačno jezikovno hierarhijo, kot jo Rektorska konferenca poskuša doseči v imenu internacionalizacije – prvi/državni/uradni, za večino tudi materni jezik (Vidovič Muha 2003: 6) v RS je slovenščina, zato je na vseh stopnjah izobraževanj v RS obvezna in prva in samoumevna izbira. Jezik našega visokega šolstva mora ostati slovenski, izboljšati se mora njegov položaj v znanosti, univerze morajo to spodbujati s primerno oblikovanimi habilitacijskimi pravili, država pa mora zagotoviti tako financiranje raziskovalne dejavnosti, ki bo slovenske znanstvenike in raziskovalce spodbujalo objavljati v slovenščini.

»S Slovenci ne drugi, tem gre, Slave pesem, lajati, tace lizat«

Ukinjanje slovenskih lektoratov na tujih univerzah in anglizacija visokega šolstva

Najlažje se je sklicati na pregovor *Za malo denarja malo muzike* in po tej logiki ukinjati študij slovenistike ter ga kot neobvezni izbirni lektorat pritikati k študiju »velikih« slovanskih jezikov, predvsem ruščini. Ali še huje, pristajati na logiko bolonjske zablode, da se t. i. mali jeziki ne ponujajo več kot študijska smer, niti kot lektorat, ampak le še kot eksotični jezikovni tečaji posameznih univerz, s katerimi si peščica (celo nehumanističnih) študentov dopolnjuje nabor potrebnih kreditnih točk na svojem bolonjskem študijskem programu. Slovenistiko bi morali odločno podpreti predvsem na vseh tistih tujih univerzah, ki še imajo organiziran samostojni študij slovenskega jezika in književnosti – na Poljskem je npr. v Bielskem-Biali kljub velikemu številu študentov slovenistike vse prepuščeno entuziazmu posameznikov, v tem primeru profesorju Emilu Tokarzu, enemu največjih promotorjev slovenskega jezika v svetu, z naše strani pa ne zmoremo zagotoviti niti lektorja, za katerega upravičeno prosi že več let; na dunajski univerzi, kjer sta nekoč blestela Kopitar in Miklošič, so danes za slovenistiko pogubne razmere; prejšnji teden (2007) sem se v Pragi pogovarjal z dekanom tamkajšnje Filozofske fakultete o usodi slovenistike na Karlovi univerzi: ker ni denarja, ni možnosti za nadaljnji samostojni študij »malih jezikov« in v Pragi prav tako ni več možno študirati slovenščine. Praški dekan sicer razmišlja o vključitvi slovenistike v okvir srednjeevropskih študij, vendar se boji, da brez pomoči iz Slovenije ta ideja ne bo uresničljiva. Podobne razmere so v številnih evropskih univerzitetnih središčih, kjer slovenščina izgublja status samostojnega študija in se reducira na raven jezikovnih tečajev. To se v zadnjem času dogaja slovenistiki kot po tekočem traku. Žalostno je, da se je temu pridružila tudi slovenska država z ne dovolj premišljeno odločitvijo o »šparanju« in (samo)ukinjanju lektoratov slovenskega jezika na tujih univerzah. Napaka, to je velika napaka! Država,

ki da kaj nase, ne sme tako nepremišljeno zapraviti svoje prepoznavnosti. Jezik je (eden izmed) najpomembnejši/h/ atribut/ov/ vsakega naroda, skrb za študij slovenskega jezika, literature in kulture na uglednih tujih univerzah pa bi prav v krizi, ki jo je v današnjem univerzitetnem prostoru povzročila bolonja, morala prevzeti naša država (ob upoštevanju slovenistične stroke) ter tako tudi v praksi slediti dejavni slovenski jezikovni politiki in načrtovanju. Svetla izjema je univerza v Budimpešti, kjer pa je do ustanovitve samostojnega slovenističnega študija na prvi in drugi stopnji prišlo po spletu srečnih okoliščin, prizadevanju posameznikov in njihovi naklonjenosti, kar je v evropskih bolonjskih razmerah sploh pravi čudež in unikum – podobno za študij hungaristike skrbimo na Filozofski fakulteti v Mariboru, čeprav je financiranje tega študija neurejeno in neodgovorno preneseno na od bolonjske reforme zelo izčrpano fakulteto.

Zaskrbljujoč položaj slovenščine na tujih univerzah je posledica bolonjskih zablod. Tisti, ki se že zavedajo pogubnih vplivov bolonje, govorijo le še o pred- in pobolonjski univerzi, bolonjo pa je potrebno tako ali drugače čim prej preživeti. Bolonjska reforma je naredila v evropskem univerzitetnem prostoru veliko škode. Napačno smo jo preslikali tudi k nam, pri tem pa se nismo niti zavedali, koliko škode bo povzročila slovenskemu (državnemu) visokemu šolstvu. Namesto da bi se študij pocenil, je postal bistveno dražji, namesto da bi se kakovost izobraževanja še izboljšala (slovenski predbolonjski izobraževalni sistem je bil, tako se je pokazalo, veliko bolj kakovosten od bolonjskega), je prišlo do zastoja in nazadovanja, namesto da bi se čas študija skrajšal, se je podaljšal. In vse to je pripeljalo slovensko državno visoko šolstvo in ministrstvo kot financerja pred nerešljive finančne težave, ki jih poskuša reševati z različnimi varčevalnimi ukrepi. »Šparanje« pri lektoratih in omejevanje sredstev za razvoj slovenistike na tujih univerzah lahko kratkoročno sicer ohrani nekaj evrov v domači malhi, dolgoročno pa je za slovenski jezik to pogubna odločitev, ki si je ne moremo in ne smemo privoščiti. »Šparanje« pri jeziku se ni obneslo nobeni državi (*Šparovc cehovca najde!* – *Kdor špara, vedno zapitek plača!*), še zlasti ne v času, ko anglicizacija iz političnih in gospodarskih krogov nasilno in premalo premišljeno prodira tudi v univerzitetni prostor, raziskovanje in izobraževanje. Izguba ene izmed funkcijskih zvrsti jezika, v našem primeru izguba znanstvenega in strokovnega jezika, pomeni začetek konca nekega jezika. Kaj sploh še ostane »malim« v globalnem svetu in zgrešenem bolonjskem univerzitetnem prostoru? Ali postajamo (ne)zavedno grobarji jezika, ki sta ga Trubar in Küzmič tako ponosno ustoličila med kulturne jezike sodobne Evrope?

Skrb za slovenski jezik in kulturo v šoli – brez slovenskega jezika ne bomo obstali

Danes si ne moremo predstavljati našega življenja brez organiziranega šolstva in verjetno nas ni veliko, ki vemo, da je bilo pred dvesto leti povsem drugače. Slovenije ni bilo, Slovenci pa smo živeli v prostoru, ki so ga obvladovali avstrijski in madžarski politični ter državni interesi. Svojih izobražencev, razen duhovščine in redkih posameznikov, nismo imeli, naš jezik pa je bil omejen na zasebno sporazumevanje v domačem, pretežno kmečkem okolju. Uradovalno latinščino srednjega veka je na prelomu 18. in 19. stoletja na našem današnjem ozemlju povsem nadomestila globalna nemščina, slovenski jezik pa je bil v javnem življenju takrat povsem odri-njen in neupošteván. Tako seveda tudi v organiziranem šolstvu, ki se je v tem delu Evrope začelo z reformami Marije Terezije in Franca Jožefa, ni imel nobene vloge. Terezijanski osnovnošolski zakon leta 1774 je uvedel obvezno šolanje in pouk za otroke med 6 in 12 letom starosti, vendar tudi za slovenske otroke le v nemškem jeziku. Politična šolska ustava iz leta 1805 je v šolstvu poudarila še vzgojno vlogo verouka in uvedla cerkveno nadzorstvo, zavzemala se je za ponavljalne nedeljske šole, ki so bile namenjene tistim šolarjem, ki so že končali obvezno šolanje. Samoumevno je bilo, da je tudi v začetku 19. stoletja pouk v naših krajih potekal v nemškem jeziku.

Take razmere so se odločilno spremenile med letoma 1809 in 1813, ko je bila s prihodom Francozov v naše kraje v Ilirskih provincah uvedena enotna osnovna šola, ki je spodbujala slovenščino kot učni jezik. Francoski posluh za slovensko osnovno šolo v Ilirskih provincah je najbolj navdušil Valentina Vodnika, ki je na začetku 19. stoletja napisal veliko večino slovenskih učbenikov. Najbolj znana sta *Abeceda za perve shole* in *Pismenost ali gramatika za perve shole*, ki ju je leta 1811 zaokrožil še s slovensko pisano slovnico. Žal so se s propadom Ilirskih provinc take za slovenstvo in slovenski jezik ugodne in spodbudne jezikovne in šolske razmere morale umakniti nemškim interesom, to pa je pomenilo ponovno prevlado nemščine v organiziranem šolstvu. Kljub vsemu pa je kratek francoski intermeco prinesel v naše kraje spoznanje, da je slovenščina primeren in potreben učni jezik, da je potrebno skrbeti za uveljavitev in razvoj slovenskega šolstva in da je tudi v habsburški monarhiji napočil čas, ko je potrebno slovenskim otrokom omogočiti pouk v materinščini.

V taka prelomna razmišljanja o slovenskem jeziku segajo tudi začetki šolstva v Pleteršnikovih Pišecah, zato je povsem razumljivo, zakaj je v malih Pišecah danes moderna osnovna šola, ki je pomembna točka na zemljevidu današnjih evropskih šol. Prepoznavnost ji dajeta prav skrb za slovenski jezik in kulturo, ki so jo pred dvesto leti med Slovenci razširile Ilirske province, in srečno naključje, da se je 3. decembra 1840. leta v tej vasici rodil Maks Pleteršnik, znameniti slovenski slovaropisec in človek, po katerem se imenuje tudi pišeška osnovna šola. Maksov oče, Franc Pleteršnik, je bil zaslužni učitelj šole v Pišecah, ki jo je leta 1820 organiziral pišeški lastnik gradu, Maks Pleteršnik pa je ljudsko šolo v Pišecah obiskoval med letoma 1851 in 1859. Brez Maksa Pleteršnika bi bile Pišce danes ena izmed številnih neprepoznavnih naselbin v Sloveniji in Evropski zvezi. Pleteršnikovi dnevi, vsakoletno srečanje slovenskih slovaropiscev, je že zdavnaj preraslo v odmevno mednarodno srečanje leksikografov s celega sveta. Pišce so pod okriljem Društva za varovanje maternega jezika in kulturne dediščine Maksa Pleteršnika in Strokovnega odbora Maksa Pleteršnika gostile vse najpomembnejše slovenske jezikoslovce, ki skrbijo za nadaljevanje in ohranjanje Pleteršnikove dediščine, v zadnjih letih pa so na mednarodnih simpozijih sodelovali že številni ugledni leksikografi iz Avstrije, Italije, Madžarske, Poljske, Češke, Danske, Nemčije in Južnoafriške republike, saj postajajo Pišce eno izmed pomembnih evropskih središč za raziskovanje slovaropisnih vprašanj. Udeleženci predstavljajo svoje referate v različnih jezikih, za pisno objavo pa se večinoma odločajo v slovenščini in tako izkazujejo čast in veljavo jeziku, ki ga je Pleteršnik tako veličastno predstavil v slovensko-nemškem slovarju. Ali je potrebno tej odločitvi še kaj dodati? Ne! Slovenščina je jezik (mednarodne) znanosti! Žalostno je, da nam to priznavajo tujci, mnogi domači znanstveniki in univerzitetniki pa se tega nočejo zavedati.

OŠ Maksa Pleteršnika v Pišecah je danes najbolj urejena in gostoljubna šola v regiji, preko UNESCO pa je z imenom Maksa Pleteršnika ponesla sloves slovenskega jezika in slovenstva širom po svetu. Jezikovna dediščina slovenščine na spletu je naravno povezana s Pleteršnikovim delom, ki ga nadaljujejo najmlajši člani pišeške skupnosti v slovenskem jeziku v sodelovanju z vrstniki po svetu. Aktivnosti v okviru 8. mednarodnega UNESCO tabora Premikajmo meje, UNESCO ASP mreža, delavnice Naše generacije, projekt Popestrimo šolo, Folklorna skupina, Čebelarski krožek in vse druge dejavnosti, ki jih ambiciozna šola razvija v slovenskem jeziku na mednarodnem področju, dokazujejo, da so začetki pred dvesto leti

pognali globoke korenine in da je desetletnica nove sodobne šole in vrtca v Pišecah upravičila pričakovanja vseh, ki so si za to prizadevali, in vseh, ki verjamemo in vemo, da je šolstvo v Pišecah drugačno, da izstopa iz povprečja in da vsako leto orje nove ledine in premika meje v slovenskem in evropskem šolstvu. Majhna šola z bogato dediščino in zavedanjem o usojenosti jezika. To v Pišecah ni prazna fraza. Simbol šole je pero, s katerim je Maks Pleteršnik pisal naš najpomembnejši slovar, rumeno sonce, mlinsko kolo in razigrani otroci pa so simboli življenja, mladosti, moči in neustavljive želje po napredku na vseh področjih. Trenutne težave v državi te neizčrpne, dovoljujem si reči, magične Pleteršnikove jezikovne energije, ki je vraščena v Pišce in njene ljudi, zlasti mlade, ne morejo ustaviti ali je prekiniti. To je zdrava, pozitivna, v napredek in nenehno doseganje in preseganje najvišje zastavljenih ciljev usmerjena energija, moč, iz katere mora črpati tudi slovenstvo, kadar se preverja njegov *statu in obstatu*. Vemo, da Pleteršnik: »Dal narodu je svojemu zaklad.« Zaklad torej imamo, zato je pišeška jezikovna zgodba kašipot Slovincem, kako naprej in kaj nam je storiti, da bomo sledili pozitivnim izročilom naših predhodnih rodov in poskrbeli zase in za boljši jutri naših otrok. Brez slovenskega jezika ne bomo obstali.

Jezikovna globalizacija je najvišja možna mera nedemokracije

*Za spoznavanje modrosti in vzgoje,
Za razumevanje razumnih izrekov,
Za sprejemanje vzgoje k dojemljivosti,
Pravičnosti, razsodnosti in poštenosti!*

Salamon nas v razpravi o modrosti nagovarja z mislijo, da knjiga izobražuje in vzgaja, razveseljuje človekov razum in plemeniti njegov značaj. Kdor najde modrost in jo sprejme za svojo prijateljico, ne pogrša ničesar. Modrost je beseda, sposobnost sporazumevanja in poslušanja – zato mora biti beseda vsem razumljiva, zato imajo jeziki toliko besed in zato je potrebno skrbeti za jezikovno raznolikost sodobnega sveta.

Znanost in kultura sta najvišji vrednoti, ki ju zmorejo ceniti le narodi, ki dajo kaj nase. Poglavitna opora teh vrednot je nacionalni jezik in če ga znanstveniki ne bomo znali uporabljati, ceniti in spoštovati, bomo izgubili svoj narodni značaj, identiteto in kulturne pridobitve, s katerimi smo se npr. Slovenci ob petstoletnici Trubarjevega rojstva med predsedovanjem

Evropski zvezi prepoznavno zasidrali v sodobno evropsko zavest. Boj za individualnost slovenskega jezika je bil v preteklosti predvsem boj za individualnost slovenstva, za samostojnost in neodvisnost – ideja slovenskega naroda je bila neposredno povezana in odvisna od vprašanja slovenskega jezika, njegove rabe in funkcijskozvrstne razširjenosti oz. popolnosti.

Slovenski jezik je sicer eden izmed uradnih jezikov Evropske zveze, vendar pa je v praksi vse prepogosto in nekritično (tudi in predvsem v znanosti) nadomeščen z globalno angleščino.

Če smo v preteklosti znali preseči ponesrečeno sintagmo o lepem, pravilnem knjižnem jeziku in grdih, nepravilnih narečjih in če se zavedamo, da jezik kot sporazumevalno sredstvo ne more biti lep ali grd, pravilen ali nepravilen (govorimo lahko le funkcijsko popolnem in usposobljenem jeziku oz. o takem, ki to še ni ali ni več), potem moramo prej ali slej tudi spoznati, da angleščina ni in ne sme postati univerzalni sporazumevalni oz. učni jezik in edini jezik znanosti. Razvoj jezikov nam kaže, da so izumrli tudi kralji med jeziki (npr. stara grščina in latinščina), ko so postali funkcijsko okrnjeni in nepopolni. Izgubljanje ene funkcijske zvrsti, tj. znanstvenega in strokovnega jezika, je lahko začetek konca nekega jezika.

In prav jezik, pa naj bo to knjižni jezik ali dialekt, ima za partnerje, ki so del globalnega svetovnega izobraževanja ter raziskovanja, pomembno identitetno vlogo. Naraščanje popularnosti nacionalnih jezikov v evropskem prostoru kot odgovor na procese integracije in globalizacije, še zlasti na vedno večjo prevlado angloameriške miselnosti, kulture in jezikovne prakse, kaže, da imajo nacionalni jeziki znotraj integracije velik civilizacijski pomen – ohranjajo raznolikost Evrope in s tem potrjujejo njeno globalno identiteto.

Slovenija je ves čas gradila svojo identiteto na jeziku in kulturi, zato se vse od Trubarja naprej dobro zavedamo velikega pomena t. i. nacionalnih ved, ki so odlična priložnost za razmislek o vlogi in položaju nacionalnih jezikov pri izvajanju mnogojezične strategije v integracijskih in globalizacijskih procesih, v katerih bi moralo biti ohranjanje jezikovne in kulturne raznolikosti obogatitev in ne slabost.

V globalnem svetu si ob dobrem sodelovanju prizadevamo predvsem za promocijo in uveljavljanje nacionalnega jezika. V našem primeru je to

slovenski jezik, ki pa je v praksi vse prepogosto in nekritično nadomeščen z globalno angleščino – žal tudi v vsakdanjem življenju, v gospodarskem in političnem okolju, v univerzitetnem, znanstvenem in raziskovalnem prostoru, v srednješolskih učilnicah in univerzitetnih predavalnicah. Zavedati se moramo, da angleščina ni in ne sme postati univerzalni učni jezik in edini jezik kulture in znanosti. V teh okvirih vidim tudi izzive, ki so postavljeni pred nas – pojmovanje jezika kot pojava, ki si sam ohranja in razvija sposobnost za ubesedovanje potreb dane jezikovne skupnosti. Prižgati moramo zeleno luč za jezikovno odprtost, jezikovno kulturo in jezikovno predanost, preprečiti pa negativno jezikovno asimilacijo, ki se v imenu globalizacije, modnosti in eksibicionizma poskuša uveljaviti v kulturi, znanosti in raziskovanju, politiki ter posameznih strokah, tudi v šolstvu.

Škodljivih globalizacijskih vplivov na slovenski jezik se je zavedal tudi Prešeren, le da se je v 19. stoletju namesto anglizaciji odločno uprl ilirizaciji našega jezika. V zabavljivem napisu si je takole privoščil *bahače četvero bolj možnih slave rodov*:

*Čeh, Poljak in Ilir, Rus svoj zobraziti jezik,
Njih le mogočni ga rod ima pravico pisat;
Beli Hrvat, Rušnjak ne, Slovak ne, s Slovenci ne drugi,
tem gre, Slave Pesem, lajati, tace lizat.*

Te Prešernove verze si dovoljujem rahlo posodobiti in prestaviti v prozno obliko, saj se mi zdi, da so napisani tudi za današnje čase: *Ker so Anglo-američani mogočni, imajo pravico, da smejo izobraževati svoj jezik in ga uporabljati v poeziji in vseh zvrsteh, vsi drugi pa naj kot drobni psički samo lajajo in uganjajo pasje norčije.*

Pretiravam? Verjetno ne! Pravkar vas lahko nagovarjam v slovenščini zato, ker je Prešeren v 19. stoletju tako ostro zavrnil Kolarjeve panslovanske ideje in ilirizem kot obliko unificiranja, po kateri naj bi vsi južni Slovani sprejeli ilirščino kot knjižni jezik v leposlovju in znanosti, nacionalni jezik pa naj bi se dopuščal le za splošno sporazumevanje v domačem okolju in za ljudsko slovstvo. Take globalizacijske ideje, povsem primerljive z današnjim vsiljevanjem angleščine kot višjega prevladnega sporazumevalnega jezika, so nasprotovale Prešernovi veri v kulturno poslanstvo vsakega, tudi slovenskega jezika, in žalile njegovo domoljubje ter demokratični duh – prav jezikovno globalizacijo je označil za najvišjo možno mero

nedemokratičnosti. Jezikovnemu globalizmu se je postavil po robu z mislijo o individualnosti slovenskega jezika – nasprotoval je nadomeščanju slovenskega s skupnim slovanskim jezikom, ker bi bil le-ta za Slovence mrtev in ker je (tako je zapisal) »bolje biti svinjski pastir, kot ukazovati vsem mrtvim«. Kulturnih potreb nekega naroda ne moremo meriti po njegovi številčnosti, zato se slovenstvu po Prešernu ne smejo pristriči peruti, ampak je potrebno še naprej odgovorno skrbeti za slovenski jezik kot našo najvišjo kulturno vrednoto.

Ali v 21. stoletju še znamo prisluhni Prešernu? Ali res verjamemo, da je globalizacija, tudi jezikovna, edina prava pot sodobnega sveta? Se je potrebno za preživetje in prepoznavnost povsem podrediti diktatu globalnega kapitala in tako postajati neprepoznavni del globalnega talilnega lonca, neke brezoblične panglobalne množice, v kateri bodo donalditrumpi v globalni angleščini prodajali naše znanje in delo, mi pa bomo prosto po Prešernu za domačim zapečkom ugotavljali, da so modrost, pravičnost, učenost samice brez dote in da le petica dá ime sloveče.

Oton Župančič je Prešernove Poezije ob odprtju njegove rojstne hiše v Vrbi leta 1939 označil za »knjigo, v katero je zajeto vse slovenstvo in osrednja misel našega naroda.« Prešernova poezija je torej razmislek o tem, kako se je potrebno srečevati z življenjem, in če nam današnji način življenja še dopušča brati (pri tem seveda ne mislim na vse mogoče časopise in revije, ki menda služijo vsem potrebam globalnega človeka!), potem sezimo po Poezijah in Prešeren nam bo pokazal, kako se je v življenju potrebno upreti kulturni (in s tem vsakršni) zaostalosti in jezikovnim zablodam.

Enako kot Prešeren se je tudi njegov znameniti sodobnik, blaženi Slomšek, zavedal, da je slovenski jezik najbolj prepoznaven element slovenstva. S preudarnim razmišljanjem o vsem, kar mu je bilo »sveto in drago«, je tudi on opozarjal na pomen slovenskega jezika. Eno izmed načel, ki ga je Slomšek v *Mihi Sancta et cara* izpeljal iz Pavlove misli: »Oznanjaj, pomagaj, deli dobre«, je tudi konkretna skrb za slovenski jezik: »Slovenščino skrbno neguj v Božjo čast in v blagor slovenstva!« Danes, v času globalizacije ter nepremišljeno zaletavega jezikovnega odpadništva na skoraj vseh področjih javnega življenja, postaja Slomškovo duhovno sporočilo še kako pomembno in aktualno. Opozarja nas na moralnost na vseh področjih, tudi in predvsem v kulturi in znanosti ter njenem odnosu do najintimnejšega, kar nam je bilo dano in kar imamo, tj. do maternega jezika. Slomšek je to

podkrepil z mislijo iz Lukovega evangelija: »Komur so veliko zaupali, bodo od njega toliko več terjali.« (Lk, 12, 48)

Močno doživljanje odgovornosti, ki nam je zaupana na katerem koli področju, torej tudi odgovornost do slovenskega jezika v kulturi in znanosti, je Slomšek postavil na vrh vsega »svetega in dragega«, tako da je v *Skrbi za moralnost* to misel še razvil in je kot sredstvo za ohranitev čistosti na četrto mesto postavil: »Študij slovenščine kot drugotna zaposlitev, da se ne bi iz brezdolja porodila poželjivost.«

Tako odgovorno je Slomšek razmišljal o slovenskem jeziku tudi na predavanjih slovenščine v celovškem semenišču:

Sv. Ciril in Metod, žlahtna vučenika, sta previdela, da ni mogoče poprej Slovincam luč nebeške in pozemelske vednosti prav peržgati, dokler svečnik, tj. jezik slovenskega govora obstoječiga dna nima. Sakaj preden zidar dnu perpravi, potem bodeš terdnu hišo zidal, vučenik, aku poprej vednost tvojga govorja si osvoji, potem bodeš lahko s njim luč praviga podvučenja razširal.

Slomšek je odgovornost do slovenskega jezika v skrbi za duhovno oblikovanje strnil v pravilo, ki bi se ga danes morali zavedati vsi slovenski znanstveniki, raziskovalci in kulturniki: »Operare – non guod jucundum, sed guod magis necessarium« (Delaj, ne kar je prijetno, ampak kar je potrebno). V *Mihi sancta et cara* je zato njegovo tretje splošno pravilo v skrbi za stvari, ki zavzemajo vse, glede rabe slovenskega jezika v znanosti in nasploh optimistično – izhajajoč iz velike odgovornosti Slomšek optimistično spodbuja: »Potrpi in zdrži!«

Prešeren in Slomšek sta slovenstvo znala spodbujati in usmerjati v pravo smer pred 150 leti, zato moramo za njuno dediščino odgovorno skrbeti tudi danes. Pri tem je potrebno odločno obsoditi in se upreti kakršnemu koli nadomeščanju slovenskega učnega jezika z angleškim v naših gimnazijah in na univerzah. »Sami moramo svoj jezik spoštovati, potem ga bodo spoštovali tudi drugi.« Taborsko gibanje in dogodki v 19. stoletju nam kažejo, kako tesno in odločilno sta bila v preteklosti povezana jezikovno in nacionalno vprašanje – nad tem se morajo danes zamisliti tisti lahkomiselniki med nami, ki v imenu modne globalizacije in nerazumevanja slovenske volje in obstoja neodgovorno sprejemamo angleščino za naš nadomestni znanstveni in učni jezik.

Taborsko gibanje, čeprav se je dogajalo v daljnem 19. stoletju, nas danes opozarja na naš edini možni modus vivendi v Evropski zvezi – tj. brez notranjih prepиров, obračunavanj in nasprotovanj enotno zagovarjati nacionalni interes ter voljo Slovencev. Tabori se tako kažejo kot prvi plebiscit za samostojno Slovenijo, kot prvo slovensko politično gibanje, ki je znalo preseči nenačelna, koristoljubna politična delovanja in kot najpomembnejši politikum postaviti jezikovne, kulturne, nacionalne in gospodarske zahteve slovenstva. Današnja politika bi morala nadaljevati tam, kjer so se nehali slovenski tabori oz. kjer se začenja vabilo na enega izmed slovenskih taborov:

V starodavnih časih bili so naši pradedje sloboden in samostojen narod. Kadar je bilo treba se posvetovati v občinskih rečeh, zbirali so se pod milim nebom v senci košatih lip, pogovarjali so se, izrekli brez strahu svoje želje in potrebe in tako dosegli po mirnem potu, česar so si želeli in potrebovali.

Bodimo preudarni in zvesti vsemu dobremu. Naj se ustvarijo možnosti, da bo Slomškov klic »Potrpi in zdrži!« začel rojevati sadove za slovenski jezik in kulturo. Sledimo mu. Njegovo dediščino odgovorno prevzemimo; njegova odločitev za prenos sedeža škofije v Maribor je bila preudarna odločitev, ki je imela daljnosežne posledice tudi za obstoj in razvoj slovenskega jezika v tem prostoru – verjamem in vem, da zmoremo tako razmišljati tudi danes, in to na mariborski in ostalih slovenskih univerzah. To je najpomembnejša odločitev, največ, kar lahko storimo zase, za slovenski jezik in kulturo ter tako po svojih najboljših močeh prispevamo za skupno dobro, lepšo prihodnost, družbo znanja, poštenosti in možnosti v Sloveniji, Evropi in na svetu. In čeprav je veliki slovenski jezikoslovec Stanislav Škrabec zapisal, da bo tudi slovenščina nekoč izumrla, verjamem, da se to ne bo zgodilo tako kmalu. Pred slovenskim jezikoslovjem so pomembni novi izzivi, povezani z jezikovnim načrtovanjem in jezikovno politiko. Kako odgovoriti na nepremišljeno in škodljivo uvajanje tujega (angleškega) jezika v slovenske univerzitetne predavalnice? Kako pravilno usmeriti rabo slovenskega jezika na univerzah v odnosu do globalne angleščine? Kako doseči, da bo ustavna in zakonska pravica do rabe slovenskega jezika zagotovljena slovenskim študentom, ki jim na slovenskih univerzah predavajo slovenski profesorji? Znova je potrebno ostriti slovensko jezikoslovno misel, kot je to leta in leta počel Stanislav Škrabec na platnicah svojega Cvetja. Ponovno je potrebno premisliti njegovo jezikoslovno misel in odkrivati jezik, ki ga imamo, ki ga moramo razvijati, ki ga moramo poznati bolj kot vse druge jezike, ki nas povezuje in ki nam zastavlja vprašanja in prinaša rešitve:

Književni jezik je orodje literaturi, pisava orodje književnega jezika; kolikor bolje bo orodje, toliko bolje bo delo, ki se bo delalo z njim. Seveda pa ne sme vsaki orodja popravljati in prenavljati, to se mora prepustiti tistim, ki imajo za ta posel potrebno znanje. Drugi pa naj skrbijo, da bodo z najboljšim orodjem pridno delali vsak svoje delo.

Na te Škrabčeve besede opozarjam vse, ki se jim »slovenščina ne zdi nič vredna«. Orodje, za katerega je tako predano skrbel Stanislav Škrabec, ne bo obležalo pozabljeno v kotu, ampak bo tudi v znanosti in na univerzitetni ravni služilo strokovnjakom, profesorjem in študentom, ki ga bodo uporabljali, raziskovali, primerjali in sopostavljali z drugimi svetovnimi jeziki in tako nadaljevali Škrabčevo delo.

EUROPHRAS 2012 – frazeologi s celega sveta so zastavili svojo (materno) besedo za jezikovno raznolikost

Na Univerzi v Mariboru je bila leta 2012 organizirana najbolj prestižna mednarodna jezikovna konferenca v Evropi. Ta čast in obveznost je bila zasluga Filozofske fakultete in mednarodne uveljavitve raziskovalcev z Oddelka za germanistiko. Raziskovalna skupina pod vodstvom Vide Jesenšek se je v evropskem in svetovnem merilu uveljavila z inovativnimi raziskavami s področja frazeologije; njihovo odmevno raziskovalno delo je v tujini prepoznavno povezano npr. z dvema velikima inovativnima mednarodnima projektoma EPHRAS in SprichWort, v Sloveniji pa še dodatno s temeljnim nacionalnim raziskovalnim projektom o kontrastivni nemško-slovenski frazeologiji, v okviru katerega se raziskuje tudi slovenska frazeologija. Vida Jesenšek je za mednarodni projekt EPHRAS prejela tudi Evropsko jezikovno priznanje. Filozofska fakulteta UM tako dokazuje, da njena usmerjenost v mednarodni prostor in težnja po prepoznavnosti in odličnosti v evropskem in svetovnem univerzitetnem in raziskovalnem prostoru niso samo prazne besede. To je v Maribor pripeljalo utemeljitelj zduženja EUROPHRAS in najvidnejše raziskovalce frazeologije – interdisciplinarne konference *EUROPHRAS 2012 Maribor* se je udeležilo skoraj 200 znanstvenikov s celega sveta (udeleženci so prišli iz 37 držav, kar je rekordno število za taka srečanja Filozofske fakultete in mariborske univerze sploh). Vodilna tema konference so bili raznoliki odnosi med kulturo in jezikom, prav to pa jo je uvrstilo tudi v program prireditev *Maribor 2012 – Evropska prestolnica kulture*, in v teh okvirih je šlo za veliki poklon nacionalnim jezikom, za njihovo enakopravno rabo v znanosti ter za spo-

znanje, da evropska in svetovna znanost ne sme in ne more biti jezikovno globalizirana oz. poangležena. Konferenca je pokazala, kako je potrebno slediti evropski jezikovni politiki, kako uveljavljati načelo enakopravnih jezikov v znanosti in kako spoštovati evropsko načelo večjezičnosti in večkulturnosti. Konferenca *EUROPHRAS 2012 Maribor* je potrdila, da je jezik kazalec identitete posameznika in vsake jezikovne skupnosti, jezik je kot dom, kot izraz bitja, čutenja ... Jezik ni le sredstvo medsebojnega sporazumevanja, kar se napačno, poenostavljeno in preveč preprosto kaže v težnji po enotnem globalnem jeziku na vseh področjih človekovega bivanja, žal tudi v univerzitetnem in znanstvenem prostoru – to najbolj boleče in usodno čutimo tudi Slovenci, saj slovenščino govori le približno 2,5 milijona ljudi doma in po svetu, izguba nekaterih funkcijskih zvrsti jezika, zlasti znanstvenega in strokovnega, pa lahko pomeni začetek konca nekega jezika. »Kajti beseda, to je treba vedeti, je živo bitje.« (Victor Hugo)

Besede delamo, ustvarjamo nove, jih izgovarjamo, naglašujemo, iščemo v slovarju; besede so neznane, nenavadne, stare; so izgovorjene in zapisane, domače in tuje, narečne, eno- in večpomenske; so izbrane in grde, so nespodobne in ljubkovalne; besede so lahko na mestu, lahko pa nas doleti tudi ploha ali poplava besed. Beseda lahko razžali, speče, zbode; besede so hude, iskrene, nepremišljene, odkrite, ostre, pametne, prazne, prijateljske, tehtne, tolažilne, trde; besede letijo, besede sežejo do srca; besedo lahko damo, jo držimo ali prelomimo. »Beseda in vse je rešeno; beseda in vse je izgubljeno,« je rekel Andre Breton. In zato so bili na Kongresu EUROPHRAS 2012 referati predstavljeni v različnih jezikih Evropske zveze – izhajali so iz (1) raziskav o vpetosti raziskovanja jezika v kulturne in družbene danosti ter (2) razumevanja jezika kot kulturne vrednote – priložnost za poglobljen pogled v metaforiko in idiomatiko jezikov, ki odsevata kulturno zgodovino, vrednote, videnje in dojemanje sveta njihovih govorcev; to pa je utrdilo tudi zavedanje o rabi, pomenu in potrebi slovenske besede v znanosti in na univerzi. Prav zato se beseda na konferenci *ni zatikala, ampak je tekla gladko*; *materna beseda se ni jemala*, ampak je prišel do nje vsak, ki je zanjo prosil. *Beseda je dala besedo*, beseda je tekla o jeziku, metafori, kulturi in dojemanju sveta; frazeologi s celega sveta so *zastavili svojo (materno) besedo* za jezikovno raznolikost, poslušalci pa so *požirali te besede in niso sedeli brez besed*, ampak se je *razvnela beseda*; in *zadnja beseda* znanosti je pokazala, da je znanstveni jezik sicer univerzalen, nikakor pa ne globalen, lingua franca, en in nadomestni za vse nacionalne jezike sveta. Udeleženci in organizatorji so v zaključni besedi dorekli vse,

kar se za idiomatiko jezika, metaforiko in besedo nasploh mora doreči novega na taki konferenci. Udeleženci s celega sveta pa so zaradi poslušanja slovenskega (znanstvenega) jezika lahko začutili tudi del slovenske kulture in naše raznolikosti, tako kot smo to doživljali tudi Slovenci ob poslušanju in spremljanju razprav v drugih uradnih jezikih te konference. *Na ledenem snegu pride tudi cepin do svoje besede.*

»Z jezikom ustvarjamo družbene odnose, oblikujemo misli, prenašamo kulturno dediščino iz roda v rod«

Pri Umberto Ecu (2009) beremo, da je srednji vek neomajno verjel, da ima vsaka stvar v vesoljstvu nadnaravni pomen in da je svet knjiga, ki jo je napisala Božja roka. Lepota in umetnost sta lahko posnemanje narave ali pa poglobljeno duhovno razmišljanje o nadnaravni popolnosti, ki je ni mogoče zaznati z očesom. Umetniško ustvarjanje srednjega veka zato ne more biti obdobje mračnega ustvarjanja ali teme, ampak so, nasprotno, srednjeveške miniaturre polne posebne svetlobe in čistih barv. Tako poznamo srednji vek tudi Slovenci, saj je to obdobje, ko se je ob razviti evropski likovni in glasbeni umetnosti začel oblikovati tudi slovenski knjižni jezik.

Brižinski spomeniki so najstarejši slovenski zapisi iz preloma prvega tisočletja, naslednja podoba slovenskega jezika pa je ohranjena v *Celovškem rokopisu* iz 14. in *Stiškem rokopisu* iz 15. stoletja. V razdobju od *Brižinskih spomenikov* do *Celovškega* in *Stiškega rokopisa* je slovenski jezik doživel tako hiter razvoj kot nikoli več kasneje. Stiški rokopis iz leta 1428 in 1440 odlikuje zrelo gotsko izrazje z živahnimi stavčnimi prepleti in čustvenim izrazjem, vsebuje pa tudi latinsko-slovenski slovarček, ki dokazuje razvoj slovenske terminologije v srednjem veku. Razširjenost slovenskega jezika in položaj slovenščine v srednjeveškem javnem življenju v slovenskih pokrajinah nista bila vseskozi enaka, čeprav je mogoče predpostavljati, da je bila v vsakdanjem sporazumevanju slovenščina edini občevelni jezik različnih družbenih plasti – znano je, da je slovenščino uporabljalo tudi plemstvo domačega ali tujega rodu. Žal pa je bila omejena le na slovenski prostor, na njegovem severu in zahodu pa sta prevladovali latinščina in z naraščajočim srednjim vekom tudi nemščina, ob katerih se je slovenščina v času evropske kulturne dediščine poznega srednjega veka, ki so jo določali različni globalni in regionalni pogledi, pripravljala na uveljavitev v prvi tiskani knjigi leta 1550.

Prav globalni in regionalni pogledi na umetnost lahko opozorijo na oblikovanje skupnega evropskega kulturnega prostora, ki je v srednjem veku v umetnosti, kulturi in jezikovnem pogledu preizkušal in daljnoročno dooločal podobo našega današnjega sobivanja v Evropski zvezi. V njej jezik predstavlja strnjeno enoto in v nasprotju do drugih jezikov zavzema visoko mesto na lestvici vrednot (Toporišič 1992: 75). Tako kot se je to dogajalo že v srednjem veku, se morajo tudi danes nacionalni jeziki upirati omejevanju njihovih vlog ter spodbujati t. i. pozitivni jezikovni purizem ter skrbeti za knjižno normo – pri vprašanju umetnosti in jezika gre namreč za odnos do kulturne identitete posameznih narodov Evropske zveze, ki se je skozi zgodovino oblikovala v skupnem evropskem prostoru. Jezik, kultura in umetnost odslikavajo razmere v nacionalnih družbah in jih tudi sooblikujejo, zato jih je le tako mogoče tudi razumeti – ob upoštevanju individualnih možnosti in nacionalne rasti kažejo socialno in kulturno tradicijo in socialno ter ekonomsko dinamiko evropske družbe, ki zagovarja večnacionalnost, večkulturnost in večjezičnost ter temelji na enakopravnosti vseh uradnih jezikov Evropske zveze.

Slovenski jezik in Evropska zveza

Slovenski jezik na začetku 21. stoletja izpolnjuje vse pogoje, ki mu zagotavljajo položaj enakopravnega uradnega jezika v Evropski zvezi. Formalno je seveda vse tako, kot mora biti: upoštevano je načelo različnosti kultur, običajev in prepričanj, to pa na jezikovnem področju pomeni, da se v Evropski zvezi spoštuje jezikovno različnost, ki slovenščino umešča med t. i. uradne jezike EZ-ja,²¹ ob tem pa imajo od leta 2003 poseben status v EZ-ju še katalonščina, baskovščina in galicijščina. Gre torej za 24 uradnih jezikov (in še za 3 s posebnim statusom) ter za več regionalnih in manjšinskih jezikov,²² ki pripadajo indoevropski, ugrofinski in semitski jezikovni skupini. Taka jezikovna različnost je zanimiva posebnost, ki je bila leta 2000 razglašena za eno izmed temeljnih vrednot EZ-ja tudi v *Listini o temeljnih pravicah Evropske zveze*, vendar pa se kljub vsemu postavlja vprašanje, ali je EZ v primerjavi s tremi strateško največjimi svetovnimi združbami (ZDA, Rusija, Kitajska) zaradi (jezikovne in še katere) različnosti izhodiščno v težjem položaju. Dokler bo veljal dogovor, da je (jezikovna) različnost kvalitetna prednost EZ-ja, so taka razmišljanja odveč, ostajajo pa ves čas prisotna, saj jih spodbuja strah pred t. i. talilnim loncem.

Slovenci imamo tako izkušnjo še zelo živo v zavesti, saj smo v bivši skupni državi imeli prav tako zagotovljene vse (jezikovne in druge) pravice, pa se je jezikovna enakopravnost praviloma (ali celo le v najboljšem primeru) končevala že na republiški meji, vpliv globalne srbohrvaščine pa se je s

²¹ Leta 1958 je imel EZ štiri uradne jezike (nizozemščina, italijanščina, nemščina in francoščina), leta 1973 sta se jim pridružila danščina in angleščina, leta 1981 grščina, leta 1986 portugalsščina in španščina, leta 1995 švedščina in finščina, leta 2004, ko se je število uradnih jezikov povečalo na 20, se jim je pridružila tudi slovenščina (in še litovščina, latvijščina, estonščina, madžarščina, poljščina, slovaščina, češčina in malteščina), leta 2007 se je število ustavilo pri 23 (irščina /od leta 1973 je bila že jezik pogodbe/, romunščina in bolgarščina), 2013 se je priključila še hrvaščina.

²² Gre za še približno 60 avtohtonih in mnogo neavtohtonih jezikov, ki jih govorijo skupnosti priseljencev v EZ-ju (http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/langmin/euromosaic/index_en.html).

političnega, gospodarskega in vojaškega prostora zelo agresivno širil na vse funkcijske zvrsti slovenskega jezika. V praksi je to pomenilo, da je bila globalna srbohrvaščina edini jezik poveljevanja v vojski, vsi uradni državni, politični, gospodarski, športni itd. dogodki so »zaradi lažjega sporazumevanja« potekali v »skupnem« jeziku. V slovenski osnovni šoli je bil skupni globalni jezik obvezni učni predmet (slovenščina v drugih republikah bivše skupne države pa ne), kar je vodilo do (z globalnega gledišča »edino razumljivih«) poskusov, kako s t. i. skupnimi jedri poenotiti šolstvo in ustvariti talilni lonec, ki bo različne narode, jezike, kulture, verstva in stopnje ekonomskega razvoja povezal v en (jugoslovanski) narod, jezik, kulturo in (ne)vero. Ustava, zakoni in predpisi so tako možnost sicer teoretično izključevali, vendar pa je slovenski jezik zelo hitro postajal funkcijskozvrstno okrnjen, zlasti na področju strokovnega in znanstvenega jezika (terminologija), izgubljal je na vseh področjih javnega sporazumevanja, saj je bila dvojezičnost bivše jugoslovanske skupnosti le enostranska (Slovenci v odnosu do Neslovencov v skupni državi). Tako jezikovno neenakopravnost smo v praksi podpirali tudi Slovenci, saj smo se prehitro in prelahko odpovedali skupnostni dvo- oz. večjezičnosti v bivši državi in jo po nepotrebnem nadomeščali s svojim dvojezičjem – značilno je bilo celo to, da Neslovenci, ki so se naselili v Sloveniji, skoraj praviloma niso prevzeli jezika slovenskega vselitvenega okolja in se je tako dvojezičje (tj. neslovensko sporazumevanje v Sloveniji) prenašalo celo v praktičnosporazumevalno zvrst jezika in družinsko oz. privatno okolje.

Slovenščina, ki je bila od Brižinskih spomenikov naprej predvsem prevzemalni jezik, je v odnosu do prevladnih jezikov bila pogosto v slabšem, podrejenem položaju, kar jo je v določenih zgodovinskih položajih (izjema le v razmerju do latinščine) pripeljalo celo v položaj manjvrednega jezika (načrtna germanizacija, madžarizacija, srbohrvatizacija), ki so se ga nekateri celo sramovali (npr. nemškutarstvo v 18. in 19. stoletju, jugoslavenarstvo v 20. stoletju). Ta slovenska izkušnja iz preteklosti opozarja, da mora biti EZ še kako previden pri reševanju tako občutljivega vprašanja, kot je npr. jezikovno. Evropsko povezovanje ne sme zapostavljati jezikovnih (in drugih) različnosti svojih narodov, saj iz zgodovine vemo, da se je v prelomnih trenutkih evropskih narodov jezikovno vprašanje zelo hitro izenačilo z nacionalnim (oz. narodnostnim) – jezikovno vprašanje pa je pri razpadu bivše skupne države bilo za Slovence eno izmed najpomembnejših.

Evropsko leto jezikov ali (letos) Evropsko leto medkulturnega dialoga sta zato za t. i. male jezike EZ-ja zelo pomembni akciji, ki morata spodbujati razmišljanje o jeziku v EZ-ju, omogočati jezikovna povezovanja v regiji in zagotavljati pogoje, ki bodo »malim jezikom« (čeprav na papirju prav tako »uradnim jezikom« EZ-ja) omogočali kolikor toliko enakovreden položaj v razmerju do globalnega jezika. Slovenščina se je po osamosvojitvi in nato priključitvi k EZ-ju znašla v položaju, ko je en prevladni jezik (bivše) skupne države (srbohrvaščina) zamenjala z drugim prevladnim jezikom (nove) skupne države (angleščina). Poseben položaj ima slovenščina v novi skupnosti tudi zato, ker bodo ob globalnem in najbolj množičnem angleškem jeziku njen položaj in razvoj v prihodnosti na poseben način določali tudi odnosi do velikih regijskih (italijanščina in nemščina), velikih EZ (npr. francoščina in španščina) in svetovnih jezikov (npr. ruščina). Slovenščina je v EZ-ju skoraj najmanjši »mali jezik«, saj je raziskava o Evropejcih pokazala,²³ da je med več kot 400 milijoni prebivalcev EZ-ja, ki so stari več kot 15 let, Slovencev le 1.663.869 – manj je le še Estoncev (887.094), Ciprčanov (552.213), Luksemburžanov (367.199) in Maltežanov (322.917). Če pri tem upoštevamo, da med t. i. male jezike sodijo vsi, ki jih govori do 15 milijonov ljudi, potem množičnost gotovo ni zagotovilo, ki bi slovenščini omogočalo dolgo (in enakopravno?) sobivanje v evropski jezikovni združbi. Ob sobivanju z globalno angleščino in drugimi velikimi EZ-jeziki je vprašanje njenega obstajanja v prihodnosti še kako na mestu. Gre za posebno občutljivo vprašanje slovenskega jezika, ki ga je potrebno reševati v razmerju do sosedskih, malih, srednjih in velikih jezikov EZ-ja, natančno določiti in spremljati njegovo rabo v EZ-ju in mednarodnem prostoru ter določiti mesto slovenskega jezika pri učenju drugega tujega jezika v EZ-ju. To je eno izmed ključnih vprašanj, ki bo odločilno vplivalo na vlogo in položaj slovenščine v evropskem prostoru. Naša jezikovna politika bo morala skrbeti in si prizadevati, da se bo evropska jezikovna zakonodaja nenehno potrjevala tudi v dobri praksi. Izkušnje iz bivše skupne države nas opozarjajo, da sta lahko uspešno jezikovno načrtovanje in skrb za enakopraven položaj t. i. malih jezikov v skupnosti zagotovljena le, če so dobra zakonodaja in vsi dogovori uresničeni tudi v vsakdanji praksi in ne le deklarativno.

²³ Special Eurobaromete 243/Wavw 34.3-TNS Opinion&Social; European Commission: Europeans and their Languages, Fieldwork: November – December 2005, Publication: February 2006 (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_en.pdf).

Evropska komisija o znanju jezika zelo ambiciozno načrtuje, da bi v prihodnosti prebivalci EZ-ja ob materinščini govorili še dva tuja jezika. Taka večjezičnost je priložnost za slovenščino, še zlasti v regiji, če bo po usmeritvah EZ-ja spodbujeno učenje sosedskih jezikov. Skrb za zagotavljanje pogojev, ki bodo omogočali trajnostni prehod teoretičnih izhodišč iz dobro zasnovane EZ-zakonodaje v jezikovno prakso, je za slovensko jezikovno politiko imperativ, še toliko bolj, ker je: »večjezičnost« 1. januarja 2007 postala delovno področje, ki odraža njeno politično razsežnost v EZ-ju glede na njen pomen za osnovno izobraževanje, vseživljenjsko učenje, gospodarsko konkurenčnost, zaposlovanje, pravico, svobodo in varnost.«²⁴ Tako načrtovana »večjezičnost« je vključena v vse strateške razvojne programe in politike EZ-ja in omogoča, da se slovenščina lahko uveljavlja v različnih družbenih položajih EZ-jezikovne skupnosti in na različnih področjih (npr. kultura, šolstvo, izobraževanje, socialna politika ...) – strategija za večjezičnost EZ-ja je tako neposredno povezana s strategijo načrtovanja slovenske jezikovne politike.

Zavedam se, da je večjezičnost zelo pomembna za dobro delovanje EZ-ja, ne samo ozko na jezikovni oz. sporazumevalni ravni, ampak vpliva najširše tudi na trajnostno rast Evrope, na več in boljša delovna mesta. Pri tem pa se postavlja vprašanje, koliko nas taka »večjezičnost« stane in kako dolgo jo bo lahko EZ tudi razvijal in financiral. Ali se EZ-ju »splaca« vlagati v »večjezičnost« oz. ali bo tudi v prihodnje taka vlaganja zmogel? V interesu malih jezikov, torej tudi slovenščine, je, da bo odgovor vedno pozitiven in da financiranje »večjezičnosti« v EZ-ju nikoli ne bo vprašljivo – stroški morajo biti vedno zanemarljivo nizki v primerjavi s koristmi. Za leto 2004 so znašali 1,05 % celotnega EZ-proračuna, tj. komaj 2,28 evra na državljan na leto.²⁵ Cena ni visoka, omogoča pa, da imajo različno govoreči ljudje v EZ-ju dostop do celotne EZ-zakonodaje v svojem jeziku in da se v njem sporazumevajo. »Večjezičnost« EZ-ja je sicer določen strošek, »vendar brez njega demokratična in pregledna Evropska unija sploh ne bi bila mogoča. S pravilnim načrtovanjem, predvidevanjem in razporeditvijo zahtevanih

²⁴ Politična agenda Komisije za večjezičnost, Bruselj 23. 2. 2007 (<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/80&format=HTML&aged=1&language=SL&guiLanguage=en>).

²⁵ Sporočilo komisije Svetu, Evropskemu parlamentu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. Nova okvirna strategija za večjezičnost. Komisija evropskih skupnosti, Com(2005)596 konč. Bruselj, 22. 11. 2005, str. 14 (http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/com596_sl.pdf).

sredstev bi EU lahko v prihodnosti delovala s še več uradnimi jeziki, na primer z uporabo novih tehnologij in ob čim večjem upoštevanju ekonomije velikega obsega.«²⁶

Ob prednostih, ki jih prinaša »večjezičnost« EZ-ja, pa obstajajo za slovenščino tudi skrbi in težave. Zavedati se moramo, da razmere za »večjezičnost« v EZ-ju niso idealne, saj je evropska večjezičnost že po definiciji omejena. V praksi in vsakdanjem sporazumevanju ni mogoče zagotoviti učinkovitega prevajanja v 24 različnih jezikov. Mali jeziki, najprej tudi slovenščina, so »uradni« le, ko se prevaja zakonodaja, vsi ostali dokumenti EZ-ja pa so zapisani »le v jezik/ih/, ki so nujni«.²⁷ Tu se seveda pojavlja strah, jugoslovanska izkušnja slovenščine, kateri »uradni jeziki« so res uradni, nujni jeziki EZ-ja? Srednji ali le veliki EZ-jeziki? Ali pa mogoče le globalna angleščina? Omejitev pri izbiranju je veliko, ekonomska odločitev pa je seveda vedno naklonjena le globalnemu jeziku. In z očmi slovenščine se takoj znajdemo na tankem ledu, ki je v nekdanji skupni državi že počil. Prav zato je »večjezičnost« za obstoj in razvoj slovenščine v EZ-ju in sodobnem svetu še kako pomembna – preseči je potrebno vse omejitve, to pa lahko storimo, kot pravi evropski komisar za večjezičnost Leonard Orban, »z učinkovito politiko večjezičnosti, ki ponuja informacije v jezikih, ki jih državljani lahko razumejo, in z učenjem drugih jezikov, da bi tako imeli dostop do informacij«.²⁸

Po zadnjih raziskavah²⁹ jezikovnih sposobnosti in znanj jezikov v EZ-ju 56 % ljudi govori en tuji jezik, le 28 % pa dva tuja jezika (tri tuje jezike govori 11 % prebivalcev EZ-ja),³⁰ zato si EZ prizadeva trajnostno povečati odstotek večjezičnosti (znanje vsaj dveh tujih jezikov, med njima enega sosedskega) med svojimi državljani. Če bo jezikovni politiki EZ-ja to uspelo, je to velika priložnost za uveljavitev slovenščine, ki med EZ-jeziki sedaj pripada skupini t. i. malih jezikov (Luksemburg, Litva, Latvija, Slovaška,

²⁶ Prav tam, str. 14.

²⁷ Leonard Orban, Kakšno je vaše mnenje o jezikih v Evropi? Ali se v vašem vsakdanu srečujete s težavami, ki so povezane z jezikovnimi težavami? 6. februar 2008 (<http://forums.ec.europa.eu/multilingualism/sl/>).

²⁸ Prav tam.

²⁹ Special Eurobarometre 243/Wavw 34.3-TNS Opinion&Social; European Commission: Europeans and their Languages, Fieldwork: November – December 2005, Publication: February 2006, str. 8 (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_en.pdf).

³⁰ Manj spodbuden je podatek, da kar 44 % prebivalcev EZ-ja obvladuje samo svoj materni jezik.

Malta, Nizozemska), ki so jezikovno zelo odprti in močno odstopajo od EZ-povprečja glede znanja tujih jezikov (91 % Slovencev govori vsaj en tuji jezik, 71 % dva, 40 % tri tuje jezike in le 9 % obvladuje le materinščino, tj. samo slovenski jezik). Znanje jezikov in jezikovna odprtost pa se lahko ob slabo vodeni jezikovni politiki (tako nacionalni kot EZ) kaj hitro sprevržeta v svoje nasprotje, tj. v jezikovno odpadništvo in zanemarjanje ter nespoštovanje svojega jezika. To se v Sloveniji že dogaja t. i. tehnični inteligenci v znanosti in univerzitetnih krogih, ki se lahkomišlno in ne-kritično odpoveduje slovenskemu znanstvenemu jeziku z izgovorom, da mora biti primerljiva v evropskem in svetovnem prostoru, primerljivost pa povsem brez potrebe enači s pisanjem znanstvenih besedil v angleščini. Gre za nespametno odločitev, za tihi odpad od slovenščine in za popolno nerazumevanje sodobnega sveta in sobivanja v EZ-ju. Takim jezikovnim odpadnikom ne bi škodilo, če bi si vzeli čas in temeljito premislili, zakaj (1) EZ temelji (in mora temeljiti) na načelu Združeni v različnosti³¹ (jezikovna različnost je značilnost EZ-ja) in (2) kaj pomeni izguba ene izmed funkcijskih zvrsti (v primeru slovenske tehnične inteligence izguba znanstvenega jezika in strokovne terminologije) za slovenski jezik.³²

³¹ »Sposobnost sporazumevanja v več jezikih je velika prednost za posameznike, organizacije in podjetja. Razbija kulturne stereotipe, osvobaja mišljenje, spodbuja ustvarjalnost, omogoča inovativnost izdelkov in storitev. To so lastnosti in dejavnosti z resnično gospodarsko vrednostjo. Znanje jezikov pomeni tudi večjo mobilnost posameznikov in lažjo odločitev za študij ali zaposlitev v drugih državah. Koristi posameznikom, gospodarstvu in konkurenčnosti. Posledično je torej zelo pomembna tudi pri uresničevanju najpomembnejšega cilja Evropske unije: lizbonske strategije za večjo gospodarsko rast in nova delovna mesta. Večjezičnost ne koristi le gospodarstvu. Zelo pomembna je za vključevanje na trg dela in za družbeno kohezijo, brez nje ni medkulturnega dialoga. Jezik je neločljivi del naše identitete in najbolj neposreden izraz kulture. Z jezikom ustvarjamo družbene odnose, oblikujemo misli, prenašamo kulturno dediščino iz roda v rod. Jeziki so most do drugih ljudi in kultur.« Prim. uradno spletno stran Evropske komisije; Evropskega komisarja za večjezičnost: *Jeziki v EU* (http://ec.europa.eu/commission_barroso/orban/policies/policies_sl.htm).

³² Slovenski jezik se je dokončno potrdil kot funkcijsko popoln in enakopraven normativni sestav šele sredi 19. stoletja, ko je razvil tudi zadnjo, tj. najzahtevnejšo funkcijsko zvrst: strokovni in znanstveni jezik (šlo je za prevod Državljanskega zakonika iz nemščine v slovenščino, za uradne zakone Avstro-Ogrske države, za enako pravico, ki jo do slovenščine sedaj izpolnjuje tudi EZ). Lahkomislno odpovedovanje slovenščine v imenu globalizacije ima lahko neslutene posledice: izguba tako pomembne funkcijske zvrsti jezika, kot je znanstveni jezik, in slovenske terminologije pomeni začetek konca nekega jezika. Slovenska tehnična inteligenca, zavedena z globalnim jezikom, se mora tega takoj zavedeti, sicer jo bodo naši zanamci prepoznali za grobarja slovenskega jezika.

Naloga slovenske jezikovne politike in jezikovnega načrtovanja je, da domačo inteligenco (univerzitetne profesorje in znanstvenike) prepriča v resne namene, ki jih ima EZ s projektom »večjezičnosti«, in jo pravočasno opozori na napačno in dolgoročno pogubno nadomeščanje slovenskega znanstvenega jezika z angleškim.

Na državni ravni je za tako vodenje slovenske jezikovne politike zadolženo Ministrstvo za kulturo, tj. njegov Sektor za slovenski jezik, ki »sodeluje z nosilci političnih, upravnih in strokovnih pristojnosti z vidika uporabe, uveljavljanja in razvoja slovenskega jezika, skrbi za ustreznost zakonskih rešitev in njihovo uresničevanje ter pomaga zainteresiranim, da dobijo odgovore, ki se nanašajo na jezikovna vprašanja«. V sektorju se opravljajo naslednje skupne naloge: (1) sodelovanje z drugimi notranjimi organizacijskimi enotami na ministrstvu, (2) spremljanje razvojnih vidikov s svojega delovnega področja, (3) pripravljanje predlogov gradiv, ki jih obravnavajo Vlada RS in Državni zbor RS ter delovna telesa in organi EU, ter oblikovanje mnenj k takšnim predlogom, (4) sodelovanje pri oblikovanju skupnih podatkovnih baz in komuniciranje z javnostjo po interno predpisanih pravilih, (5) priprava in usklajevanje razvojnih projektov, meril za (so)financiranje programov in projektov s svojega področja ter vodenje postopkov za financiranje.

V sektorju se opravljajo naslednje posebne naloge:

- (1) sodelovanje z znanstvenimi, izobraževalnimi ter drugimi organizacijami in društvi, ki se ukvarjajo z jezikovnimi in jezikovnopolitičnimi vprašanji;
- (2) sodelovanje pri pripravi predlogov zakonskih rešitev, ki se nanašajo na varstvo in razvoj slovenskega jezika;
- (3) spremljanje uresničevanja zakonskih določb, ki se nanašajo na slovenski jezik, in priprava poročil o tem;
- (4) priprava opozoril pristojnim organom glede neuresničevanja zakonskih določil, ki se nanašajo na slovenski jezik, in predlaganje ukrepov za izboljšanje stanja;
- (5) priprava predlogov za vključevanje jezikovne politike v nacionalne programe;
- (6) spremljanje uresničevanja nacionalnih programov v delih, ki se nanašajo na slovenski jezik;
- (7) priprava in posredovanje pojasnil o slovenski knjižni normi, zapisani v sprejetih priročnikih, možnostih jezikovnega izpopolnjevanja odraslih ter jezikovnih pravicah državljanov Republike Slovenije in tujcev na območju Slovenije;
- (8) obravnava pripomb in pritožb pravnih oseb in državljanov v zvezi z uporabo slovenščine kot uradnega jezika;
- (9) usmerjanje priprave promocijskih gradiv o slovenščini in njeni rabi v javnosti;
- (10) obveščanje javnosti o usmeritvah in odprtih vprašanjih jezikovne politike;
- (11) sodelovanje s podobnimi organizacijami iz drugih držav (npr. EFNIL, evropski komisar za večjezičnost);
- (12) organiziranje javnih razprav in posvetovanj s področja jezikovne politike;
- (13) sodelovanje pri pripravi in urejanju spletnih stra-

ni ministrstva; (14) pripravljane odločitev v upravnem postopku na drugi stopnji o pravnih sredstvih zoper upravne akte, ki jih izdaja Inšpektorat RS za kulturo in medije zaradi kršitev Zakona o javni rabi slovenščine.³³

Ko je bil 5. 8. 2004 v Uradnem listu RS objavljen Ukaz o razglasitvi Zakona o javni rabi slovenščine (ZJRS), se je zdelo, da sta stroka in slovenska javnost glede njegove potrebe razdvojeni. Nekateri so ZJRS pozdravili in so ga komaj dočakali, drugi pa so bili zelo zadržani in so opozarjali, da zakon ne bo imel nikakršnega vpliva na slovensko jezikovno politiko in načrtovanje, saj je nastajal preveč kompromisno, hkrati pa država ni zagotovila finančnih pogojev in dovolj ljudi za njegovo izvajanje (vprašanje jezikovne policije je bilo pri tem najbolj razdvajalno). ZJRS je take dvome kmalu potrdil. Pokazalo se je, da je npr. Zakon o gospodarskih dejavnostih nad ZJRS-jem – konkretno je to pomenilo, da je npr. 51 % tuji lastnik podjetja lahko obšel jezikovne določbe ZJRS-ja npr. v 9., 17. in 18. členu: poimenovanja pravnih oseb javnega in zasebnega prava ter imena obratov, lokalov, poslovnih prostorov morajo biti v slovenščini (pri tem pa je ZJRS za *podjetje* ali *ime in naslov sedeža* brez pomislekov uzakonil iz italijanščine oz. novolatinsčine prevzeto *firma*). Država za izvajanje zakona tudi ni bila dovolj pripravljena, saj še do danes ni zagotovila pogojev, ki so potrebni, da bi se ZJRS lahko začel izvajati v vsakdanji jezikovni praksi. Še posebej nerodno pa je, da ZJRS ni dovolj natančno opredelil tistih področij, ki bi jih lahko oz. moral, če bi želel voditi učinkovito jezikovno politiko na Slovenskem. V mislih imam rabo slovenskega jezika v vzgoji in izobraževanju, kjer je ZJRS ostal preohlapen in premalo natančen, tako da se kljub (jasno!?) zapisanemu členu (1) »Na območju Republike Slovenije vzgoja in izobraževanje v javno veljavnih programih, od predšolske stopnje do univerze, potekata v slovenščini« in dodatku (2) »Raba tujih jezikov v vzgoji in izobraževanju je dovoljena v skladu s področnimi predpisi, ki urejajo dejavnost vzgoje in izobraževanja« na slovenskih univerzah ne moremo dogovoriti, kako je s predavanji za tuje študente, ki pridejo k nam na izmenjavo (npr. Erasmus-Socrates), povsem spregledano pa je bilo jezikovno odpadništvo velikega dela slovenske tehnične inteligence, ki ob tako sprejetem zakonu nespametno uveljavlja pisanje svojih znanstvenih razprav v angleškem jeziku.

³³ http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/slovenski_jezik/ 2. 3. 2008.

Več sreče je imel ZJRS v 14., 15. in 23. členu, kjer določa vlogo slovenščine pri poslovanju s strankami, v besedilih ob prodajnih izdelkih in v oglaševanju:

14. člen

(poslovanje s strankami)

(1) Vse pravne osebe zasebnega prava in fizične osebe, ki opravljajo registrirano dejavnost poslujejo s strankami na območju Republike Slovenije v slovenščini. Kadar je njihovo poslovanje namenjeno tudi tujcem, se poleg slovenščine lahko uporablja tudi tuji jezik.

(2) Dolžnost zasebnega delodajalca ali delodajalke je, da glede na predvidljivo pogostnost in zahtevnost jezikovnih stikov s strankami:

- določi za posamezno delovno mesto potrebno zahtevnostno stopnjo znanja slovenščine;
- pri objavi prostih delovnih mest, na katerih se predvidevajo jezikovni stiki s strankami, kot pogoj izrecno navede zahtevnostno stopnjo znanja slovenščine.

15. člen

(besedila ob prodajnih izdelkih)

(1) Pri označevanju izdelkov morajo pravne osebe zasebnega prava in fizične osebe, ki opravljajo registrirano dejavnost potrošniku v slovenskem jeziku posredovati potrebne informacije glede značilnosti, prodajnih pogojev, uporabe in namembnosti izdelka. Pri tem lahko uporabljajo tudi splošno razumljive simbole in slike. Ta določba se ne nanaša na tujejezična imena blagovnih in storitvenih znamk.

(2) Vsako živilo, zdravilo ali fitofarmacevtsko sredstvo, ki je v prodaji na območju Slovenije, mora imeti na ovojnini natisnjeno deklaracijo, navodilo za uporabo in vse druge potrebne podatke v slovenščini, dodatno pa lahko tudi v tujih jezikih.

(3) Vsa besedila iz prvega in drugega odstavka tega člena morajo biti napisana vidno, čitljivo, za uporabnika razumljivo in v slovenskem knjižnojezikovnem standardu.

23. člen

(oglaševanje)

(1) Javno oglaševanje izdelkov in storitev, predstavitev dejavnosti ter druge oblike obveščanja javnosti na območju Republike Slovenije, so skladno s področnim zakonom, v slovenščini. Če je oglaševanje posebej namenjeno tudi tujcem, se lahko uporabljajo tudi tuji jeziki, vendar tujejezične različice ne smejo biti izrazno bolj poudarjene kakor slovenska.

(2) Spletno predstavljanje in oglaševanje slovenskih pravnih oseb in fizičnih oseb z registrirano dejavnostjo mora biti v slovenščini, dodatno pa lahko tudi v tujih jezikih.

(3) V novinarskih, oglaševalskih in poslovnih besedilih, ki omenjajo kraje in druge zemljepisne danosti z območij sosednjih držav, kjer avtohtono prebiva slovenska narodna manjšina, je obvezna slovenska ali dvojezična raba krajevnih in drugih zemljepisnih lastnih imen.

ZJRS je bil tudi pravna podlaga za ustanovitev Sektorja za slovenski jezik pri Ministrstvu za kulturo; glavna naloga, ki jo je v tem času opravil, pa je bila priprava in izdelava Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011. Resolucijo je sprejel Državni zbor na seji 7. maja 2007. Gre za nacionalni program za jezikovno politiko, ki ga predpostavlja 28. člen ZJRS-ja. Po določbi 4. člena ZJRS Republika Slovenija »zagotavlja status slovenščine z dejavno jezikovno politiko, ki vključuje skrb za zagotovitev pravnih podlag njene rabe, za stalno znanstvenoraziskovalno spremljanje jezikovnega življenja in za širjenje jezikovne zmožnosti ter skrb za razvoj in kulturo jezika«.

Resolucija najprej predstavi zgodovinski okvir slovenskega jezika, ki ga zaključujeta vključitev Slovenije v EZ in naša vpetost v bruseljski pravni red:

Z vstopom Slovenije v EU se je povečala predvsem simbolna vloga slovenščine (prvič v zgodovini je postala eden izmed uradnih jezikov pomembne mednarodne organizacije, slovenski predstavniki lahko na zasedanjih Evropskega parlamenta ter nekaterih drugih ustanov in organov EU govorijo slovensko, Uradni list EU izhaja tudi v slovenščini, na spletnem portalu EU je mogoče izbrati tudi slovenščino ipd.), manj pa njena sporazumevalna vloga (slovenski državljani se lahko na organe in ustanove EU obračajo v slovenščini ter od njih prejemaajo odgovore v slovenščini). Po drugi strani je pravni status slovenščine na samem območju Slovenije postal manj trden, zaradi bruseljskih smernic pa je bilo treba celo črtati ali »omehčati« vrsto zakonskih določb o prednostni rabi slovenščine v nekaterih uradnih oziroma javnih govornih položajih. Če Slovenija ne bi pravočasno sprejela in začela izvajati ustrezne jezikovnopolitične strategije in programa, bi se utegnile posledice ošiblega statusa slovenščine v procesih evropske regionalizacije, čezmejnega sodelovanja in togo pojmovanega načela o prostem pretoku blaga, oseb idr. stopnjevati, prostorsko zlasti v obmejnem pasu, področno pa zlasti v trgovini, znanosti in visokem šolstvu.

Uvodnemu delu sledi predstavitev strategije jezikovne politike na Slovenskem, kjer je prikazan obstoj programskih zasnov jezikovne politike, sledi ovrednotenje razmer za jezikovno strategijo (shematično so predstavljene ugodnosti in slabosti – stroka se je že na tem mestu razdelila in čeprav je komisija med usklajevanjem upoštevala številne pripombe, se zdi, da s

sprejetim besedilom niso zadovoljni niti predlagatelji niti kritiki) in sama strategija (vizija, načela in cilji):

Republika Slovenija sprejema slovenščino kot podedovano kulturno dobrino ter ji kot bogato razvitemu maternemu jeziku velike večine svojega prebivalstva priznava domicilni položaj in položaj državnega jezika. Država z ustreznimi ukrepi in dejavnostmi zagotavlja kot svojo strateško odgovornost nadaljnji razvoj in rabo slovenščine na vseh področjih javnega življenja znotraj svojih meja pa tudi v mednarodnih stikih. Slovenski javni prostor naj ostane enojezičen oziroma na ustavno določenih območjih dvojezičen (z italijanščino oziroma madžarščino); dodatno se upošteva potreba po nekaterih sporočilih tudi v drugih jezikih, vendar tako, da ima slovenščina zmeraj simbolno prednost.

Gre za prednostne cilje na štirih področjih:

I. področje – »zagotovitev pravnih podlag jezikovne rabe« – prednostna cilja: 1. popolnejši in trdni predpisi o jezikovni rabi; 2. učinkovitejši nadzor nad izvajanjem predpisov o rabi jezika;

II. področje – »znanstvenoraziskovalno spremljanje jezikovnega življenja« – prednostni cilji: 3. boljša povezanost in usklajenost delovanja vseh nosilcev sociolingvistične vednosti in politične moči na državni ravni; 4. dober pregled nad uresničevanjem sprejete jezikovnopolitične strategije z možnostjo popravkov; 5. opis sodobne norme slovenskega knjižnega jezika;

III. področje – »širjenje jezikovne zmožnosti« – prednostni cilji: 6. splošna okrepitev jezikovne zmožnosti v maternem jeziku; 7. smotrnost pri učenju in rabi tujih jezikov; 8. celovita pripravljenost slovenskih govorcev na izzive v domačem, evropskem in svetovnem sporazumevalnem prostoru;

IV. področje – »razvoj in kultura jezika« – prednostni cilji: 9. uveljavljanje slovenščine na tradicionalnih in novih področjih, ki jih odpira družbeni in tehnološki razvoj; 10. utrditev slovenščine v slovenskem visokem šolstvu in znanosti; 11. višja sporazumevalna kultura v družbi; 12. dejavnejša vloga Slovenije pri oblikovanju jezikovnopolitične usmeritve Evropske unije.

Program jezikovne politike za obdobje 2007–2011 nato predstavlja pregled ukrepov in dejavnosti po že naštetih štirih področjih. Iz Resolucije navajam 10 ciljev, ki naj bi utrdili slovenščino v slovenskem visokem šolstvu, pri tem pa opozarjam, da na slovenskih univerzah (za sedaj javnih, še huje pa je verjetno na zasebnih) ni dovolj zavedanja za znanost v slovenskem jeziku:

a) Izdelava skupne zasnove predmeta »strokovno-znanstvena zvrst knjižne slovenščine«, priprava njegovih različic (terminološko, žanrsko, retorično idr., prilagojene

za posamezne visokošolske študijske programe) in priprava predavateljev za ta predmet. *Naloge: CRP, magistrski ali doktorski študij kandidatov za predavatelje tega predmeta (šest različ po Frascatijevi klasifikaciji: za družbene vede, naravoslovje, tehnične vede ...), preveriti in upoštevati dosedanje dobre rešitve z nekaterih fakultet. Nosilca: MVZT, Svet za visoko šolstvo. Izvajalci: univerzitetne organizacije za slovenistiko in za pedagogiko v sodelovanju z drugimi visokošolskimi študijskimi smermi. Rok: 2007–2011. Proračun: da.*

b) Potrditev in postopna vpeljava študijskega predmeta »strokovno-znanstvena zvrst knjižne slovenščine« v visokošolske študijske programe (študijski predmet na večini fakultet in akademij). *Naloge: isto. Nosilca: MVZT, Svet RS za visoko šolstvo. Izvajalci: slovenske univerze. Roka: potrditev 2010, vpeljava 2011–2012. Proračun: da.*

c) Izdajanje visokošolskih učbenikov v slovenščini. *Naloge: zagotovitev temeljnih učbenikov v slovenščini (izvirnih ali prevedenih) med merili pri obvezni evalvaciji študijskih programov (izpolnitev obveznosti iz 8. člena ZVŠ ter napovedi, zapisane v 28. ukrepu iz Okvira gospodarskih in socialnih reform za povečanje blaginje v Sloveniji), prenavljanje učbenikov skladno z razvojem strok. Nosilca: MVZT, Svet RS za visoko šolstvo. Izvajalci: univerzitetni predavatelji, založbe. Rok: 2009. Proračun: da.*

č) Pogojevanje izvajanja študijskih programov v tujih jezikih z vzporednim izvajanjem istih programov v slovenščini. *Naloga: isto. Nosilca: MVZT, Svet RS za visoko šolstvo. Rok: takoj. Proračun: ne.*

d) Zagotovitev rabe slovenščine pri opravljanju izpitov ter izdelavi in obrambi diplomskih in doktorskih del (tudi ob sodelovanju gostujočih tujih predavateljev kot članov izpitnih komisij ipd.). *Nalogi: uskladitev pravilnikov, obveščanje študentov in učiteljev. Nosilec: MVZT. Izvajalci: vodstva univerz oziroma fakultet, študentske organizacije. Rok: 2008. Proračun: ne.*

e) Privabljanje uveljavljenih slovenskih znanstvenikov po svetu za gostujoče ali stalne predavatelje na univerzah v Sloveniji. *Naloge: sestava in izpopolnjevanje razvida slovenskih znanstvenikov po svetu in razvida kadrovskih potreb na slovenskih univerzah, menedžerska dejavnost, osvežitveni jezikovni tečaji (individualno, po potrebi). Nosilca: MVZT, Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu. Izvajalci: univerzitetne in druge pristojne organizacije, Svetovni slovenski kongres, diplomatsko-konzularna predstavništva. Rok: trajno. Proračun: da.*

f) Zagotovitev zadostnih zmogljivosti za izvajanje tečajev slovenščine za tuje študente na vseh visokošolskih zavodih. *Naloge: določitev didaktičnih normativov (velikost tečajnih skupin, potrebno učno gradivo, prostori in tehnika), brezplačna ponudba zadostnega števila pedagoških ur za dosego potrebne ravni znanja slovenščine, vodenje vpisne statistike, priprava lektorjev. Nosilec: MVZT. Izvajalci: usposobljene univerzitetne organizacije. Rok: 2007. Proračun: da.*

g) Prizadevanje za uveljavljanje slovenistike na tujih univerzah. *Nalogi: ustanavljanje in vzdrževanje lektoratov in kateder (poleg filološko zasnovanih študijskih*

programov skrbeti tudi za ustrezno zastopanost slovenščine v okviru splošnejših zasnov – civilizacijsko naravnane »slovenske študije«). Nosilec: MVZT. Izvajalci: pristojne univerzitetne organizacije. Rok: trajno. Proračun: da.

h) Okrepitev motivacije za objavljane znanstvenih dognanj v slovenščini in za nastopanje v slovenščini na mednarodnih prireditvah v Sloveniji. *Naloge: softnanciranje konferenčnega tolmačenja, sprememba meril za točkovanje objav v slovenščini (ne le za »nacionalne« vede), občutna okrepitev subvencij za slovenske znanstvene monografije in znanstvene revije (v slovenščini ne samo povzetki tujejezičnih prispevkov slovenskih piscev). Nosilci: Vlada RS, ministrstva. Rok: 2008. Proračun: da.*

i) Prispevek k razvoju in uveljavljanju slovenskega strokovno-znanstvenega jezika kot eno izmed meril pri podeljevanju Zoisove in Puhove nagrade. *Naloga: dopolnitev Pravilnika o nagradah in priznanjih za izjemne dosežke v znanstvenoraziskovalni in razvojni dejavnosti (Uradni list RS, št. 52/06). Nosilec: MVZT. Rok: 2007. Proračun: ne.*

Najbolj »ogrožena« je slovenska strokovna in znanstvena terminologija, ker (1) naravoslovne in tehnične vede neodgovorno sprejemajo angleščino za nadomestni jezik slovenske znanosti, (2) jezikoslovci (slovenisti) pa zamujajo in se ne vključujemo dovolj hitro v projekte, s katerimi bi razvijali slovensko znanstveno terminologijo skupaj s strokovnjaki z določenih področij. Kriza na tem področju je že tako globoka, da marsikateri profesor na tehnični fakulteti lažje predava v angleščini kot slovenščini, in sicer z izgovorom, da nima na razpolago slovenske terminologije.

Točka (h) je v tem primeru žal le deklarativna, saj na slovenskih univerzah med tehničnimi in naravoslovnimi kadri ni nikakršne volje, da bi pisali in objavljali v slovenščini ali nastopali na slovenskih mednarodnih prireditvah v slovenščini. Še več, habilitacijska pravila prav nasprotno zahtevajo objavljanje izključno v angleščini in v revijah s faktorjem vpliva, pri tem pa niti ne pomislijo na slovenske monografije ali slovenske znanstvene revije; najhuje pa je, da tehnična inteligenca sili v tako jezikovno odpadništvo tudi družboslovce in humaniste, s tem da takemu načinu dela prilagajajo univerzitetna habilitacijska merila.

Točka (č) je sicer logična, vendar ostaja povsem neživljenjska in deklarativna, saj za vzporedne programe v tujih jezikih ne predvideva sredstev, to pa v finančno že tako povsem ubožanem slovenskem univerzitetnem prostoru pomeni dodatno izrinjanje slovenščine iz najbolj ogroženih (tehniških in naravoslovnih) fakultet.

Točka (g) prav tako kaže na velike težave, ki jih ima slovenski jezik v skupnem evropskem univerzitetnem prostoru. Dejstvo je, da se po Evropi zapirajo (ali poskušajo zapreti) samostojne slovenistike oz. se jih priteguje v širši sklop slovanskih študijev in se jih tako v okviru (največkrat rusistike, bohemistike ali polonistike) reducira na t. i. minorni študij, ali (še huje) se slovenščino spušča na stopnjo lektorata in celo ponuja le kot izbirni (eksotični!?) predmet za nefilologe. Tako se nekoč univerzitetni študij slovenistike spreminja v malo boljši tečaj, ki so ga včasih pri nas ponujale delavske univerze, danes pa številne privatne šole. »Zadovoljstvo«, da se na tuji univerzi za take tečaje zanimajo nefilologi, ne more nadomestiti škode, ki jo povzroča izguba univerzitetnega študija slovenistike. Jezikovni tečaji, četudi organizirani na fakultetah, niso in ne morejo biti nadomestilo za izgubljene profesorje in študente slovenistike ter ukinjanje slovenističnih oddelkov oz. kateder na tujih univerzah. Država in stroka naredita premalo, da bi mesta upokojenih profesorjev slovenistike na tujih univerzah ostala slovenistom (ali se ukinjajo ali pa jih prevzamejo drugi slavisti). Vsakdanje izkušnje so zastrašujoče: v zelo kratkem času smo tako izgubili kar nekaj slovenističnih mest v Italiji (v Padovi in Vidmu npr. sta slovenistični stolici zasedla Neslovenca, v Trstu z upokojitvijo izgubljammo še zadnje slovenske učitelje), enako grozi v Nemčiji, v Pragi je prav tako nejasna usoda slovenistike, slovenistična stolica na Dunaju, ki bi po Kopitarju in Miklošiču morala biti tradicionalno slovenska, životari ... Edina svetla izjema je ELTE v Budimpešti, ki je ta hip edina univerza v Evropi, ki ne zapira, ampak ustanavlja samostojno slovenistiko (enajst študentov slovenistike je letos (2008) vpisanih v drugi letnik novega prvostopenjskega bolonjskega študija slovenskega jezika in književnosti), in seveda Poljska, ki je glede slovenističnega študija tradicionalno dobro zastopana, čeprav sta zanimanje in vpis pogosto odvisna od prizadevanj posameznikov v Katovicah, Belskem-Biali, Lodžu, Gdansku (manj v Krakovu, Varšavi in še kje).

Bolj optimističen je poskus, organizirati bolonjski magistrski študijski program slovenistike na sedmih evropskih univerzah in tako zagotoviti kakovostno univerzitetno izobraževanje slovenistov v času, ko se v evropskem univerzitetnem prostoru zaradi finančnih težav odpovedujejo samostojnemu študiju t. i. malih jezikov in tako tudi slovenščini. Skupni študijski program je nastal s podporo bruseljskih sredstev. SLANG MASTER (The Slovenian LANGuage and Literature Post-graduate Programme) je med-univerzitetni projekt za pripravo podiplomskega študija slovenskega jezika, književnosti in didaktike na sedmih univerzah v Avstriji (Univerza Karla in

Franca v Gradcu, Alpsko-Jadranska univerza v Celovcu), Italiji (Univerza v Trstu), na Madžarskem (Univerza Eötvösa Loránd v Budimpešti, Zahodnomadžarska univerza – Univerzitetno središče Savarija v Sombotelu), v Sloveniji (Univerza v Mariboru) in na Poljskem (Univerza v Bielskem-Biali), ki ga koordinira Univerza v Mariboru. Cilj projekta je povečati zanimanje za kvalitetno podiplomsko izobraževanje slovenskega jezika v regiji, tj. v državah Evropske zveze, ki mejijo na Slovenijo, in na Poljskem, kjer je za univerzitetni študij slovenistike največ zanimanja. Mariborska univerza ima z vsemi partnerji sklenjene bilateralne pogodbe, s SLANG MASTROM pa želi svoje partnerje povezati v univerzitetni izobraževalni konzorcij, ki bo ponujal najkvalitetnejši študij slovenskega jezika, literature in didaktike v regiji, tj. v srednjeevropskem univerzitetnem prostoru. Povezovanje z univerzami sosednjih držav na najboljši možni način širi idejo o regijski večjezičnosti v Evropi in o učenju sosedskih jezikov, saj SLANG MASTER temelji na ideji medjezikovnega prepletanja in večjezičnega univerzitetnega izobraževanja v regiji ob razumevanju in upoštevanju sosedskih jezikov (slovenščina, italijanščina, nemščina, madžarščina in poljščina).

SLANG MASTER je namenjen študentom slovenskega jezika, literature in didaktike na vseh sedmih univerzah, omogoča pa jim, da več kot petdeset odstotkov študijskega programa poslušajo na partnerskih univerzah in si pri izbranih najboljših profesorjih pridobijo odlično in zanesljivo slovenistično znanje. Pridobljeni magistrski naziv je priznan na vseh partnerskih univerzah – gre za skupni podiplomski študijski program slovenščine kot drugega jezika (ali materinščine v Sloveniji) na sedmih evropskih univerzah.

SLANG MASTER je prvi in do sedaj tudi edini evropski magistrski študijski program jezika, književnosti in didaktike, ki povezuje sedem univerz in omogoča popolno mobilnost celotni generaciji študentov in profesorjev; tj. v evropski univerzitetni praksi popolna novost, hkrati pa gre za novo širitev študijskih programov med partnerskimi univerzami z željo, da pri iskanju odličnosti med seboj ne tekmujejo, ampak se uspešno povezujejo in dopolnjujejo. Predvidevamo, da se bodo v SLANG MASTER kasneje lahko vključili tudi študenti iz drugih držav.

V evropskem univerzitetnem prostoru se (tudi zaradi finančnih težav) vse prepogosto pojavlja »spoznanje«, da se »mali« evropski jeziki lahko najboljše razvijajo na nacionalnih »nativ speaking« univerzah. SLANG MASTER prerašča tako ozko razumevanje izobraževanja »malih« jezikov, saj

se zavedamo, da lahko študentom le v povezavi s partnerskimi univerzami ponudimo najboljšo možno izobrazbo – v regiji smo združili univerze, ki že ponujajo slovenistično izobraževanje, izbrali smo najboljše profesorje in pripravili moderen modularni način študija. Trije študijski programi tako ponujajo model univerzitetnega sodelovanja v alpsko-jadranskem prostoru, ki je razširjen tudi na Poljsko, in tako omogoča regijsko povezovanje univerz v Evropski zvezi z drugimi univerzami držav, ki niso članice Evropske zveze (npr. Hrvaška, Srbija, Bosna in Hercegovina, Črna gora), s katerimi je Slovenija prav tako regijsko povezana in z njimi na univerzitetnem področju dobro sodeluje.

SLANG MASTER ima tri programe: (1) Jezik, (2) Književnost in (3) Didaktika jezika in književnosti. Magistrski študij traja štiri semestre, študent mora zbrati 120 ECTS točk (30 ECTS v vsakem semestru). Programi imajo prepoznavno podobo – sestavljeni so iz petih modulov:

Modul A je t. i. matični univerziteni modul; študenti ga opravijo na matični univerzi, gre pa za tiste študijske vsebine, ki jih za svoje študente samostojno in neodvisno od partnerjev predpiše vsaka matična univerza.

Modul B je t. i. obvezni skupni modul, ki vse tri SLANG MASTER programe prepoznavno določa – v programu (1) Jezik gre za dva obvezna modula iz kontaktnega in kontrastivnega jezikoslovja v alpsko-jadranskem prostoru in širši srednjeevropski regiji; v programu (2) Književnost gre za dva obvezna modula iz zamejske in primerjalne književnosti v tem prostoru; v programu (3) Didaktika jezika in književnosti gre za štiri obvezne module iz večjezičnosti v šoli, pedagogike in didaktike ter osnovno- in srednješolskega praktikuma.

Modul C je t. i. obvezni izbirni modul, v katerem študenti izbirajo med več ponujenimi moduli tiste tri, ki so jim najzanimivejši. Gre za novost, s katero se študenti slovenistike v Evropski zvezi srečujejo prvič – v programu (1) Jezik si izberejo tri module, in sicer po enega iz Sinhronije, Diahronije in Slovanskih jezikov; v programu (2) Književnost si izberejo po en modul s področij: Od pismenstva do književnosti, Med odvisnostjo in svobodo ter Eksistenca in slovenska književnost, v programu (3) Didaktika jezika in književnosti pa si izberejo po en modul s področij: Slovenski jezik in književnost v državah Slang mastra, Jezikovni in književni stiki v alpsko-jadranskem prostoru ter Jezik in književnost skozi čas.

Modul D je t. i. prosti izbirni modul. Študenti si s seznama ponujenih predmetov sami sestavijo module s predpisanim številom ECTS in pripravijo seminarske naloge.

Modul E je namenjen za pripravo MA-naloge.

Študent pridobi po uspešno končanem študiju naziv magister/magistrica s področja slovenskega (1) jezika, (2) književnosti ali (3) didaktike slovenskega jezika in književnosti. Naziv je enoten in priznan na vseh partnerskih univerzah.

SLANG MASTER je bolonjski magistrski študijski program. Povezuje (regijsko) evropski univerzitetni prostor in poskuša povečati zanimanje za univerzitetno izobraževanje, pri tem pa poudarja evropsko razsežnost izobraževanja in znanstvenega raziskovanja. Modularni sestav vse tri programe vključuje tudi v projekt vseživljenjskega izobraževanja in povečuje zaposljivost s tem, da ponuja specifična znanja, ki jih na področju slovenskega jezika, književnosti in didaktike zahtevajo delodajalci. SLANG MASTER, ki je skupni program italijanske, slovenske, poljske, madžarskih in avstrijskih univerz, širi medkulturno sporazumevanje v regiji in Evropi ter na univerzitetnem področju gradi družbo znanja, spodbuja mobilnost študentov in profesorjev in omogoča medkulturni dialog in razumevanje v Evropski zvezi, Evropi in sosedskih regijah.

EZ tako ukinja samostojne študije malih jezikov, hkrati pa skladno s smernicami in usmeritvami spodbuja zanimanje za učenje in študij malih in sosedskih jezikov ter spodbuja v regijah povezovanje, kakršno je načrtovano s študijskim programom SLANG MASTER. Naj zato zaključim optimistično: verjamem, da sta položaj in usoda slovenskega jezika v EZ-ju dobro premišljena in da se jugoslovanska izkušnja ne more več ponoviti. Skrb za jezik in jezikovno raznolikost je v EZ-ju tako izpostavljena, gre za eno izmed temeljnih izhodišč skupnosti, da se v praksi ne bi smela izroditi. Projekt »večjezičnost« je profesionalno in široko zastavljen, naklonjen malim jezikom, zato torej priložnost tudi za slovenščino. Naj sklenem z mislijo Leonarda Orbana, evropskega sekretarja za večjezičnost:³⁴

Če sklenemo, večplastni vidiki dejanske večjezičnosti v korist državljanom, podjetjem in sodelovanje držav članic ter institucij zahtevajo ukrepanje. Kar iščem, so pragmatične rešitve za dejanske izzive. Na jezike se ne sme gledati kot na oviro, temveč kot na izjemno orodje komuniciranja. Ta politika je povezana s kulturo, izobraževanjem, komuniciranjem, socialno politiko, zaposlovanjem, pravosodjem, svobodo ter varnostjo itd. Zato je treba njen prispevek k razvoju in oblikovanju politik EU – tako notranji kot zunanji – nadalje proučiti, koristi pa spodbujati, kadar koli je mogoče.

³⁴ Govor na sestanku z Odborom za kulturo, 27. februarja 2007 ob 15.15 (http://ec.europa.eu/commission_barroso/orban/policies/doc/sp_070227_SL.pdf).

Slovenski jezik v globalnem evropskem prostoru

Slovenščina je v preteklosti ob močnih tujejezičnih vplivih v regiji uspela ohraniti svoje jezikovne prvine, od sredine 19. stoletja naprej pa je postala funkcijsko popolna, tj. štiričlenska, ko je razvila tudi strokovno zvrst jezika (Toporišič 1992: 46). Socialnozvrstno je bil odnos med slovenskim knjižnim in neknjižnim jezikom v preteklosti postavljen kot temeljno vprašanje o enotnem slovenskem knjižnem jeziku, nato pa v drugi polovici 20. stoletja kot vprašanje o »pravilnem« in »nepravilnem«, »lepem« in »grdem« v slovenskem jeziku. Na prelomu 21. stoletja se je tak strukturalistični pogled na jezik vendar umaknil in v ospredje so prišla vprašanja (a) ustrezne uporabe posameznih jezikovnih sredstev v določenih sporočanjških združbah, (b) prilagajanja slovenskega jezika medjezikovnim vplivom (regijskim in globalnim) ter (c) sodobnega jezikovnega načrtovanja in priprave aktivne jezikovne politike, ki sledi usmeritvam Evropske zveze pri uresničevanju regijske večjezičnosti in odnosa do globalne angleščine.

Slovenski jezik in sosedski (regijski) jeziki

Sodobna vprašanja o slovenskem jeziku so tesno povezana z njegovim položajem v regiji in njegovo perspektivo v globalnem jezikovnem prostoru. Gre za soočanja s sosedskimi jeziki in globalno angleščino, pri tem pa je potrebno upoštevati pojave v razvoju slovenskega jezika in jih analizirati ter povezovati z razmerami v današnjem času. Za *stati inu obstatu* slovenskega jezika v globalnem evropskem prostoru so najpomembnejši njegov položaj, razvoj, vpliv, vloga, raba ter razširjenost v regijskem prostoru, tj. v alpsko-jadranskem prostoru in podonavski regiji. O položaju slovenskega jezika v sodobnem (globalnem) jezikovnem prostoru je potrebno razmišljati v najširših okvirih: ob jezikovnih vprašanjih in odnosu med knjižnim standardom, pogovornim jezikom in narečji je nujno upoštevati tudi jezikovno-

-zgodovinske, kulturnopolitične, literarnozgodovinske, sociolingvistične in druge vzroke, ki vplivajo na položaj in rabo jezika v prostoru in času.

Slovenija je v Evropski zvezi prepoznavna po svojem jeziku in njegovem posebnem položaju. Evropska regionalizacija in čezmejno sodelovanje ponujata slovenskemu jeziku poseben status, npr. slovenščina v stiku z nemščino (V. Jesenšek, Wiegand 2009; V. Jesenšek 2008) ali madžarščino (Bernjak 2011) odpira vprašanje slovenskih obmejnih narečij, ki ustvarjajo nova jezikovna razmerja. Slovenščina v odnosu do sosedskih jezikov, npr. nemščine (V. Jesenšek 2008a), madžarščine (Bernjak 2011a), narečij (Benko, Koletnik 2013) in angleščine (Šabec 2011) odpira vprašanja manjšinskega jezika, obmejne jezikovne stičnosti (Zorko 2009; Benko, Zorko 2008) ter vpliva globalizacijskega jezika na taka jezikovna prepletanja. Norma in predpis sta jezikovni stalnici, ostaja pa vprašanje, kako ju določiti in kaj lahko predpisujeta. V slovenskem jeziku je potrebno preseči pojem pravičnega in lepega jezika ter zavrniti misel o združevalnosti osrednjeslovenskih narečij in partikularizmu slovenskega jezikovnega obrobja (Jesenšek 2010a). Vprašanje o slovenščini kot »malem« jeziku Evropske zveze je neumestno (Jesenšek 2009) in ga je potrebno nadomestiti z razmišljanji o slovenščini kot nacionalnem, manjšinskem in t. i. regijskem jeziku v podonavski regiji in prostoru Alpe-Jadran, torej o enakopravnem uradnem jeziku Evropske zveze.

Dvojničnost slovenskega jezika

Sociolingvistično, nacionalno in državnopravno gledano je slovenski jezik danes enoten, do sredine 19. stoletja pa je imel dve različici: osrednje- in vzhodnoslovenski knjižni jezik. Dvojnični razvoj slovenske knjižne norme je posledica alpskega in panonskega jezikovnega in kulturnega razvoja ter zgodovinskih in geografskih razmer.

Dvojnični razvoj slovenskega jezika se je začel po Brižinskih spomenikih, ko se je v rokopisih razvojno oblikoval v gorenjsko (koroško) in dolensko smer, na vzhodu Slovenije pa v prekmursko in vzhodnoštajersko smer – v alpskem prostoru osrednjeslovenski (kranjski) knjižni jezik, v panonskem prostoru pa vzhodnoslovenski (prekmurski in vzhodnoštajerski). Vzhodnoslovensko knjižnojezikovno izročilo prejšnjih stoletij je sestavni del slovenskega jezikovnega dogajanja, ki ga ne moremo razlagati za jezikovni

partikularizem. Obe slovenski knjižni normi sta se razvijali do sredine 19. stoletja samostojno in sta se knjižno potrdili kot »stranski produkt« slovenskega protestantizma, sredi 19. stoletja pa sta se na osnovi nacionalne enotnosti in romantične enačbe: *jezik = narod* poenotili v novoslovenščino. Enotni slovenski knjižni jezik je rezultat politične odločitve o združitvi Slovencev v eno državo.

Pravo mejo med jezikovno politiko in ideologijo v panonskem jezikovnem prostoru določa odnos do kulturne identitete slovenskega naroda, ki ne sme zanikati dvojničnega razvoja slovenskega knjižnega jezika (Jesenšek 2011b).

Slovenski jezik in globalizacija

Danes jezikovna globalizacija vpliva na vnašanje tujih jezikovnih prvin, predvsem angleških, v slovenski jezik, v stičnem obmejnem prostoru pa gre za opazno prepletanje nemških, madžarskih, hrvaških ali italijanskih vplivov – prav tako pa vpliva slovenščina na jezike v regiji. V regijskem prostoru, ki mu jezikovno pripada slovenščina, gre za medjezikovne dvosmerne interferenčne vplive, ki jih pomembno sooblikuje globalni angleški jezik. Večjezikovnost je nujna, vendar ne sme biti enostranska in taka, da bi večjezičnost govorcev »malih jezikov« v regiji večinsko določali govorci »velikih jezikov« in globalne angleščine. Za uresničevanje mnogojezične strategije v integracijskih in globalizacijskih procesih v evropskem prostoru je ohranjanje jezikovne in kulturne raznolikosti obogatitev – pri tem pa je za slovenski jezik izpostavljena nova vloga in pomen narečij v globalnem svetu.

Slovenščina kot učni jezik na univerzah v Sloveniji

V sodobni jezikovni praksi je potrebno uresničevati smernice in priporočila evropske jezikovne politike o večjezičnosti v Evropski zvezi, učenju sosedskih jezikov, vlogi ter položaju »malih jezikov« v regiji in »enakopravnosti« vseh uradnih jezikov Evropske zveze. Norma slovenskega jezika se v novih globalnih razmerah vzpostavlja v stiku z regijskimi jeziki in angleščino – zato je dvojnična normativnost vedno bolj pogosta, hitro se spreminjajoča in bistveno manj ustaljena kot v preteklosti, saj mora dopuščati hiter

jezikovni razvoj in nenehno prilagajanje spremembam v okolju. Upoštevati je potrebno zdrav kompromis med globalnim, nacionalnim in regionalnim.

O položaju slovenskega jezika v sodobnem (globalnem) jezikovnem prostoru je potrebno razmišljati v najširših okvirih: ob jezikovnih vprašanjih in odnosu med knjižnim standardom, pogovornim jezikom in narečji je potrebno upoštevati tudi zgodovinske, kulturnopolitične, literarnozgodovinske, sociolingvistične in druge vzroke, ki vplivajo na položaj in rabo jezika v prostoru in času, zlasti v regijah (za slovenščino sta odločilni alpsko-jadranski prostor in podonavska regija). Za položaj Slovenije v Evropski zvezi je pomembno, da začnemo aktivno razmišljati o vlogi in pomenu slovenskega jezika in povečamo zanimanje zanj (Jesenšek 2012), doma pa zagotovimo slovenskemu jeziku možnost, da se v univerzitetnih in znanstvenih krogih uveljavi kot prvi, samoumeven in prevladujoč jezik predavanj in znanstvenih objav slovenskih profesorjev in raziskovalcev.

Učni jezik na državnih univerzah v Republiki Sloveniji mora ostati slovenski, slovenski znanstveniki in raziskovalci pa morajo skrbeti za razvoj slovenskega znanstvenega in strokovnega jezika – zagotoviti je potrebno tak način vrednotenja znanstvenoraziskovalnega dela, ki bo spodbujal objavljane raziskav v slovenskem jeziku (Jesenšek 2011). Tako morata biti usmerjena tudi slovenska jezikovna politika in jezikovno načrtovanje, da bomo dobili odgovore na najpomembnejša vprašanja o položaju, pomenu in vlogi slovenskega jezika v novih okoliščinah (Jesenšek 2010, 2011a, 2011b, 2011c).

Mednarodna primerljivost slovenskih univerz se ne sme uresničevati z nespametno jezikovno globalizacijo, ki uzakonja globalno angleščino kot univerzalni jezik. Diktat objav samo v angleškem jeziku je za humanistiko in predvsem za slovensko jezikoslovje nesprejemljiv. »Mali jeziki« so najbolj izpostavljeni in če jih domača inteligenca ne bo znala primerno umestiti v univerzitetni in znanstvenoraziskovalni prostor, je pesimizem zaradi globalnega jezikovnega talilnega lonca še kako aktualen.

Slovenska izkušnja kaže, da je nepremišljeno nadomeščanje slovenščine z angleščino v visokem šolstvu in znanosti lahko začetek konca nekega jezika. Funkcijska okrnjenost lahko »male jezike« zelo hitro zreducira na raven sporazumevanja v ozkih socialnih okoljih – ne bo šlo več za t. i. regijske jezike, ampak zgolj in samo še za praktičnosporazumevalno sporazumeva-

nje zaprtih skupin. Zapiranje slovenističnih kateder po evropskih univerzah, reduciranje slovenščine na (neobvezne) lektorate v okviru slovanskih študij ali celo izbirnih predmetov za nefilologe resen študij jezika ponižuje na raven jezikovnih tečajev za začetnike in kaže pravi odnos bolonjske reforme do »malih jezikov« – unifikacija visokega šolstva v jezikovnem pogledu postavlja merila, po katerih so študijski programi v angleškem jeziku elitistični v primerjavi s tistimi v nacionalnih jezikih.

Jezikovno sobivanje in regijsko povezovanje

V teh okvirih se odpirajo nova vprašanja o jezikovni zavesti, sporočanjso ustreznem slovenskem jeziku, nacionalnem vprašanju in sodobni vlogi slovenskega jezika – razmerje knjižna norma : narečja; slovenski jezik v nacionalnem, regionalnem in evropskem (univerzitetnem) prostoru; perspektive slovenskega jezika v sodobnih globalizacijskih procesih. V regiji je jezikovna stičnost z angleščino globalno vprašanje, regionalno pa gre za obmejno stičnost z nemščino, madžarščino, hrvaščino in italijanščino. Gre za jezikovno sobivanje in prevzemanje, ki ni enosmerno – slovenski jezik ima v tej regiji oz. obmejnem prostoru (močno) vitalno vlogo in vpliv na sosedske jezike tako v glasoslovju, oblikoslovju in skladnji kot tudi v besedju. Prisoten je sicer občutek ogroženosti zaradi naraščajočega vpliva angleščine, ki pa nima realnih osnov, dokler bo Republika Slovenija vodila svojo aktivno jezikovno politiko in načrtovanje, izhajajočo iz pozitivne evropske jezikovne zakonodaje ter razmišljanj o statusu slovenskega jezika, njegovi uveljavitvi v večjezikovni skupnosti in upoštevanju jezikovnih izkušenj tistih članic Evropske zveze, ki se sporazumevajo v »manj razširjenih« evropskih jezikih.

Jezikovno načrtovanje mora upoštevati zakonitosti pokrajinskih različic knjižnega jezika, kakor se je to v 19. stoletju ob normiranju t. i. novoslovenščine že zgodilo. Gre za obstoj alpske in panonske različice slovenskega jezika, tj. osrednje- in vzhodnoslovenske (vzhodnoštajerske in prekmurske) knjižne norme. Zgodovinsko-jezikovni ter kulturno-politični odnosi v tem prostoru določajo jezikovno rabo in aktualno stanje jezika ter kažejo na razvoj slovenskega jezika v prihodnje in na njegovo pomembno vlogo v regiji.

Na znanstvenem področju se z izvirnimi raziskavami slovenskega jezika v obmejnem področju odpirajo novi pogledi na razvoj slovenskega jezika, postavljajo se novi okviri za določanje jezikovne norme in predpisov, predvsem pa se spodbuja regijsko povezovanje (podonavska regija in prostor Alpe-Jadran) in rešuje v preteklosti preveč zapostavljeno vprašanje jezikovnih manjšin ter ob- in čezmejnega jezikovnega prepletanja slovenskega jezika v stiku z drugimi regijskimi jeziki tega prostora. Razmišljanje o slovenskem jeziku v evropskem globalnem prostoru kaže, da: (a) prevelika jezikovna odprtost funkcijsko siromaši slovenski jezik in ga lahko predvsem na področju strokovnega in znanstvenega jezika vrne v položaj funkcijske okrnjenosti, kakršno je slovenščina imela pred Miklošičevo skrbjo za uveljavitev slovenskega strokovnega jezika; (b) izrinjanje slovenskega jezika iz predavalnic državnih univerz in objavljanje najodmevnejših znanstvenih razprav zgolj v globalni angleščini lahko pomeni začetek konca slovenskega jezika; (c) angleščina ne more in ne sme postati prednostni jezik nobene slovenske jezikovne skupnosti (tudi ne akademske) v slovenskem jezikovnem prostoru; (č) je slovenski jezik dovolj razvit in omikan, da se v jezikovno-politično pravilno načrtovanem stiku z globalnim in regijskimi jeziki ne bo asimiliriral, tako kot se v preteklosti kljub pritiskom, podobnim današnjim angleškim, ni v pretežni meri polatinil, ponemčil ali posrbohrvatil.

O prenovi pouka slovenskega jezika

Zakaj prenova? Strokovnjaki imajo na to vprašanje pripravljenih dovolj odgovorov, da lahko prepričajo še tako okorele zagovornike sedanjega načina jezikovnega pouka pri predmetu slovenski jezik.

Nove družbene okoliščine, ki so slovenščino resnično postavile za državni jezik, končno priznavajo našemu jeziku to, za kar so si po Trubarju prizadevali vsi pišoči, pa, kar se tiče pomena in mesta, žal, nihče ni dosegel.

Protestanti so v 16. stoletju opravili veliko delo, nadoknadili so zamudništvo, zavestno so se dvignili nad narečja in tako normirali t. i. osrednjeslovenski knjižni jezik. To je bila neka nova slovenščina, nadnarečna tvorba, ustvarjena predvsem za branje in razumevanje svetega pisma v osrednjeslovenskem jezikovnem področju. Najbrž je že tudi prinašala želje po narodni samobitnosti, sicer prikrito in bolj sramežljivo, pa vendar. Gotovo pa ni bila primarno sredstvo mišljenja pišočih, ki so imeli nemške, latinske, tudi grške šole, in gotovo ni bila državni jezik. Norma in predpisi so bili ohlapni in spreminjajoči se, pač odvisni od piscev, in že takrat sta se oblikovala vsaj dva različna jezikovna koncepta: Trubarjev in Kreljev, sinhroni in diahroni, živi jezik in tradicija, raba in sistem. In že takrat je Dalmatin pokazal, da je potrebno poiskati srednjo pot, saj je jezik urejen sistem pravil, ki morajo izhajati iz rabe in se ji tudi nenehno prilagajati.

Pretirano poudarjanje rabe (žive govorice) ob skoraj popolni odsotnosti sistema (norma in predpisi v jezikovnih priročnikih) se v 17. in prvi polovici 18. stoletja ni obneslo. Razsvetljenska prizadevanja so pokazala, da jezik potrebuje trden sistem, še zlasti, ker se je v 18. stoletju na severovzhodu slovenskega narodnostnega ozemlja (tudi iz protestantske tradicije) oblikovala panonska prekmurska knjižna norma. V prvi polovici 19. stoletja je prihajalo do približevanja, medsebojnega vplivanja in prepletanja obeh slovenskih knjižnih tipov, do normiranja osrednjeslovenskega knjižnega jezika v številnih slovnica in končno do poenotenja obeh knjižnih različ

in normiranja t. i. novoslovenščine, ki je v avstro-ogrskih okvirih in pod vplivom marčnih idej resnično postala prvi pravi simbol slovenske narodne identitete. Slovenski jezik je postal ščit pred nemštvom, pretirano čiščenje, slaviziranje in starinjenje pa je jezikoslovce slovničarje tako zaposlovalo, da so se začeli preveč poglobljati v jezikovni sistem in odmikati od rabe. Levstik je šel najdlje, izdelal je »idealno« slovenski jezikovni sistem, sicer izvirnoslovenski in etimološko upravičen, pa vendar mrtev in za večino uporabnikov nerazumljiv. Ponovno se je pokazalo, da skrajnosti med rabo in sistemom v jeziku niso dobre.

V 19. stoletju je slovenščina začela postajati tudi učni predmet. Slomškova ideja o nedeljski šoli je bila v razmerah, ki so takrat vladale na slovenskem narodnostnem ozemlju, realnost, njegov Blaže pa prvi prepotrebni slovenski učbenik, vendar se slovenščina kot učni jezik, kljub Miklošičevim prizadevanjem, v višjih razredih še ni mogla uveljaviti.

Nihanje med »ustreznim in manj ustreznim« je bilo prisotno tudi v 20. stoletju. Kmecl (1995/96: 3–4) opozarja na normiranje slovenščine (pravopis, slovnica, učbeniki) med dvema vojnama, na organiziranje skrivne slovenske šole med in pouka slovenskega jezika po drugi svetovni vojni (zablode usmerjenega izobraževanja, pritiski z »jedri«) in zanemarjanje slovenščine kot učnega jezika, kar je danes ponovno pripeljalo do že znane skrajnosti med rabo jezika in njegovim sistemom. Gre za podobno skrajnost kot pri Levstiku – natančno izdelan znanstveni jezikovni sistem slovenskega jezika ni ustrezno prenesen v šolo. Poznanstvenost jezikovnega pouka povzroča odpor, funkcionalna nepismenost preveč narašča, jezikovna kultura pa je pod »sprejemljivo« mejo ustreznega. Pametna in premišljena prenova jezikovnega pouka pri predmetu slovenski jezik je nujno potrebna. Kmecl pri tem opozarja na najpomembnejšo vlogo jezika, tj. na »prvovrstno družbeno vprašanje«, saj jezik razume kot »temeljno povezovalnost skupnosti« in »osnovno možnost ustvarjalne misli«:

Tudi največji misleci bodo zagotovili, da je spoznanje dognano šele potem, ko je povedano ali zapisano. Nobeno lektoriranje ali popravljanje mu ne bo dalo tistega, česar v njem izvirno ni. Zato je toliko bolj pomembno, da prav vsakdo to svoje osnovno orodje sporazumevanja in ustvarjalnosti obvladuje, naj je – po starem – kralj ali berač. (Kmecl 1995/96: 3)

Jezikovno vprašanje postavlja kot moralno (smiselno se je učiti angleščine, ki pride prav, čeprav je tudi povsem »zamorska«), politično (»demokracija«

dovoljuje vse), kulturnozgodovinsko (sklicevanje na stare čase in boj za slovenski jezik v samostojni Sloveniji ni več pomembno) in svetovljansko (angleščina je jezik »nadnarodnega« sporazumevanja, zato »bodimo svetovljani, da nas ne bodo imeli za provincialne butce«). Kmecl šaljivo dodaja, da bo Janez mogoče celo moral kdaj prebrati kakšno knjigo in »da bo kot učitelj dal kaj na svoj jezik, s katerim si tudi pri telovadbi ali sociologiji služi svoj kruh.«

Del današnje uni-elite tega seveda »ne razume«, ker jih zanima le mamomizem.

Martina Križaj Ortar in Marja Bešter sta dovolj prepričljivi, ko pojasnjujeta (1995/96: 5–15), zakaj je prenova pouka potrebna. Nekateri podatki, ki jih pri tem navajata, so naravnost grozljivi, npr.: šolo uspešno končajo učenci, ki niso funkcionalno pismeni (50 % Slovencev, starih nad 15 let), naša šola zanemarja boljše učence, s petimi urami jezikovnega pouka tedensko na razredni stopnji smo na repu med evropskimi državami (tam jih imajo do 16 ur), več pisanja in sredstev se namenja računalniškemu opismenjevanju kot problemu funkcionalne (ne)pismenosti, ki je pri nas postala tretjerazredno vprašanje (»računalniška obsedenost, ki ji ni videti konca, je gluha in slepa, kot da se bo človek sporazumeval samo/predvsem z računalnikom, ne pa s človekom«). Če upoštevamo še neustrezen pouk slovenskega jezika (zastareli cilji, vsebine in metode dela), je razumljivo, zakaj je predmet med učenci nepriljubljen.

Skoraj z vsemi dokazi in utemeljitvami v predstavitvi gradiva za prenovu pouka slovenskega jezika se moremo strinjati in jih potrditi, zavajajoč je le podatek, da je povprečna ocena iz slovenskega jezika na maturi najnižja od vseh predmetov. Na prvi pogled to drži, vendar pa prag uspešnosti ni postavljen enako za vse predmete, in zato seveda tudi dobljeni rezultati povprečnih ocen niso med seboj statistično primerljivi na tak način (npr. pozitivni prag je pri matematiki nastavljen nižje kot pri slovenščini). Maturitetna komisija za slovenski jezik bi prag uspešnosti sicer lahko spustila in tako dobila višjo povprečno oceno. Tako bi si prihranila številne neupravičene napade, priljubljenost predmeta bi se najbrž povečala in za kratek čas bi se še dalo prikriti osnovno dejstvo, da je prenova pouka nujnost: med srednješolci maturanti je previsoka funkcionalna nepismenost.

Najpomembnejša vzroka za nevzdržen položaj, ki je nastal pri pouku slovenskega jezika, sta dva: neprimerno izobraževanje in slab položaj učiteljev. O izobraževanju avtorici sicer govorita, položaj in obremenitve učiteljev pa previdno zavijeta v »parlamentarno tretje branje« (danes že vemo, da so učitelji, kot že mnogokrat, bili prepeljani žejni čez vodo).

Glede izobraževanja mislim, da bi v objavljenem gradivu bilo potrebno (pošteno in jasno) povedati, da sta pedagoški fakulteti v preteklosti vpisovali vse preveč povprečnih in slabih dijakov (dobrih in zadostnih) na razredni pouk in da tudi matura ni ničesar izboljšala, saj so se s prvo prijavo odločili za učiteljski študij le redki, razpisana mesta pa so se napolnila šele po drugi in predvsem tretji prijavi pozno jeseni.

Položaj in vrednotenje učiteljevega dela sta v novi državi prav sramotna. Dejstvo je, da ima slovenščina kot učni predmet in učni jezik v šoli »poseben pomen in mesto, saj je pri oblikovanju učenčeve osebne, narodne in kulturne identitete najpomembnejši prav jezik« (Križaj Ortar, Bešter 1995/96: 5). Avtorici to ugotavljata, vendar pa ne zapišeta, da je neurejen status učiteljev slovenskega jezika, tj. prenizke plače in previsoke delovne obveznosti, še kako pomemben pri prenovi pouka. Nezadovoljen, preobremenjen, utrujen in slabo plačan učitelj slovenskega jezika se kljub najboljšim željam ne bo mogel uspešno vključiti v prenovu pouka slovenskega jezika. In tu, se mi zdi, je upravičeno govoriti o tem, da se lotevamo zadeve pri repu. Najprej je potrebno urediti učiteljev položaj in pravilno ovrednotiti njegovo delo, šele potem bodo dobra in premišljena metodično-teoretična izhodišča za prenovu jezikovnega pouka pri predmetu slovenski jezik lahko prenesena (kot smo včasih rekli) iz teorije v prakso.

Sicer pa predstavljenemu gradivu ni kaj očitati. Nasprotno, zdi se, da je (vsaj teoretično) končno odkrito pravo razmerje med jezikovno rabo in sistemom. Dejstvo, da se abstraktno mišljenje pri otroku začne razvijati šele po 5. razredu, je merilo, ki ga je potrebno upoštevati – slovnični pouk kot sistem je smiselno učiti šele v tretjem triletju, tj. v današnjem šestem razredu, prej je slovnični pouk le priprava, in sicer je pomembna predvsem raba jezika (sprejemanje in tvorjenje govorjenih in zapisanih besedil). Do dvanajstega leta se bodo učenci srečevali predvsem s konkretnimi nalogami, pa tudi v tretjem triletju bo opis jezikovnega sistema drugoten, namenjen le za boljše sporazumevanje; »pravi« sistem bo podan šele v gimnaziji.

Najboljša stran prenove jezikovnega pouka pri predmetu slovenski jezik je ravno pravo razmerje med rabo jezika in jezikovnim sistemom. Gre za spoznanje, da je potrebno v šoli najprej uzaveščati jezik v rabi, šele nato pa ga je smiselno opisovati na abstraktni ravni.

Klobuk dol pred »Kmeclovim moštvom«, ki je jasno povedalo, da spoznavne in sporazumevalne zmožnosti učencev niso enake in da je zanemarjanje boljših in nadarjenih učencev na račun slabših nesmisel, ki vodi v povprečnost. Cilj jezikovnega pouka v osnovni šoli ni površinsko obvladovanje opisa jezikovnega sistema, ampak zelo preprosta in vsakdanja potreba usposobiti učenca, da razume sporočilo in da ga zna tvoriti. Gotovo ne gre za nekaj novega in drugačnega, vendar se zdi, da je pot boljša kot stara, saj se upoštevajo različne otrokove sposobnosti na različnih stopnjah razvoja.

Pohvaliti je potrebno zdravo logiko, ki »Kmeclovo moštvo« vodi pri odločitvi, da se mora pouk slovenskega jezika v osnovni šoli nivojsko členiti. Obseg pouka in metode dela bodo v zadnjem osnovnošolskem triletju različne – kako bo delo potekalo, je še potrebno razmisliti, pomembno pa je spoznanje, da bosta npr. dve uri pouka slovenskega jezika še skupni, tri pa bodo potekale ločeno, pač glede na učenčeve sporazumevalne izkušnje in njihove potrebe v sedanjosti in prihodnosti.

In če na koncu kratko odgovorim na vprašanje *Zakaj prenova?*, moram reči, da me je predstavljeno gradivo v Jeziku in slovstvu prepričalo. »Kmeclovo moštvo« pripravlja tako prenovo, ki bo za večino generacije pouk slovenskega jezika funkcionalizirala. Ne bodo se več učili sistema, ampak rabo sistema v besedilu. Zdi se, da bo pouk pomagal z jezikovnimi sredstvi natančneje in uspešneje uresničevati sporočevalne namene. In kar je najvažnejše – do otrokovega dvanajstega leta bo jezikovni sistem le ozadje, abstraktno razmišljanje o slovenskem jeziku (pouk slovnice) pa se bo sistematično začelo šele v šestem (prihodnjem sedmem) razredu.

Dvoje razmišljanj o starem novem pravopisu

I

(Pre)drag(i) Slovenski pravopis,

vesel sem, da si med nami, končno, v popolni podobi, z ne več rosno mladimi pravili in obsežnim slovarskim delom.

Če se ne bi tako obiral, bi te lahko bila vesela tudi moja stara mama, ki mi je sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja vsak večer in vsako jutro brala pravljice in se jezila na *l*-je in *v*-je (saj se še spomniš nesrečnega *bralca*), s katerimi si nikoli ni prišla na čisto; in če bi se potrudil in s slovarskim delom ne bi čakal na novo stoletje in tisočletje, bi te lahko bil vesel tudi moj oče, ki si je služil kruh (in mene šolal za slovenista) s pisanjem – krvavo te je potreboval, ti, počasne, pa po vseh ovinkih in skritih globačah (kot da *skozi gozd ne drži bližnjica do velike ceste!*) nisi prišel pravočasno (in se je sprijaznil, da te še ni, in se je o pravopisnih zgodah in nezgodah začel pogovarjati z menoj). Najprej mi je razlagal, kako si od leta 1972 poskušal shoditi, konec sedemdesetih let pa sva že družno spremljala tvoj trnov pot (sam si kriv, kdo te je pa silil, da se spečaš z Riglerjem in Toporiščem!) in pritrdjevala, redko tudi nasprotovala, tvoji ponudbi v Načrtu. Književni listi in Pisma bralcev v Delu so pokazali, da so dobre vile zamudile tvoj porod (moj prijatelj bi rekel, da si babicam ob rojstvu padel iz rok!), oče pa se je pridružil skupini tistih modrih pisočih, ki so kljub uradnemu SP '62 sledili tvojim sodobnim predlogom v Načrtu – in čeprav mu velikokrat nisi znal pomagati, npr. zakaj *čez-* in ne več *prekomorske brigade*, kaj početi s *peško*, al' prav se piše *na svidenje* al' *nasvidenje* ... (ali vidiš, kako je manjkal slovarski del!), ti je ostal zvest vse do upokojitve in je vesel nato še dočakal Pravila, čeprav se z vsemi tvojimi kompromisi ni strinjal; in če bi lahko, bi se te veselila tudi moja mama, ki je za praznike pekla sanjske potice (takih ne zna nihče več!), vmes pa sestavljala besedila za svoje izvirne čestitke in se jezila na velike in male začetnice. Globoko verna je svojega boga (*Bog*

in vse pisne različice *Oče, Stvarnik, On ...*) pisala z veliko, že *Sveta Trojica* (*sveta Trojica, Sveta trojica, sveta trojica*) pa ji je vzela vso voljo *na upa zmage*, da bi s tvojimi nasveti dobila zanesljivo merilo, kaj in kako s tako preprosto stvarjo, kot je velika začetnica – naravoslovno izobrazena (bogve, ali je na to vplivalo tudi njeno znanje nemškega pravopisa) ni hotela po nepotrebnem zapletati, zato je poenostavila stvari tako, da so naši sorodniki in vsi drugi, ki jim je pisala, dobivali praznične čestitke z duhom po potici in *Božjim blagoslovom, Sveti Duh, Sveti Martin, Sveti Trije Kralji in Sveta Družina* pa se pri njej drugače sploh niso več mogli pisati).

Potrebujemo te, Slovenski pravopis, čeprav prilastek *novi* ni najbolj pravičen – po tvojih pravilih se ravnamo že dobrih dvajset let, skoraj dvakrat tako dolgo kot po tvojem predhodniku (SP '62). Povzročil si pravopisno vojno, kot zmagovalec pa si si lahko privoščil preslišati celo katero izmed »dobronamernih kritik ostalih prisotnih«, čeprav si, resnici na ljubo, nekatere jezikovne zakone v ponatisih Pravil tudi prilagodil, prečistil in dopolnil. Kritiki ti kljub temu očitajo, da si v dolgih letih postal nekoliko naglušen in predvsem počasen, kakor da sta se razšla z živim jezikom. Me ne bolj kot to moti tvoja »demokratičnost«, tj. vse preveč dvojničnih rešitev (očetov sin!) tipa *inpatudi*, kar se mi za zakon ne zdi najboljše (predpiši, kot se za zakon spodobi, spremljaj v praksi in popravi, če je potrebno), prepričan pa sem tudi, da bomo Slovenci morali razmišljati (tudi zaradi preglednosti in uporabnosti) o ločitvi npr. med pravopisnim in pravorečnim (pa še katerim) slovarjem (verjamem, da ti je tonemskost pobrala ogromno energije, ki se bo kdaj drugič v strogo pravopisnem delu lahko porabila za še natančnejše pravopisne zakone in slovar, akute, cirkumflekse in kar je še podobnega pa prepustila pravorečju /hkrati pa bo zaradi slovenske knjižne izreke potrebno premisliti, ali je t. i. dolenjska tonemskost normativna tudi za knjižno slovenščino ali pa bi jo bilo bolje prepustiti narečjeslovcem, in sicer Štajercem in še komu na ljubo/).

Slovenski pravopis, nikar ne bodi užaljen zaradi tega pisma. Kako že gre tista o visokih vrhovih in lokostrelskih vajencih! Ogromno ogromno delo je opravljeno, vsa čast tebi in tvojim sestavljalcem, da ste vztrajali in da imamo končno normativni priročnik, v katerem najdemo pravila, *kako izobrazevati u obče slovenski jezik*. Želim, da bi znal dobro prisluhniti uporabnikom in da boš dober zakonodajalec, ne vzvišen in samozadosten, ampak odprt in prijazen do *lubih Slovincov* in do *slovenščine, besede mile matere naše*.

In čisto za konec, o groza, še beseda o tvoji ceni, pa čeprav vem, da nisi pravi naslovnik: bognasvarij tvojih trgovcev z novci! Slovenski pravopis v vsako slovensko vas! Ali ni v ceni ena ničla preveč? Globoko naivno upam, da je res tako, kajti 20.000,00 SIT (na okroglo in po slovenistično), krat 20.000 izvodov, ali ni to 400.000.000,00 SIT (po domače 4.000.000,00 DEM). »Država« (kdo je / so v tem primeru »država«?) bi morala vsaj zardeti!

Na svidenje / nasvidenje v naslednji pravopisni vojni.

II

Jožef Skaza, EPIS – Pravopisni priročnik

EPIS – Pravopisni priročnik je v slovenskem prostoru metodološka novost. Razdeljen je na deset poglavij. Avtor Jožef Skaza v obliki razpredelnic strnjeno prikazuje in pojasnjuje najpomembnejša vprašanja slovenskega pravopisa.

Epis je razdeljen na deset poglavij (*Črke, Ločila, Ločevalna znamenja, Pisanje skupaj oz. narazen, Deljenje, Členitev besedila, Citiranje in navajanje literature, Težave, Od rokopisa do objave, Popravna znamenja*), v katerih je z zgledi predstavljeno (skrajšano in deloma tudi drugače razporejeno) gradivo četrte izdaje Slovenskega pravopisa, 1, Pravila (Ljubljana 1994). Priročnik ustreza predpisani pravopisni normi slovenskega knjižnega jezika, pri tem pa pregledno predstavlja posamezna pravopisna pravila, in sicer tako, da je vsako poglavje uvedeno s tabelo, ki strnjeno (s pomočjo pojmov, njihovih razlag in zgledov) prikaže njegovo vsebino.

Novost je predvsem v tem, da avtor najprej razloži pojme, ki so potrebni za razumevanje pravil, nato pa navede pravila, ki jih podkrepi s številnimi zgledi in dopolnjuje z izbranimi grafičnimi znaki (npr. informativno pojasnilo, neustrezne oblike, opozorila, pomni, pomembno, posebnosti ustrezno ...). Barvni tisk, učinkovita računalniška grafika in skrbno izbrano ponazarjalno gradivo v razpredelnicah dopolnjujejo celostno podobo priročnika, ki je pregleden in uporaben za vse, ki želijo izboljšati svojo pravopisnost.

Priročnik dopolnjuje Slovenski pravopis z obsežnim razpredelnično urejenim gradivom lastnoimenskosti, in sicer izstopa predvsem obsežna in zanimiva izpeljava feminimov in pridevnikov iz zemljepisnih lastnih imen (str. 40–61), tj. vprašanje, na katerega Pravila niso dovolj natančno odgovorila (*Ciper, Ciprčanka, ciprski; Murska Sobota, Murskosobotčanka/Sobotčanka, sobotčanski; Lesce, Leščanka, leščanski ...*). Prav tako je s primeri bogato zastopano podpoglavje, ki predstavlja tuja osebna in geografska imena (*Liege, Liegea, nad Liegeem; Tampere, Tampera, nad Tamperom; Halle, Halleja, nad Hallejem; Georges, Georgesca, z Georgesom, Georgesov; Ibsen, Ibsena, z Ibsenom, Ibsenov*), pomembno pa je obširno predstavljeno gradivo pridevnikov na *-ski* in *-ški* iz domačih geografskih imen (pregledno razporejeno po tem, kako se končujejo osnove, npr. *Vrba, iz Vrbe, vrbski; Bled, z Bleda, blejski; Stojnci, iz Stojncev, stojnski*). Pri delitvi in sklanjanju imen se zdi, da je razčlenitev mogoče že preveč nadrobna (str. 14–19 in 21–25), razmisliti pa velja, ali je:

- (1) v razpredelnici smiselno na prvem mestu navajati vzorec *gospod Ivan* (str. 19) ali *gospa Ines* (str. 24, 25), nato pa pod znakom *Pomembno* zapisati, da zaradi bontona (!?) naziva ne vežemo s samim imenom;
- (2) za ženske priimke res bolj priporočljivo pisati *Majda Potratova* – mislim, da je oblika na *-ova* možna le, če se uporablja samo priimek brez imena (*Potratova*), sicer pa je taka oblika stilno zaznamovana in se bolj priporoča *Majda Potrata* (npr. str. 22); zakaj le imena *znamenitih žensk* (!?) brez pripone *-eva, -ova?* (str. 33);
- (3) mogoče kako drugače določiti skupino besed *Imena tipa Karmen* (str. 22) – gre za tuja (prevzeta) ženska imena, ki se končajo na samoglasnik;
- (4) svojilnost le *nagrada od gospe Zajec* – bolje *nagrada gospe Zajec* (str. 24, 25); – je mogoče izdelati boljši znak za polglasnik (npr. str. 3), oziroma namesto *-e-* zapisati znak za polglasnik (str. 38);
- (5) mogoče izdelati ločilo tri pike */.../* kot eno ločilo z nekoliko večjim razmakom med pikami;
- (6) na strani 55 mogoče poenotiti pravilo za (ne)sklanjanje imena *Rio de Janeiro*; – je dvojni pomišljaj dober izraz; zdi se mi, da ima avtor v mislih dvodelni pomišljaj;
- (7) na strani 73 primerno begati uporabnika z (nepotrebno) različico rabe vejice v P 7 (četrty in peti primer);

- (8) na str. 80 potrebno dodati pojasnilo, da se za golim deležjem vejica lahko tudi izpušča;
- (9) izraz ločevalo sprejet in uveljavljen (ločevalno znamenje);
- (10) mogoče odpraviti še redke tipkarske napake (zlasti moti raba vezaja namesto alinejnega pomišljaja, npr. str. 110);
- (11) mogoča tudi dosledna izraba barvnega tiska (npr. str. 21) ali posodobitev besedila (npr. Ljudska stranka Slovenije, str. 8).

Opozarjam tudi na poglavje *Citiranje in navajanje literature*, kjer se mi zdi, da citiranje z znamenjem ali številko ni dobro predstavljeno (str. 111 in naprej) – ... duše.¹ ... duše,* (besedilo, zadnja beseda, ločilo in nato stično zgoraj številka, črka ali zvezdica).

Na str. 112 primer 7.3 (Avtorji niso izpostavljeni ...) pišemo dva pomišljaja, kadar se v literaturi navaja več enot istega avtorja in se pri neprvi/h/ navedbi/ah/ namesto imena in priimka uporabita dva pomišljaja, npr.:

J. Čar (1988): Slovenski jezik in stilistika ...

– – (1990): Analiza besedil ...

– – (1991): Pomen in ...

Med literaturo in jezikom

Materni jezik, jezik okolja in tuji jeziki v avtobiografskih črticah Zofke Kveder

Znanje in redna raba slovenščine, hrvaščine, nemščine in češčine je bila Zofki Kveder naravno dana, kasneje pa je to postala njena potreba in nuja, saj se je ves čas preživljala kot pisateljica, prevajalka in urednica.

Od leta 1900 do 1907 je Zofka prebivala v Pragi in potem do smrti leta 1926 v Zagrebu. In ker je ves čas, kar je zapustila Ljubljano in Trst, živela samo od svojega peresa, je pisateljela tudi v nemškem in kmalu še v hrvatskem jeziku, sodelovala razen pri slovenskih v mnogih nemških, hrvatskih in čeških listih in časnikih, prevajala iz slovenščine, v slovenščino, skratka, kakor je pozneje izjavila, ni delala tega, kar ji je narekovalo srce, ampak tudi tisto, kar je bilo potrebno. (Muser 1970: 168)

Rodila se je v Ljubljani, njeno življenje pa je zaznamovala tujina, s tem pa tudi in predvsem večjezičnost. Njen materni jezik je bila slovenščina, kmalu pa je »v tistem lepem in posebnem delu Kranjske, kjer se lomi kraška burja ob nepreglednem črnem borovju, na meji Kranjske in hrvatskega Gorskega kotara, tam pri Prezidu na Čabru« (Muser 1970: 163) kot jezik govornega okolja spoznala tudi hrvaščino, ki je kasneje zaznamovala njeno umetniško ustvarjanje,³⁵ leta 1906, po preselitvi iz Prage v Zagreb, pa je hrvaščino kot večinski jezik novega okolja sprejela za svoj nadomestni jezik.

³⁵ »Predstavila se je /Zofka Kveder/ v Zagrebu leta 1906 kot osebnost, in značaj, saj po delu so jo lahko že poznali /.../; kot prevajalko in pisateljico, in to celo iz pol slovensko, pol hrvatsko napisane zbirke črtic Iskre, ki jih je izdala še v Pragi 1905 in jim je dodala v hrvaščini napisano prevedeno novelo Kajn. (V Slovanu 1904/5 Mara in njen sin Kajn)« (Muser 1980: 221).

Pisala je najprej in predvsem v slovenščini, seveda tudi v nemščini,³⁶ nazadnje le še v hrvaščini,³⁷ medtem ko češko sama ni pisala – jo je pa v češčino prevajala Zdenka Hásková,³⁸ ki ji je Zofka Kveder povsem zaupala, saj se je z njo lahko pogovarjala o stvareh, ki jih nihče drug ni razumel. Zdi se, da sta si bili duhovno in razpoloženjsko zelo blizu (»Spočiti bi se hotela od nemira in oditi od ljudi. Sama bi hotela biti in s teboj. Ti edina me ne bi motila, ti moja ljuba prijateljica, ki te nisem videla že tako dolgo«). Zofka Kveder govori celo o neki usodni povezanosti (»Sestra si moja. Prijetna si mi.«), zaznamovanosti (»Kadar sem nesrečna, se mi stoži, da si daleč. Vedno se mi toži, da si daleč.«) in odvisnosti (»Nihče me ne zna potolažiti tako kakor ti, kadar sem žalostna, nihče se ne veseli moje sreče kakor ti, samo pred teboj se lahko smejem tako otroško.«), o prijateljstvu (»Karkoli rečeš, se mi zdi, da sem rekla sama. Kadar molčiš, se tudi meni zdi molčati; kadar se smeješ, sem tudi jaz vesela. Ti se žalostiš z menoj, z menoj se raduješ.«), ki prerašča v umetniški navdih (»Ti si mir. /.../ Tvoje prijateljstvo pa mi povzdiguje dušo.«), saj čuti najtesnejšo povezanost s svojo prevajalko in prijateljico prav pri načinu razmišljanja, presojanju in čustvenih odnosih do sveta (»Boljša sem, kadar mislim nate. In navadila sem se, da ne mislim več, kaj je dobro in kaj je zlo, ampak se le vprašam, kaj bi rekla ti. In kar mi je neugodno zaupati tebi, to vem, da je madež na mojem bitju, rja na mojem značaju in moji duši.«).³⁹ Zofka Kveder, čeprav je češko govorila, v tem jeziku ni pisala, je pa v Zdenki Háskovi našla prevajalko, ki jo je razumela človeško in umetniško, tako da je lahko z njenimi prevodi tudi v (za Zofko Kveder) tujem jeziku (tj. češčini) dosegla tako besednoumetnostno popolnost kakor v slovenščini (»Vsako lepoto, ki se je zbudila na dnu mojega srca, si priklicala na dan s svojim ljubeznivim bitjem. In karala si me, svetovala si mi in vse je bilo prav in resnično, kakorkoli si govorila.«). Tako osebnega, celo poduhovljenega odnosa med pisateljem in prevajalcem v slovenskem prostoru do tedaj še ni bilo.

³⁶ »Rodila sem se leta 1878 v Ljubljani /.../. Ker me je žejalo po višji izobrazbi, sem odpotovala v Švico in preživela nekaj mesecev v Zürichu in Bernu. Tam se mi je duhovno obzorje vsekakor razširilo, toda zaradi pomanjkanja nisem mogla ostati dlje v Švici. Odšla sem v München in nato v Prago.« (Muser 1970: 163)

³⁷ Ardite na otoku Krku, Unuk Kraljeviča Marka in leta 1926 Po putevima života, svojo zadnjo knjigo, ki jo je narekovala, ker sama zaradi bolezni ni več mogla pisati.

³⁸ Zofka Kveder je imela s svojo prevajalko tesne prijateljske stike, ki jih je predstavila v črtici Pismo o mali Mirici (*Domači prijatelj*, 1912; Kveder 1978: 227–236).

³⁹ Vsi navedki so vzeti iz črtice *Pismo o mali Mirici* v Kveder 1978: 227–236.

Domači prijatelj Zofke Kveder

Črtice o Kvedrovih hčerkah so izhajale v *Domačem prijatelju* od leta 1904 do 1913, v knjižni obliki pa jih Zofka Kveder v slovenščini sama ni nikoli zbrala – na Slovenskem so prvič izšle leta 1927 (*Vladka in Mitka*), nato še enkrat 1928 (*Vladka, Mitka in Mirica*) pa 1960 (*Veliki in mali ljudje*) in nazadnje še ob stoletnici pisateljčininega rojstva, tj. leta 1978 (*Vladka, Mitka, Mirica*).⁴⁰ V knjigi *Vladka, Mitka in Mirica* je objavljenih enaintrideset črtic, ki sta jim dodana še spominski zapis Mire Jelovšek Škrinjarič (*Moja mati Zofka Kveder*) in spremna beseda Erne Muser (*Ob stotem rojstnem dnevu Zofke Kvedrove*) – sedemindvajset črtic je med letoma 1904 in 1913 izšlo v *Domačem prijatelju*,⁴¹ štiri pa še v *Ljubljanskem zvonu* (*Moja mala*, 1903), češki knjižni izdaji *Vlada a Marja* (*Spomladi dobimo fantka*, 1913), *Jugoslavenski ženi* (*In memoriam*, 1920) in *Jutru* (*Polpretekli čas*, 1926).

Zgodbe o svojih hčerkah je začela pisati v Pragi, kjer se je rodila najstarejša Vladka, in kjer je:

/b/ržkone preživela svoja najsrečnejša leta /.../; od tod je osvajala domovino s svojimi knjigami in začela z letom 1904 z družinskim mesečnikom *Domači prijatelj*, ki ga je urejala za češko Vydrovo tovarno hranil, prihajati skoraj v vsako slovensko hišo in spodbujati v njem mlade pisateljske talente, kakor Prežihovega Voranca in Franceta Bevka. (Muser 1970: 168)

Zofka Kveder je skrbela za vsebino slovenskega mesečnika, ki je takrat izhajal v različnih »avstrijskih« jeziki, tj. v jezikih številčno šibkejših in upravnopolitično nesamostojnih (predvsem) slovanskih skupnosti, ki so v okviru avstrijskega dela cesarstva in med govorcji prevladujočega nemškega (skupnega sporazumevalnega, zato tudi večinskega) jezika občutili svojo jezikovno funkcijsko omejenost.⁴² Urednica slovenskega Vydrovega

⁴⁰ Zdenka Hásková jih je npr. že leta 1913 prevedla v češčino (*Vlada a Marja*).

⁴¹ V *Domačem prijatelju* so črtice izhajale po naslednjem kronološkem redu: 1904 – Naša mala, Naša Vlada, 1905 – Vladoša, Epizodice, Otroci, Učenje, 1906 – Vladoša dela komedije, Najin dan, Vladoša na deželi, Vladoška se moži, Dogodivščine, Večerni sprehodi, 1907 – Manira, šola, bolezen in druge zgodbe; »Punčka«, Pikica, 1908 – Beli čevljički, 1909 – Čevljički, Naše domače živali, Mitka, Potres, 1910 – Sentimentalno besedovanje, Otročarije, 1911 – Vlada in Mika, Naša Mika, Veter in sneg; Žoga v bazarju, 1912 – Pismo o mali Mirici, 1913 – Maša in njena Pufika.

⁴² Zofka Kveder je za češkega tovarnarja Vydro nekaj časa urejala tudi hrvaško različico *Domačega prijatelja*, tj. mesečnik *Sijelo*.

mesečnika⁴³ na tako jezikovno »manjvrednost« ni pristajala. Slovenski *Domači prijatelj* je prvič izšel 1. aprila 1904 v Pragi⁴⁴ – na štiriindvajsetih straneh je prinesel predvsem slovensko leposlovje, torej skrb za omikan slovenski knjižni jezik, kakršen se kaže v slovenskih umetnostnih besedilih. Zofka Kveder je že v prvi številki mesečnika, ki ga je začela urejati, pokazala, da bo nosilna socialnozvrstna plast slovenskega jezika v *Domačem prijatelju* slovenski zborni jezik, izhajajoč iz tradicije 19. stoletja in novooblikarstva, pa vendar se že spogledujoč s takrat modernim obdobjem knjižnega jezika, ki se je začelo s koncem 19. stoletja in nastopom Pleteršnika oziroma Levca, kasneje seveda Breznika. Jezikovnih inovacij slovenskih dekadentov, simbolistov in impresionistov v prvi številki še ni bilo čutiti, kasneje pa se je na straneh *Domačega prijatelja* bolj kot novoromantični začel uveljavljati t. i. novostvarnostni jezik, ki je kasneje postal prepoznaven slog slovenskih socialnih realistov – Prežihov Voranc in France Bevk sta svoje prve literarne poskuse objavila prav v Pragi izhajajočem slovenskem mesečniku pod mentorstvom Zofke Kveder. *Domači prijatelj* je pod njenim urednikovanjem izhajal v Pragi od leta 1904 do začetka prve svetovne vojne leta 1914. Prva tri leta ga je urejala v Pragi, nato pa od leta 1906 naprej v Zagrebu (izhajal pa je ves čas v Pragi), kamor se je preselila s svojo družino:

Naredila ga je za pravo slovensko vadnico mladega pisateljskega rodu. V njem srečamo poleg neznanih pozabljenih veliko še danes znanih imen, med njimi Prežihovega Voranca in Franceta Bevka, ki se oba hvaležno spominjata časov, ko jima je Zofka pomagala na pisateljsko pot. »Ta ali oni je naročil petkilogramsko vrečko žitne kave samo zato,« pripoveduje France Bevk v *Spominih na Zofko Kvedrovo* (Slovenski poročevalec 17. novembra 1957), »da je nato prejemal list. Prihajal je malone v vsako vas, ponekod skoraj v vsako hišo. – In ljudje so ga brali. – Tiste čase se nobena druga revija ni menila za pisateljski naraščaj. Mladi začetniki so svoje prvence naslavljali na Zofko Kvedrovo, zakaj vrata Domačega prijatelja so jim bila zmeraj odprta.« (Muser 1978: 267–268)

⁴³ »Med raznimi drugimi papirji so bili tudi ostanki uredništva Domačega prijatelja, ki sem ga urejevala deset let, ravno do vojne. Izdajal ga je češki tovarnar Vydra, ki ga je Avstrija tudi pestila na vse načine, da je siromaka, še razmeroma mladega, udarila kap, še preden so minili težki dnevi trpljenja za svobodo.« (Kveder 1978: 243)

⁴⁴ *Domači prijatelj*, Vydrov mesečnik, letnik 1. V Pragi, 1. aprila 1904. Štev. 1. Uredništvo »Domačega prijatelja«: Zofka Jelovšek, pisateljica v Pragi II., Ječna ul. št. 5, Češko. Tisk firme Binko in Zika v Pragi II., Vodičkova ul. 22.

Prvo številko je Kvedrova uvedla z Meškovo petnajstvrstičnico *Sam?*, sledile pa so črtice Ivana Laha (*Pijanec*),⁴⁵ Zofke Kveder (*Veliki teden*) in nekaterih anonimnih piscev, nekaj pesniških poskusov pa je zaključilo leposlovni del prve številke; poljudnostrokovni jezik je bil zastopan v sestavkih o zdravih (*Zdravila*) in oblačilih (*Obleka*), slovansko širino (in povezanost) so nakazovali nekateri zbrani slovanski pregovori in odlomek (prevod) iz ruske čitanke, splošnosporazumevalni pa s sestavkom z naslovom *Ne tepite otrok*, nadaljeval pa se je na zadnjih sedmih straneh, ki so bile namenjene besedilnim ugankam, križankam in šalam. Prva številka se je zaključila z Listnico uredništva, v kateri je urednica razpisala nagrade za »humoreske ali šaljive črtice« in tako napovedala nadaljnjo uredniško politiko novega slovenskega mesečnika. V naslednjih letih je Listnica postala znamenita, Zofka Kveder pa je v *Domačem prijatelju* že v letu 1904 objavila tudi svoji prvi črtici o triletni hčerki Vladki, ki so nato vsako leto izhajale kot vesele črtice iz družinskega življenja Zofke Kveder vse do leta 1913:

Skoraj vse, kar je napisala o svojih treh hčerkah, največ seveda o najstarejši Vladi – Vladoši in najmanj o najmlajši Mirici – Sunčani, je izšlo v *Domačem prijatelju*. /.../. Ljudje so zgodbe iz življenja Zofkinih hčerkic radi brali in še zmeraj so dvojno mikavne. Niso samo podobe rasti in dozorevanja otrok, so tudi podobe časa, podobe pisateljice same, njenega življenja, dela in hotenja, njenega čustvovanja in temperamenta. (Muser 1978: 268–269)

V knjižni izdaji leta 1978 so zgodbam, objavljenim v *Domačem prijatelju*, dodani še kratki spomini Zofke Kveder na čase, ko je urejala slovenski Vydov mesečnik.⁴⁶ Zofka Kveder se je manj kot pol leta pred svojo smrtjo v pogovoru z najmlajšo hčerko Mirico spominjala praških in zagrebških časov, povezanih z *Domačim prijateljem*, ko je bila mentorica številnim mladim, ki bi bili pripravljeni upoštevati njene literarne nasvete pri svojih prvih korakih v svet besedne umetnosti. »Majka, to je krasno, vsi ti pravijo samo gospa Zofka in celo draga gospa Zofka, opazi moje dekletce, ki bi bilo rado gospodična, pa še ni« (Kveder 1978: 245).

Čeprav na videz odmaknjena od dogajanja v Sloveniji, v Pragi ni nikoli izgubila stika s slovensko besedo in dogajanjem na področju literature.

⁴⁵ Ivan Lah je po smrti Zofke Kveder zbral črtice o njenih hčerkah, ki so izhajale v *Domačem prijatelju*, in jih izdal v knjižni obliki (*Vladka in Mitka*, 1927; *Vladka, Mitka in Mirica*, 1928).

⁴⁶ Polpretekli čas. Prvič objavljeno v *Jutru*, 27. 6. 1926. V knjižni obliki izšlo v Kveder 1978: 243–248.

Njen *Domači prijatelj* je bil prava kovačnica mladih talentov. V *Literarnih pismih*, ki jih je v Slovenijo pošiljala s svojega praškega in kasneje zagrebškega naslova, je iz izseljeništvu usmerjala del slovenskega literarnega toka. Njeni odgovori mladim pišočim so preraščali v jezikovne pogovore, v katerih je opozarjala na izbiro in rabo jezikovnih sredstev v besedilih, poslanih za objavo v *Domačem prijatelju*, popravljala je njihov slog in jezik, svetovala glede prave jezikovne norme v slovenskem literarnem jeziku in jih spodbujala pri upoštevanju pravil slovenskega knjižnega jezika. Mlade talente je usmerjala v svet literature, pri tem pa jih je kot jezikovna navdušenka ves čas opozarjala tudi na normativno rabo slovenskega jezika. O kakršnem koli jezikovnem odpadništvu,⁴⁷ ki so ji ga nekateri v Sloveniji kasneje očitili, v *Domačem prijatelju* ne moremo govoriti. O tem nas prepričuje slovenskost *Domačega prijatelja*, za kar je skrbela Zofka Kveder, v katerem ni občutiti nobene zavestne jezikovne asimilacije – nasprotno, ves čas je v svojih mentorskih nasvetih odkrito poudarjala skrb za visoko jezikovno omiko slovenskega (umetnostnega) jezika, pri tem pa je prepoznavno tudi njeno zavračanje modnih jezikovnih sredstev, ki so bila v nasprotju s takratno normo in predpisom slovenskega jezika. Tak odnos do slovenskega jezika (in seveda njeno predano literarno mentorstvo) so spoštovali in cenili številni mladi dopisovalci, ki jih je »naša Zofka« navduševala za slovensko literarno ustvarjanje:

Da, to je bilo lepo, zelo lepo, moja draga Sunčana. Imela sem cele podružnice takih mladih navdušenih idealistov na vseh koncih in krajih Slovenije. /.../ Sunčana, oni so mi dali najlepši priimek, kar jih more dobiti javni delavec. »Naša Zofka« sem jim bila in pisem sem jim napisala, o, na tisoče in tisoče! (Kveder 1978: 245)

Mira Jelovšek Škrinjarić (1978: 249–261) je v spominih na svojo mater zelo natančno razložila izseljeništvu Zofke Kveder in iz tega izhajajoč odnos do slovenstva. Navidez popolna asimilacija v novem okolju (»V Slovenijo nismo šli nikoli, če odštejem zase tisto poldrugo leto, ko sem bila v Škofji

⁴⁷ »Ne moremo se sprijazniti z njenim jezikovnim uskoštvo, ki je bilo njej sami najbolj usodno /.../« (Muser 1970: 170). »Jezikovno uskoštvo« je povezano s kasnejšo odločitvijo Zofke Kveder za t. i. jugoslovanstvo, ki ga je po letu 1917 z besedami in dejanji potrjevala kot urednica *Ženskega svijeta* oz. *Jugoslavenske žene*, ko je začela »teoretizirati o enem jeziku od Triglava do Kotora« in objavljati v slovenščini, hrvaščini in srbščini. Šlo je za njeno odkrito spogledovanje z novoilirizmom, ki mu je jasno izrazila naklonjenost že leta 1913 v predgovoru k hrvaško pisanim vojnim novelam (*Jedanaest novela*): »Kao Jugoslavenka osjećam isto toliko za Hrvate, kao i za Slovence, pa pišem s istim osjećanjem i istim čustvima 'Mi Slovenci', kao i 'Mi Hrvati'.«

Loki v samostanski šoli.«) je veliko presenečenje, ki se stopnjuje v osuplo, golo dejstvo (»Tudi govorili nismo slovensko in nisem imela občutka, da je mati Slovenka.«). Dovolj, da bi lahko govorili o jezikovnem odpadništvu oz. uskoštvu Zofke Kveder? Ne, to je bilo le pozunanjenje, navidezna prilagoditev v izseljeniško okolje (»Kadar je iz nje privrelo kaj takšnega, kar pri nas ni bilo v navadi, kak vzdih, kakšna slikovita prispodoba, smo vendarle vedeli, da je v duhu na Slovenskem.«), v tujini pred hčerko ni mogla prikriti hrepenenja po domači deželi (»Tako je v meni za zmeraj ostalo nekakšno hrepenenje po Sloveniji, Slovenija mi je bila kakor obljubljena dežela.«), v mislih se je vedno vračala »domov« (»Navadno smo šle do gozdička, kjer je sedla na klop in se zazrla v Sleme in v Zagreb. Pozneje sem vedela, da se je tedaj spominjala slovenskih gora, ki jih je navdušeno opisovala in jim je rekala po slovensko – ‘moji hribi’.«) in v tujini so jo obkrožali »domači ljudje« (»Zmeraj smo imeli za gospodinjske pomočnice kakšne prikupne preproste Slovenke /.../«) in slovenska beseda:

Nekoč sem nenadoma stopila v sobo, ko je bil na obisku nekdo iz Slovenije. Mati je stala pred knjižno omaro in v roki držala drobno knjižico. Bili so slovenski stih in brala jih je tako zanosno, da sem čisto presunjena obstala za vrati. Tako nenavadna se mi je zdela. Oči so ji gorele, a vendar je bilo, kakor da nikogar ne vidi. Njen glas je bil baržunast, zvonko se je dvigal in se mehko spuščal. Takšne nisem še nikoli videla in v stihih, ki jih je govorila, sem začutila skladnost in lepoto in čeprav jih nisem niti prav razumela, sem jih globoko doživela. Odtlej je bila tista omara zame omara pesmi in materin vzneseni lik mi je pomenil slovensko poezijo. (Jelovšek Škrinjaric 1978: 258)

Asimilacija v tuje okolje in jezikovno odpadništvo se izkažeta za videz, ki je varal, za zmoto, ki se jo je Zofka Kveder zavedla še pred smrtjo, saj ji tujstvo nikoli ni moglo nadomestiti slovenstva, tujčevanje v slovenskih besedilih pa ji je bilo sploh tuje. »Jugoslovanstvo« je opustila in pomirjena se je vrnila med »slovenske prijatelje« (»Samo iz Slovenije so še prihajala pisma, polna hrabrenja in tolažbe. Na svoje slovenske prijatelje in prijateljice se je namreč obračala, ko ji je bilo najtežje, in bolj ko se je njeno življenje bližalo koncu, pogosteje si je dopisovala z njimi.«)⁴⁸

⁴⁸ Vsi navedki so iz Mira Jelovšek Škrinjaric (1978: 251, 253–254, 258).

Jezikovna stičnost in prepletanja

V črticah o svojih hčerkah, ki jih je objavljala v *Domačem prijatelju*, je Zofka Kveder upoštevala normo in predpis slovenskega knjižnega jezika, zato v njenih besedilih ne zasledimo neposrednih besednih ali skladenjskih slovanizmov. Zavestno se je izogibala češkim ali hrvaškim jezikovnim prvinam, kar kaže, da na straneh *Domačega prijatelja* ni bila naklonjena »jugoslovenstvu« in jezikovnim zablodam novega ilirizma. Besednih elementov češčine v njenih črticah o Vladki ni, čeprav se je hčerka rodila na Češkem in je Zofka Kveder pisala o prvih letih njenega odrasčanja v Pragi.

Slovenščina je že v 19. stoletju imela zanimive jezikovno-literarne stike s češčino v delu Oroslava Caf (Jesenšek 2005: 321–331), ki je soočil slovensko in češko besedje v želji po lažjem razumevanju slovanskih jezikov.

In his translation of Robinson Crusoe from Czech, Caf offered the first interesting use of synonymousness, as he attempted to familiarize his readership with Slavic lexicon and show an alternative in bringing individual Slavic languages closer together. Most noticeable is binary synonymousness, where he contrasts Slovene and Czech lexico (sprejemati – vitati, ljute zverine – čudi, dvojiti – pohibovat, habati – varovati); next are lexical series, showing distant cultural contact with Czech and Old Church Slavic, neighboring with Croatian-Kajkavian, literary with Illyria, differentiating with Slovene Alpine-Pannonian, and dialectal contacts. (Jesenšek 2005: 327)

Šlo je seveda za idejo ilirizma in skupnega slovanskega jezika, za idejo torej, ki se je na začetku 20. stoletja ponovno pojavila med Slovani in ji je po prvi svetovni vojni v Zagrebu sledila tudi Zofka Kveder v časopisu *Jugoslavenska žena*. Zanimivo pa je, da takih namenov ne moremo odkrivati v *Domačem prijatelju*. Nobenih večpomenskih slovensko-čeških izrazov ne najdemo v črticah o njenih hčerkah, nobenih terminoloških sopomenk, ki jih je na tako zanimiv način predstavil že Oroslav Caf, nobenih zastarelih ali starinskih izrazov in besednih združevanj na podlagi slovensko-čeških pomenskih odtenkov, nobenih pomenskih sposojenk ali sopomenk iz češčine ni. Na izseljenko Zofko Kveder češčina v živem stiku ni delovala, češčina ni imela posebnega vpliva na slovnično zgradbo njenih črtic, tudi besednih čehizmov ni uporabljala. Samo enkrat se v knjigi pojavi češka besedna zveza, ki pa je v oklepaju razložena z ustreznim slovenskim prevodom. Pri tem ne gre za namerno slovensko-češko besedno prepletanje, ampak za razlago starinske češke besedne zveze in za njeno nadomeščanje z novejšo, sodobno ustreznico:

Tukaj na Češkem, je navada, da pozdravljajo otroci vseprek, ženske in moške, z »ruku libám« (poljubljam roko). Razlagala sem naši mali, da to ni lepo, da je to suženjsko, in kdor je ponosen, ne pozdravlja tako. Reci »klanjam se« ali pa »moj poklon«, to je tudi lepo in spoštljivo. /.../. Rekla sem vam Klanjam se, to je jako lepo. Ruku libám, to je suženjsko, je rekla mama. (Kveder 1987: 50)

Kljub temu pa je jezikovno prepletanje v pisanju Zofke Kveder prisotno na drugačni ravni; o različnih jezikih je veliko govora, veliko piše o slovensko-češko-hrvaških stikih na ravni odnosa med temi slovanskimi jeziki.

Večjezičnost je v knjigi zbranih črtic iz *Domačega prijatelja – Vladka, Mitka, Mirica* – (in življenju njene družine) neprestano prisotna: »Vladka pozna jezike. 'Govorila je hrvatsko, slovensko, češko, nemško, francosko in angleško in poleg je tega znala še šolsko latinščino'« (Kveder 1987: 237). Vladka je bila že kot dveletno dekletce dvojezična, govorila je češko in hrvaško: »Ko je bila Vlada stara dve leti, je bila pametnejša, gladko je govorila in razumela je češko in hrvaško« (164). Imela je dva materna jezika, hrvaškega in češkega; češki jezik je bil jezik govornega okolja v Pragi, hrvaščina pa pogovorni jezik v družinskem okolju, ki ga je sprva najbolje obvladala, kar kaže tudi komentar dveletne Vladke, ko se je z mamo vrnila iz praškega gledališča: »Kajne, da jaz lepše pojem kakor tisti v gledališču? Tako jasno. Vidiš, vse se razume, kar jaz pojem, tam jih pa nisem nič razumela.« (12)

Slovenščine takrat še ni znala: »Tvoji znanci govorijo slovensko, tatkovci pa hrvatsko, ne?« vpraša Vladka (72–73). Slovenija je sicer bila mamina dežela, a daleč stran, nekje na »kranjski strani«: »E, draga moja, to ni kar tako. To je poldrugo uro daleč in na kranjski strani. Tam se govori slovensko.« (72). Slovenski jezik se v družini ni govoril in je imel poseben »status«, ki se ni mogel primerjati s prvima dvema jezikoma; bil je celo sinonimno razvrednoten v »kranjski jezik«: »Če se z možem razgovarjava in rabim jaz v pogovoru kako tujo besedo, jo gotovo slišim drugi dan od 'Cvetlice' – kakor je moj mož, ki je Hrvat, malo posmehljivo, 'po kranjski' krstil svojo hčerko.« (11–12). Vladka se je slovenščine naučila kot tretjega jezika na počitnicah v Sloveniji (pet in pol let stara), kar kaže, da je slovenski jezik postal njen prvi tuji jezik, pogojno tudi manjšinski jezik v avstrijski državi (čeprav jezik njene matere):

Pripovedovala sem mu, da kako sem poslala Vladošo za deset dni k prijateljici na kranjsko stran. Rekla sem ji, da je naše dekle samostojnega mišljenja, da se samo

obuva, umiva in češe in da ne bo imela dosti dela z njo. Skakati naj jo pusti, kolikor ji drago, in tudi na vasi naj se igra z drugimi otroki, da se bo naučila slovensko govoriti in da postane demokratična. (Kveder 1987: 89–90)

Temu primerno je tudi prihajalo do hrvaških vnašanj v Vladkini slovenščini:

Radko je hotel oditi. Vladka pa je jokala še bolj: »Molim te, Radko, traži! Traži, Radko, molim, molim!« Radko je malo postal, dregnil nekajkrat z nogo v pesek in se zopet obrnil proč. Ali Vlada je neprestano kričala: »Traži, traži!« Stali sva s prijateljico pri oknu in se muzali. Nisva vedeli, ali je Radko res ne razume ali pa se samo tako dela, češ kaj se bom valjal po pesku. (Kveder 1987: 78)

Sploh pa je neposrednega slovenskega jezikovnega »gradiva«, ki bi kazalo, kako so se Kvedrove hčerke učile slovenščine, v črticah zelo malo. Pri tem izstopata npr. primer prave frazeološke rabe: »Povej, mama, zakaj se pravi *kaša je otroška paša*?« (41) in »frazе«, kakor jo poimenuje Zofka Kveder: »Vladoša se vzravna, vzdigne nasek in pravi prepričevalno: 'Žaliti se ne pustim!' O, Vladoška, ti opičica, od kod si vzela to imenitno frazo?!« (47). Na nekem drugem mestu (106) je zapisan še verz iz slovenske pesmi: »Barčica po morju plava, drevesa se priklanajo«, omenjen pa je tudi Župančič kot Vladkin najljubši pesnik: »V pesništvu je imela najrajši Slovence: Župančiča.« (238). In še na enem mestu (244) Zofka Kveder pohvali znanje slovenščine svoje najmlajše hčere: »Dobro zna slovenski.« Drugih opaznih slovensko-čeških prepletanj v knjigi ni.

Veliko bolj pa sta se v Vladkinem otroštvu prepletali hrvaščina in češčina, ki se v knjigi nenehoma dopolnjujeta in primerjata. To sta njena enakovredna jezika, jezika družinskega in življenjskega okolja. Za razliko od slovenščine se je Vladka nenehno srečevala s hrvaščino – iz Prage že kot dveletna potuje na daljše bivanje v Zagreb: »Ko je bila stara dve leti in pol jo je vzel mož za nekaj mesecev k svojim staršem. Dolga pot je to iz Prage na jug /.../« (18). Češčino kot jezik okolja je zamenjala hrvaščina, v Zagrebu tudi mama govori z Vladko hrvaško: »Voziva se v tramvaju. /.../ Razlagam ji hrvatsko, da se ne sme tako vpraševati, ker je deklica žalostna.« (21). Vladka pri jezikovnem preklapljanju iz češčine v hrvaščino nima težav, »skrbi« pa ji povzročata različni abecedi:

»Veš kaj, mama, jaz že ves dan mislim, da v Zagrebu ne bom mogla v šolo.« Prav žalostno in v skrbeh je to rekla. »Zakaj bi ne mogla?« vprašamo vsi. »Oh, pozabila si, mama, da imam češko abecedo. A tukaj ne velja.« (Kveder 1987: 72)

Vladki je bila večjezičnost ob stiku češčine in hrvaščine tako rekoč naravno dana in oba jezika je že od malega enakovredno obvladala in do prese-litve v Zagreb tega ni čutila kot prestižnost. Nasprotno, enojezičnost čeških vrstnikov v Pragi je razumela kot pomanjkljivost, kot znak »otročnosti«, neodraslosti, »majhnosti«:

Piši, da poznam majhnega dečka. Hodi še v krilcih in lase ima dolge kakor punčka. Imenuje se Stanouš. To je čudno. V Zagrebu se imenujejo dečki drugače. In Stanouš zna samo češki. Majhen je, piši, pa še nič ne zna. (Kveder 1987: 22–23)

Razlike med češčino in hrvaščino Vladko pripeljejo tudi do razmišljanja o razlikah med Prago in Zagrebom. Dokler živi v Pragi, je le-ta rada prestižnostna, npr.: »Moraš napisati nekaj 'posebnega'. Take žoge, ki so modro pobarvane in je plin notri, se dobe samo v Pragi.« (22). Ali: »Piši, da sem se vozila včeraj na vrtljaku. Samo krajcar se da. V Zagrebu je dražje.« Ali: »In s parnikom smo se vozili v nedeljo. Po Savi parniki ne vozijo.« (23). Ali: »Sliši, mama, ali je zdaj tudi v Zagrebu štiri?« (46).

Do jezika, tj. češčine, takega odnosa v črticah ni, saj Vladka hrvaščino in češčino razume kot (prvi in drugi) materni jezik, jezik okolja, v katerem živi, medtem ko »drugi ljudje« prihajajo v njeno praško okolje predvsem in samo iz Zagreba:

»Ti, sliši, mama,« pravi, »a če vsi umrjejo, ne bo naenkrat nobenega več na svetu.« /.../ »Ej,« pravim, »ko pa prihajajo vedno drugi ljudje na svet.« /.../ Čez dolgo časa mi pravi: »O, zdaj že vem, od kod prihajajo drugi ljudje, iz Zagreba.« In deloma ima prav. Srečko je iz Zagreba, tata, Slavka, Janko ... Vsi ljudje, ki jih pozna, vsi so iz Zagreba ...« (Kveder 1987: 28–29)

Hrvaščina oz. bosanščina se v knjigi pojavi tudi kot citatni jezik: »'Eh, kad ti je odviše, a ti nemoj kupiti, lijepa gospodo', odgovori Mehmed in obesi opanke nazaj na klin.« (144)

Nemščina je v Vladkin jezik prišla kot četrti jezik, vendar drugače kot slovenščina. Z nemščino se je prvič bežno srečala, kadar sta starša govorila o njej, pa sta želela, da ju ne razume. Prvi stik s tem jezikom je bil zato negativen: »Včasih, če govorim z možem o njej, rabim nemščino, ali ta ji ni všeč. 'Tako se ne govori, to ni lepo!'« (12). Nemščina je bila ob prvem stiku prepoznana za sporazumevalni jezik odraslih, tako je govorila tudi babica v Zagrebu, ki ni znala dobro hrvaško in tudi ni imela veliko volje,

da bi se hrvaščine dobro naučila. Vladka je po njej (in po obiskovalcih, ki so prihajali v njihov praški dom) začela ponavljati posamezne nemške besede in tujke ter jih vključevati v svoj do takrat edino slovanski besedni zaklad: »'Piši, naj drugič vse popiše,' mi je naročala mala. 'Zakaj ne popiše vsega?! To se mora, 'ganz einfach'. Ta 'ganz einfach' ima od stare mame'.« (23). Ali: »'O, boš videla, mama, jaz bom sigurno jako pametna, sigurno!' Nasmehnem se: Aha! Včeraj popoldne je bil gospod Stanecki pri nas in vsaka druga njegova beseda je: sigurno, sigurno ...« (43). Ali: »Vladka pozna težke besede, tujke, npr.: infamija, absolutno, škandalozno, telegraf, telefonira.« (12). Besedni germanizmi so pri Zofki Kveder, kadar piše o svoji Vladki, vedno dodatno razloženi, kar kaže, da je takratni večinski jezik deklica sprejemala in se ga učila kot tujega jezika, vendar ne na enak način kot slovenščine (prvi »tuji jezik«, ki se ga uči na »kranjskem«, v okolju, iz katerega prihaja mama):

Zdaj je Vladoška že teden dni doma. Nikamor ne sme sama, niti k peku po žemlje. In celo v otroški vrtec ne sme, čeravno hodi tako rada tja. To je velika kazen zanjo. »Hausarest« ima tako rekoč. Kadar kaj posebno hudega naredi, ne sme nekaj dni nikamor sama, ne sme v vrtec, v trgovino hodi Mařka – sploh vsi ravnamo z njo kakor z enoletnim otrokom. Hudo ji je. (Kveder 1987: 56)

Ali: »Iz kredence sva vzeli 'garnituro', krhke porcelanaste skodelice, iz katerih pijemo samo ob posebnih prilikah.« (62)

Vladka je med odraščanjem hitro spoznavala vlogo in pomen t. i. uradnega nemškega jezika v odnosu do drugih »avstrijskih jezikov«. O jezikovni enakopravnosti seveda še ne more razmišljati, prestižnost nematernega tujega jezika, tj. nemščine, pa vendar že čuti, saj izreče sintagmo, da so tisti, ki znajo nemško, zelo pametni:

Ne vem, mama, ves čas mislim, ali je bilo lepo ali ne ... Morebiti je bilo pa vseeno vse narejeno. Saj veš, kako so stroji pametni. Ali veš, kako je tisti zadnjič v kavarni govoril? Celó nemški je znal /.../. (Kveder 1987: 94)

Značilno za večjezikovno prepletanje v črticah o Vladki pa je njeno razmišljanje o znanju jezikov, o potrebi, da otroci govorijo več jezikov: »Tudi to se ji je zdelo čudno, da govoré otroci na Dunaju samo nemško. 'Malo bi pa le lahko razumeli hrvatsko, ne' je menila.« (70)

Ob štirih predstavljenih jezikih se v črticah omenjajo še latinski in francoski jezik ter angleščina, tj. govorica vetra in jezik, ki se ga uči Vladka:

»Veš, mama,« se oglasi čez nekaj časa Mitka, »zdi se mi, da veter angleško govori – poslušaj!« /.../ »Da, gotovo angleško!« modruje Mika. »Vladka ga bo kmalu razumela, meni se zdi, da zna že mnogo angleškega, kaj?« (Kveder 1987: 207)

Pisava lastnih imen

Več neposrednega besednega prepletanja med tremi slovanskimi jeziki je v pisavi lastnih imen. Zemljepisna lastna imena so praviloma sicer slovenjena, npr.: Praga, Zagreb, Trst, Gornje Novo Mesto; Italija, Egipt; Štajerska, Dalmacija; Sava, Drava, Sotla, Vltava. Izjema so le zapisi s hrvaškim mehkim ć, npr.: Gospić.

Pri osebnih lastnih imenih je še najmanj slovenskih: Radko, ta beli Francelj, ta črni Francelj, mežnarjev fant; gospodinjske pomočnice, Slovenke, so npr. Anka, Micka, Mimica, Marica. Hrvaška imena iz kajkavskega prostora so enaka kot na »kranjski strani«: Anka, Barica, Franci, Lacko, Leo, Matija, Mimica, Mitka, Mirica, Olga, Pavla, Polde, Srečko, Štefka, Tinka, Vera, Vladka; sosedov Pepe, stric Pero, teta Irma; gospod Jurij, gospod Niko, Sporčičeva gospa. Imena in priimki so pisani s trdim č, npr. Gregoričev Andrejč, Kraljevičev Vikec, Štefka Glivkovič. Več razlik je pri naslednjih imenih, npr. Jelva, Streharjev Ivica, Vladinka, Vladoša, oz. pri muslimanskih, npr. Mehmed, Hamdija, Ibrim. Češka imena so pisana brez naglasnih znamenj, npr. Anika, Fanuška, Jaroslav, Karlik, Karliček, Mařka, Miluška, Stanouš; gospa Dostalova, gospod Stanecki.

Zaključek

Slovenska knjižna izdaja črtic iz življenja treh hčera Zofke Kveder *Vladka, Mitka, Mirica* nima veliko slovanskih jezikovnih prepletanj. Gre za upoštevanje slovenske knjižne norme in odsotnost kakršnih koli slovanskih besednih dvojnic, tako da se zdi, kot da bi Zofka Kveder te zgodbe pisala doma, na Slovenskem. Nobene slavizacije jezika, novoilirskih jezikovnih zablod ali »jugoslovenarstva«, ki mu je bila Zofka Kveder naklonjena v *Jugoslavenski ženi*, ni čutiti v teh zapisih, zato pa je vprašanje slovensko-

-češko-hrvaških jezikovnih stikov na zanimiv način predstavljeno v razmišljanjih pisateljice in njenih treh hčera. Hrvaščina in češčina se pri tem pokažeta kot prvi in drugi materni jezik Vladke (pri drugih dveh deklicah, rojenih v Zagrebu, le še hrvaščina), slovenščina in nemščina pa kot prvi in drugi tuji jezik. Večjezičnost Zofke Kveder je bila prenesena tudi na njene hčerke, predvsem na najstarejšo Vladko, ki je ob štirih predstavljenih jezikih govorila še francosko in angleško, učila pa se je tudi latinščine.

Humornost v kratki pripovedi Prežihovega Voranca

V Prežihovi kratki pripovedi (povesti, nezbrane novele in črtice, ZD 1, 1962) se srečujemo s prvoosebni ali vsevedni pripovedovalcem in praviloma pripovedjo, ki ima več zastranitev, vloženih zgodb in spominov. Prisotni so prikriti posmeh (npr. *Dr. Brinec in usodne Pušnikove gare*), ironija (npr. *Jubilej*) in groteska z grozljivimi ali spačenimi občutki (npr. *Petkov Cenc*, *Noč v koči Andrejca Ožgana*, *Konec*) – grotesknost je bila pri Prežihu že prepoznana kot značilna slogovna prvina njegovega pisanja (Zadravec 2010, Koruza 1983). Največkrat pa se vse te prvine medsebojno prepletajo, tako da lahko govorimo o grotesknem humorju kmečkega, delavskega ali meščanskega življenja (npr. *Tadej. pl. Spobijan*, *Med odmorom*, *Med nami ...*). Pri tem se Prežih ne izpostavlja kot humoristični pisatelj, čeprav ima smisel za humor in zna mestoma prav humorno pripovedovati in prikazovati življenje delavcev, potepuhov in malomeščanov. Jezikovno se to kaže v zabavljivem slogu, ki ga odlikuje ljudsko razmišljanje (npr.: *Pri nas vina niti ne poznamo, vajeni smo vsake luže*) in izražanje (npr. *Je res prekleto dolgohrbtno. Kdo šlepra tam spredaj?*) ali že kar groba, naturalistična ljudska metafora (*Pil je kakor krava, ki že tri dni ni dobila kaplje vode na jezik*) ter besede v prenesenem pomenu (npr.: *Res sva jih imenitno obrila; Palakovič je rezal gosli*), in zanimivih, a redkih besednih igrach (*Iz ljubezni do tebe obsojen zaradi goljufije*). Lahkoten humor, malce hudomušen, se zaključuje z duhovitimi domislicami (npr.: *Človek si privošči vesel večer, sne nekaj porcij pečenke, zalije par litrov vina in denarnica postane spet jetična*), poosebitvami (npr.: *Želodec se ne punta*) in preimenovanji (*Tadej pa je glasno dihal pesem spanja; Pridno prestavlja nogo*).

Humor, ironija in groteska v opisu

Prepletanje elementov humorja, ironije in groteske v Prežihovi kratki pripovedi je najbolj nazorno opazno v povesti *Tadej. pl. Spobijan*. Prvoosebni

pripovedovalec se sreča z nenavadnim tujcem, ki meni nič tebi nič vstopi v njegovo življenje. Z njim se zaplete v lahkoten, neobvezujoč pogovor, nato pa z opisom njunega dela in vloženimi pripovedmi predstavlja različna socialna okolja, v katerih se znajdetata Tadej in pripovedovalec. Povest se začne in medias res – tri povedi v pretekliku, zadnjo zaključujejo sedanjiki dovršnih glagolov, ki v pripovedovanju izražajo oživljeno preteklost, uvažajo nezahtevni dialog in napovedujejo nekaj nenavadnega:

Delal sem v *neki predilnici*, stanoval *nedaleč od tovarne v precej prostorni podstrešni sobi*. *Nekega dne* sem dobil sostanovalca, zelo zanimivo osebo. Bilo je zvečer po delu; *vrnem se na stanovanje, odprem vrata in vidim* sedeti tujega človeka pri mizi. (ZD I 1962: 9)

Tak začetek se v nadaljevanju pokaže za rahlo humoren. Čas in prostor nista natančno določena (*neka predilnica, nedaleč od tovarne, nekega dne; precej prostorna podstrešna soba*), v stanovanju pa se znajde tujec (*vrnem se, odprem, vidim*). Kljub dramatičnemu sedanjiku v dialogu, ki sledi, ni začudenja, kako je novi stanovalec prišel v sobo – kot da je vse samo po sebi umevno; in prav to je humorno. Situaciji primeren je tudi dialog. Začudenje se pojavi šele, ko tujec pove pripovedovalcu, da se bo ustrašil, ko mu bo povedal svoje ime: »*Zakaj?*« *vprašam začudeno*. »*Zato!*« *je odgovoril tujec lakonično*. »*In niti verjeli mi ne boste!*« Prvoosebni pripovedovalec se začne čuditi šele zaradi tujčevega imena. Vprašujoče zre vanj in si misli, da *se šali*. Prislovno določilo načina *lakonično* (lakoničen = kratek in situaciji ustrezen, jedrnat; SSKJ II 1985: 553) je izrazito knjižna beseda, v ljudskem jeziku in delavskem okolju nenavadna, primerna le za izumetničen mestni prostor. Prežih je z izbiro redko rabljene besede, prevzete iz grščine (namesto slovenske ustreznice *kratek, jedrnat*), prikrito ironično napovedal soočenje dveh socialnih okolij: delavskega in meščanskega. Pred tem sledi nazoren opis Tadeja pl. Spobijana, tj. prvi iz niza zaviralnih elementov v povesti – v njem je jasno nakazana humornost:

Nisem umel, kaj naj to pomeni, vendar sem se lotil ogledovanja. Tujec je bil srednje velika oseba vitkega života, *obraza podolgovatega in silno izbočenega*; izpod ušes se je na vsaki strani *vlekla bujna kita temnih kocin*, ki se je pod ustnami *strnila* v zelo razmršeno *kozjo brado*; *pod tenkim nosom* so čepеле *kratke in neokusne brke*, skoraj so zakrivalle celo gornjo ustno. /.../ Polfrak je imel na sebi, *tesne škricaste hlače* in obut je bil v *nekake copate*; na glavi, na črnih svedrastih laseh, ki so mu silili na čelo in za vrat, *je čepel cilindar – vse raztrgano in povaljano*. Tujec je stal ves čas nepremično na mestu, roke ob bok in se nedostojno režal ter mi kazal dve

vrsti ostudnih zob. »Kakšen vtis ste dobili?« je vprašal slednjič. »Imeniten!«, sem zinil s čudnim občutkom. (ZD 1 1962: 9–10)

Humornost začenja stilno zaznamovani besedni red (*obraza podolgovatega in silno izbočenega*), ki napoveduje tujčev opis s humornimi prehodi (značilno izbočen je npr. hrbet, ne obraz), nakazanimi v izboru zelo izrazitih pridevnikov (*bujen, temen, razmršen, tenek, kratek, neokusen*). Sledita poosebitev (*se je vlekla*) in duhovit, ekspresiven prikaz Tadejevega kocinastega obraza (*bujna kita temnih kocin*) – gre za stilno zaznamovan, humoren opis kocinarja, poraslega s tršimi, neurejenimi, razmršenimi kocinami, ki bi se ga človek še pri belem dnevu ustrašil (SSKJ 1985: 356). Nova poosebitev, ki temu opisu sledi (*se je strnila*), in starinski izraz (*ustne za usta*) stopnjujeta besedni in opisni humor, ki se v nadaljevanju opisa humorno, neskladno zaključí s prisposodobom razmršene kozje brade – Tadej je gospod s kozjo brado, koza kot simbol spretnosti in svobode ter brada kot simbol možatosti in hrabrosti pa se sprevržeta v humorno nasprotje in napovesta ironijo ter satiro (*»Kakšen vtis ste dobili?« je vprašal slednjič. »Imeniten!«, sem zinil s čudnim občutkom.*). Sledi ločnica med humorjem in satiro, označena z nekončnim ločilom – za podpičjem se humornost stopnjuje v ironijo, ki jo napoveduje manj standardna raba ženske oblike samostalnika *brke* v množini (*brk* → *brka*). Nova poosebitev je že prešla v ironijo (*pod tenkim nosom so čepele kratke in neokusne brke*), poudarjeno z dvema levima prilastkoma, ki ironizirata Tadejevo »imenitno« kocinasto podobo (*kratke in neokusne brke*).

Pri opisu Tadejeve obleke se ironija že približuje satiri. Humorno in ironično opisani prišlek ima na sebi polfrak in tesne škricaste hlače. Satirična ost je skrita v *škricastih hlačah*, tj. starinskem izrazu, ki označuje gosposke, gizdalinske hlače (škric je starinska oznaka gosposkega človeka, meščana), tak občutek pa stopnjuje še opis obuvala z besedno zvezo *nekake copate* in pokrivala s poosebitvijo, da je *cilinder čepel na glavi*. Satiričnost je jasno razvita šele na koncu povedi, za pomišljajem, s pristavkom: *vse raztrgano in povaljano*. Temu sledi že na začetku napovedan lakonični odgovor na vprašanje: *Kakšen vtis ste dobili? Imeniten!* Prežih je tako v zelo kratkem zunanem opisu razvil premico slogovnih prvin od humorja in ironije do satire in groteske. V dialogu (lakoničnem) se oba sogovornika izenačita (najprej je lakonično odgovarjal Tadej, sedaj prvoosebni pripovedovalec) in ko se delavski in gosposki svet srečata v enakem socialnem položaju, se humor sprevrže v grotesko. Prvoosebni pripovedovalec poskuša z

groteskno podobo razumeti, doumeti odtujen svet meščanstva, ki mu ni blizu, predvsem pa mu ni jasno, kaj meščan počne med delavci.

Na prvih dveh straneh povesti Tadej pl. Spobijan se je Prežih pokazal za duhovitega prikazovalca ljudi iz nasprotnih družbenih razredov, ki se znajdejo v istih socialnih razmerah. Duhovito in šaljivo je prikazal srečanje meščanskih deklasirancev in propadlih ljudi iz različnih družbenih slojev in dokazal, da ima smisel za humor, ki se kaže v zelo dobri jezikovni in slogovni ilustraciji socialnih razmer, v katerih se znajdejo posamezniki; še zlasti humoren je nazorni opis Tadeja – le-ta je le na videz objektiven, saj Prežih s spretno izrabo jezikovnih sredstev dodaja opisu elemente orisa in Tadeju s pomočjo zunanjega opisa določa tudi duševne značilnosti lumpenproletariata ter tako opozarja na groteskno miselnost in navade določenega dela razredne družbe.

Sledi vložena pripoved, opis, kako je Tadej pl. Spobijan dobil delo v tovarni. Pripoved se spet vrača v okvire humornosti in ironičnosti, ki so posledica Tadejeve razlage, kako se je pogovarjal z vratarjem in oskrbnikom. Prežih pri tem humornost nakazuje z rabo besed v prenesenem pomenu, tako da uporablja poosebitve, ljudske primere in frazeologijo ter zanimive ukrasne pridevke – vratar in oskrbnik nista kos spretnemu Tadejevemu besedičenju, ki ju vedno znova preseneča, tako da sta oba *lomila obraze* (*Ne moreš si misliti, kakšne obraze sta lomila*. ZD 1 1962: 11); sledita pa humorni primeri iz ljudskega izročila (*buljila sta vame kot junca; nasmejati se do sitega*). Tadej se čuti nad njima vzvišeno, v pogovoru z njima se zabava, je duhovit, prisoten je sproščujoč komičen smeh, ki prehaja v ironijo (*zasmejem se na glas; nasmejaj sem se do sitega; haha*). Oskrbnik je bolj grotesken (*Kaj se režite!*), a to pl. Spobijana ne ustavi. Humor se nadaljuje z medmetnim in glagolskim izražanjem smeha (*»Haha«, se je zasmejal*. ZD 1 1962: 12). Humornost je v nadaljevanju več kot očitna, saj se Tadej norčuje iz vsakršnega dela, tudi pisarniškega, in ima do njega podcenjujoč, malomaren odnos: *»Zvil si je cigareto in si jo zapalil. Malomarno je prekrižal suhe noge, nagnil glavo na levo ramo in kadil.»* (ZD 1 1962: 12)

Označitev se situacijsko takoj sprevrže v svoje nasprotje in ironizacijo Tadejevega položaja – kljub imenu (*plemeniti Spobijan*) se Tadej obnaša enako kot delavci: *»Ko je imel v ustih le še kratek kos, je otrnil z njega tleče oglje in ga varno spravil v majhen žep v fraku.»* (ZD 1 1962: 12)

Prvoosebni pripovedovalec to zazna in komičnost se sprevrže v groteskno spoznanje: »Bil mi je zelo nenavadna prikazen. Človek s takim aristokratskim imenom se potepa po svetu kot berač.« (ZD 1 1962: 12)

To ni več humor, razširjen je v ironijo, ki jo narekujejo socialne razmere. Ironija je, da sta plemeniti Spobijan in delavec skupaj v podstrešni sobi, da se pogovarjata in skupaj delata v tovarni, čeprav jo sovražita. Grotesknost takega razmerja je nakazana s tem, da sta se pobratila, pa vendar prvoosebni pripovedovalec plemenitega Spobijana vika, on pa njega tika. Plemeniti Spobijan govori enako kot delavci (*Vrag vzemi sireno in tovarno!*), čeprav ga delavci ne marajo, ker je v fraku in cilindru, v njegovi *karakteristični obleki* – levi prilastek, prevzeta beseda namesto domače, kaže na iskanje drugačnega, neljudskega besedja in s tem se tudi po govorici nakazuje razlikovanje od delavcev. Spobijan del svoje *karakteristične obleke* humorно imenuje *imenitna pokveka* (*»Imenitna pokveka je moj cilinder, res,« se je režal in ga mečkal v rokah.*). Humornost in ironičnost, ki ju nakazuje Tadejeva obleka, sta prisotni na več mestih v povedi:

Prebivalci so bili silno radovedni in vse so hoteli izvedeti od naju; posebno jih je zanimal Tadej v svoji karakteristični obleki. Ljudje so morebiti že videli takšno opravo, ali v drugačni obliki seveda. Ni je grše in smešnejše stvari za preprostega planinca, kakor je raztrgan frak in povaljan cilinder. (ZD 1 1962: 23–24)

Pri Prežihu je veliko glagolov smejanja, ki kažejo širok razpon od humornosti, preko ironije in satire do groteske (*zasmejal se je; nasmihal se je ženskam, zadonel je smeh; nisem mogel krotiti smeha; krohotal sem se; »prijeli smo te, hehe« se je smejal*). Spobijan ni navaden delavec, on je *lopov in premetenec*. Sledi zanimiv paralelizem členov v satirični izreki: *»Izkoriščati se dajo le pošteni ljudje in prismojenci, ne pa lopovi in premetenci.«* (ZD 1 1962: 14). Stilno zaznamovano označi ljudi za nespametne, lopove pa za iznajdljive prevarante. Ko se to napove, se Spobijan ne smeji več kot na začetku, in sicer se medmetno posnemanje smeha iz *haha* spremeni v bolj ekspresivno in cinično *hehe*. Od zdaj naprej se Tadej le še *premeteno nasmeji, lokavo se nasmeji, zlobno se kreheta, roga se* (izrazi napoveduje satiro, ne več humornosti), sarkazem pa jasno označi tudi prvoosebni pripovedovalec: *»On se mi je posmehoval, z nedosegljivim sarkazmom me je zavračal.«* Tadejev *surovi smeh* napove prehod v grotesko in na koncu, preden pobegneta iz stanovanja, ne da bi gospodinji zanj plačala, odmeva le še *njegov satanski smeh* (groteska!). *»Mislim, da naju baba ne bo zasledovala.«* (ZD 1 1962: 21)

Humornost v dialogu

Komično je, da plemeniti Spobijan želi barabiti, tj. hoditi iz kraja v kraj, kot to sam pojasnjuje. Ne beračiti, ampak opravljati razna dela nižje vrste, slabo plačana in povrh še nestanovitna, ki se jih človek loti, če nima o čem izbirati. Med tem ko barabi, se pred bralcem slikajo razlike med socialnimi sloji. Prežih to humorno predstavi v dialogu, ki se razvije v krčmi med srečanjem pastirja in plemenitega Spobijana! Pastir je sicer pijan, pa vendar ljudski, pošten in preprost, tj. *dobrodušnega obličja* in *smehljajočih se oči*, ki so se mu *ljubko smejale pod obrvmi*. Tadej je neodkrit, preračunljiv ima svoje načrte, zato *se mu je zlagal*, da potuje na Dunaj. Prežih je na tem mestu presenetil z retoričnim vprašanjem, ki ga izgovori pastir: »Tam je že vse nemško, našega jezika menda tam več ne razumejo?« (ZD 1 1962: 27). Tadej nadaljuje z govorniškim odgovorom (*Ne, tam govorijo nemško.*) in tako vzpostavi ostro socialno mejo med seboj in pastirjem, hkrati pa povzdigne razlikovalni pomen jezika med različnimi sloji prebivalstva. Plemeniti Spobijan zna nemško! Prežih pri tem opozarja na groteskno enačbo, ki je veljala med različnimi družbenimi sloji: *naš jezik* (slovenski) proti *nemškemu jeziku* je enako kot *hlapec* ali *pastir* proti *gospodu*:

Kako je to učinkovalo! Starec Anza je spoštljivo umolknil in zinil:« »Nemščino razumeta,« je dejal starec počasi »in ... čudno je ...« »Kaj je čudno?« je vprašal Tadej. »E, nič!« se je branil Anza. Takoj nato pa mu je ušel še vzklík: »Pa je res!« »Povej, kaj hočeš!« »Ničesar! Le to ... počakajte, da vam povem: nemščino govorite, pa nosite strgano obleko ...« (ZD 1 1962: 27)

Pastirjevo čudenje se kaže v iskanju pravih besed in logičnem povezovanju, ki se odražata v besedni in situacijski humornosti (*»in ... čudno je ...« E, nič!« Takoj nato pa mu je ušel še vzklík: »Pa je res!«*) ter vzklíku (*nemščino govorite, pa nosite strgano obleko*), ki na koncu preraste v groteskno spoznanje, da sta nemški jezik in lepa obleka (preimenovanje lastnika z lastnino) socialno izpostavljena in rezervirana za gospode in meščane.

Zaviralni elementi povesti

V nasprotju s socialnimi razmerami in odtujenim svetom povesti pa sta narava in ljudsko izročilo – v povesti se pojavljata na mestih, kjer se humor sprevrže v grotesko, in sicer kot antiteza v pripovedi –, zaviralni element, ki Prežihu omogoča prehod na novo temo:

Z brezskrbno iztegnjenimi udi sva ležala ob ognju in prisluškovala prasketanju sikajočih plamenov ter otožnim vzdihom »vernih duš«, ki se po narodnem pripovedovanju v žerjavici pokorijo za svoje pregrehe in kličejo na pomoč z dolgimi, cvilečimi vzdihji. Pesniška duša narodova si slika selitev duhov iz večnosti na zemljo, tu si jih misli na grmadah, v razpokah ali v vratih, kjer si z groznimi mukami perejo grešno preteklost in se potem očiščeni vračajo na oni svet. Podobna fantazija je vela skozi gozd in povsod iz zemlje, poezija življenja, preprostosti. (ZD I 1962: 31)

Idilični opis narave in ljudski elementi, ki so vanjo vključeni, prekinajo groteskno občutenje, hkrati pa so neke vrste intermeco, drugačno stanje, ki napoveduje nov pripovedni in slogovni obrat v povesti. Prav to se zgodi tik pred koncem tretjega dela povesti z dvema ironičnima antitezama:

Ti hočeš vrat skloniti in držati hrbet, da ti nalagajo nanj batine, za lepoto, spremembo sploh nimaš smisla. Zame ni zanimivejšega, kot klatiti se po svetu, stradati in zmrzovati, vse v svobodi. Veruj mi – jaz, član znamenite rodbine s plemiškim naslovom, bi lahko živel z drugačno usodo, kakor jo živim, In zakaj ne? Samo zato, ker nisem hotel. (ZD I 1962: 31)

Prvoosebni pripovedovalec je ubogljiv, Tadej je upornik – prvi je za to vedno kaznovan, upornik pa živi lepše, bolje. Tadej se potika po svetu, strada in zmrzuje, čeprav bi lahko bil plemič z vsemi ugodnostmi tega stanu. Ironija takega razmišljanja je na višku (*jaz, član znamenite rodbine s plemiškim naslovom*), sploh, ko se v četrtem delu povesti pokaže, kako je Spobijanova družina prišla do »plemiškosti«.

Humorno-ironični prikaz meščanskega načina življenja

Četrty del povesti so Tadejevi »dogodljaji« – gre za vloženo pripoved, retrospektivo o življenju Tadeja pl. Spobijana in humorno-ironičen opis meščanskega življenja. Pri tem izstopa motivni drobec *kavalirske šole*, v katerem Prežih predstavi razmišljanje malomeščanskega okolja. Humornost je prikrita, pa vendar jezikovno in slogovno izvrstna. Mati in oče sta vsak večer *silno skrbno* vzgajala Tadeja in njegovo sestro ter brata, *že zgodaj so nas učili olike*. Prikrita humornost se skriva v navidez visokih besedah in zavzemanju za načela dobre vzgoje. Mati uči z vzgledi, zato je *odeta v pisano salonsko obleko*; njeno obnašanje ima nastavke humorja, ki jih razkriva izraba knjižnega besedja in situacijske komike (*dremaje /se je/ usedla v naslanjač*). Oče se je materi *spoštljivo klanjal*, imenoval jo je *milostljiva* ter se nanjo obračal z meščansko vljudnostjo in spoštljivostjo, ki pa postane

situacijsko smešna (npr. *Klanjam se*), ker teh besed ni izgovarjal, ampak jih je *sipal iz ust*, pri tem pa je *delal smešno prijazen obraz*. *Mati je prišumela v salon, oče se je dvignil s sedeža in jo sprejel s poklonom, nato jo je odvedel k divanu*. Privzdignjen opis (*prišumela, se je dvignil /ni vstal!/, jo je odvedel, se je priklonil*), kar sili na smeh. Kombinacija stilno zaznamovanega in stilno nezaznamovano besedja učinkuje izrazito ironično, to pa se sprevrže v satiro, ko mora enako ponoviti Tadej s sestro:

»Klanjam se milostljiva!« sem pozdravljal. Gabil se mi je pogled na njo. Obnašala se je kot prava dama, z nekoliko povešeno glavo je zrla name, okrog usten ji je krožil hinavsko pomilovalen smeh. (ZD 1 1962: 34)

Gabi se mu meščansko sprenevedanje, prava dama, milostljiva je hinavka, meščanskost je hinavskost. Sledi humorni vložek:

»Oprostite! Kaj vam je, da se tako držite?« sem vprašal uporno. Pbledela je. Vtem je zavpil oče nad menoj: »Poberi se! Še enkrat!« In ceremonijo sem pričel od kraja. »Moj poklon, visoka dama. Hinavka ...!« sem šepnil vmes. Ni slišala. Poklonilnih izrazov mi je zmanjkalo, le klanjal sem se neumorno pred njo, šepetaje: »Vražja tatica ...! Slinovka ...! Jutri ti razbijem čeljust ...!« Razumela ni ničesar, glasno nisem smel govoriti zaradi staršev. Slednjič mi je milostno ponudila roko v poljub, kakor prej mati očetu; pritisnil sem jo k ustnam in jo ugriznil ... Tisti večer je bilo konec komedije. (ZD 1 1962: 34)

V odlomku se srečujemo z izvrstnim besednim in situacijskim humorjem, s pravo komedijo, ki je tako tudi poimenovana (*Tisti večer je bilo konec komedije*). Izraba ločil (tri pike in klicaj) dobro stopnjuje humornost, predvsem pa zamolk, saj ima neizrečeno prav tako vlogo humorja.

Izvrstnemu humorju sledi še satirično razgaljenje meščanske družbe. Prežih na tem mestu spominja na Kersnika in njegov feljton (Jesenšek 2005: 167–191) – razkrinkava slovenske veljake ter njihovo prizadevanje za položaj v družbi, ironizira meščanski način življenja in miselnost ter tekmuje s Cankarjevim filistrom, ko s humorjem in ironijo razgalja malomeščanstvo in njihovo neizobraženost.

Najprej naivno humorno napove pomemben dogodek: *Približevalo se je leto slavnega cesarskega jubileja*. Raba pridevnika *slaven* je dvoumna in napoveduje humorno-ironično nadaljevanje (*Po deželi je zašumelo, začelo se je s pripravami na vseh koncih in krajih, neutrudljiva dejavnost se je razvila v vseh krogih in v vseh slojih*). Na videz brezosebna raba (*po deželi*

je zašumelo) dobi v sobesedilu ekspresivni pomen – šumenju podobni glasovi bi sicer lahko bili povzročeni z govorjenjem ali premikanjem ljudi, v resnici pa Prežih s tem napove neprijetno vznemirjenost, razdraženost, ki pahne malomeščanstvo v tekmovanje za družbeno priznanje in potrditev v filistrskem okolju. Besedna zveza *neutrudljiva dejavnost* humorno uvaja potek takih dogodkov.

Sledi na videz stvarni popis dogodkov, ki pa je pospremljen s pritajenimi besednimi humornimi prvinami (npr.: *Društva, ki so doslej vrlo spala. Razna dobrodelna društva so se okrepila in narasla v cele zavode.*). Humornost ni več skrita: starinski prislov *vrlo* ima v humornem učinkovanju dvojni pomen: (1) društva so celo večnost *uspešno, dobro* spala in (2) društva so bila *zelo zaspana*; v obeh pomenih humorno nakazuje njihovo nedejavnost in se igra z navezovanjem na pomen sam. ž. sp. *vrlost, -i* (vrlina društev je bila njihova nedejavnost – gre za prevrednotenje vrednot v filistrskih krogih). Dobrotnik, npr. Spobijanov oče, je postal član več društev (humor začne prehajati v ironijo): društvo za varstvo otrok, podporno društvo mestnih ubožcev, pogrebno društvo malih obrtnikov, sirotinsko zavetišče, postal je predsednik Mestne kantine, ki je dajala brezposelnim in revežem hrano zastonj ali po znižani ceni. *Berači, reveži in potepuhi so postajali ošabni, godilo se jim je dobro* (duhoviti nesmisel, beračem se godi dobro in so ošabni).

Na drugi strani je razvijala enako gorečnost mati. V krogu usmiljenih mestnih dam je požrtvovalno sodelovala pri prireditvah, katerih čisti dohodek se je porabil v velikodušne namene. (ZD I 1962: 35)

Popolna ironija, na meji sarkazma, ki ga dosega z zloženimi stavčnimi členi (*usmiljene dame, požrtvovalno sodelovati, velikodušne namene*). Same po sebi te besedne zveze niso humorne, njihova stilna zaznamovanost izhaja iz sobesedilne rabe in se jasno pokaže v zadnji povedi odstavka: »Ona si nista želela tega (odlikovanja namreč), odmajala sta z glavo, saj je vendar *stanovska dolžnost*, pomagati svojemu bližnjemu ...« (ZD I 1962: 35)

Zamolck na koncu, tri pike imajo pri tem posebno stilno vrednost – dodatnega besednega komentarja ni potrebno več dodajati, filistrstvo je povsem razgaljeno.

Sledi še čisto kratek zaviralni element, pričakovanje, ki na prvi pogled ne učinkuje ironično (*Kuhalo se je nekaj tajnega*), a s posebno rabo

nedoločnega zaimka ob zastarelem posamostaljenem pridevniku *tajnega* (namesto knjiž. skrito, prikrito) napove prehod iz humornosti, komičnosti in ironičnosti v grotesko. Oče je namreč nagrajen (ironizirano izrazoslovje, ki groteskno kaže praznost, neizobraženost, malomeščanstvo predstavljenega dušebrižnika):

Zaradi dolgoletnega vestnega službovanja, zaradi delavnosti in velike požrtvovalnosti za *blagor naroda* in države, zaradi nevenljivih zaslug sploh, ki jih je pridobil v teku let, je sodnemu svetniku Spobjanu podeljeno – dedno plemstvo ... Take besede so se čitale na papirju in oče jih je celi družini s slovesnim glasom prebral. (ZD 1 1962: 36)

Tak stilni postopek močno spominja na Kersnikov podlistek, v katerem sta besedje in skladnja sicer literarno izdelana, vendar pa obstaja lestvica praznega pogovornega jezika slovenskega meščanstva. Prežih ironizira tak prazen način govorjenja, tako da ohranja stopnjo knjižnega jezika; njegov filister ima izrazito negativen predznak, navidezna vzvišena zaslužnost in odličnost pa kažeta, da gre za pravega cankarjanskega antijunaka (neposredna povezava z besedno zvezo za *blagor naroda*), ki je predmet Prežihovega posmeha. Ironija se še stopnjuje:

Zasluge gospoda plemenitega Spobjana so neprecenljive, mi vsi vemo, da je družina vredna izkazane časti, in želimo le, da bi vztrajala še dalje na svojem mestu! (ZD 1 1962: 36)

Oče in mati *sta trepetala od veselja, tajala sta se od sladkega ponosa, bila sta trda od same vzvišenosti*. Humorja že zdavnaj ni več, ironija in satira sta na vrhuncu, tako da sledi še antiteza in prehod v grotesko:

Zdelo se mi je, da je vse gola laž, neodkritosrčnost, hinavščina, da so vse čestitke in vsi mastni izrazi le tihe kletve, izvirajoče iz zavisti in umetno zaokrožene v hlinjeni slavošpev. (ZD 1 1962: 36)

Tako ostro obsodbo, in to je prav tako groteskno, izreče Tadej pl. Spobjan, klatež, potepuh, prevarant, baraba, ki ga ne marajo in ne sprejemajo delavci, sam pa se je izobčil iz meščanskega okolja.

Povest se ponovno vrne v okvire humorja, ko Tadej pripoveduje svoje dogodivščine s potepanj po Italiji. Zdi se, da je prav na tem mestu Prežihov humor najbolj čist in neposreden:

Karabinjerji sicer krožijo okrog, a ravno s temi je najmanjša skrb. Razumeš ... Sežeš za srajco, in mu vljudno pomoliš svoje papirje, davno ne kak potni list, ampak kako staro šolsko spričevalo, kako drugo sodnijsko izkazilo, ki se glasi bogve na katero ime, samo da je dovolj kolkovano in pečateno. Mož gleda branje, skuša čitati, kima ... Seveda nemščino razume karabinjer v apeninskih gorah, in nazadnje ti z zadovoljnim obrazom spet izroči »potni list«. Še več, če vidi, da si strgan in shujšan, seže v žep in ti podari liro zato, da si goljufal. (ZD 1 1962: 44–45)

Zaključek

Povest *Tadej pl. Spobijan* se zaključi tako, kot je v celoti tudi grajena. Rahlo groteskni samooceni Tadejevega načina življenja, ki spominja na basen z obveznim zaključnim moralnim naukom (*Kadar bo svet tako popoln, tako dovršen, da ne bo potreboval v svoji sredini potepuhov in barab, tedaj bo propal*. ZD 1 1962: 46), sledi zaviralni element v pripovedi, tj. (romantični) opis narave (*Gozd, zavit v utripajočo mesečino, je dremal naokrog, skozi veje in vrhove je šelestel veter enakomerno pesem. Čez dolgo sem zaspal še jaz*. ZD 1 1962: 46–47), ki omogoča prehod na novo temo, motiv in drugačen pripovedni postopek – najprej opis (*V petih dneh sva prehodila Koroško, v osmih sva bila že v Ljubnem. Donawitzu sva dobila delo v tovarni /.../. ZD 1 1962: 47*), ki se nadaljuje z značilno Prežihovo humornostjo, izraženo z besedami v prenesenem ali zamenjanem pomenu (*... pa že čez tri dni sem ostal sam; Tadeju ni dišalo delo in odžvižgal je proč*«. ZD 1 1962: 47).

Besedna in slogovna oznaka pekla v Prežihovi črtici *Solzice*

Prežihove *Solzice*, zbirka (avtobiografskih) kratkih pripovedi (spominov iz mladosti Lovra Kuharja), sodijo med slovenska »klasična mladinska dela«. Gre za zadnjo Prežihovo knjigo – izšla je leto dni pred njegovo smrtjo, poimenoval pa jo je po istoimenski črtici, ki uvaja enajst »literarizirani/h/ spomin/ov/ na otroštvo, na domačo pokrajino, na čustvena doživetja« (Glušič 2002: 18). Naslovna črtica *Solzice* nagovarja odraslega, literarno izobraženega bralca, ki ceni dobro literaturo (Klaus Detlef Olof 1993) – prvoosebni pripovedovalec z usklajeno kombinacijo besed in dejanj ter slikanjem svojih (otrokovih) misli, čustev in razpoloženj izraža ljubezen do matere (tj. vodilni motiv črtice) in ji postavlja »literarni spomenik«, hkrati pa v to čustvovanje učinkovito vključuje motivni drobec pekla kot zanimivo estetsko nasprotje in dopolnjevanje glavnega motiva.

Prežihov pekel ni Hadovo mitološko podzemlje ali Tartar, niti Dantejev Pekel, ampak je simbolično prikazana »grda, temačna globača«, v kateri straši; to ni Signorellijev pekel ali podoba Beatusove apokalipse, ki je nastala v srednjeveški španski umetnosti, ampak je Miheličeva ilustracija *Solzic* iz leta 1949, ki predstavlja otroško sliko strahu pred krščanskim peklom – domača globača kot »*preddverje pravega pekla*«, njegova »*tajna vrata*« ali »*žrelo*« pa v otroški predstavi straži sam razmršen peklenšček, Lucifer z rogovi na glavi ter kremplji in vilami v rokah. »Vsa slika pravega pekla v moji mladosti je ustrezala našemu domačemu Peklu, manjkal je samo večni ogenj na njegovem dnu.« (*Solzice*: 10) S pomočjo barvnega slikanja, poosebitev in izbranega (tudi narečnega) izrazja so otrokova stiska, tesnoba in strah stopnjevani v grozo, ker mora gnati krave na pašo v Pekel. Strah ima velike oči, povezava Pekla, čeprav le poimensko (»*Jaz sem se tega kraja bal, odkar sem se začel zavedati svoje ga bitja. Tega je bilo predvsem krivo njegovo ime.*« /*Solzice*: 10/), s pravim, krščanskim peklom pa je za šestletnega otroka seveda usodna. Pekel je središče večnega ognja (*pekel* je v praslovanščini imel pomen *smola*, pomen 'pekel' se je iz

tega razvil skladno s predstavo, po kateri pogubljene duše v peklu trpijo v raztopljeni smoli /Snoj 2003: 504/), peklenšček pa simbol zla in vsega hudega, o čemer so Lovru govorili starši, ko so ga učili prvih krščanskih resnic (*»O peklu sem slišal pripovedovati v cerkvi, ko sem začel hoditi tja in se držal matere za janko.«* /Solzice: 10/). Domači Pekel je podoben globokemu kotlu (asociacija na peklenški kotel!) z žrelom, ki se *»izgublja v črno, skrivnostno lesovje«*. Otroška slikovitost, ki jo je v ilustracijo Solzic leta 1949 zelo natančno prestavil France Mihelič, ne potrebuje ničesar več, da si nazorno naslika grozo pogubljenih duš, ki v večnem peklu trpijo strašne muke, domačo globačo, nesrečno poimenovano *Pekel*, pa preneseno prepozna za grozoviti pekел, poln strašne groze. Domači Pekel je stilno in besedno zaznamovan že v prvi povedi črtice (*»Na koncu našega polja je bila grda, temačna globača, ki so ji rekali Pekel.«*) – na koncu sveta je pekел, na koncu našega polja je Pekel; Pekel je stilno zaznamovan kot *»grda, temačna globača«*, kot nekaj neprijaznega, peklenškega, kar se ne poime-nuje knjižno, ampak *»so ji rekali«* narečno. Globača je ponavadi porasla s trnjem in robidami, levi prilastki, ki jo določajo, pa izražajo temačnost, neprijetnost, nelagodnost; šestletni otrok je neprijazno naravo izenačeval s pravim krščanskim peklom, domača globača pa je postala sinonim za strah, nadnaravne dogodke in najbolj grozne podobe (*»Bila je podobna globokemu kotlu.«*). Izraba stilno zaznamovanega besedja stopnjuje nelagodne občutke prvega odstavka črtice: Pekel *»je poraščen«*, v njem je samo *»zanikrno grmovje«* in *»podobna navlaka«* ter *»še zanikrnejša trava«* in *»tam si našel«* tudi le *»podobnega zlomka«*. Skupna imena s samostalnikom v množini se nanašajo na količinsko določitev (ogromno!) vsega slabega, tj. slabih, manjvrednih rastlin v Peklu: npr. *lesovje, gabrovje, trnovje*. Tak naštevalni niz dopolnjujejo narečni izrazi ali narečno zapisani soglasniški sklopi (npr. *rabuželj, češmiga; pasja črešnja*) ter poimenovanje za rastlino *čmerika* (lat. *Veratrum album*), ki je v slovenskem jeziku poznano predvsem v prenesenem pomenu ekspresivno (*čmerika* = čmeren človek; ter izpeljanke iz samostalnika: *čmerikast* /*prid.*/ = *čmerikav* = *čmeren* = slabe volje; *čmerikavec*; *čmerikavost*) ali izrazito slabšalno (npr. *čmerika* = zelo kislo, slabo vino). *»Pekel je bil tako pust in neprijazen«*, da se ga je otrok moral bati. Taka oznaka Pekla (*»pekел je neprijazen«*) je lahko tudi Prežihova figura, ki sobesedilno učinkuje kot povezava globače in Pekla s pravim peklom in peklenščkom v njem (otroška predstava Pekla v Mihe-ličevi ilustraciji!) – v Brižinskih spomenikih je *hudič, peklenšček, satan, zlodej* poimenovan kot *Neprijazni* (*»Bonese zavuiztu bui Nepriiazninu uvignan od szlauui bosige«* BS II/8–9; *»Ker je bil z zavistjo Neprijaznega*

izgnan od slave božje«). Prežih živo slika, kako je kot otrok doživljal Pekel in predstavlja globačo za neprijazno ter se igra z mislijo, da je pravi peklen domovanje Neprijaznega, torej peklenščka, hudiča. Tej figuri postavi kot protiutež drugo besedno igro, ki jo v dialogu izrečeta oče in mati – Pekel, v katerega mora gnati krave na pašo, ni pravi peklen z Miheličevo podobo hudiča, kot si jo je predstavljal šestletni Lovro (*»Saj v tem peklu ni hudičev. Alo, na pašo!«* /Solzice: 10/), kljub temu pa je mami vseč spoznanje, da se njun sin boji pravega pekla, stanja smrtnega greha torej, zato pa ima stik z Bogom in vero (*»Lej, pekla pa se le boji.«* /Solzice: 10/). Skladenjsko sta obe figuri prav tako jasno ločeni: otrokovo »realnost« prvoosebni pripovedovalec razume in jo izraža v stilno nezaznamovani priredni in podredni skladenjski zgradbi, očetov posmeh in nerazumevanje pa tudi skladenjsko ubesedi kot nenavadno, drugačno, stilno zaznamovano s polstavčnim deležijskim izražanjem: *»Videč to, se je oče značilno zarežal ter me nagnal, rekoč: /...!«* (Solzice: 10). Nerazumevanje otrokovega dožemanja narave je izpostavljeno tudi v ekspresivno rabljenem glagolu *se je zarežal*. Besedna igra s peklom se nato še dvakrat ponovi tik pred koncem prvega dela črtice. Najprej, ko oče spregleda fantovo laž, da je izgubil živino (ko zaradi strahu pobegne iz Pekla): *»Če se boš lagal, boš res prišel v peklo!«* (Solzice: 12), nato pa še v otrokovo kesanje, ker se je lagal in tako kršil božjo zapoved (*»Poleg strahu me je pekla tudi laž.«* /Solzice: 12/) – peklen peče (smola, večni ogenj), preneseno pa peče laž; Prežih je besedno igro s *pekleni, pekleti, pekleti* tako pripeljal od *pekla*, preko *Pekla* do *skrbi, žalosti in jeze*. In mati se je zavedala, da bi to lahko malemu Lovru pustilo *»kak pristrak«*, zato ga v Pekel po tem dogodku res *»niso več silil past«*.

Lovro se je paše v Peklu res neizmerno bal (*»Takoj me je začel siliti jok.«* /Solzice: 10/), prvoosebni pripovedovalec pa *»strašno nalogo«* podkrepi še s podatkom, da je kot šestletnik prvič moral sam v Pekel – otrokovo grozo slogovno izpostavlja ekspresivno rabljen starinski prislov *dotihmal*, s katerim pisatelj uvaja to spoznanje (*».../ dotihmal še nikdar nisem bil sam tam.«* /Solzice: 10/). Peklu se zato približuje »z grozo v srcu«. Prvoosebni pripovedovalec sledi otrokovemu občutenju narave in Pekel se res zazdi kot podzemlje; očetovo nerazumevanje se skladenjsko nadaljuje s polstavčnim deležijskim izražanjem Lovrovega poskusa, da se vendar odpravi na pašo v *»grozni kraj«*, v *»mračno dno Pekla«* (npr. *»obotavljajoč se, boječ se«*). Domači Pekel mu raste v grozovit sinonim za peklen: podzemlje, prostor, ki leži spodaj, onstran, kraj za kaznovanje, kraljestvo smrti. Prežih to slika kot dvojnično nasprotje med zgoraj in spodaj, svetlobo in temo. Svetlo in

zgoraj proti temno in spodaj kot krščanski simbol nebes in pekla. Lovro si zato prizadeva, da bi pasel »gori na robovju«, a mu to ne uspe in živina se je »izgubila« v globačo. V pravem peklu strašijo pošasti, Prežihov Pekel pa je simbolično prikazana votlina, v kateri straši domišljija. Lovro se je temu kraju »vselej z grozo v srcu približeval«, čeprav je vedel, da mu ne bo treba »na dno«, sedaj pa se je prvič znašel v njem. Grozo je zamenjala »velika tesnoba v srcu«, občutek strahu, stiske in dušenja ga je prikoval v globačo, da je »čepek« na njenem dnu, napetost zaradi občutka ogroženosti je naraščala in ker neprijetnega, strašljivega stanja ni obvladoval, je od groze »vedno bolj nemel«, dokler ni začel »jokajoč bežati iz globače«, iz votline, ki se mu je zdela zaradi krščanskih resnic in otroških predstav polna prekletih in kjer so se »izgubile« tudi njegove krave. Popolno nasprotje tega, kar je nato videl oče z roba Pekla, »od koder je bilo videti vso globačo«. Podobnost med pravim peklom in Peklom je na mah izginila, saj se je »vseh devet glav /.../ mirno paslo tam doli«. In tej preslikavi iz otroškega v realni svet sledi tudi druga Miheličeva ilustracija, podoba lepe nedotaknjene narave in mirne živine, ki »prerada muli« »posebno sočno« travo v Peklu.

Sledi drugi del Solzic, v katerem izgine neskladje med naravo in prvooseb-nim pripovedovalcem, drugačen pogled na Pekel, njegovo prevrednotenje, alegorija. Vaje v slogu Raymonda Queneauja, ki jih uvaja neživljenjski pogovor med materjo in očetom. Posebnost dogodka napoveduje sobotni večer, umirjenost, že kar kersnikovska romantična idila. Na prvi pogled se zdi, da je tak preobrat nemogoč, nesmiseln in dvoumen, vendar pa natančno branje pokaže, da je tako nadaljevanje smiselno, saj strah zamenja pogum – žrtev za ljubezen do matere je tako velika, da premaga tudi strah pred Peklom –, hkrati pa je tak odnos napovedan že tudi na začetku črtice, v drugem in tretjem odstavku, ki napovedujeta nasprotje »grdi, temačni, skrivnostni« globači, saj se zdi, da je taka le »na prvi pogled«. »Ta kraj«, čeprav otroku neprijazen, zastrašujoč in grozen, vendar ni »popolnoma nekoristen« in »odveč«, saj je dajal najboljši les za cepce in grablje, pa tudi »se je tu in tam dobil iz njega kak voz letne stelje«. Predvsem pa je bila v Peklu odlična paša in živina v njem je bila vedno mirna, saj je bila tam (»menda«!) zelo sočna trava. Obe spoznanji na začetku črtice nakazujeta konflikt, do katerega je zaradi paše tudi prišlo, hkrati pa nakazujeta posebno vzročno povezavo med peklom in Peklom tudi v drugem delu Solzic. Preobrat je smiselno utemeljen. Lovro ima mamo in solzice »neznansko rad« in ko je slišal mamo vzdihovati, da si želi odnesti solzice v cerkev, se odloči za veliko žrtev in se »požene« v Pekel po solzice. V Peklu, tako v

prvem delu črtice opravičuje Lovrov strah pred globačo prvoosebni pripovedovalec, so le »zanikarne rastline«. Solzice, tako se je zdelo Lovru, ne sodijo med temačno podobo narave in udarjajoči »šum studenčevih vod«, ki »se kopiči« v globači Pekla (»Solzice sem imel neznansko rad in sem za njimi pretaknil vse robovje domačije. Le v Peklu nisem vedel zanje.« /Solzice: 14/).

Solzice in Pekel, nasprotje, ki se je zdelo v prvem delu črtice nezdružljivo, na mah spremeni ubeseditveni način črtice. Opisovanje narave postane tako rekoč romantično in skladno z občutenjem ljubezni do matere. Uvaja ga umirjen sobotni večer, zato »grozo in tesnobo v srcu« iz prvega dela črtice zamenja »globina srca«, v kateri odmeva »materin vzdih o solzicah«, izrečen v »jasni, dišeči vigredni noči«. Sledi pripoved o tem, kako težko se je Lovro zjutraj prebujal in vstajal, vendar pa je nedeljsko jutro napovedalo drugačen tok dogodkov. Romantični oris narave in njena poosebitev (»Zunaj je vstajalo pomladno jutro. /.../. Za daljnim Pohorjem je žarela velika škrlatna zarja in vsak čas se je moralo prikazati sonce. Vrh Pece ga je že videl, ker je bil ves oblit s škrlatno barvo. Trata, drevje, listje je bilo obrito z roso, ki se je le še bledikasto svetlikala in čakala, da jo oskorajšnji sončni žarki napolnijo z biseri jutranjega zlata. Koprenasto ozračje je dihlo počasi, ko da bi narava vzdigovala veliko breme.« /Solzice: 14/) se ujemata z dečkovim čustvovanjem (»Kakor omotičen sem obstal na dvorišču.« /Solzice: 14/). Napočil je čas »velike žrtve«, premagati bo moral strah pred Peklom. Sam tega ne bo zmogel, potreboval bo »čudno silo«, ki ga bo »dvignila« in ponesla proti Peklu. Pravi pekkel je strašen, neviden kraj, ki ga Lovro ne sme enačiti z domačim Peklom. Premagati je moral grozovito otroško podobo pekla, ki mu je zrasla iz pripovedovanja staršev in popreprostene razlage krščanskih resnic. Črtica s tem izgubi preprosto avtobiografsko podobo in začenja prikazovati abstraktni svet v prispodobi solzic in pekla.

Svobodno se je odločil za tak korak, pred njim je bila težka pot, a nejasno, kot v transu, je čutil, da jo bo premagal s pomočjo ljubezni do matere (»Bil sem poln neke čudne, sladke dolžnosti, čeprav se tega nisem zavedal.« /Solzice: 14/). Prežih je mističnost tega dogodka podkrepil z zelo ekspresivnim glagolom, ki začenja Lovrovo pot v Pekel in nazaj (»Začel sem leteti čez polje proti Peklu.« /Solzice: 14/). Kot da ga je »čudna sila« res »dvignila« in je z nadnaravnimi lastnostmi poletel čez polje proti Peklu. Vse se je moralo dogajati zelo hitro, zato je ekspresivnost glagola »leteti«

nujna. Kratek zaviralni element je le »rob Pekla«. »Dospel je«, za hip je postal in prenehal teči. Tok dogodkov se retrospektivno izenači z dogajanjem v prvem delu črtice. Pred njim je ponovno »mračna jama«, spet bo moral »dol«, »na dno«, »čez rob«, v onostranstvo, na mesto večnih muk. Ponovno so pred njim vse stiske iz prvega dela črtice, zgrožen je, vendar se mora odpraviti v podzemlje – pred njim je ponovno pot v Pekel, iz katerega je pred časom z lažjo pobegnil. Tokrat mora premagati strah. Pri tem mu pomaga »neka sveta tesnoba«, ki premaguje strahovit šum voda in »njegove grozovite odmeve«, njihovo nasprotje pa je prijazna, pozitivna »jutranja tihota«, ki nadomešča tesnobo in onemlost iz prvega dela črtice. »Spustil« se je čez rob, v temo, tako da je »zaprl oči«. »Hlastno« je natrgal solzic in se nato »zagnal iz Pekla«, proti domu, iz teme proti svetlobi (»Ta trenutek je daljno sonce poslalo svoj prvi sončni žarek na dvorišče in po njem se je razvila prelepa svetloba.« /Solzice: 14–15/). Sonce in svetloba kot krščanska simbola življenja – Lovro teče s polnim naročjem solzic proti svetlobi, medtem ko v Peklu, ki simbolizira nazadovanje ali smrt, meži. Zdi se, kot da je Prežih v tem trenutku naredil iz Lovra junaka, ki se mora po vzoru Orfeja, Odiseja, Herakleja, Jezusa odpraviti na pot v pekel in se od tam tudi vrniti. Motivni drobec poti v pekel napoveduje katarzo, ki bo dosežena s prisposodobno poti v temo in zmagoslavne vrnitve k svetlobi, ki premaguje greh (laž v prvem delu črtice) in pooseblja dobro v človeku (v Lovrovem primeru ljubezen do matere). Mati kot simbol ljubezni »stoji sredi te svetlobe« in je predstavljena v čudoviti primeri: je »prečudno lepa in vsa ožarjena, kakor prikazen iz nebes«.

Številni razlagalci Prežihovih Solzic odkrivajo v prvem delu črtice Solzice »nagnjenost do grotesknega oblikovanja«, v alegorično razumljenem drugem delu pa vidijo »realistično nadrobnost«, subjektivno čustveno pisanje, Kersnikov romantični realizem s tančico pajčolana pri opisovanju narave, religiozno fantastiko, »kmečko prvinskost in naturnost« ter »neke vrste mimetični socialni realizem«. Vsak med njimi ima prav, saj Solzice kot alegorija za religioznost taka razmišljanja dovoljujejo, jezik in slog pisanja pa jih potrjujejo. Sreča je mogoča le sredi svetlobe. Lovrova pot iz teme k Soncu pa to udejjanja, saj kaže, da je nenaravni Pekel le (otroška) psihološka predstava, ki je nastala zaradi poenostavitev in velike otroške domišljije. Prežih je v črtici Solzice pokazal, da je nasprotje Pekla in solzic premagljivo, pekel kot sinonim kazni za pogubljene pa je v sodobnem času potrebno razumeti kot posameznikovo svobodno odločitev za zlo ali proti njemu, oziroma skladnost njegovih želja in možnosti pri taki izbiri.

Potrč in vprašanje slovenskega knjižnega jezika

Ivan Potrč je na več mestih predstavil svoj odnos do slovenskega jezika, zato je treba njegovemu jeziku posvetiti posebno skrb (Bohanec 1983: 442). Literarni zgodovinarji so njegovo delo primerno raziskali in ovrednotili, pri analizi dram, romanov in kratke proze pa so opozarjali tudi na jezikovne posebnosti njegovega pisanja.

Prvi je njegov jezik ocenjeval kritik Andrej Budal – zapisal je, da je »n/ov, močan pokrajinski val /je/ s Sinom vdrl v naše leposlovje«. Potrčev jezik je označil za »spretno združitev« knjižne slovenščine in štajerščine predvsem v besedju, pohvalil je »kopico lepih izrazov«, opozoril pa je tudi na veliko slabih pravopisnih oziroma normativnih rešitev (Budal 1938: 182–183). Potrč je kritiko, označil jo je za »pošteno«, poskušal razumeti, vendar ji ni sledil in je glede rabe slovenskega knjižnega jezika »pri sebi ostajal«, kar je pomenilo, da je zagovarjal živo govorico, delno pokrajinsko in mestoma tudi narečno obarvano, če je s tem lahko bolj realistično »ustvaril junaka in njegov značaj«. Budalove oznake, da mu na nekaterih mestih »štajerščina udarja čez ojnice sedanjega pravopisa«, se Potrč nikoli ni več otrese. Šafar (1960: 238–239) je sicer opravičeval Potrčeve začetne slovnične pomanjkljivosti, na katere je opozoril Budal, misleč, da so bile narejene »hote, ker njegovi ljudje pač tako govorijo«, kljub temu pa je v Potrčevem jeziku prepoznaval pravo narečje:

Tako dobesedno prenaša živo govorico v svoja dela, da jih je brez posebnih težav mogoče brati v njegovem domačem narečju. Jezik mu poje, včasih resda nekam trdo, ali tudi v taki neblagoglasnosti poje. Obilo rabi lokalizme, ki pa se trdno vraščajo v delo, da niso v škodo, temveč le še večajo prepričevalnost. In še nekaj je treba ugotoviti: tujk in izposojenk ter papirnatih izrazov Potrč ne rabi. Zato mu je jezik živ, resnično ljudski in pristen. (Šafar 1960: 239)

Šifrer (1967: 436) je ponovil vajo o »umiku od standardnih pravil slovenske slovnice«, kar je prepoznal za slabost, dialektizme pa je sprejel kot novost, ki jo je označil za »izrazno individualnost v sodobni slovenski prozi«; narečno besedje je napačno razlagal za arhaično in odmaknjeno od tradicije, kljub temu pa je pozitivno ocenil Potrčev jezik, ker je »nepapirnat in neuglajen, kot bi rasel naravnost iz zemlje«.

Lino Legiša (1969: 391) je tako oznako ponovil – popustljiv je bil do Potrčevega štajerskega besednega zaklada, ki ga je pripisal »naturalistični obdelavi« in »domačnosti s stvarnostjo, ki jo pisatelj zna dobro opazovati«, zavrnil pa je Potrčevo skladnjo, ki je zaradi pisanja »iz osebne bližine« slaba. Zmoto o narečni nenormativnosti Potrčeve skladnje je strnil v kratki negativni oznaki, da je Potrčev stavek poln »nerazgnetenih zvez« in pri tem sledil Šafarju (1960: 239), ki je za Potrča zapisal, da »rad gradi nenavadno, večkrat preseka misel z vrinjenimi stavki, da se še poveča temperamentnost njegovega pisanja«. Legiša ni dodal nobenih analiz, dodatnih razlag, pojasnil oz. primerov »emocionalnih vozlov«; zdi se, da je tako označevanje postalo ustaljeni motivni drobec slovenskih literarnih zgodovinarjev, ki so poskušali ocenjevati tudi Potrčev jezik.

Premik je uspel šele Francu Zadravcu (1972: 310), ki je sicer povzel misel o »narečnem barvanju« jezika v Potrčevi kmetski prozi – v tem je prepoznal pozitivno »osveževanje knjižnega jezika« s prleškimi dialektizmi –, nato pa je razmišljanje o »vdoru narečij« v slovenski knjižni jezik prepustil jezikoslovnim analizam:

Naloga lingvistov je, ugotoviti, koliko njihovih narečnih besed se je ustalilo kot leksikalno gradivo slovenskega knjižnega jezika. Tu lahko povemo le, da so jih pisali v tolikem številu, zlasti Kranjec, Prežih in Potrč, da so morali nekaterim delom dodajati narečno-knjižni slovarček. (Zadavec 1972: 310)

Zadavec (1973: 485) je povečano število dialektizmov in lokalnih fraz v Potrčevem pisanju pripisal preslikavanju »lokalnega življenjskega stila«, zavrnil pa je napačno razlago o neknjižnosti njegovega jezika in slabi skladnji. V prvi natančni analizi Potrčevega sloga je opozoril na drugačne, med literarnimi zgodovinarji do tedaj spregledane razsežnosti njegovega jezika, predvsem pa je poudaril, da pisatelj ni »odpadnik od knjižne norme«, ampak da njegovi jezikovni lokalizmi »to normo dinamizirajo, jo sproščajo in odpirajo za sveže jezikovne dotoke« (Bohanec 1983: 443).

Ilich (2003: 439) je ponovil misel o »močni narečni obarvanosti« Potrčevih besedil, vendar po Zadravcu že s spoznanjem, da je tako pisanje značilno predvsem za njegove zgodnje novele in povesti, v katerih si je zastavil kot »enega od ciljev« svojega pisanja vdor štajerskih jezikovnih prvin v besedni zaklad knjižne slovensščine. To pa je v času, ko je slovensko jezikoslovje pod vplivom strukturalizma priznavalo za lep in pravilen le knjižni jezik, narečni govor pa je bil v javnih nastopih prepoznaven kot grd in nepravilen (Jesenšek 2005), nakazovalo možne nove smeri razumevanja in razvoja slovenskega knjižnega jezika. Norma in predpis bi se bolj prilagodila živemu govoru, razkorak med knjižno normo in rabo jezika bi se zmanjšal, jezikoslovci pa naj bi, kot v času Kopitarjeve znanstvene slovnice, jezik popisovali in ga ne predpisovali, kot je to po Potrčevem mišljenju počela Toporišičeva sodobna slovenska slovnica. Iz zgodovine slovenskega jezika poznamo njegov dvojnični razvoj (Jesenšek 2011c) in knjižne ter pokrajinske različice (Orožen 1996, 1996a, Jesenšek 2005a), zato sodobni knjižni jezik ni nadaljevalec zgolj slovenske kranjske knjižne norme in ne more pristajati na diktat središča. Potrč je bil prepričan, da knjižni jezik ne more biti »zapoved«, ne sme biti »predsodek«, ampak mora biti odprt in dovoljevati »manjše odmike« (Dermastia 1978: 14) od vsega, kar je le središčno normodajalnega. Umetnostni jezik te meje premika, odpira nove izrazne možnosti slovenskega knjižnega jezika, vpliva na njegovo normo ter jo tudi spreminja. Pisatelji so odgovorni za jezik svojega naroda in če zaide v slepo ulico, tako da postane šibak in ne odraža več slovenske ustvarjalnosti, morajo na to opozoriti. Jezik mora ostati živ in treba ga je »čutiti pri vsaki črki«, to pa je mogoče le, če ni umeten in odtujen od uporabnikov. Potrč je bil prepričan, da je slovenski ljudski jezik funkcijsko in socialno polno razvit in usposobljen za upovedovanje vseh govornih položajev, zato je primerna podlaga za knjižno normo ter zgled, kako se izogniti »papirnatemu jeziku« (Dermastia 1978: 14).

Zadravčevo razumevanje je nadgradila Jožica Čeh Steger. V Potrčevem slogu in jeziku prepozna »mnogo več kot zgolj lokalno in pokrajinsko barvo«:

Opisana slogovna sredstva (narečno, nekoliko arhaizirano besedišče, ekspresivni glagoli, lastna imena, ljudska primera, ogovorne figure idr.) pokažejo na tesno povezanost jezikovnih in psihofizičnih značilnosti Potrčevih literarnih oseb. Marsikatera vzhodnoslovenska beseda je prav iz Potrčeve pripovedne proze prišla tudi v Slovar slovenskega knjižnega jezika, kjer je avtor pogosto naveden kot ponazarjalni vir za besede, ki so označene z oznako vzhodnoslovensko. Tudi s tega vidika

predstavlja Potrčeva proza neprecenljivo bogastvo slovenskega jezika in kulture. (Čeh Steger 2006: 22)

»Jezikovne podkode«, ki so jih literarni zgodovinarji v preteklosti pri Potrču aksiomizirali kot slabost, Jožica Čeh Steger prepoznava za njegovo »jezikovno raznoličnost in bogastvo«, za »prvinski jezik pisatelja«, ki je »edini jezik, s katerim je lahko avtor najpristneje oblikoval podobo svojega človeka«. Tako je razmišljal tudi Potrč, saj se je v dramah iz severovzhodne Slovenije »trudil pisati slovensko, ne v dialektu« in »na slovenski način« (Dermastia 1978: 14). V slovenski literarni zgodovini se je končno uveljavilo dejstvo, da je Potrč pisal v knjižni slovenščini (Čeh Steger 2012: 301), v katero pa je vnašal pokrajinske in lokalne posebnosti, zlasti besedje, tako da z njihovo pomočjo »živo razkrije človekovo misel, čustvo in strast« (Čeh Steger 2006: 17). Do tega spoznanja je lahko prišlo, ker se je slovensko jezikoslovje, osvobojeno strukturalističnega pogleda na jezik, odprlo tudi do jezikovnega obrobja, do vsega nesrediščnega, kar je v preteklosti bilo prepoznano za jezikovni partikularizem in odstop od pozitivne razvojne poti slovenskega knjižnega jezika. K novemu, tj. drugačnemu pogledu na vlogo in položaj slovenskega jezika v družbi je pripomogel tudi Potrč, ko je v umetnostnem jeziku soočal slovenski standard z vzhodnoslovenskimi narečnimi jezikovnimi prvinami – šlo je za podobna jezikovna prepletanja kot sredi 19. stoletja, ko sta se ob poenotenju slovenskega knjižnega jezika združila osrednje-in vzhodnoslovenski knjižni jezik (Jesenšek 2013), le da je tokrat šlo za odpiranje slovenske knjižne norme do nekaterih prvin živega govora, zlasti za sprejemanje besedja iz slovenskega jezikovnega obrobja, v Potrčevem primeru iz panonskega prostora.

Potrč je bil v jezikovnem pogledu tradicionalist⁴⁹ in se je težko privajal novostim, ki so jih v slovnico uvažali predstavniki nove generacije slovenskih jezikoslovcev. Bil je, kar se jezika tiče, odvisen od gimnazijskega znanja, sicer pa bolj ali manj samouk, ki je bil prepoznaven po »svojem slovenskem jeziku«. S prvimi jezikovnimi pravili se je verjetno srečal še v

⁴⁹ Zagovarjal je določene vrednostne kriterije, ki v umetnosti ločijo zrno od plevla, zato kot tradicionalist ni mogel sprejeti »formalističnega pokra in besednega sprenevedanja« (Hofman 1978: 376) dela mlajše generacije slovenskih pisateljev: »/K/ajti to je bil čas, ko je nekaj pisateljskega sveta pisalo poseben, danes bi rekli, inovacijski jezik: na vsaki popisani strani je bilo nagrmađeno prepolno nekih besed, ki jih niste še nikoli v knjigah brali, vendar bile so svojske in vnaprej so razodevale pismarjevo skrotovičeno besedarsko genialnost.« (Potrč 1983: 10). Manca Košir (1982: 345) je Potrčevo tradicionalnost povezala z njegovim (pre)ozkim literarnim »okusom«.

Janežič-Sketovi slovnici ali njeni priredbi,⁵⁰ v gimnaziji se je slovenskega jezika učil po Breznikovi slovnici,⁵¹ po drugi svetovni vojni se je moral privaditi slovnici štirih,⁵² nikoli pa ni povsem sprejel strukturalistične Toporišičeve,⁵³ ki je bila zadnja med štirimi slovenskimi slovniciami v Potrčevem življenju. Zavedal se je, da ni jezikoslovec, zato se v strokovna jezikoslovna vprašanja in polemike ni vmešaval,⁵⁴ se je pa v sedemdesetih letih dvakrat postavil na stran, ki se ni strinjala s takrat najnovejšimi pogledi na jezik in jezikovno politiko.

V polemiki med Toporišičem in Javorškom se zdi, da je pritegnil Javoršku, ki »je nedavno dosti povedal o tem jeziku«, medtem ko je za sodobne

⁵⁰ Deseta izdaja Janežič-Sketove slovnice je leta 1911 izšla v Celovcu. Potrč je v intervjuju Miroslavu Slani odkril, da je še v svojih »pastirskih letih« takoj za Bevkovimi *Pastirci* imel tudi svojo slovnico: »To je bila broširana slovenska slovnica. Ni bila za šolarje, bržčas je bila natisnjena za učitelje« (Slana 1981: 18). Anekdotično pa mu je na paši pol te slovnice pojedla krava in rodila se je zgodba o Potrčevem slabšem (polovičnem!) obvladovanju tiste knjižne norme, ki jo predpisuje slovničar. Tako je, »Kadar krava slovnico požre ...«, je svoj intervju s Potrčem v reviji 7D hudomušno naslovil Slana (1981: 18).

⁵¹ Potrč se je vpisal na gimnazijo leta 1926, dve leti pred tem pa je na Prevaljah izšla tretja izdaja Breznikove slovnice za srednje šole.

⁵² Gre za od Toporišiča imenovano čitankarsko slovnico, znano tudi pod imenom slovnica štirih, ki so jo sestavili Bajec, Kolarič, Rupel in Šolar in je v nakladi 40.000 izvodov izšla leta 1956.

⁵³ Gre za drugo znanstveno slovnico slovenskega jezika (po Kopitrajevi 1808/9), ki je izšla leta 1976, njeni predhodniki pa so štirje zvezki, imenovani *Slovenski knjižni jezik* 1, 2, 3 in 4, izhajajoči konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let 20. stoletja, nastali pa so iz ostre Toporišičeve kritike slovnice štirih.

⁵⁴ Izjema je le zapis v *Jeziku in slovstvu*, ko je uredništvo pripravilo anketo med slovenskimi pisatelji o rabi predpreteklika v slovenskem jeziku. Šlo je za mnenja ob razpravi o predpretekliku, ki jo je napisala Breda Pogorelec (1960: 152–160). Potrčev odgovor navajam, ker je značilen za njegov odnos do jezika, ki je ostal ves čas nespremenjen in premočrten – kar ima osnovo v ljudskem jeziku in živi govorici, je sprejemljivo in normodajalno, sicer pa nepotrebno, čeprav je arhaično slovensko ali umetna novotvorba: »Ne vem, če je prav, da ste o tem pluskvamperfektu ali antepreteritu prav mene povprašali; meni je bila ta oblika vselej tuja, celo malce neprirodna, skratka, motila me je ter me še vedno moti pri branju, čeprav sem se navadil, da jo prenašam; v šoli, kjer sem zvedel za njo, mi je bila dokaj neprijetna ter sem se je celo bal – prinesla pa jo je v našo šolarsko zavest latinščina, profesorji slovenščine nas niso nikoli preganjali z njo, izjema tod so bili le latinci. Kako smo včeraj pisali in kako danes pišemo, to je bila stvar včerajšnjih ter je stvar današnjih ljudi, ki pišejo – kdajkoli je ta pluskvamperfekt zašel v literaturo iz žive govorice, je bilo lahko vselej prav, mislim pa, da je bil poprej priučena ali umetna ko prirodna stvar. Kar se mene tiče, mislim, da ga ne bi kazalo ne gojiti ne umetno vzdrževati, niti mu ne bi bilo treba spomenika postavljati ter ga častiti – živa govorica ga bo potrebovala, če ga bo občutila; a če ga ne bo – kdo ga naj varje?« (Potrč 1960: 236)

jezikoslovce in pisatelje mislil, »da gre pri jeziku, ki ga nekateri uvajajo v slovenski prostor, predvsem za šokiranje«:

Gre pa za vprašanje jezika, za vprašanje odnosov do ljudi. To sem začutil že pri delavcih. Davno pred vojno. Na Ptuju in v Rušah. Če si govoril z delavcem, če si ga spoštoval, je tudi on premislil, kako je govoril s teboj. Jezik, posebno literatura je nekaj, kar se mora čutiti pri vsaki črki; gre za oplemenitenje odnosov med ljudmi. (Potrč 1978: 14)

Potrč je zagovarjal ljudsko osnovo kot najboljše merilo za sodobno slovenščino, zato je bil zadržan do strukturalističnih pogledov na slovenski jezik, in zdi se, da je jezikovne novosti in spremembe v sedemdesetih letih odklanjal kot »igre in igrice za svojo lastno zabavo ali za mučenje svoje lastne duše«. Verjel je Vidmarju, ki ga je prepričal s svojim »odnosom do ljudskega, ko stojiš s svojo pametjo na svojih ali domačih tleh«, zato ni mogel razumeti »nenaravnih in neživljenjskih literarnih tvorb« (Potrč 1975: 124–125). Na področju jezika je tako stališče zagovarjal Javoršek, ki je bil glasen kritik Toporišičevega dela – ni polemiziral z njegovim znanstvenim delom, nasprotoval pa je neposrednemu prenosu novih znanstvenih spoznanj na področju slovenskega jezika v šolo in šolske učbenike, ki »mladega človeka posiljujejo z novostmi v slovnici«. Javoršek je nasprotoval novostim v slovenski slovnici, skliceval se je na ljudsko izročilo, glede razumevanja jezikovnih vprašanj pa je zagovarjal tradicionalno slovnico in pojmovanje jezika, »ki sta ga izoblikovala Breznik in Šolar«. Potrču je bil tak pogled na jezik blizu, prav tako pa tudi umirjena jezikovna politika, ki pa je v sedemdesetih letih že začela dvomiti o jugoslovenarstvu.

Začelo se je s pismom o jeziku IO GO SZDL 21. aprila 1965, v katerem je bilo zapisano, da se zrelost in kultura družbe kažeta v odnosu do njenega jezika in da je treba skrbeti za slovenščino, saj je v skupni državi preveč zapostavljena kljub drugačnim dogovorom in zagotovilom:

Načelno so bila namreč osnovna vprašanja glede rabe jezika v republiški skupščini in v skupnosti jugoslovanskih narodov urejena, gre le za uresničevanje pravic in dolžnosti, ki izvirajo iz republiške in zvezne ustave ter za poglobljen odnos do soobčana, ki mu mora biti jezik nacionalna in kulturna vrednota. (SJ 1983: 217)

Ob desetletnici tega pisma je IO SZDL (22. 4. 1975) svoja stališča še bolj zaostрил – uveljavljanje in razvijanje slovenščine v Jugoslaviji ni le delo jezikoslovcev, ampak gre za širše družbeno vprašanje, saj se srečujemo s

številnimi primeri nepravilnega odnosa do slovenščine ter neustrezne rabe jezika. Sledil je poziv za čim višjo kulturo govornice in pisane besede ter za odgovornost vseh in vsakogar za pravilen odnos do slovenščine. Na pismo se je odzvalo Slavistično društvo Slovenije, ki je na blejskem kongresu leta 1977 izpostavilo vprašanje pouka slovenskega jezika kot prvega jezika v Sloveniji in kulturne dediščine, vrh pa je bil dosežen v Portorožu leta 1978 s posvetom Slovenščina v javnosti. Izpostavljeno je bilo vprašanje zanemarjanja slovenskega jezika, jezikovne kulture in osvobojenosti jezika, premajhna skrb za jezikovno kulturo ter položaj slovenskega jezika v znanosti in družbi. V Portorožu so načrtali novo slovensko jezikovno politiko in jezikovno načrtovanje, v ospredje je stopilo razpravljanje o slovenščini v javni rabi, ustanovljena je bila sekcija in pozneje svet Slovenščina v javnosti, svoje poglede na jezik je začelo objavljati Jezikovno razsodišče, slovenščina je bila na barikadah, kot že tolikokrat v preteklosti, ko je šlo za prelomne trenutke v slovenski zgodovini (Jesenšek 2011). Slovenija je bila tudi zaradi jezika pripravljena na odpor do t. i. skupnih jeder, tj. leta 1983 predlaganega poenotenja učno-vzgojnih programov v Jugoslaviji, končni pravi cilj, ki se je s skupnimi jedri želel doseči, pa je bila večja centralizacija države. Potrč se s temi akcijami v sedemdesetih letih ni več istovetil, bile so stvar nove, mlade generacije, ki je razmišljala drugače, ki je imela drugačne cilje in druge vrednote, zato je med njim in novim valom bilo preveč razhajanj:

Naša socialistična zveza naj ne bi samo resolucij o jeziku sprejemala in naj bi tudi ne zapirala oči, ko se ji pred očmi po mili volji vsakršnega pametnjakoviča in štacunarja kvari tisto govorico, tisti jezik, za katerega bijemo še danes bitko – bitko, ki je v današnjem svetu toliko ko vest človeštva. (Potrč 1983: 15)

Mogoče so mi zamerili, da sem ostajal preveč zvest svoji mladi socialistični republiki in da sem se premalo z našimi meščanskimi nergači bratil, in pa – bil sem komunist. (Košir 1982: 338)

Ko so začeli umirati njegovi prijatelji in ljudje, ki so imeli enak svetovni nazor in s katerimi je delil enaka razmišljanja o jeziku ter literaturi, se je zavedel usodnosti časa, v katerem je živel, in spoznal je, da se je treba umakniti novi generaciji, ki razmišlja in piše drugače kot njegova:

Ta naš čas, težek je ko svinčeno nebo: Kriv si, ker si! Kdaj bomo dojeli ali le kdaj se nam bo do kraja razodela tragika našega velikega in vendar tako usodnega časa? (Potrč 1980: 850)

Literarni zgodovinarji in pisci intervjujev so aksiom o Potrčevi neknjižni slovenščini oz. štajersčini vztrajno ponavljali in čeprav tega v natančni jezikovni analizi nihče ni potrdil, je kot zaščitni znak svojega pisanja to misel sprejel tudi Potrč, ki mu je, tako se zdi iz njegovih izjav, taka oznaka celo ustrezala. Med slovenskimi pisatelji je postajal prepoznaven s »svojim slovenskim jezikom« in čeprav si je želel, da bi se njegova »štajerska slovenščina s krajnsko zbogala« (Slana 1981: 18), je kljub temu pogosto opozarjal na svojo jezikovno razlikovalnost:

Ali moja »nesreča«, kar se jezika tiče, je bila ta, da sem prišel na svet na Štajerskem in da nisem znal našega »kranjskega« (nočem prizadeti Dolenjcev!) jezika – in to mi je očitno že prvi moj kritik, Budal; /.../. In danes vidite, kako je prav, ko se te naše »kranjščine« nisem nikoli privadil, kajti začel sem popisovati svojega domačega človeka, a tega sem hotel po domače in po slovensko prikazati /.../. (Potrč 1983: 14)

Zanimivo je, kako je bil Potrč tesno povezan s severovzhodno Slovenijo, s pokrajino in ljudmi, o katerih je pisal. Njihovega sveta in njihovega življenja ni znal predstaviti s suhoparnim in od njih odtujenim knjižnim standardom – zdelo se mu je, da bi z njim »ponarejal življenje«. Če ne bi imel svojega jezika, »materinske govorice« Haloz in Prekije, bi mu v knjigi »začelo usihati življenje« (Potrč 1983: 10). Ko je Vraz poskušal v slovensko pesništvo vnesti več panonskega besedja, ga je Prešeren po Čopovi smrti ostro zavrnil, podobno ni bil sprejet Ilešičev novoilirski poskus na začetku 20. stoletja. Potrč se je zato zavedal, da bo moral svojim štajerskim likom šele priboriti »slovensko jezikovno domovinsko pravico« v slovenski literaturi oz. dramatiki:

V tej pa so moji kmečki ljudje le takrat zaživali, ko so svojo slovenščino – a to sem vendar vedno hotel pisati! – po svoje govorili. Govorica v igri je morala biti živa, morala je prinašati dejanja, morala je ustvarjati junaka, in njegov značaj – govorica v drami je bila vse, je bila alfa in omega te moje kmečke dramatike. (Potrč 1983: 11)

Potrč se je glede svojega jezika najraje skliceval na Lavrina,⁵⁵ ki je v njegovem pisanju videl izhod iz stagnacije, v kateri se je znašlo slovensko

⁵⁵ Na prehodu iz Fiese do Pirana je Potrču dejal: »Kolikor sem roman prebiral, vam moram povedati to, česar se sami ne zavedate, ne vi, a tudi drugi pri vas ne. Ne zavedate se, kako ta naša slovenščina stagnira – to vaše pisanje pa ji prinaša novih sokov, prinaša jih s tiste slovenske polovice, ki je bila doslej tako malo tvorna pri slovenskem pisanju, kajti Aškerc je komaj nekaj – vse drugo piše knjižno slovenščino, ki je pri nas na tako ozkem prostoru nastajala, razen Miška Krajnca seveda – on je prekmurska svojost, prinesel nam je zadnji kos domovine v literaturo.« (Potrč 1983: 12).

pripovedništvo, saj je v romanu *Na kmetih* v slovenski literaturi zaživel bogat, živ in neposreden štajerski svet (Hofman 1978: 367) v knjižnem jeziku, ki je »pristno ljudski« in za katerega mora pisatelj ves čas skrbeti in ga razvijati.

Potrč je v zadnjem objavljenem intervjuju (Novak Kajzer 1993: 172–176) jasno in odločno zavrnil vse stereotipe o svojem pisanju in jeziku, ki naj bi ga »velikokrat barval z narečjem«. Zdi pa se, da se je stereotip tako ukoreninil, da ga niti intervjuvanka ni znala preseči in je Potrču dvakrat zastavila enako vprašanje:

»Vi ste velikokrat barvali svoj jezik tudi z narečjem?« – »Niti ne. /.../ jaz sem ostal pri svojem načinu pripovedovanja.« – »Torej se ne strinjate, da je v vaših tekstih precej narečnega?« – »Ne. Vsak izraz, ki sem ga zapisal, ni bil moja stvaritev, ampak sem ga vzel iz tistega okolja, v katerem ta jezik živi. S tem se mi je zdelo, da je tisto, kar sem povedal, še bolj res. Vendar pa boste večino izrazov v mojih delih, ki se mnogim morda zdijo neobičajni, našli že v pravopisu, samo uporabljamo jih skoraj ne več. Vedno sem hotel biti svojski, nisem pa hotel jezika umetno fabricirati.« (Novak Kajzer 1993: 174)

Štajerske narečne prvine in ljudski jezik lahko obogatijo slovenski knjižni jezik, vendar pa pisatelji »ne smejo pozabiti, da pišejo slovenski jezik in da ne gre trpati pisanja z besedami, pri katerih se branje zatika.« (Potrč 1950: 548). Narečnega pri Potrču ni toliko, da bi spodkopalo trdno slovensko knjižno normo – največ je značilnega štajerskega besedja, kakšna oblikoslovna ali glasoslovna posebnost, sicer pa gre za visoko kultiviran knjižni jezik. Potrčev jezik v kmečkem okolju ne more biti umeten, knjižno privzdignjen in zato odtujen. Gre za čim bolj natančno posnemanje živega govora, ki je pri Potrču posledica odločitve, da ostaja zvest »svojemu načinu pripovedovanja«, zato je pisal tako, »da bi ljudje razumeli, kaj hočem povedati«. To pa je pomenilo živ jezik in živ slog, tak, kot se govori vsak dan, niti najmanj literarno privzdignjen, umeten ali celo larpurlartističen. »Pobuda za pisanje je to, kar me boli«, tega pa se ne da spremeniti »v umetnost zaradi umetnosti«, ampak je treba zapisati tako, kot se sliši med ljudmi, v haloškem okolju, med kmeti, dninarji, proletariatom. Potrč je povzel tak način pripovedovanja, zavedajoč se, da ni kot npr. včasih pri Ingoliču ali Kranjcu, ki »uporablja tudi malo prekmurščine«. V času, ko se je slovenski knjižni jezik razlagal kot nekaj pravilnega in lepega v primerjavi z nepravilnim in grdim narečjem, je Potrč blažil umetno postavljeno strukturalistično razmerje med knjižnim in narečnim v slovenskem

jeziku, zavedajoč se, da je to še toliko lažje v umetnostnem jeziku. Gre za literarni slovenski jezik, ki ni narečje ali nenadziran vdor narečnega besedja ter narečnih slogovnih prvin v umetnostni jezik. Potrč je premišljeno »bogatil naš besedni zaklad«, tako da je v slovensko pripovedništvo 20. stoletja načrtno uvajal nekatere v osredju manj znane izraze. Besedje iz slovenskega panonskega jezikovnega prostora, ki ga je izbiral iz svojega govornega okolja, je praviloma zapisal le, če ga je našel tudi v obstoječih slovarjih, npr. v Pleteršnikovem, ali pravopisih:

/I/n ko sem začel listati in pregledovati Pleteršnika, sem videl, kakšno bogastvo naše besede, ki je sicer zapisana v Pleteršniku, še vedno živi v naši slovenski govorici – le da knjig ni nihče pisal v tem našem, da, slovenskem jeziku. (Potrč 1983: 15)

»Svojskost« Potrčevega pisanja se kaže v njegovem jezikovnem čutu za jezik okolja. Knjižni normi in predpisom se je podrejal »cum grano salis«, ostajal pa je odprt in sprejemljiv za jezikovne posebnosti, predvsem za besedje, ki ne omejuje izrazne oz. izpovedne moči umetnostnega jezika in slogovno primerno barva pripoved ter tako sooča in povezuje različne socialne zvrsti slovenskega jezika. »Ljudski svet« ima svoje zakonitosti, zato njihovega jezika ni mogoče potvarjati, spreminjati in prilagajati normi in predpisu. Potrč je to strnil v izvirno metaforo o »umetnem fabriciranju jezika«, ki ne more upovediti žive govorice okolja, iz katerega prihajajo njegovi junaki. »Fabriciran jezik« je podoben izražanju Cankarjeve učiteljice, ki je elkala in otroke na klancu učila matematiko s pomočjo neživljenjske primere s pomarančami: »Ena jedel pomaranča in eden jedel pomaranča sta dve jedel pomaranči.« Razumljivo, da je Potrč jezikovno in slogovno Cankarjev učenec, ko slika haloškega kmeta – če ni hotel biti smešen, kot je bila smešna Cankarjeva učiteljica, ki ni razumela okolja in je v njem tudi jezikovno izstopala, so njegovi junaki morali biti tudi jezikovno vraščeni v haloško okolje, ne samo miselno, ampak tudi jezikovno. Mimo Cankarjeve šole zato ni šlo, slogovno in jezikovno je »način, kako sem kaj napisal, /je/ že imel podlago pri Cankarju« (Novak Kajzer 1993: 176).

Potrčev jezik je živ in knjižni, a ne privzdignjen in umetno odtujen od vsakdanjega sporazumevanja v okolju, ki določa njegove literarne like, npr. v Kreflovi kmetiji. »Kočarji, težaki, kmetje na blatnih njivah, oblečeni v razcapane in oguljene cunje«, ne govorijo, kot piše v slovnici, slovarju ali pravopisu:

Pred svetom se sicer še znajo zadržati, kakor se tudi za v mesto zagmašno oblečejo, ali doma, to je v gorici in pri spravljaju stelje, pri žetvi in košnji, pri mlačvi in ličkanju pa je ta svet ko samemu sebi odprta knjiga – nič se še ni po nočeh zgodilo, kar ne bi bilo pri belem dnevu očitno. In tod nekje so bili položeni temeljni kamni mojega pisanja. Tod, med tem ljudskim svetom, se je lahko do sita napasla moja otroška in fantovska vedečnost. Če gre komu hvala za takšno moje pisanje, kakršno je, potem gre ta zahvala mojemu najbolj domačemu svetu, ki se mi je tako za na veke ali z grenkobo ali s prešernostjo v dušo zapisal. Tako ni moglo biti pri meni nobene večerniške vzgoje; šlo je za tisto, kar je Župančič v Dumi terjal: krepka primera – dala bi zanjo cekin. (Potrč 1981: 18)

Kako je torej s Potrčevim jezikom? Povezave z Župančičem ni videti, čeprav sam opozarja, da mu je bil pesnik zelo blizu, zlasti pa »ga je osvajal« njegov jezik, njegova lepota in moč jezika (Košir 1982: 346). Čeprav navidezno drugačna, pa sta jezikovno oba črpala iz ljudskega jezika. Potrč je v izgubljanju starih besed in ljudskega govora prepoznaval »siromašenje lastnega slovenskega jezika« (Potrč 1983: 9), zato se je zavzemal za »krepko primero«, saj lahko le »pristna ljudska govorica« daje slovenskemu jeziku, zlasti umetnostnemu, ustvarjalno silo. Hofmana (1987: 378) je Potrč prese-netil z izjavo, da se je največ jezika naučil pri Župančiču, pri njegovi »živi, domiselni, nepotvorjeni ljudski govorici«. Nenavadna izjava, saj se na prvi pogled zdi, da dvorni pesnik in »realistični popisovalec trdega kmečkega življenja« nimata veliko skupnega. Toda prav v tem je Potrč drugačen, kot se kaže v stereotipu – z Župančičem ga povezujejo »lepota, melodija in gibčnost slovenskih besed«, zakladnica ljudskega jezika torej, kakršno je Potrč odkrival tudi pri klasikih slovenskega jezika:

/Ž/ivo in vredno more biti samo tisto, kar je pristno, kar živi in more živeti z ljudstvom ali more zaživeti za ljudi. Tod se srečujemo s Prešernom, z Župančičem, s Cankarjem, z Levstikom, s Kosovelom ... – vse drugo so igre in igrice za svojo lastno zabavo ali mučenje svoje lastne duše, vse drugo je votel zven, počen groš. (Potrč 1975: 124)

Estetiki ljudskega pisanja je bil Potrč zvest od svojih pisateljskih začetkov pa do zadnjih objavljenih vrstic, to pa je poudarjal ob vsaki priložnosti, tudi v literarnih kritikah, npr. Koprivčevih Sestankov:

Estetika slovenskega pisanja je prvenstveno ljudska, lahko bi tudi rekli kmečka; saj je naša najkvalitetnejša proza zrasla iz kmečkega okolja. /.../ Rovtarstvo ni duhovitost, duhovito pa je povedati na dostojen način še tako kočljive storije; ob takšnih prilikah je ljudsko izražanje vedno iznajdljivo, pri pisatelju pa kaže to na ustvarjalno moč izražanja. (Potrč 1950: 548)

Potrč se je zavedal velike razlike med slovensko knjižno normo in »preprosto kmečko govorico«, zato je za svojo materinščino priznaval narečno besedo, ne knjižne izreke. Dvojnično podobo slovenščine je spretno izkoriščal v umetnostnem jeziku, tako da je pisal »slovensko, nikoli narečno«, vendar je v knjižno podobo znal ravno prav vnašati tudi narečne posebnosti, zlasti severovzhodno besedje, ki je postalo prepoznavna značilnost njegovega literarnega jezika – sam ga je označil za svojskega, pristno ljudskega in do zadnjega vlakna slovenskega. Potrč se je z odločitvijo za tak umetnostni jezik še najbolj približal ravnovesju med ustvarjalno svobodo v jeziku pisatelja in dogovorjeno knjižno normo, ki jo določa slovničar:

Jezik – to je pisateljeva podoba, to je pisateljov odnos do bralca ali do človeka, do sočloveka; jezik je še več – pripoveduje o tistem, kar hoče pisatelj povedati, hkrati pa razkriva tudi pisatelja, njegovo misel in čustvo ... vse tja do zadnje in najgloblje ali najbolj skrite kamrice ... do nagonosti. (Potrč 1983: 13)

S tem se je takrat strinjal tudi Beno Zupančič (1977: 336), ki je zapisal: »Pisatelji so zmeraj do neke mere zanikali obstoječe in doseženo, ne vem, zakaj naj bi tako ne delali tudi danes.«

Jezikovne značilnosti slovenskega prevoda Selimovićevega romana *Derviš in smrt*

Meša Selimović je v sarajevskem časopisu *Život* v nadaljevanjih objavljajal »roman svoga životnog iskustva« z naslovom *Četiri zlatne ptice*, ki sprva ni naletel na poseben odmev. Literarni kritiki so ga enostavno prezrli, nanj pa so postali pozorni šele leta 1966, ko je roman izšel v knjižni obliki pod naslovom *Derviš in smrt* – z njim se je Selimović uveljavil v domačem in svetovnem prostoru, prejel pa je tudi številne jugoslovanske literarne nagrade, najprej NIN-ovo nagrado za roman leta, ki mu je potrdila, da je bila njegova odločitev za pisateljstvo pravilna: »Šta za mene znači ovaj roman? Možda satisfakciju, možda konačnu potvrdu da nisam pogrešno i nepotrebno pošao teškom književnom stazom« (Selimović 1970: 276). V slovenščino je to pomembno delo svetovne literature leta 1969 prevedel Janko Moder⁵⁶ (ponatisa brez jezikovnih popravkov sta izšla še leta 1978 in 2004), soustanovitelj in predsednik Društva slovenskih književnih prevajalcev ter prvi predsednik Zveze društev prevajalcev Jugoslavije (1972–1974).

Selimovićev jezik in slog v slovenskem prevodu

Moder je v slovenskem prevodu dobro zadel Selimovićev jezik in stil, ki sta destilirana skozi izredno občutenje lepote in okusa (Begić 1973: 15). *Derviš in smrt* je v besediloslovnem, jezikovnem in stilističnem pogledu vrhunska literarna umetnina, ki ji Modrov prevod na skladenjski in slogovni ravni dobro sledi – ohranja dober smisel za pripovedništvo, pri tem pa jezik ni kičasto izumetničen, ampak tako kot pri Selimoviću usmerja misel k bistvu dogajanja in eksistence ter nazorno kaže, kako je njegov svet ujet

⁵⁶ Moder je eden izmed najbolj uveljavljenih slovenskih prevajalcev – prevajal je dramatiko, prozo in tudi poezijo iz več kot dvajsetih evropskih jezikov (njegova bibliografija prevajanja obsega več kot štiristo naslovov), med drugim pa je uredil tudi Slovenski leksikon novejšega prevajanja (Moder 1980).

v metaforo bega in preganjanja (Bogičević 1973: 44). Modrovo izvrstno preslikavanje metafor (prim. V. Jesenšek 2003) s pravim občutkom, kako v slovenščini jezikovno in stilistično napraviti kaj bolje, lepše, bolj dognano, je lepo razvidno npr. pri slovenjenju naslednje povedi:

Zemaljski život je varljiv, vječnost je bolja. (Selimović 1967: 15)

Življenje na zemlji je goljufivo, večnost je boljša. (Selimović 2004: 13)

Suhoparni avtomatizem bi lahko obe Selimovićevi povedkovi določili (*je varljiv, je bolja*) prevedel s slovenskima enakozvočnicama (*je varljivo, je boljša*) – v slovenščini poznamo več ustaljenih besednih zvez, npr. *varljiv nasmeħ, varljive obljube, varljivo življenje*, kjer levi prilastek označuje zavajanje, vendar pa je Moder v prvem delu povedi zamenjal izraz *varljivo* z *goljufivo*, ki je izpeljan iz glagola *goljufati* v (starinskem) pomenu *varati*. Gre za pomemben stilistični odtenek, ki je v zavesti Slovencev prisoten po analogiji na Prešernov sonet *O, Vrba* (Prešeren 1974: 111), v katerem je besedna zveza *goljfiva kača* vzrok za vso pesnikovo nesrečo v življenju in spoznanje, da je življenje varljivo (goljufivo), saj *preobrača v strup* (v svoje nasprotje) vse, kar je lepo. Izbira povedkovega določila, ki povezuje varljivost Selimovićevega sveta s prav tako slovensko izkušnjo pri Prešernu, potrjuje Modrovo odlično in tankočutno prevajanje:

O Vrba! srečna, draga vas domača, / kjer hiša mojega stoji očeta; / de b' uka žeja me iz tvojga sveta / speljala ne bila, *goljfiva kača*! // Ne vedel bi, kako se v strup prebrača / vse, kar srce si sladkega obeta; / mi ne bila bi vera v sebe vzeta, / ne bil viharjov nótranjih b' igrača!

Podobnih povezav med Selimovićevim Dervišem in slovensko literaturo je še več; ena izmed njih, kar na začetku romana, kaže, kako jezik romana (in slovenskega prevoda) funkcionalno dopolnjuje njegovo idejno zgradbo – roman se začneja s spoznanjem, da »vse je sporno« (»sve je došlo u pitanje«) in se tako tudi zaključuje, »zakaj smrt je nesmisel kakor življenje« (»jer, smrt je besmisao, kao i život«), zato se tudi jezik igra z ljudmi, z njihovo usodo, tako da s prikrito ironijo razgalja različne trditve, ki temeljijo ali na avtoriteti ali celo neumnosti:

Sve pada s mene, kao haljina, kao oklop, i ostaje ono što je bilo prije svega, gola koža i go čovjek. (Selimović 1967: 10)

Vse pada z mene kakor obleka, kakor oklep, ostaja pa tisto, kar je bilo najprej, gola koža in gol človek. (Selimović 2004: 8)

Sodniki in priče so prav tako sojeni kot obsojenci; derviši so običajni ljudje, a jih zavračajo, ker ne živijo tako, kot se od njih pričakuje – »to pisanje je neizogibno«, pred sodiščem (bogom) so vsi enaki, tako razmišlja tudi Linhartov Matiček (Selimovićev original in Modrov prevod povsem sledita tej misli):

Ubogi možje! Vsi rogove nosite, vsi. Razloček je samo ta, de eni vedo, drugi pak ne. Skoraj bi jih bila meni tudi stavila: in s kom? Z baronom! Al je kaj boljši, kakor jaz? *Vzemi mu denarja, žlaho, ime, potegni mu dol to prazno idejo in postavi ga tja, kakor je človek sam na sebi*, tak ne bo vreden, da bo on meni služil! (Linhart 2003: 115)

Selimovićevo barvno in glasovno slikanje v slovenskem prevodu

Barvno in glasovno slikanje v Selimovićevi pripovedi je prav tako odlično preneseno v slovenski prevod:

Ružičasto polusvetlo, još teško sjenkama noći, vedrina neojačalog dana, čas kad su sve boje življe i svi rijetki šumovi jači. Ali danas ne primjećujem radost nezamorenog jutra, svezao sam jučerašnji dan sa današnjim, brige mu *ne olakšavši* snom. (Selimović 1967: 58)

Rožnata polsvetloba, še težka zaradi nočnih senc, vedrina neokrepljenega dneva, ura, ko so vse barve bolj žive in vsi redki šumi močnejši. Vendar ta dan nisem opazal neutrudljivega jutra, prejšnji dan sem zvezal z današnjim, *ne da bi mu olajšal* skrbi s spanjem. (Selimović 2004: 51)

Moder je deležje na *-ši (olakšavši)* skladenjsko razvezal v odvisnik (*ne da bi mu olajšal*); sicer pa v slovenskem prevodu sploh ni deležij na *-ši*, čeprav bi lahko bila zanimivo sredstvo arhaizacije (kot npr. v Preglovem romanu Tolminci ali povesti Matkova Tina, ki črpa snov iz zgodovine Slovencev). Moder te možnosti ni izkoristil in je vse deležijske polstavke (deležja na *-č* in *-ši*) razvezoval v priredne ali podredne stavčne zveze:

Pobjegao je ispred stražara, kroz prozor svoje kuće kad su ga tražili, iz zatvora *provalivši* zid, skočio je sa stijene, ušao u nepoznatu kapiju *ne poštujući* tudi ograđeni prostor, nestalo ga je a nije se oglasio korakom, između straža što su ga čekale u obruču, kao da je duh. (Selimović 1967: 59)

Pobegnil je pred stražniki skozi okno svoje hiše, ko so ga iskali; iz zavora *se je prebil* skozi zid, skočil s pečine, stopil skozi neznana vrata, *ne da bi kaj spoštoval* tuj ograjen prostor; izginil je, vendar se ni oglašil s stopinjami med stražarji, ki so ga čakali v kolobarju, kakor da je duh. (Selimović 2004: 52)

Slovenjenje Selimovičevih turcizmov in starih izrazov

Velika pomanjkljivost Modrovega prevoda pa se, žal, pokaže pri slovenjenju turcizmov. Selimović je na koncu romana dodal slovarček 255 besed (*Rječnik turskih i manje poznatih riječi*), Janko Moder pa jih je za slovenske bralce ohranil le še 53 (*Nekaj tujih besed*). Kaj se je v slovenskem prevodu zgodilo z več kot dvesto besedami iz Selimovičevega slovarja? Samo triindvajset je enakih kot pri Selimoviću, trideset je novih, takih, ki jih na Selimovičevem seznamu ni. Nekoga, ki se ukvarja z jezikom, seveda zanima, zakaj taka razlika, kaj se je zgodilo v slovenskem prevodu, da je slovarček tako okleščen, da manjka več kot dvesto Selimovičevih turških in manj znanih besed.

Če pogledamo najprej tistih triindvajset besed, ki so skupne Selimovičevemu originalnemu slovarčku in Modrovi okrnjeni zbirki besed, najdemo naslednje presečišče: *atlas, bajram, derviš, feredža, harem, hodža, hurija, jasin, jekin, kadi(ja), kujundžiluk, Latinluk, mevlevijski red, muderis, mujezin, mula, muslim, muslimat, padišah, softa, spahija, subaša, vakuf, zurna*. Vse te besede so v slovenščini nekoliko drugače razložene, kar je dokaz, da je bil slovenski bralec drugače (površno, nenatančno, slabo?) informiran ali celo zaveden pri prevajanju v slovenščino oz. ob soočenju z muslimansko kulturo.

Derviš = menih, pobožen človek (!?)

Zmota, netočnost se začne že pri razlagi besede iz naslova. Selimović pojasnjuje, da je *derviš* 'pripadnik derviškoga reda', Moder sicer na prvem mestu pove enako ('pripadnik derviškega reda'), nato pa povsem nepotrebno in napačno dodaja, da je to 'menih, pobožen človek'. Od kod taka napaka? Pri prevajanju Selimovičevega romana bi se moral poučiti, da derviši niso 'mohamedanski menihi', kot je to napačno zapisano tudi v Pleteršnikovem slovarju (1895), ali 'v muslimanskem okolju menih', kakor je kasneje prav tako napačno prevzeto v Slovar slovenskega knjižnega jezika. Beseda *derviš* je perzijskega izvora, prvotno je pomenila 'berač', danes pa označuje pripadnika derviškega reda ali tarike, ki si na različne načine s posebnimi obredi prizadeva doseči mistično združenje z Bogom. Slovenski bralec, ki slabo ali sploh ne pozna muslimanske tradicije, je tako zaveden že na samem začetku romana. Selimović ne govori o menihu, ampak o pripadniku

derviškega reda, Moder pa slovenskemu bralcu zamolči vso kulturno in versko ozadje islamstva in dervišev, ki niso menihi, ampak pripadniki islamske bratovščine. Prevajalec bi moral opozoriti vsaj na dva podatka iz zgodovine dervišev: leta 1925 jih je prepovedal Atatürk, prepovedani pa so bili tudi v SFRJ (Potočnik 2006). In verjetno bi slovenski bralec ob tem potreboval tudi razlago sufizma v islamski zgodovini. To bi bil nujen podatek, vedenje, ki ga Nemusliman potrebuje, da sploh lahko razume derviše in njihov način razmišljanja, življenja. Verjetno bi Moder moral predstaviti sufizem na območju nekdanje SFRJ in povedati, da se je v Bosni pojavil v 15. stoletju, še pred prihodom Turkov, saj je bila sufijska tradicija za to okolje sprejemljiva zaradi podobnosti z bogomili, ki jih z derviši povezuje mistika (Potočnik 2007). Selimović je na izjemen način predstavil filozofijo sufijskega mysticizma na območju Balkana in jasno zapisal, da »e/fendija Abdulah je mistik. Pripada bajramskemu redu«, v slovarčku na koncu romana pa je še dodatno pojasnil, da so bajramije 'derviški red'. Moder navaja v okleščeni zbirki besed na koncu slovenskega prevoda romana *Derviš in smrt* le izraz *bajram*, nič pa ne pove o različnih tarikatskih redovih in smereh, med katerimi so tudi *bajrami* in *mevlani*. Prevajalec v slovenščino bi ta kulturno-zgodovinski element moral razložiti in upoštevati ter ga predstaviti slovenskemu bralcu, predvsem pa ohraniti bogato besedje, ki izvira iz muslimanskega in turškega okolja. Ker tega ni storil, so se napake, kakršna je nastala pri razlagi besede derviš, kar vrstile. Ker je derviša izenačil z menihom (menihi pa so člani samostanskega, verskega reda in večinoma živijo ločeno od drugih ljudi – Slovenec ima prvo asociacijo na samostana v Pleterjah in Stični), ga je po vzoru slovenskih menihov umestil v samostan ter tako zagrešil še eno veliko napako: *tekijo*, tj. stavbo, v kateri živijo derviši, je prevedel kot *samostan* – npr.: »*Hasan prihaja v naš samostan*«; ali: »*Dolžnost pa me veže tudi nasproti dobrotniku samostana*«. Enako napačno in površno, za slovenskega bralca zavajajoče, za muslimansko okolje pa povsem nesprejemljivo, večkrat uporablja namesto *derviški red* neustrezno slovensko besedno zvezo *meniški red*: Npr.: »*Šta traži u ovoj tišini svetoga mjesta, u tvrdim okovima derviškog reda, on je od ovog svijeta ...*« – »*Kaj išče v tej tihoti svetega kraja, v trdih sponah meniškega reda, ko je od tega sveta ...*« Popoln absurd se tako pojavi v naslednji povedi: »*Ja sam šejh mevlevijske tekije,*’ rekao sam tiho.« – »*Jaz sem predstojnik mevlevskega samostana,*’ sem potihem rekel in potlačil togoto«, kjer je turcizem *šejh* (starešina dervišev) izmaličen s slovenskim neologizmom *predstojnik*, *tekija* pa je napačno prevedena v *samostan*.

Mihrab = oltar (!?)

Tako neposrečeno prestavljanje v slovenščino se kaže tudi pri prevajanju turcizma *mihrab* s slovensko neustreznico *oltar*, čeprav je v Selimovičevem slovarčku natančno razloženo, da gre za »udubljenje u pročelju đamije, kdje stoji imam, muslimanski sveštenik«.

Muderis in medresa – popolna zmeda

Enak nesmisel nastaja ob nepotrebnem slovenjenju turcizmov *muderis* in *medresa* v naslednji povedi:

Završio je školu u Carigradu, hodao po Istoku, bio *muderis na medresi*, službenik na Porti, oficir... (Selimović 2004: 88)

Šolanje je končal v Carigradu, hodil po vzhodu, bil *profesor na muslimanski verski šoli*, uradnik na porti, oficir... (Selimović 2004: 79)

Zmeda je popolna, saj v Modrovem slovarčku beremo, da *muderis* ni profesor, ampak 'učitelj v muslimanski verski šoli', medtem ko turcizma *medresa* v slovarčku sploh ni! Tako slovenski prevod izgublja številne besedotvorne možnosti, ki jih ponuja ta besedna družina (npr. *medreselija* 'učenik', *medresli džamija* 'džamija z medreso').

Mahal = mestna četrt (!?)

Enako nerazumljivo in brez posluha je zamenjan turcizem *mahal* v besedni zvezi »iz ciganske mahale« s slovenskim izrazom *mestna četrt*:

S brda, iz ciganske mahale, što se povukla u vis i na kraj, zaglušno je udarao bubanj...(Selimović 2004: 76)

S hriba, iz ciganske mestne četrti, ki se je razpotegnila navkreber, je preglušljivo udarjal boben... (Selimović 2004: 63)

»Ciganska mestna četrt« v slovenskem prevodu deluje naravnost komično – mestna četrt je urejen del mesta, ciganska mahala pa je v hribu... Prav tako nedopustno je, da se je Moder odločil za slovenjenje značilnega poimenovanja središča Sarajeva (npr.: »Skrenuo sam iz čaršij, putem pored

riječice.« – »Zavil sem iz središča mesta po poti ob rečici«), pri tem pa v slovarčku vendar razlaga čaršijo kot 'trgovsko mestno četrt', na drugi strani pa v prevodu ohranja poimenovanje *Latinluk* in ga nato v slovarčku razlaga kot 'del Sarajeva na desni strani Miljacke, kjer so stanovali katoličani'.

Han = gostilna (!?)

Zelo površen in neroden je slovenski prevajalec tudi pri iskanju slovenske ustreznice za turcizem *han*, kjer se pokaže Selimovićevo slogovno mojstrstvo, ki mu prevajalec z izrazom *gostilna* ne more slediti, zlasti ne s podvojitvijo (npr.: »A i nezgodno je u hanu, han je svačije svratište.« – »Pa tudi neugodno je v gostilni, ker se tu zbirajo vse mogoči ljudje.«). Predvsem pa *han* ni *gostilna*, ampak 'prenočišče', tj. 'hiša za zatočišče in prenočišče potnikov'. *Hanovi* so v mestih in na vaseh. Večji *hani* so imeli na sredini veliko nepokrito dvorišče za raztovarjanje tovara – v Sarajevu so znani *hani* Tašlihan, Kolobara, Morića-han.

Kaurski svetac = neverniški praznik (!?)

Enako nespretno je preveden turcizem *kaur* v besedni zvezi *kaurski svetac*. Turški samostalni *đaur* pri Selimoviću pomeni 'nemusliman', torej brezvernik oz. sinonim za kristjana. Moder je prevedel besedno zvezo *kaurski svetac* kot *neverniški praznik* (nedosledno sinonimno kot *jurjevo* ali glasoslovna različica *đurđevo*):

Idite kući, kažem mladićima što nailaze, obijesni. Sutra je Đurđev, *kaurski svetac*, nije naš. Ne činite grijeha. [...] To je staro pravo na grijeh u jurjevskoj noći. Čuvaju ga mimo vjere, i protiv nje, *pogani* u ova dvadesetčetiri sata razbludnog mirisa miloduha i ljubavi, miloduha što griješno miriše na ženu i ljubavi što miriše na miloduh ženskih bedara. (Selimović 2004: 33)

Pojdite domov, sem rekel fantičem, ki so objestno prihajali naproti. Jutri je Jurjevo, *neverniški praznik*, ne naš. Ne delajte greha. [...] To je stara pravica do greha v jurjevski noči. Hranijo ga mimo vere in proti njej, *nečisti* v teh štirindvajsetih urah razuzdanega dehtenja luštreka in ljubezni, luštreka, ki pregrešno diši po ženski, in ljubezni, ki diši po luštreku ženskih stegen. (Selimović 2004: 28)

Dželepčija = črednik, mešetar (!?)

Do nenavadnih rešitev in pomenskih premikov v slovenskem prevodu prihaja tudi pri slovenjenju turcizma *dželepčija*, ki ga je Moder prevajal kot *mešetar* ali kot *črednik*, kar pa ni ustrezno in gre še za eno izmed tovrstnih napak v slovenskem prevodu. *Črednik* je v slovenščini namreč izginjajoč izraz za pastirja vaške govedi, črede, Selimović pa ima v mislih živinskega trgovca. Moder je imel težave zato, ker je Selimovićevo besedno zvezo *dželep goveda* prevedel v *čredo govedi*, od tod pa je po analogiji *dželep* je *čreda* napačno izpeljal še slovenskega vršilca dejanja *črednik*:

Ljudi žive mirno, a umiru naglo, rekao je onaj čudni *dželepčija*, Hasan, što nikad neće prenađiti ni stradati zbog nepromišljenosti. (Selimović 1967: 78)

Ljudje žive mirno, umirajo pa hitro, je rekel tisti čudni *črednik* Hasan, ki se ne bo nikoli prenađil ali trpel zaradi nepremišljenosti. (Selimović 2004: 71)

V drugem primeru pa je Moder prevedel samostalniki *dželepčija* s slovenskim *mešetar*, ki prav tako ni ustrezen in dovolj natančen – *mešetar* je namreč vsak posredovalec pri sklepanju kupčij; to pa je preširok in preohlapen pomen, saj je *dželepčija* trgovec z živalmi. S tako površnim prevajanjem slovenščina izgublja fine pomenske odtenke, ki jih ima Selimović, saj Moder z besedo *mešetar* prevaja tudi samostalniki *kiridžija*, tako da postaneta *dželepčija* in *kiridžija* napačno sinonima (oboje je prevedeno z *mešetar*, čeprav v originalu med njima obstaja pomenska razlika – *kiridžija* s konji prevaža blago); *kiridžija* ima pri Selimoviću pejorativni prizvok:

Taj *dželepčija* i bivši muderis podsticao je hafiz-Mohameda da izlaže ono što zna, da bi mogao da mu se suprostavi, šaleći se, ne pridajući značaja ni onome što je čuo ni onome što je odgovarao. (Selimović 1967: 86–87)

Ta *mešetar* in nekdanji učitelj je podžigal hafiza Muhameda, da je razlagal tisto, kar je vedel, da bi se mu lahko postavljaj po robu, in se šalil, ker ni prisojal nobenega pomena ne tistemu, kar je slišal, ne tistemu, s čimer je odgovarjal. (Selimović 2004: 78)

A onda je postao *kiridžija* (glasu joj gađenje, gotovo užas) dogoni stoku iz Vlaške, iz Srbije, i odgoni u Dalmacijo i Austriju, za druge trgovce, kao pretrga, tudi sluga. (Selimović 1967: 25)

In potlej je postal *mešetar* (v glasu je bilo čutiti stud, skoraj grozo), goni živino iz Vlaške, iz Srbije, in jo goni v Dalmacijo in Avstrijo, za druge trgovce, prekupčuje kakor hlapec drugih. (Selimović 2004: 22)

Neustrezne slovenske novotvorbe

Enake nedoslednosti so pri vseh drugih neposrečenih novotvorbah, ki jih je Moder uvrstil v slovenski prevod namesto Selimovičevih izvirnih starinskih besed ali turcizmov. Povsem papirnato, nesprejemljivo je npr. zamenjal turcizem *muselim* (Selimović ga v slovarčku razloži kot 'sreski načelnik') s slovenskim neologizmom policijski predstojnik (predstojniki so bili v SFRJ 'šefi', tisti, ki so imeli vodilni položaj v ustanovi ali javni upravi); to v dogajalnem prostoru in času romana *Derviš in smrt* deluje kot anahronizem, tujek, skoraj smešno: »*Danas ću ići k muselimu.*« – »*Danes pojdem k policijskemu predstojniku.*«

Na drugem mestu izpeljanko za prostor, v katerem so muselimi (v originalu je to *muselimat*), najprej prav tako neposrečeno posloveni kot *policijsko načelstvo*, nato pa vse skupaj pomeša in prevede z novotvorbo in ohranjenim izvirnim izrazom: »*Je li muselim u muselimatu?*« »*Je policijski predstojnik v muselimatu?*« Razumi, kdor more, še zlasti, ker sta v slovarčku navedena tako *muselim* kot *muselimat*: Selimović navaja, da je *muselimat* 'zgrada, u kojoj je *muselim*', Moder pa, da je to 'poslopje okrajnega načelništva'; v njegovem slovarčku je *muselim* slovenskemu bralcu najprej predstavljen kot »*zastopnik turškega oblastnika v okrožju*« in šele nato sledi razlaga, da je to tudi »*okrajni načelnik*«; v romanu ga Moder imenuje *policijski predstojnik*. Da je zmeda še večja, pa v dveh sosednjih povedih enkrat zapiše slovenski neustrezen izraz, drugič pa pusti Selimovićev turcizem:

Pred *muselimatom* je stajao stražar, sa sabljom o pasu i malom puškom u bensi-lahu. Nikad ovdje nisam bio, i nisam mislio o naoružanim stražarima koji stoje kao prepreka. – Je li *muselim u muselimatu*? – Zašto? – Potajno sam se nadao, da neću naći *muselima*. (Selimović 1967: 74)

Pred *policijskim načelstvom* je stal stražar s sabljo za pasom in s kratko puško na jermenu. Še nikoli nisem bil tukaj in nisem niti v sanjah pomislil na oboroženo stražo, ki stoji kakor ovira. – »*Je policijski predstojnik v muselimatu?*« – »*Zakaj?*« – Naskrivaj sem se zanašal, da ne bom dobil *muselima*. (Selimović 2004: 67)

K nerazumevanju različnih kultur pripomore tudi naslednji površen prevod: »*Skinula je jašmak davno, još kad su svijeće donesene*« – »*Že zdavnaj je odložila pokrivalo, že takrat, ko so prinesli sveče.*« Gre za popolno nerazumevanje muslimanske kulture in običajev – *jašmaka* ni mogoče preprosto prevesti kot *pokrivalo*, saj je povezan z drugim »*pokrivalom*«, tj. *feredžo*, zato bi prevajalec moral ohraniti turcizem ali pa vsaj pojasniti, kaj

je jašmak ('bela tančica pri feredži') »*Bela koprena od muslina, kojim su se podbrađivale muslimanke koje su nosile feređu; Na selu po mnogim krajevima tako se naziva veliki rubac, povezača za glavu.*« (Škaljić 1965: 364)

Enake zadrege v slovenskem prevodu *Derviša in smrti* povzročajo tudi številni drugi nepotrebno ali napačno slovenjeni turcizmi: npr. *kadija* – *sodnik*, *sejmen* – *birič* (bolje bi bilo *pandur*, *stražnik*), *tvrdi gurabija* – *medenjak* (pri Selimoviću ne gre za medenjaka, ampak za 'okrogli kolač od brašna, šečera i masla'; če se namesto sladkorja doda med, potem je to *medenjaka* ali *medena gurabija*), *sahat-kula* – *stolp z uro*; *čengija* – *ciganska plesalka* ('kafanska igračica, plesačica' (Škaljić 1965: 171), *iblis* – *satan*, *šejh* – *predstojnik*.

Dobre rešitve pri slovenjenju turcizmov in starih izrazov

Več sreče je imel Moder v redkih primerih, ko je v slovenskem prevodu ohranil turcizem in ga je v slovarčku razložil, npr.: »*Nadišavljen z jagom.*« Razlaga v Slovarčku: »*Jag: dišeče olje, ki ga hadžiji prinesejo iz arabskih dežel, ko se vračajo iz Meke; z njim se muslimani nadišavijo ob verskih praznikih.*« Zdi se, da je to razlago dobesedno prevzel iz Škaljičevega slovarja turcizmov v srbohrvaškem jeziku (1968). *Udarjal je boben in piskala* je *zurna* – gre za stalno besedno zvezo *boben in zurna* (*zurna* je 'piščal z močnim piskajočim glasom'). Tako bi moral pustiti v svojem prevodu večino turcizmov in starih izrazov, ki jih je ohranil Selimović sam.

Redka posrečena zamenjava turcizma s slovenskim izrazom je Modru uspela tudi v povedi: »*Pijančio s barabama, šalio se s kalfama, ravan svakome u svemu ...*« – »*Pijančeval je z barabami, se šalil s komiji, saj je bil enakopraven vsakemu v vsem ...*« Tu je turcizem *kalfa* (Selimović razlaga besedo kot 'pomočnik majstora', Škaljić še natančneje kot »*pomočnik majstora u esnafu, koji je nakon šergetskeg staža položio ispit za kalfu*») prevedel s slovenskim starinskim izrazom *komi*, tj. 'trgovski pomočnik'. Če se je Moder odločil za slovenjenje turcizmov in starih izrazov, potem bi v nekaterih primerih lahko previdno sledil poti, ki jo kaže prevod *komi* za *kalfa*, saj oba izraza ohranjata starinskost in arhaičnost in tako ustrezata navideznemu dogajalnemu času, tj. 17. stoletju.

V to skupino bi verjetno lahko prišteli še smiselno ustrezno zamenjavo turcizma *tespih* s slovensko besedo *procesija*:

Pokrenuo sam čitav tespih ljudi, zahtijevao da me muselim primi. (Selimović 1967: 75)

Sprožil sem celo procesijo ljudi in zahteval, naj me muselim sprejme. (Selimović 2004: 68)

Tu je Moder našel ustrezen izraz za turcizem *tespih*, saj dobesedni prevod 'računalo, brojnica' v slovenski povedi ne bi bil smiseln. *Procesija* je primeren starinski izraz, ki nazorno in pomensko ustrezno nadomešča *tespih*.

Zaključek

Selimovičev roman v slovenskem prevodu Janka Modra zaradi nepotrebnega in napačnega slovenjenja turcizmov in starih izrazov izgublja posebno vzdušje, ki ga originalu dajejo *derviši*, *age*, *sejmeni*, *askeri*, *kadije*, *muderisti*, *muselimi*, *sarkadžije*, *mutevelije*, *pasvandžije*, *hodže*, *dželepđžije*, *kirsadžije* ... (Markus 1973: 61). Slovenskemu bralcu tako ostaja muslimanski svet tuj in neprepoznaven, saj ga ne more doživeti v pravi pomenski podobi – kot da se je prevajalec bal vdora turcizmov v slovensko besedišče, kot da je tako želel pokazati, da je Selimovičev svet tuj in nesprejemljiv.

Modrova odločitev za slovenjenje turcizmov ni bila dobra in je v besedju močno prizadela ter osiromašila Selimovičevo izrazno podobo romana. Slovenskim bralcem ni znal približati izrazja za muslimansko predmetnost, saj se je napačno odločil za puristično prečiščeno slovensko besedje, s katerim je neuspešno poskušal nadomestiti turcizme. Na tej točki je njegov prevod ostal tendenciozen, saj se zdi, da je po nepotrebnem poskušal izmaličiti oz. zamolčati izrazno moč turcizmov in starih besed. Slovenski bralec se sicer srečuje z drugačnim svetom, kot ga pozna v krščanskem okolju, a pogosto ne ve, kaj in zakaj se tako dogaja v muslimanstvu. Muslimanski svet mu ostaja odmaknjen, nerazumljiv in popačen in le stežka ga začuti v fabuli, saj ga jezik v prevodu sili v slovenski način razumevanja in dojetja zaradi strahu, da se ob soočenju dveh kultur ne bi zgodil odmik od ustaljenega reda in mišljenja. Škoda, da še vedno ponatiskujemo Modrov prevod in da še nismo dobili izboljšane, novega prevoda Selimovičevega romana *Derviš in smrt*.

Lermontov v slovenščini

»Puškinov naslednik in nadaljevalec« Mihail Jurjevič Lermontov se je rodil 15. oktobra (3. oktobra po julijanskem koledarju) leta 1814 v Moskvi. Mati mu je umrla, še preden je dopolnil tri leta, nato pa ga je vzgajala in zanj skrbela babica, med tem ko se je njegov oče na željo bogate babice moral »umakniti« iz sinovega življenja (v zameno za posestvo, ki bi ga babica prepisala na vnuka) »vsaj do njegove polnoletnosti« (Klopčič 1965: 164). Oče ga je v Moskvi velikokrat obiskoval, vendar pa je »težko ugotoviti, kakšno je bilo razmerje Lermontova do njegovega očeta« (Lavrin 1973: 9). Gotovo je Lermontov »na svoj način ljubil očeta« (Klopčič 1961: 10), siromašnega plemiča, ki se je zavedal, da sinu ne more nuditi toliko, kot bogata in oblastna babica. Lavrin (1973: 10) v tem odnosu ni prepoznal »ljubezni, porojene iz spoštovanja«, pač pa je v pesmi, ki jo je Lermontov leta 1831 napisal v spomin na umrlega očeta, zaznal le »ljubeče sočutje«.

Najeti učitelji so Lermontovu na babičinem posestvu v Tarhanih omogočili dobro splošno, literarno in jezikovno izobrazbo, tako da je lahko v nemščini, francoščini, kasneje tudi v angleščini brez težav prebiral Goetheja, Schillerja in Shakespeara; od Rusov je najraje bral pesnike Žukovskega, Batjuškova, predvsem pa Puškina in med Angleži Bayrona, ki je nanj močno vplival. Ko je star šestnajst let prebral Moorovo knjigo o Byronu, je Angleževo upornost upesnil v mladostno spoznanje o svojem vzorniku v sonetu *Čeprav besede polne so trpkosti*:

Mlad sem; a v prsih mi ubrano poje,
In Byrona bi kdaj dosegel rad:
Njegove muke in srce so tudi moje,
O da bi še po usodi bil mu brat! ...
(Prevod Mile Klopčič)

Romantični vpliv pesnika Byrona je v zgodnjem obdobju Lermontova ves čas opazno prisoten, čeprav je bil njegov protest drugačen od Byronovega – zavedal se je, da nosi v sebi »ruski duh«, zato je leta 1832 zapel »Ne,

nisem Byron, jaz sem drug« romantik, upornik z razlogom, vendar »ni bil prav prepričan, v imenu česa naj bi se upiral« (Lavrin 1973: 42). Francoski avtorji nanj niso naredili prevelikega vtisa, zlasti ne, ker je njegova nemška varuška (tako kot babica) pozabljala na »sočutje in upornost« ruskega človeka, »na rusko naravo in preprostega kmeta«. Pogrešal je »ljudske pravljice«, za katere je leta 1830 zapisal, da je v njih »verjetno več poezije kakor v vsem francoskem slovstvu« (Klopčič 1961: 11).

Štiri leta pred smrtjo je mladi Lermontov tudi formalno postal »Puškinov naslednik«. V *Pesnikovi smrti* je obsodil morilca genialnega pesnika, ki ga danes občuduje ves svet (»njegov morilec brezobzirno / življenje žlahtno je končal«), in pretresen sporočil, da je za vselej »zamrla njegova božanska pesem« in »pečat na ustih mu leži«. Življenjska pot nemirnega in razdvojenega Lermontova bi verjetno tekla drugače, če bi se pesem tukaj končala. A Lermontov je imel značaj leva, imel je »neznanski, mogočen duh« (Belinski, po Lavrin 1973: 25), »strašno moč in dinamičnost«, ki je zahtevala nadaljevanje. Zgodnja romantična razklanost se je morala umakniti »političnemu dejanju« in za Puškinovo smrt je okrivil ruski dvor, ljudi, ki so v »imenu zakona« rabljali Svobode, Genija in Slave v carski Rusiji. Klopčič (1970: 86) je tak politični klic iz obupa dopolnil tudi z mislijo Lermontova o trpljenju tlačanov in razumnikov, ki se prestrašeni ne upajo upreti trpljenju in so v svoji potrpežljivosti pristali na mračno brezizhodno stanje: »Ogromno ljudi trpi, ne da bi se tega zavedali.« Lermontov ob Puškinovi smrti ni več mogel molčati, vrgel je rokavico »nadutemu zboru sinov« in jih spomnil, da se je pravica nekdaj pisal drugače, zato bo njihova pravica pesti v poslednji sodbi razkrinkana in obsojena. »Pohlepna ti svojat, ki gneteš se krog trona« mu obtožb v šestnajstih vrsticah ni mogla oprostiti, pesem ni smela v tisk, Lermontov pa je zaradi znamenite pesmi o Puškinu začel svoj samouničevalski pohod – sodobniki so ga prepoznali za družbenokritičnega pesnika, čeprav je napisal »nekaj najtišjih pesmi, kar jih pozna ruska lirika« (Klopčič 1970: 87), oblast pa ga je zaprla, nato pa je bil kazensko premeščen iz santpetersburške garde v dragonski polk na Kavkaz. V izgnanstvu je postal znan in postal je »novi up ruskega Parnasa, da, Puškinov naslednik« (Lavrin 1973: 15). *Pesnikova smrt* je bila natisnjena šele posmrtno leta 1856, v Rusiji še dve leti kasneje (Klopčič 1965: 168), vendar pa je v prepisih dosegla vsakega bralca. Ko se je Lermontov vrnil iz izgnanstva, ga je sprejela tudi visoka družba (»Mesec dni sem bil v modi, da so se trgali zame. Vsi ti ljudje, ki sem jih žalil v svojih stihih, me zdaj z veseljem obkrožajo z dobrikanjem /.../« Lermontov, po Lavrin 1973: 16).

Iz mladostnega romantika in posnemovalca Byrona je postal najbolj cenjen ruski pesnik, pri katerem se je »poezija spremenila v muziko« (Belinski, po Klopčič 1970: 98). Postal je veliki Puškinov naslednik, ki pa se je od njega tudi ločil z idejo napredka, prepoznavno realistično usmerjenostjo ter »nezadovoljstvom in borbo z življenjem« (Celestin 1885: 245). Do leta 1841, ko se je njegovo življenje enako kot Puškinovo izteklo v nesmiselnem dvoboju, je njegov pesniški razvoj poznal le še eno pot: strmo navzgor.

V slovenščino je Lermontova prevajalo veliko prevajalcev – prvi Lermontov v slovenščini so verzi iz pripovedi v stihih *Izmet-Bej*; lepa, čisto ljudska je pesem o pogumnem trgovcu Kalašnikovu; veličastna je samoizpoved Lermontova v podobi mladega gorca, nato pa mcirija, meniha pred zaobljubo (cenzura je posegla v preveč »bogokletno izpoved«, ki leta 1840 ni smela med bralce: »a jaz ... Gorje! – za en sam dan, / ki živel bi ga razigran / v gorah, kjer sem otrok se igral, / bi raj in večnost žrtvoval ... (prevod. M. Klopčič, 1960)); muzikalno romantična in v Rusiji »najbolj priljubljena« pesnitev, v kateri demon zapelje Tamaro, a mu je nato angel odnesel njeno dušo; spremljamo lahko psihološko-realistično Pečorinovo zgodbo in obrat v realizem v pesmi *Oporoka*; pismo prijateljici Varji Lapuhini o boju ob kavkaški rečici Valerik, ki je vplivalo na Tolstoja (Lavrin 1973: 76); leta 1841 je Lermontov razkril svoj poseben odnos do domovine, ki jo »z ljubeznijo posebno« ljubi; zaslutil je svojo usodo v *Snu* in se je tik pred nesmiselno smrtjo, enako kot pri Puškinu, še zadnjič »soočil« s svojim velikim predhodnikom in vzornikom: prerok je pri Lermontovu »od vseh ljudi zaničevan«, beden in mrk je pravo nasprotje Puškinovega z božjim pesniškim darom ovenčanega odposlanca, ki »ljudem z besedo« razvne srca in jih uči ljubezni. »Ta dolgčas, ta žalost! /.../. Te želje /.../« – Je življenje lahko ljubezen in strast ali le »klavrna burka in bedasta šala«? Lahko to spoznanje premaga mladostno uporništvu, so veliki izzivi in vedno nove faustovske preizkušnje zadosten motiv za srečno in polno življenje? »Jadro si želi viharja, / kot da v viharju bil bi mir!« Kaj dela življenje vredno, ali lahko najdemo njegovo utemeljenost v smislu umetnosti in lepote, v hrepenjenju po resnici, ki jo je Lermontov tako vztrajno iskal? »Ti vso resnico ji povej, / z brezsrčno vsmiljenja ne imej; / morda bo zajokala ... / A kmalu bo plesala!« Odgovora na to vprašanje nam pesnik ni več mogel razkriti. »Rad bi le prostost in mir užival« – kje na tej poti bi bil vrh, če se ne bi uresničile njegove preroške »sanje na tretjo potenco« v pesmi *Sen?*:

V popoldanskem žaru v dolu Dagestana
Negiben ležal sem, zadet v srce;

Globoka še se je kadila rana,
Po kapljah kri mi vrela je iz nje.
(Prevod M. Klopčič)

Celestin (1885: 270), eden izmed prevajalcev Lermontova v slovenščino, ga je zelo posrečeno postavil med »čistega umetnika« Puškina in »genialnega realista in slikarja ruskega življenja« Gogolja – pred Puškinom bi lahko dodali še Goetheja, za Gogoljem še Dostojevskega in ugotovili, da Lermontov pooseblja miselne razsežnosti, ki jih svetovna literatura ponuja v razponu od Fausta do Razkolnikova, od razsvetljenstva in predromantike do psihološkega realizma in modernega romana 20. stoletja.

Prevajanje Lermontova v slovenščino

Pesniški prevod je del slovenske (in vsake) splošne kulture (Menard 1978). V Evropski zvezi, ki spodbuja načela večkulturnosti in večjezičnosti, je prav skrb za polnofunkcijsko razvit materni jezik *stati inu obstat*i slovenstva in slovenske (ter vsake druge) države, jezika, literature in kulture v združenji Evropi. Umetnostni jezik, še zlasti pa kakovostni prevodi iz zakladnice svetovne literature, imajo pri kulturnem posredovanju med narodi, literaturami in kulturami nenadomestljivo vlogo. Stanje duha neke družbe odloča o takem posredovanju, o izboru in prevajanju najbolj žlahtnega, kar premore svetovna zakladnica.

Čeprav se je že »v sedemindvajsetem letu končalo življenje enega največjih ruskih pesnikov« (Lavrín 1973: 22), so slovenski prevajalci dovolj hitro spoznali izpovedno moč Lermontova in ocenili, da se je potrebno in vredno spopasti z njegovimi miselnimi in literarnimi izzivi, ki jih je »na ogled postavil« bralcem in prevajalcem. Po letu 1848 se je na Slovenskem že pojavila »stalna, čeprav nenačrtna skrb za prevajanje iz tujih književnosti«; med prvimi največjimi pesniki so bili prevajani v slovenščino Homer, Vergil, Dante, Goethe, Schiller, Puškin, Mickyevič, med njimi pa se je znašel tudi Lermontov (Menart 1978: 272), ki je bil na Slovenskem izziv za literate in glasbenike. Ruska romantična poezija je bila za slovenske prevajalce sploh zelo zanimiva, kar se je kazalo v »zelo izčrpnem izboru Puškina«, za njim pa takoj tudi v »zajetnem prevodu glavnih Lermontovih pesmi in pesnitev« (Menart 1978: 275).

Lermontova je v slovenščino prevajalo in prepesnjevalo veliko prevajalcev. Najbolj znan je Mile Klopčič, ki je leta 1961 pripravil Izbrano delo Mihaila Jurjeviča Lermontova, v katerem je objavil 56 svojih prevodov pesmi, tri pesnitve (*Pesem o carju Ivanu Vasiljeviču*, *Mciri* in *Demon*) ter roman *Junak našega časa*. Izbor je opremil tudi z razpravo o življenju in delu Lermontova in opombami k svojim prevodom iz Lermontova. Leta 1963 je tak izbor, a brez opomb in spremne študije, izšel tudi v žepni izdaji Cankarjeve založbe. Klopčič je izbor iz Lermontova pripravil tudi za Knjižnico Kondor (*Pesmi, Junak našega časa*, 1965) in zbirko Lirika (*Lermontov*, 1970). Vse do danes velja za najboljšega prevajalca, ob Leopoldu Lenardu, ki je na začetku 20. stoletja prevedel skoraj trikrat več pesmi kot Klopčič, pa tudi za prevajalca, ki je najbolj sistematično in največ prevajal Lermontova. Več kot petdeset let po Klopčičevem izboru iz Lermontova velja, da smo Slovenci leta 1961 dobili veliko več kot le »informacijo o življenju in delu našega pesnika«, kot je skromno zapisal prevajalec (Klopčič 1961: 53) – šlo je za izbor tistega dela opusa Lermontova, ki mu »je čas priznal nesporno umetniško vrednost«, hkrati pa je to njegov prvi »resnično umetniški prevod-prepesnitev« v slovenščino (Brnčič 1966: 117–118). Klopčič je med slovenskimi prevajalci Lermontova prepoznan za »izredno skrbnega«, prevodi imajo »neprecenljivo vrednost za slovensko kulturo« in so v svetovnem merilu med najbolj dognanimi – najboljši je verjetno njegov prevod *Demon* »z barvito romantično metaforiko«, kjer gre za Klopčičevo prepesnitev Lermontova oz. za t. i. »posodobljeno repliko izvirnika« (Stanonik 2005), najbolj zahtevna pa je pesnitev *Mciri* s sistemom moških trizložnih rim s cezuro za drugim daktilom, ki so značilne za Lermontova (Brnčič 1966: 118–119). Klopčičeve slovenitve in prepesnitve Lermontova so bile v drugi polovici prejšnjega stoletja velik dosežek prevodne umetnosti, z njimi je takratna sodobna slovenščina opravila »pomembno preizkušnjo zmožnosti našega pesniškega jezika« (Novak 1960: 1147). Po Klopčiču Slovenci nismo več imeli prevajalca, ki bi se sistematično ukvarjal z Lermontovim. 200-letnica njegovega rojstva je leta 2014 nova priložnost, da slovenski prevajalci razmislijo o ponovnem prevajanju Lermontova, in to celotnega njegovega opusa, v sodobni slovenski jezik.

Zadnji večji projekt, ki v Sloveniji sledi želji dobiti zbrano delo Lermontova v slovenščini, je bil Slovensko-ruski prevajalski seminar, ki je potekal od 9. do 11. aprila 2013 v Veliki dvorani Ruskega centra znanosti in kulture (RCZK) v Ljubljani.

V čast prihajajoče 200. obletnice velikega ruskega pesnika M. J. Lermontova (1814–1841) je bilo objavljeno pesniško tekmovanje prevodov. Najboljša dela tekmovanja bodo objavljena v dvojezični izdaji, ki jo pripravlja založništvo »Knjižni center Rudomino« v sodelovanju z Vserusko knjižnico za tujo literaturo. Iz bogate pesniške dediščine poeta je v slovenščino prevedenih le okrog šestdeset pesmi in nekaj poem, katerih velik del je prevedel Mile Klopčič, zato je lahko prispevek za pripravo dvojezičnega zbornika poezije Lermontova zelo dragocen. Gradiva iz seminarja bodo objavljena v redni izdaji almanaha »Slovenica«, ki ga izdaja Inštitut za slavistiko Ruske akademije znanosti.⁵⁷

Zbornik med pisanjem tega prispevka še ni bil dostopen, v sporočilu na spletnih straneh RCZK pa je razvidno, da je Klopčič vse do danes ostal najpomembnejša referenca pri prevajanju Lermontova. Škoda, da v zapisu ni omenjen Leopold Lenard,⁵⁸ ki je prevedel »okrog 180 pesmi, torej malo ne polovico vse pesemske žetve našega pesnika« (Klopčič 1961: 450). Med številnimi prevajalci, »povečini so prevedli po dve, tri pesmi, nekateri tudi le po eno- ali dvovrstični epigram« (prav tam), navajam le najbolj poznane slovenske pesnike: Aškerc, Gradnik, Gregorčič, Kette, Medved, Mencinger, Šali, Vesel, Župančič ...; celoten seznam prim. pri Klopčiču (prav tam).

Prvi Slovenec, prevajalec Lermontova, je bil Stanko Vraz, ki je prevajal v hrvaščino. Prvi prevajalec Lermontova v slovenščino je bil Ivan Vesel (psevdonim Vesnin).⁵⁹ Leta 1864 je v Celovcu, pri slovenskem Glasniku, izdal 88 strani dolg prevod pesnitve *Izmail-Bej*, »vzhodne povesti«, ki jo

⁵⁷ <http://svn.rs.gov.ru/sl/node/3412>.

⁵⁸ Lénard Leopold (1876–1972), teolog in filozof, župnik v Slapu pri Idriji, po prvi svetovni vojni se je preselil v Beograd. Bil je urednik celjske Piščalke (1905–6), v kateri je kot priloga izšlo približno 180 pesmi Lermontova, ki jih je prevedel iz ruščine.

⁵⁹ V dLib je digitalizirani Veselov prevod *Izmail-Beja* iz leta 1864, tj. sploh prvi prevod Lermontova v slovenščino, napačno pripisan pesniku Janezu Veselu Koseskemu. Lermontov, Mihail Jur'evič, Vesel, Jovan Koseski (1864). *Izmael-Bej*. URN:NBN:SI:DOC-DNFBVBH7 from <http://www.dlib.si>. Za psevdonimom Janez Vesnin se skriva Ivan Vesel (1840–1900), župnik in nazadnje dekan v Trnovem, ki je prevajal iz ruske poezije »mdr. M. Lermontova (*IzmaelBej*, Clc 1864; *Demon*, Terekovi darovi, Mrličeva ljubezen, Želja, LMS 1870), A. S. Homjakova (*Orel*), K. K. Pavlova (*Valensko jezero*, oboje v LMS 1870), Puškina (*Obrekovalcem Rusije*, *Prerok*, *Morju*, *Guadalkvivir*, *Gruzinska pesem*, *Elegija*, LMS 1870; *Krokarja*, *Zimski večer*, *Besi*, *Zora* 1873) in P. P. Vjazemskega (*Tesnoba*, LMS 1870).« <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi778499/>. Posmrtno je izšla tudi njegova Ruska antologija (1901), ki jo je dopolnil in uredil Anton Aškerc.

je »v ruščini zložil Mihael Lermontov, poslovenil Janez Vesnin«. Knjigo je natisnil ljubljanski tiskar Jožef Blaznik. Gre za najdaljšo pesnitev Lermontova, ki kasneje ni bila več prevajana v slovenščino.

Pozdravljam te priserčno, sivi Kavkaz!
Popotnik tvojim goram nisem tuj,
Ki so nosile me v mladosti zgodnji,
V puščavi me privadile nebesom.
In dolgo še od takrat mislil sem,
Nebo da južno gorske skale so.
Prekrasen si, o merzli kraj svobode,
In vi prestoli velike prirode,
(J. Vesnin / Lermontov: *Izmail-Bej*, odlomek)

Prvi slovenski verzi Lermontova so prav tako Veselov (delni) prevod *Demon*, ki je izšel v celovškem Slovenskem Glasniku 1. 4. 1864. Gregorčič je duhovniškemu prijatelju priznal široko rusko razgledanost in pomembno posredniško vlogo med slovensko in rusko literaturo: »Obzor mu bil globok je in širok, / ko ruskih pesnikov očina / krasoto njo duševno vso je zrl, / i v to divoto nam pogled uprl ...«. Razlika med prevajalcem Veselom (1864) in prepesnjevalcem Klopčičem (1961) je kljub temu očitna, prav tako tudi razvoj slovenskega besedja v stoletni razliki med enim in drugim prevodom, čeprav je Aškerc (2013a: 157) zapisal, da ima Vesel slovenski jezik »v svoji popolni obvladi« in so njegovi prevodi »gladko in naravno« berljivi (Odlomek iz II. dela; šte. X):

Tamara.
O kdo si, ti si mi nevaren!
Te je poslal pekel al raj?
In kaj ti hočeš?

Demon.
Ti prekrasna!

Tamara
Povej mi, kdo si? ... odgovori!

Demon.
Jaz tisti sem, ki poslušala
si o polnočni ga tišini,
ki duši tvoji je šepetal,
čigar si uganila žalost,
čegar obraz si v sanji zerla,
čegar oko že upe vniči,
ko nada komaj razcveti;

Tamara
Kdo si? Tvoj glas blede mi lic.
Te sem poslal je sveti raj?
Peklo? Kaj hočeš?

Demon
Lepotica!

Tamara
Povej, kdo si? ... Odgovor daj! ...

Demon
Jaz tisti sem, ki poslušala
v polnočni tihi si ga čas,
ki misel tebi je šepetala,
ki bol njegovo si spoznala
in sanjala njegov obraz.
Pogled njegov vsak up ubije,
srce nobeno zanj ne bije.

Jaz sem, ki ga nihče ne ljubi,
živeča stvar preklinja vsaka.
Prostori, leta nič mi niso;
jaz bič sem sužnjev svojih zemskih,
jaz car spoznanja in svobode.
Sovražnik nebu, zlo prirodi.
In vidiš – me pred seboj v prahu
jaz daroval sem ti usmiljen
ljubezni tiho to molitev,
te zemlje perve svoje muke
in pa najperve svoje solze.
Usliši vsaj me iz sočutja!
Ti dobremu me in nebesom
verniti mogla bi z besedo;
z ljubezni tvoje svetim plaščem
odet, predstavil bi se tam
ko angelj nov ves v novem blesku.
Usliši me, oј prosim te.
Tvoj suženj sem, jaz tebe ljubim!
Zagledal komaj tebe sem –
skrivaj sem precej že sovražil
brezsravnost svojo in oblast.
Tako prisiljen sem zavidal
veselje nepopolno zemsko!
Živeti ne, ko ti, je grozno,
strašno, – s teboj živeti sladko.
V brezskerbnelem srcu žar nenadni
živejo spet se je razgrel.
In gnjev na dnu prestari rani
začel gibati je ko zmija.
Kaj je brez tebe mi ta večnost?
Kaj je brezkončnost vlade moje? –
Puščava prazna, glas zveneč.
Hram velikanski brez Boga!

Tamara

Zapusti me, o duh lokavi!
Oј molči, vragu ne verjamem!
O Stvarnik moj! ... joј, jaz ne morem
moliti: s pogublјivim strupom
moј um obupni je objet.
Poslušaj, ti me pogubiš;
Beseda tvoja – strup in ogenj ...
Povej, zakaj ti mene ljubiš?
(Ivan Vesel, 1864)

Bič sem, z njim sužnji rod krotim,
svobode car, car vede prave,
neba sovražnik, zlo narave,
in glej – pred tabo zdaj klečim!
Prevzet od tebe, od edine,
v ljubezni tebi šepetam,
solze ti prve svoje dam
in prve zemske bolečine.
Imej usmiljenje z menoj!
Besedo reci le, takoj
dobroti vrneš me in raju!
V ljubezni tvoje plašč odet
v nebesa znova bom sprejet,
nov angel v novem bom sijaju.
Poslušaj, vsaj povem ti naj,
glej, ljubim te, vdan suženj tebi!
Zagledal sem te – in tedaj
sem zasovražil sam pri sebi
nesmrtnost svojo in oblast.
Zdaj nehote vam pomanjklјivo
zavidam sveto srečo in slast;
da ne živim kot ti, me živo
boli, brez tebe grem v propast.
Spet plamen nepričakovani
v ugaslem srcu mi gori,
in bolečina v stari rani
me znova peče in skeli.
Kaj mi brez tebe večnost šteje?
Kaj mi kraljestvo to brez meje?
Le zvok, ki prazen ne velja,
prostorna cerkev – brez boga!

Tamara

Proč, proč od tod, duh zli in zviti!
Kdo bi sovražniku verjel?
O bog! ... Moј um tako prežel
je strup, da več ne znam moliti ...
Besede tvoje – ogenj živ,
besede tvoje – strup smrtljјiv,
ki z njim boš revo me pogubil ...
Povej, zakaj le si me vzljubil?
(Mile Klopčič, 1961)

Kritika je bila pri prevajanju *Demon*a bolj ostra. Spretno, lepo in izbrano izpovedovanje Demonovih čustev je v zgornjem odlomku bilo najtežje prevesti oz. prepesniti. Lavrin (1973: 48) je te mojstrske dele Lermontovega umetniškega dela izvirno imenoval »retorika plemenite poetične vrste«. V slovenskem prevodu jo kritika pogreša in to »bralca prikrajša, da pri branju prevoda nima takega užitka, kot mu ga nudi original« (Novak 1960: 1146). Izpovedovanje čustev sta oba prevajalca poskušala čim bolj natančno prenesti v slovenščino (Krajnc 2009), pa se jima je to včasih posrečilo bolj, drugič manj (Novak 1960: 1146). Klopčičev *Demon* je bolj »gladek« v prvih verzih odlomka, kjer ima slovenščina več »gibčnosti, lahkotnosti, poleta in lepote« kot pri Veselu – pri slednjem je manj pretehtana razporeditev pomensko najmočnejših besed in tistih sestavin pesmi, ki dopolnjujejo njeno sporočilnost in čustvenost. (Jaz tisti sem, ki poslušala / V polnočni tihi si ga čas / Ki misel tebi je šepetala, / Ki bol njegovo si spoznala / In sanjala njegov obraz. – Jaz tisti sem, ki poslušala / Si o polnočni ga tišini / Ki duši tvoji je šeptal, / Čigar si uganila žalost, / Čegar obraz si v sanji zerla). Novak (prav tam) meni, da je Klopčič preveč »razbijal značilni zloženi stavek Lermontova« in s tem izgublja njegovo »posebno ritmičnost in vzdušje«. Klopčič je za razliko od Vesela poskušal ohranяти rimo, pri tem pa je razbil Lermontovo poved na več manjših enot in je »dal preveč prostora stvarem, ki jih je pesnik povedal mimogrede«. Tako Veselov demon na nekaterih mestih npr. bolj melodično razodeva opojnost ljubezni, ki ga prevzema in želi v njej uživati in je »bolj človek kakor vladar pekla« (Zagledal sem te – in tedaj / Sem zasovražil sam pri sebi / Nesmrtnost svojo in oblast. / Zdaj nehote vam pomanjkljivo / Zavidam sveto srečo in slast; / Da ne živim kot ti, me živo / Boli, brez tebe grem v propast – Zagledal komaj tebe sem – / Skrivaj sem precej že sovražil / Brezsramnost svojo in oblast. / Tako prisiljen sem zavidal / Veselje nepopolno zemsko! / Živeti ne, ko ti, je grozno, / Strašno, – s teboj živeti sladko.). Kar ugotavlja Novak za Klopčičev prevod, velja na nekaterih mestih tudi za Veselovega; za oba prevajalca pa velja tudi dopolnjena Prijateljeva (2013: 175) misel, da sta ob Puškinu odkrila (in odkrivala) Slovencem tudi Lermontova. Vesel je pripravljaval tudi Rusko antologijo, ki jo je po njegovi smrti na pobudo Goriške tiskarne dokončno uredil, dopolnil in izdal Anton Aškerc.⁶⁰

⁶⁰ »Starih pesnikov je največ prevel Vesel, mlajših pa Aškerc. Drugi prevajalci so: Levstik, Kette, S. Gregorčič, dr. Mencinger, A. Medved, Jos. Kržišnik, Radivoj Peterlin, Ivan Prijatelj, Rodoljub Ledinski, Vida in Aleksandrov. Pesmi so seveda različnega duha in različne vrednosti, kakor tudi prevodi. Vendar moramo reči, da je jezik izredno uglajen, in vsej razporedbi se pozna pridna in trudoljubiva roka.« (Lampe 1901: 513)

Prizadeval si je vanjo uvrstiti čim več sodobnih ruskih pesnikov, kljub temu pa sta najbolj zastopana s slovenskimi prevodi Puškin in Lermontov, ker veljata »še danes za največja ruska pesnika sploh«, prav tako pa »zaradi pietete do Vesnina« ni želel izpustiti ničesar njegovega že prevedenega in pripravljenega za objavo (Aškerc 2013: 154). Triinsedemdeset prevodov ruskih pesmi je bilo v Antologiji dobro sprejetih tudi pri Rusih, ki »so jo šteli za resen kulturnoumetniški, prevajalski in do neke mere celo znanstveni dosežek«:

V letošnjem sedmem zvezku »Izvestij oddeljenja ruskago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj akademiji nauk« priobčuje g. prof. E. Korš jako laskavo oceno »Ruske antologije v slovenskih prevodih«. V prvi vrsti jo pozdravlja kot dokaz, da se že vsaj v prosvetnem oziru vrši za nas Slovence velepomembno zbliževanje z mogočnimi brati na severu; omenja sicer, da nekateri pesniki niso vpoštevani po zaslugi in v pravem razmerju, – pač menda zato, ker je prevajavcem nedostajalo ruskih knjig – da so si zlasti mlajši prevajavci po navadi modernoslovenskih pesnikov tuintam prizadevali zanemariti rimo ali original, bodisi glede vsebine, bodisi glede merila, a vobče je njegova sodba jako ugodna.

Drugi ruski kritik (»Zabolotski, ki nam je znan izza odkritja Prešerovega spomenika v Ljubljani«, Dom in svet 1906: 503), je antologijo pohvalil po dobrih Veselovi in predvsem Aškerčevih prevodih: »Interesantna je ocena Zabolotskega tem bolj, ker podaja tudi kratke literarne črtice o prevodih glavnih prevajateljev Vesela in Aškerca in dobro označuje posebno duh in nazore Aškerčeve.« (Dom in svet 1903: 764)

Med prvimi Veselovimi prevodi je tudi oblikovno in metrično zanimiva *Mrličeva pesem*, objavljena v Letopisu Matice slovenske leta 1870 (Mrličeva ljubezen, 170–171):

Naj hladna zemlja prah pokriva

Trohljivi moj,

O draga! duša moja biva

Povsod s teboj.

Ljubezni čudnega hlepenja

Kot up vesel

Tu v kraj miru in pozabljenja

Seboj sem vzel.

Brez stráha pahnili sem v trpljenji

Proč vse stvari,

Utéhe čakal o ločenji –

Ločitve ni,

Lepot sem videl breztelesnih

In vzdihoval,

Ker tebe v črtah sem nebesnih
Pričakoval.

.....
.....

Prinesel semkaj zemske strasti
Sem vse s seboj;
Nekdanjim mislim poljubujem
Strastan obraz,
Želim in plačem in vzdihujem
Kot prejšnji čas.

Dotakne tuje pa dihanje
Se tvojih lic,
Pretrese dušo kot vihanje
Ta nemi klic;
O družem jezik če šepče,
Ki ti je mar,
Po meni vsplameni goreče
Kot ognja žar.

O družega ne boš ljubila,
Ne, oj ne smeš,
Mrliču si se zaročila,
To dobro veš.
O joj! tvoj strah in te molitve
Čemu so ti?
Mirú, pokoja in rešitve
Ne dajo mi!

Med starejšimi prevajalci Lermontova je zanimiv tudi Anton Medved, ki je prevajal oba največja ruska romantika – prevodi Puškina so npr. objavljeni v Vesel-Aškerčevi Antologiji, Lermontov je ostal v rokopisni zapuščini.

Medved je bil kot pesnik pod vplivom Lermontova in Puškina. Koblar je v Slovenskem biografske leksikonu za Medveda zato zapisal: »Skoraj jezikoslovna strast, s katero je študiral Levstika, Miklošiča, staroslovenščino, ruščino in povsod zbiral živ besedni zaklad, je zgostila njegov jezik v polnoglasnost, morila pa je pesniško neposrednost.« Tudi pri prevajanju Lermontova se kaže, »da prave pristne lirike pri njem ni iskati«. Primerjava s Klopčičem to nazorno pokaže:

Pot pred manoj samim se razgrinja,
Skozi megle kremení blesté.
Noč je tiha. V Bogu spi pustinja.
In z zvezdami zvezde govore.

Sam samotén stopil sem na cesto;
pot v megli kamnita se blešči;
noč je, svet boga posluša zvesto,
zvezda z zvezdo tiho govori.

Svod neba slovesen in prečuden!
V jasnem svitu zemlja spi pod njim.
Kaj da jaz tako sem bolen, truden?
Čakam li: Togujem li za čim?

Upa mi življenje ne usoja,
Iz preteklosti mi nič ni žal.
Iščem le svobode in pokoja,
Vse bi rad pozabil in zaspal.

A ne v hlapnem spanju té gomile
V takih želel bi ležati snih,
Da drhtale bi življenja sile.
Da bi prsi tihe dvigal dih.

Da vso noč, ves dan v posluh bi meni
O ljubezni sladki glas zvenel,
Nad menoj pa hrast, na vek zeleni,
Temno bi se klanjal in šumel ...
(Anton Medved, Želja 1898)

Praznično žare nocoj nebesa!
Sinji svit prepredel je zemljo ...
Mar mi žal je česa, čakam česa,
Da težko mi je pri srcu in bridk?

Tu ničesar več ne bom doživel,
Brez kesanja prejšnje dni motrim.
Rad bi le prostost in mir užival,
Le pozabe, spanja si želi!

A ne spanja v mrzlem dnu gomile ...
Rad tako bi večno ležal tih,
Da bi žive v meni spale sile,
Da bi prsi dvigal še mi dih;

da bi sladek glas mi neprestano
o ljubezni pel svoj mili spev,
da bi večno zelen hrast nad mano
sklanjal se košat in mi šumel.
(Mile Klopčič, 1961)

Velika razlika se kaže tudi med prevodoma pesnice slovenske moderne, daljne Prešernove sorodnice (njen oče je bil nečak našega največjega romantičnega pesnika) Vide Jeraj, in Klopčičem. Gre za pesem *Ta dolgčas, ta žalost* – Vida Jeraj je objavila svoj prevod v Slovenki leta 1899, in sicer je naslov pustila v originalu (*I skučno i grustno*), v prvem verzu, ki hkrati vsebuje tudi naslov pesmi, pa je v slovenskem prevodu ohranila priredno povezana samostalnika *žalost* in *dolgčas* z veznikom *in*. Pesem Lermontova je pisana pesnici na kožo, saj so ji bili blizu motivi narave, hrepenenja in trpljenja, neuslišane ljubezni, močnih čustvih. »To, kar je Belinski zapisal za Turgenjeva, je veljalo tudi za Vido Jeraj: »Strašen je ta zamolkli, grobni glas podzemskega trpljenja, netukajšnje bolečine, ta dušo pretresujoči rekviem za vsemi upi, vsemi človeškimi čustvi, vsemi mikavnostmi življenja.« (po Klopčič 1961: 457). Prehod iz romantičnega realizma v simbolizem in dekadenco, ki ga je pesnica začutila pri Lermontovu je na zanimiv način prenesla v slovenščino.

»*I skučno i grustno*«

In žalost in dolgčas, sočustva ni najti nikjer
v trenutji duševne težave ...

In želje! – čemu hrepeneti zaman v enomer,
ko leta najlepša beže ti v daljave!

Da ljubiš naj? – koga? – za hipe? – li vredno je kaj?
a večno ljubiti ni možno.
Kaj pravi srce ti? – o prošlem sledu ni tam zdaj!
Za veke prežito, če srečno ne, tožno!
Kaj strasti! – Naposled pusti te i mrzlica ta,
i to si izlečiš bolezen;
da šala samo je neumna in prazna bila
i tvoje življenje, porečeš si trezen ...
(Vida Jeraj, 1899)

Ta dolgčas, ta žalost ... a ni ga, ki segel bi v dlan,
ko dušo potrtost spreleta.
Te želje! ... Kaj želel bi večno in večno zaman? ...
A leta bežijo – najlepša mi leta!
Ljubiti ... a koga? Edo šel bi za hip se ogret,
a večno ljubiti ne da se.
Ce vase pogledaš – za vsem je izginila sled,
pozabil si težke in radostne čase ...
Strasti! – slej ko prej bo njih sladko bolest
preudarna beseda pregnala;
življenje, če le si ogleda ga hladna zavest,
je klavrna burka in bedasta šala ...
(Mile Klopčič, 1961)

Med številnimi Slovenci, ki jim je bil Lermontov prevajalski izziv, je bil tudi Kette. Za ruskega romantika ga je že kot dijaka navdušil naš prvi prevajalec Lermontova v slovenščino, župnik Ivan Vesel. Kette je za Rusko antologijo prispeval prevod Lermontove pesmi *Jadro*. Zanimiv prevodni drobec iz Lermontova, prava mala mojstrovina, pa se je ohranila v pismu, ki ga je Kette poslal Cvetku Golarju:

Pesniku Cvetku Golarju je pisal svoj čas njegov prijatelj Dragotin Kette pismo, kateremu je priložil tudi svoj prevod Lermontove Gruzinske pesmi ter kratko Pravljico o skopem kralju Bin-nirudu. Cvetko Golar je to pismo s prilogo vred poslal svoj čas sedaj pokojnemu dr. Avgustu Žigonu ter se sedaj gotovo nahaja v njegovi zapuščini. Pesmi pa je prepisal ter jih je ohranil pri sebi. Ker pa Žigonova zapuščina po želji pokojnikovi še ni na razpolago znanstvenemu izkoriščanju in tudi ta majhen drobiž ni še v evidenci Kettejevih literarno zgodovinskih raziskovateljev (glej Koblarjevo izdajo Zbranih spisov!), natiskujemo na tem mestu pesem in pravljico po prepisu Cvetka Golarja. (Dom in svet 1943: 158)

Gruzinka mlada je živela,
v haremu temnem je venela.

Nekdaj v očeh
prelepih dveh
sin boli, ah, demant ljubezni
zalesketal se,
nad njo Armenec stari, jezni
spet izkričal se.
Bogastvo sije naokoli,
kako naj žalostna ne bo-li
črnooka?
Njega roka
devico gladi dan na dan.

Bin-nirud, kralj devete dežele, je slonel nekega dne na oknu svoje palače.
Pod oknom pa sta se pogovarjala dva deveto-deželana:
»Kaj dela naš kralj?«
»Je, brate, je!«
»Ah, Asur, da bi bil jaz enkrat pri njegovem obedu!«
»A Idil-ili, kaj ti želiš ...«
Bin-nirud pa je bil zelo skop. In da bi se pač nikomur več sline ne cedile po njegovem obedu, je povabil Idil-ilija k sebi. In posadil je Idililija vis-a-vis. In prinesli so kralju dehteče divjačine, a Idil-ili ju ničesar.
»Izborna divjačina, ne-li, Idil-ili?«
»Unikum v celem carstvu,« je dejal ta, pak si mislil: »Kralj se ne šali zastonj.«
Dalje prineso kralju najslajših testenic.
»Niso li sladke testenice?«
»Oh, kar sprijemljejo se mi ustnice, svetli kralj, sam Ormuzd jih je pekel.«
Menil pa je Idil-ili: »Sala ne bo zastonj.«
Prineso pa tudi sladkih vin, ne malvazije, ne vivodince, ne ljutomerčana, ampak, ah, če ga ne piješ, ga itak ne poznaš, a če ga piješ, to pozabiš pijoč na njegovo ime.
»Nisi še takšnega pil, kaj?«
»Ariman me končaj, če sem ga. Za sto let mi podaljša življenje.«
»A zdaj pojdi, brate, izpolnil sem tvojo željo.«
Idil-ili je zijal od presenečenja, a zijal je še potlej, ko je prišel na cesto.
In vpraša ga Asur: »Idil-ili, kaj zijaš?«
Oni pa se je zavedel in dejal: »Brate, še zdaj se mi sline cedijo po kraljevem obedu...«

Zanimivo je primerjati tudi tri slovenske prevode pesmi Jadro, ki so nastali v prvi polovici 20. stoletja in kažejo na različne možnosti izrabe slovenskega besedja in izraznih možnosti (Stramljič 2008), npr.: *samo jadro se beli* : (izpust in prenos delovanja na morje, ki se lesketa) *osamelo jadro se beli* : *Jambor škriplje, trepeti* : *škripaje jambor se šibi* : *jambor se krivi*; *razliti azur* : *morje v dalj in šir* : *morja lesk ažurni*; *burja* : *vihar* : *burij* (samostalnik ženskega in moškega spola: burja, burij). Razvoj slovenskega

jezika in besedja, njegove nove izrazne možnosti in skladenjska preobrazba na prelomu novega tisočletja sta nov izziv za prevajalce Lermontova v sodobni slovenski knjižni jezik:

Samo sred sinjega valovja
na morju jadro se beli ...
kaj gnalo proč ga od domovja?
Zakaj v daljine hrepeni?
Naval vetrov ga sem, tja meče
in škriplje jambor, trepeti,
Ne išče nič v tujini sreče,
pustilo sreče ni doma.
Pod njim svetlo razlīt lazur je,
nad njim zlati se solnca soj –
a jadro hoče divje burje,
kot našlo v burji bi pokoj
(Oton Župančič, pred 1914)

Na sinji morski se gladini
V meglicah morje lesketa ...
Le česa išče si v tujini
In kaj pustilo je doma?
Morje kipi in veter vleče,
Škripaje jambor se šibi.
Ah, jadro si ne išče sreče,
Pred srečo tudi ne beži! –
Nad njim se sončna luč razžarja,
Pod njim je morje v dalj in šir.
A jadro si želi viharja,
Kot da v viharju bil bi mir!
(Mile Klopčič, 1940)

Beli se jadro osamelo
v modrikastih meglah morja.
Čemu je v daljni kraj hitelo?
Kaj pozabilo je doma?
Valovi pljuskajo. Gnoze že
pod vetrom jambor se krivi.
O, saj ta brod ne išče sreče,
pred srečo tudi ne beži.
Pod njim je morja lesk ažurni,
nad njim je sonca zlati soj.
A on, upornik, išče burij,
ko da bi v burjah bil pokoj.
(Leo Baebler, 1948)

Lirskost Lermontova je bila izziv tudi za slovenske skladatelje. Benjamin Ipavec je prekomponiral dva samospeva za glas in klavir, ki sta naslonjena na Lermontovo besedilo: *Jadro* in *Ven v mrak in vihar*. Za slovenski samospev je značilno, da so besedila praviloma prevedena in jih pojejo v slovenščini. Lermontova je Ipavec prekomponiral po nemški besedilni predlogi, pod note pa je nato Župančič zapisal slovensko besedilo (po nemškem). Župančičeva prepesnitev Lermontova iz nemškega prevoda sta »edina Župančičeva prevoda« (Klopčič 1961: 451) velikega ruskega romantika. Lermontov kot Ipavčev izbor ne preseneča, saj je bil Benjamin Ipavec na področju samospevov predstavnik t. i. prve faze romantike (Križnar 2006: 112) in bi bilo nenavadno, če ne bi uglasbil take miniaturne na besedilo enega najbolj znanih romantičnih pesnikov.

V vabilu Glasbene Matice⁶¹ v Ljubljani na koncert v proslavo spomina na skladatelja Benjamina in Gustava Ipavca (5. in 6. januarja 1914) so ob programu in življenjepisnih podatkih skladateljev natisnili tudi besedila vseh samospevov, ki so jih na koncertu izvajali. Na strani 21 je objavljena tudi pesem *Ven v mrak in vihar* s podnapisom, da jo je »Iz ruskega Lermontova v slovenščino prevel Oton Župančič«. Samospev (tudi *Jadro*: Josip Križaj, bas in Niko Štritof, klavir) je bil odpet v slovenščini (Josip Rijavec, bas in Josip Pavčič, klavir):

Grom divji pod nebom
dež bije srdito,
plah zbežal je s polja
kmet, pustil je žito.
Vse išče zavetje
pod varni spe krov,
jaz v mrak in vihar, –
kaj zavetja mi mar!
Kaj meni vaš krov!
Jaz rajši poginem
v viharju in blisku,
v šumenju vetrov,
kot tu bi se stikal
pod varni vaš krov.

⁶¹ Dva koncerta v proslavo spomina slov. skladateljev bratov dr. Benjamina in dr. Gustava Ipavca pod vodstvom koncertnega vodje Mateja Hubada. Glasbena matica Koncertni sporedi, Ljubljana 5. 1. 1914 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-CID5IH-PO>).

Ven v mrak in vihar,
kaj zavetja mi mar!

Pesem se je od takrat naprej v slovenskih glasbenih krogih pripisovala Lermontovu. »Pri samospevu Ven v mrak in vihar je zanimiva že izbira teksta Mihaila Lermontova v prevodu Otona Župančiča. Besedilo je zahtevno, s kontrastno vsebino, ki skladatelja kar vodi v prekomponiranje.« (Špendal 1977: 54). Pod njegovim imenom je uglasbeni samospev hranjen tudi v Glasbenem arhivu Radia Slovenija (K-676/6, *Ven v mrak in vihar*, M. J. Lermontov; Ana Pesar Jerič, Andrej Jarc. K-2247/4, *Ven v mrak in vihar*, M. J. Lermontov; Mitja Gregorač, Marijan Lipovšek. K-5451/2, *Ven v mrak in vihar*, M. J. Lermontov; Ana Pesar Jerič, Nataša Valant), ali pa je tako navedeno npr. na zgoščenki *Samospevi Dr. Benjamina Ipavca in Dr. Josipa Ipavca: Ana Pesar Jerič/sopran in Nataša Valant/klavir*, kjer je pesem pripisana Lermontovu v prevodu Župančiča. Enako npr. tudi v *Nemški muzi, Nemški samospevi / An die deutsche Muse, Deutsche Lieder* (Zvočni posnetek) = / *Benjamin Ipavec; sopran Pia Brodnik; klavir Matija Potisk*, kjer je naveden Lermontov kot avtor, prevajalec v nemščino pa Friedrich von Bodenstaedt – v nemščini ima pesem naslov *Hinaus*. Pravzaprav pa je Lermontovo le *Jadro*, medtem ko je *Ven v mrak in vihar* »verjetno Bodenstedtova izvirna pesem, a jo je objavil kot prevod Lermontova« (Klopčič 1961: 452). Ne glede na avtorstvo besedila pa je Ipavec mojstrsko uglasbil obe pesmi in povezal literarno in glasbeno umetnost v celoto romantične poetike – *Jadro* še bolj monotono, *Ven v mrak in vihar* pa viharliško lapidarno (Nagode 2012). Drugi samospev se uvršča v »sam vrh skladateljevega opusa«. V harmoničnem prepletu glasbe in besedila prideta do izraza Ipavčev »poznoromantični harmonski postopek« (Špendal 1977: 55) in pesnikovo (prevajalčevo) romantično vzdušje.

Roman *Junak našega časa* je edino prozno delo Lermontova, čeprav Lavrin (1973: 69) domneva, da je imel pisatelj v načrtu trilogijo, ki bi predstavila stoletje carske Rusije v času, ko se je v evropski in zlasti francoski umetnosti ter literaturi poudarjala razsvetljenska miselnost (doba Katarine Velike, 1762–1796), nato predromantična in romantična smer (doba Aleksandra I., 1801–1825) in že nakazan prehod iz romantike v realizem (doba Nikolaja I., 1825–1855). Pečorin je junak Nikolajeve dobe, ki jo je zaznamoval avtokratski cesar, s katerim je bil Lermontov v nenehnem konfliktu. Roman je napisan v slogu »velikega realističnega oblikovalca« (Klopčič 1961: 45), Gogolj (po Lavrin 1973: 69) pa ga je označil za »imenitno in polnokrvno

prozo», ki je v ruski literaturi napovedala Dostojevskega in psihološki realizem. Pečorin je razočaran sodobni človek, vendar pa je Lermontov zanj dejal, da je »v njem več resnice, kakor bi si želeli«.

Roman, ki ga nekateri bralci niso najbolje sprejeli in so bili ob izidu »zmedeni in nerazpoloženi do avtorja« (Klopčič 1961: 45), je bil pri nas trikrat preveden, nekako v štiridesetletnih razmikih. Prvi ga je prevedel Luka Pintar več kot štirideset let po Lermontovu – najprej je prevod izhajal v Slovenskem Narodu, ki ga je Pintar na Jurčičevo pobudo sourejal, naslednje leto, 1884, pa v knjižni obliki pri Narodni tiskarni v Ljubljani.

Drugič je Pečorin prišel med Slovence v prevodu Vladimirja Borštnika (Slovenska Matica, 1921) – prevod je doživel ostro kritiko Josipa Vidmarja (1922: 694), ki je Borštnika obsodil, da slabo obvlada slovenski jezik, ruskega pa še toliko manj. Kritik je na straneh Ljubljanskega Zvona poskušal dokazati, da je prevod »delo majhnega znanja in še manjšega čuta«. Opozoril je na nekaj podrobnosti in konkretnih mest, ki so zgrešile Lermontovo misel in jo oddaljile od »razumevanja momenta«, nato pa je našteval primere iz prevoda, ki kažejo na prevajalčevo »pomankljivo jezikovno znanje« in preveliko »površnost« pri prevajanju, ki se kaže npr. tudi v nenavadni (nesmiselni?) metafori »Vroč poljub je zadonel na mojih ustnicah« (Ulčnik 2014).

Na nov, Klopčičev prevod smo na Slovenskem čakali natančno štirideset let. Leta 1961 je sto let po drugi izdaji v ruščini (prvič je Lermontov objavil roman v celoti leto dni prej, 1840) izšel v Izbranem delu Lermontova ob pesmih tretji prevod Pečorinove zgodbe v slovenščini. Kritika mu je bila bolj naklonjena, prevajalec Klopčič pa je jezik in slog Lermontova v *Junaku našega časa* označil za »vzor realistične besede in umetniške oblike«. In če je ruski umetnostni jezik 19. stoletja bil tako razvit in kultiviran, da je lahko v njem pisatelj opisal vse »zapletene psihične doživljaje«, potem v 20. stoletju takega sloga prevajalcu ni bilo več težko prenesti v slovenščino, ki je bila funkcijsko prav tako polnorazvit jezik. Vera Brnčič je pri tem sicer imela pomisleke, a je vendar ugotovila, da je Klopčič dobro prevedel roman Lermontova:

Kdor je prevajal ruske prozne tekste iz začetka 19. stoletja, ve, kakšne težave povzroča prevajalcu dejstvo, da v slovenščini ni izoblikovan stil pogovornega jezika izobražene družbe tistega časa, ki je sicer tudi v ruščini nastajal šele po zaslugi Puškina, Lermontova in Gribojedova, še prej pa Karamzina. Klopčič se je srečal s

temi problemi zlasti v drugi noveli, saj je govorica pripovedovalca Beline zgodbe Maksima Maksimiča bliže ljudskemu jeziku, sicer obarvanemu z vojaško in krajevno govorico. Zvest svojemu načelu je Klopčič prelil izrazito intelektualni tekst Pečorinovega dnevnika v sodobno knjižno slovenščino. Varoval se je slehernih anahronizmov (modernizacije) in drugih stilskih neustreznosti, pri tem pa skušal dati barvo časa s tem, da je ohranil nekatere za okolje tipične izraze ter si dovolil nekaj svoboščin v sintaksi, predvsem v besednem redu. Tako mu je uspelo zadeti različne variante tudi proznega stila Lermontova. (Brnčič 1966: 119)

Leta 1963 je pri Cankarjevi založbi izšel celoten izbor v žepni izdaji, ponatis Klopčičevega prevoda pa je nato izšel še dvakrat v šestdesetih letih – najprej leta 1965 v Knjižnici Kondor s prevajalčevimi opombami in komentarjem in leta 1966 v zbirki Sto romanov s spremno študijo Janka Kosa (2. natis leta 1986), nato pa še izbor leta 1970 v zbirki Lirika.

Zaključek

Lermontov je slovenskemu bralcu znan, žal pa tudi dvesto let po rojstvu velikega ruskega umetnika ne moremo brati njegovega zbranega dela v slovenščini. Sto petdeset let je minilo od prvih prevodov Ivana Vesela (1864), skoraj sto let bo, kar je prevedel in izdal v knjigi največ Lermontova v slovenščini Lenart (1905), približno petdeset let so stari Klopčičevi prevodi (roman, tri pesnitve in šestinpetdeset pesmi v Izbranem delu, 1961) in leto dni je minilo od Slovensko-ruskega prevajalskega seminarja, ki ga je organiziral Ruski center znanosti in kulture. Jezik je živ organizem, nenehno se spreminja in prilagaja novim sporazumevalnim možnostim. Ob vsesplošni globalizaciji, ko poskuša angleščina na številnih mestih postati nadomestni sporazumevalni jezik (znanost, gospodarstvo, politika, šport ...), se je potrebno takim miselnim zablodam o jezikovnem poenotenju odločno upreti. Umetnostni jezik mora pri tem biti na barikadah (ob tem da se precejšen del znanstvenega in strokovnega sporazumevanja že izrazno in sporočilno siromaši z nadomestno globalno angleščino) in spodbujati zavedanje o polnofunkcijskosti nacionalnih jezikov, ki zagotavljajo idejo večkulturne in večjezikovne združene Evrope. Znanje tujih jezikov je danes nujno potrebno, še bolj pa skrb za nacionalni, državni, materni jezik in za kakovostno prevajanje umetnostnih in neumetnostnih besedil v slovenščino in iz nje. Veliki ruski poet Lermontov je v teh okvirih gotovo eden izmed prvih, ki ga je potrebno v celoti in čim prej prevesti v slovenščino – danes se sodobni knjižni jezik spreminja veliko hitreje kot v preteklosti, dobri, najboljši pre-

vodi iz zakladnice svetovne literature pa omogočajo slovenščini, da zmore ob zelo močnih vplivih globalne angleščine preživeti, kot je v preteklosti to že zmogla ob globalni latinščini, nato nemščini in nazadnje srbohrvaščini.

Jezikovne spremembe na začetku 21. stoletja in dejstvo, da Lermontova nimamo v celoti prevedenega v slovenščino, so ob dvestoletnici njegovega rojstva zadostna vzpodbuda za uresničevanje projekta novega, sodobnega in celotnega prevoda umetniškega opusa Mihaila Jurjeviča Lermontova.

Jadro Lermontova v slovenskih prevodih

Prvi slovenski prevodi *Jadra* so nastali na prelomu 19. in 20. stoletja, ko je Ivan Vesel nagovoril Ketteja in Mencingerja, da sta prepesnila Lermontova za *Rusko antologijo v slovenskih prevodih*. Mencingerjev prevod je izšel v antologiji leta 1901, Kettejev pa je bil objavljen po njegovi smrti v *Koledarju Družbe sv. Cirila in Metoda* leta 1904. Župančič je *Jadro* prepesnil iz ruščine in ga objavil pred začetkom prve svetovne vojne v koncertnem programu, Klopčič – *Jadro* Lermontova je v njegovi prepesnitvi in objavljeno prvič v Ljubljanskem zvonu Slovincem še danes najbolj znano – pred začetkom druge svetovne vojne, Baebler pa leta 1948.⁶²

Ivan Vesel – Vesnin, duhovnik, slovenski pesnik in prvi slovenski prevajalec klasične ruske poezije, Tarasa Buljbe ter Gogoljevega Revizorja,⁶³ je konec 19. stoletja načrtoval izid *Ruske antologije*, za katero je pripravil veliko prevodov v slovenščino, med drugim tudi Lermontova. Med slovenskimi prevajalci je za delo navdušil tudi Gregorčiča, Ketteja, Medveda in Mencingerja:

Zadnje mesece se je trudil z urejanjem prevodov iz ruskih pesnikov. Zbral je vse že objavljene in še nenatisnjene prevode, potem pa tudi prevode drugih slovenskih pisateljev, ki so prevajali iz ruščine, ter je rokopis že izročil tiskarju in založniku Gabrščku v Gorici, da vse to gradivo izda pod naslovom *Ruska antologija v slovenskih prevodih*. Ko pa so bile natisnjene prve pole tega zbornika, ga je sredi urejanja doletela smrt. (Aškerc 2013a: 158)

⁶² Lermontova so v slovenščino prevajali: Anton Aškerc, Leo Baebler, Alojz Benkovič, Fran Celestin, Tine Debeljak, Fran Gestrin, Joža Glonar, Alojz Gradnik, Simon Gregorčič, Vida Jerajeva, Dragotin Kette, Mile Klopčič, Josip Kržišnik, Leopold Lenard, Ivan Matelič, Anton Medved, Janez Mencinger, Radivoj Peterlin, Ivan Prijatelj, Pavle Svete, Severin Šali, Štefan Tonkli, Tit Vidmar, Ivo Zrimšek, Oton Župančič...

⁶³ <http://www.primorske.si/Primorska/Srednja-Primorska/V-spomin-na-duhovnika-pesnika-in-prevajalca-Ivana.aspx> (V spomin na duhovnika, pesnika in prevajalca Ivana Vesela Vesnina. *Primorske novice*, 15. 11. 2010).

Janez Mencinger je prepesnil tudi *Jadro*. Iz dopisovanja z Veselom je razvidno, da je prve prevode Lermontova poslal uredniku in pobudniku antologije že konec novembra 1899. Pri tem se je skliceval na »stare prevode«, kar pomeni, da se je s prevajanjem Lermontova ukvarjal že nekaj časa, verjetno že celo jesen leta 1899:

Vračam ti vendar enkrat Lermontova. Spremlja ga 16 prevodov. Stare prevode sem moral do malega predelati. To sem izgotovil pred 3 tedni; potlej sem jih pa popravljal in popravljal, a ne še popravil. Preseda mi že to malotno piljenje, in zato jih pošiljam, kakršni so. Ne maram se več z njimi ukvarjati. (Mencinger, ZD, 1966: 268)

Pri tem svojim prevajalskim sposobnostim ni najbolj zaupal, saj je svojega Lermontova v slovenščini imenoval kot privesek (»appendix«) k »sijajnejšim« Veselovim slovenskim prevodom – nekoliko figurativno je dve leti mlajšega sodobnika, župnika in nazadnje dekana v Trnovem, ki je ruščino študiral že v semenišču, imenoval za »mojstra« prevajalca iz ruščine, sebe pa za »šušmarja«. Mencinger se je ruščine sicer učil, ko je bil odvetniški pripravnik pri Razlagu v Brežicah (1862 do 1871) in »/t/akrat je preložil za vajo nekaj ruskih pesmi, katere so prišle potem v roke Razlagu« (Priatelj 2013: 182). Vesel je Mencingerjeve prevode pohvalil »v laskavem pismu« decembra 1899 (Mencinger, ZD, 1966: 269) in ga spodbudil, da je delo nadaljeval. Mencinger ni znal rusko, Lermontova je tako rekoč prepesnjeval: »Če imam original in dober slovar, že morem delati.« Verjetno mu je Vesel pri tem pomagal z dobresednimi prevodi iz originala, hkrati pa mu je tudi svetoval, katere pesmi naj prevaja (nav. d.: 269). Na božični večer leta 1899 je Mencinger sporočil Veselu, da je slovenjenje Lermontova »te dni /sem/ jako popravil in zboljšal«, ker se je zavedal, da rusko ni dobro razumel:

Zdaj pa slutim, da tiste poslednje strofe nisem prav razumel. Prosim te torej, da mi pošlješ *doslovni* prozaični prevod iste nesrečne kitice, da imam pred seboj pravo vsebino, in da morem potlej na trdi podlagi napraviti prevod, da izpodrine Medveda. (Nav. d.: 270)

Lermontov ga je vse bolj pritegoval, saj se mu je zdel »manj težaven in veliko bolj sentimentalen« kot Puškin. Prve prevode je popravljal še marca 1900, saj je želel, da bodo res »vredni tvoje /tj. Veselove/ hvale«. Septembra 1900 je Veselu poslal devetnajst prevodov pesmi Lermontova, med njimi tudi *Jadro*, zavedajoč se, da »so ostali kljub vsemu piljenju še vedno okorni nasproti Lermontovim«. Prevajal je »kolikor možno« po izvirniku, besedje pa je prevzemal tudi iz ruščine, če se mu je zdelo, da »so Slovencu

umevne«. Pesem *Jadro* je s podpisom *Dr. J. Mencinger* objavljena v *Ruski antologiji* na straneh 150 in 151.

Vesel je k prevajanju za *Rusko antologijo* pritegnil tudi »mladega dijaka« Ketteja, ki ga je v Trnovem pri Ilirski Bistrici navduševal za rusko literaturo – za rusko romantiko se je zanimal že kot dijak, ko si je v družbi s Cankarjem, Murnom in Župančičem izbral tudi ruski psevdonim Mihajlov (Mahnič 1964: 35). Od leta 1897 je gimnazijske počitnice preživel v Trnovem »in se tam družil tudi z dekanom Veselom, ki je pripravljaval Rusko antologijo« (Mahnič 1964: 36). V njej je objavljenih pet Kettejevih ruskih prevodov, Krilov, Puškin, Koljcov in Batjuškov, vendar pa ne *Jadro* Lermontova, saj se je Veselu zdel Mencingerjev prevod boljši:

Več kot pri tetah in stricah je bil tu /Trnovo pri Ilirski Bistrici, op. MJ/ z dekanom Ivanom Veselom Vesninom, zaljubljenim v rusko književnost. In v tem sta se ujela dijak Kette in ugleden, literarno razgledan mož. Modrovala sta o ruščini in oba iz nje prevajala. Vesel je namreč takrat pripravljaval antologijo ruskih pesnikov, ki je izšla leto po njegovi smrti 1902. leta in je še danes znamenita knjiga ruskih prevodov. (Fatur 2011)

Koblar (1976: 316) je zapisal, da je Kette izbiral »za prevajalca težke pesmi, npr. Goethejev *Mignon*, Jerica pri kolovratu ali Puškinova *Španska romanca*«, ki jih ni nameraval objaviti, saj si je z njimi »uril predvsem pesniški izraz in poskušal po svoje obnoviti lepoto pesmi«. *Jadro* je prevedel okoli leta 1898, verjetno po naročilu Vesela, »pa še to le zato, da se ne bi zameril uredniku antologije Iv. Veselu«. Kettejev »soustvarjalni prevod« *Jadra*, ki je nastal sočasno z Mencingerjevim, je bil zato objavljen šele pet ali šest let po nastanku, in sicer po Kettejevi smrti leta 1904. Rokopisi prevodov, ki jih je Kette pripravil po Veselovih navodilih, se nahajajo v zapuščini Ivana Vesela (Koblar 1976: 319).

Oton Župančič je prevedel *Jadro* iz nemščine proti koncu leta 1913, in sicer je v zapisu vseh partov Benjamina Ipavca, ki je skomponiral samospiev s klavirjem, pod nemški prevod Fridericha Bodenstedta pripisal še svojo slovensko različico besedila. Gre za prevod prevoda, bolje rečeno za prepesnitev, ki jo je Župančič 24. decembra 1913 »lastnoročno vpisal« v Ipavčevo partituro, danes hranjeno v glasbeni zbirki NUK-a (Mahnič 1967: 473). Župančičev prevod *Jadra* je bil prvič natisnjen v koncertnem programu Glasbene Matice v Ljubljani – 5. in 6. februarja sta bila v Ljubljani dva koncerta v spomin na slovenska skladatelja Benjamina in Gustava Ipavca:

V ponedeljek dne 5. in v torek dne 6. januarja 1914, obakrat točno ob pol 8. uri zvečer v veliki dvorani hotela »Union« dva koncerta v proslavo spomina slov. skladateljev bratov dr. Benjamina in dr. Gustava Ipavica pod vodstvom koncertnega vodje gosp. Mateja Hubada. (Program GM 1914)

5. januarja 1914 je samospev Benjamina Ipavca (*Jadro* Lermontova v Župančičevem prevodu) odpel basist Josip Križaj, operni pevec iz Zagreba, ob klavirski spremljavi Nika Štritofa. V programu Glasbene Matice je bil na 13. strani natisnjen tudi Župančičev prevod, na nemško predlogo pa kaže tudi ponemčen zapis imena Lermontov pod naslovom pesmi: Lermontoff – Oton Župančič (Program GM 1914: 13). *Jadro* je edini Župančičev prevod Lermontova (Klopčič 1961: 451), narejen z namenom, da se Ipavčev samospev zapoje na koncertu v Ljubljani v slovenskem jeziku, hkrati pa je bila to tudi priložnost, da se na primeren način obeleži stoletnica rojstva Lermontova.

Mile Klopčič, Prešernov nagrajenec za prevajalsko delo leta 1951 in 1961, prejemnik Sovretove nagrade leta 1964 in 1975 ter nagrade Avnoj leta 1970, velja za najboljšega slovenskega prevajalca Lermontova (prevajal je tudi Puškina, Heineja in Brechta); je tudi avtor izčrpne študije o Lermontovu, spremne besed k *Izbranemu delu Lermontova* in pisec opomb k poeziji Lermontova v Kondorju in *Izbranim delu* (Jesenšek 2014b: 9–10). Leta 1940 je v Ljubljanskem zvonu⁶⁴ izšel Klopčičev prevod *Jadra*, z Lermontovom pa se je začel ukvarjati nekaj let prej, ko je prav tako v LZ objavil »študijo in nekaj prevodov pesmi«, večino njegovih pesmi pa je prevedel »po vojni med pripravami za *Izbrano delo* iz l. 1961« (Brnčič 1966: 118). Klopčič je za slovenske bralce izbral dve zgodnji pesmi Lermontova, in sicer *Molitev* iz leta 1829 in *Jadro* iz leta 1832 – pri *Molitvi* je opozoril, da je bil ruski pesnik star samo 15 let, ko jo je napisal, pri 18-ih letih pa je nastala ena izmed najbolj znanih pesmi Lermontova *Jadro*, ki jo je Klopčič mojstrsko prevedel, ko je bil skoraj dvakrat starejši:

Klopčič je izredno skrben prevajalec. Vselej se poglobi v individualni pesniški svet avtorja, ki ga namerava preliti v slovenščino, prodira v njegove miselne, čustvene in stilske posebnosti ter jih podaja v tako sorodnem in vendar tako različnem slovenskem jeziku. Odlično pozna besedno bogastvo ruščine, pomenske in stilske odtenke, dobro pa mu je znana tudi doba, v kateri so določena dela nastajala, njene

⁶⁴ Lermontov, Mihail Jurjevič (1940). Dve pesmi M. J. Lermontova; *Molitev*. – *Jadro*. *Ljubljanski zvon*, letnik 60, številka 4. URN:NBN:SI:doc-MBJDARR3 (<http://www.dlib.si>).

svetovnonazorske smeri, miselnost in življenjski občutek, njena atmosfera – skratka vse tisto, kar imenujemo duha dobe. Klopčič se je znal vživeti v dobo Lermontova, v docela drugačen, slovenski kulturni zgodovini le malo lasten sestav mišljenja in dojemanja. (Brnčič 1966: 118)

Kar je Vera Brnčič zapisala nasplošno za Klopčiča kot prevajalca Lermontova, velja tudi za prevod *Jadra*. »Odlično pozna besedno bogastvo ruščine, pomenske in stilske odtenke /.../, miselnost in življenjski občutek«, to je oznaka, za katero se zdi, da je napisana prav za *Jadro*. Ruski pesnik je bil »star 18 let in se je soočal s pomembnimi življenjskimi odločitvami«, slovenski prevajalec pa je bil star 35 let in je s prepesnitvijo *Jadra* postavil tako visoko prevajalsko normo, da se mu pri tem prevodu do danes še nihče ni približal. Čeprav je od njegovega prevoda minilo že 75 let, se zdi, da med slovenskimi prevajalci še vedno ni nikogar, ki bi *Jadro* lahko bolje prevedel. »Razvoj slovenskega jezika in besedja, njegove nove izrazne možnosti in skladenjska preobrazba na prelomu novega tisočletja sta nov izziv za prevajalce Lermontova v sodobni slovenski knjižni jezik.« (Jesenšek 2014b: 19)

Ali je Klopčičevo *Jadro* najboljši možni posnetek Lermontova in sta se izvirnik in prevod zlila v eno? Klopčičev prevod je gotovo velik dosežek prevodne umetnosti (Jesenšek 2014b: 10), ki tako natančno kot izvirnik upesnjuje mračne misli Lermontova, zapisane v pismu prijateljici M. A. Lapuhini: »Pred seboj ne vidim ničesar, kar bi mi vzbujalo posebno tolažbo.«

Leo Baebler (1912–1976) je bil upravni direktor SAZU-ja, znan alpinist in vrhunski smučarski tekmovalec, udeleženec zimskih olimpijskih iger v Garmisch-Partenkirchenu leta 1936;⁶⁵ je edini med petimi primerjanimi prevajalci *Jadra* oz. Lermontova, ki ni bil pesnik. Predsednik SAZU-ja Janez Miličinski je na njegovem pogrebu povedal:

Skopi in zgoščeni biografski podatki ne morejo prikazati delovnega življenja in njegovih sadov, ki so vgrajeni v temelje Slovenske akademije znanosti in umetnosti v vseh povojnih letih njene rasti in njenega razvoja. Pokojni dr. Baebler je doživljal in gradil ta leta in ostajal vselej predan in zvest delavec akademije v njenih lepih in hudih dneh. Zaradi narave dela, ki ga je opravljal, še bolj pa zaradi njegove osebne skromnosti, se uspehi Baeblerjevega znanja, vestnosti in izkušenosti ne kažejo z

⁶⁵ »Leo Baebler, član Smučarskega kluba Ljubljana, rojen dne 4. februarja 1912 v Žireh, visok 1,68 m, težak 65 kg, prijavljen je za samostojne skoke, 18 km, norveška kombinacija in štafeta.« (*Slovenec*, 20. januar 1936, IX/3, 4)

bliščem pesmi (čeprav je med drugim prevajal Puškina, kakor vedo povedati nekateri njegovih sodelavcev – op. MS), zgradbe, spomenika ali podobe. Vzidani so v hišo te naše akademije, njenega predsedstva, njenih inštitutov, njenih domov pa tudi njenih publikacij. (M. S. 1976: 372)

Opomba M. S. kaže, da je Baebler prevajal Puškina, »kakor vedo povedati nekateri njegovih sodelavcev«, čeprav o tem ni veliko znanega, zagotovo pa je prevajal Lermontova – njegovo *Jadro* je poslovenil sredi 20. stoletja in ga objavil leta 1848 na 859. strani 11. številke časopisa *Novi svet*.

Lermontov je lirsko pesem *Jadro* napisal »na morskem bregu« leta 1832, ko je bil star 18 let in tavažoč ni vedel, kaj želi v življenju in kako nadaljevati šolanje. Nemirno uporniško jadro izziva vihar:

Накануне вступления в школу Лермонтов написал стихотворение »Парус«; »мятежный« парус, »просящий бури« в минуты невозмутимого покоя – это всё та же с детства неугомонная душа поэта. »Искал он в людях совершенства, а сам – сам не был лучше их«, – говорит он устами героя поэмы »Ангел смерти«, написанной ещё в Москве.⁶⁶

Парус
Белеет парус одинокой
В тумане моря голубом. –
Что ищет он в стране далекой?
Что кинул он в краю родном?

Играют волны, ветер свищет,
И мачта гнется и скрипит;
Увы! – он счастья не ищет
И не от счастья бежит! –

Под ним струя светлей лазури,
Над ним луч солнца золотой: –
А он, мятежный, просит бури,
Как будто в бурях есть покой!
(М. Ю. Лермонтов, 1832)

Kette je bil star 21 do 22 let, ko je prepesnil *Jadro*, Klopčič 35 let, enako tudi Župančič ob prevajanju Lermontova iz nemščine; Baebler je bil leto dni starejši, Mencinger pa že v enainšestdesetem letu, ko je prevedel pesem Lermontova v slovenščino. Zdi se, da je prav starost oz. mladost slovenskih

⁶⁶ <http://www.ruskisvet.si/objave/objava/mihail-jurjevic-lermontov-135>.

prevajalcev pomembna pri razumevanju in vrednotenju slovenskih prevodov *Jadra*, upoštevajoč, da so bili Kette, Župančič in Klopčič tudi vrhunski slovenski pesniki, Mencinger vendar bolj pripovednik in Baebler neliterat, doktor pravnih znanosti in vrhunski slovenski športnik. Najboljša slovenska prevoda *Jadra* sta Kettejeva in Klopčičeva prepesnitev Lermontova v slovenščino, ki sta ju naša pesnika objavila, ko sta bila podobnih let kot ruski romantik (Kette) ali ob »slovesu od mladosti« (Klopčič); Župančič je v prevodu prevoda pokazal, da bi lahko ustvaril dobro prepesnitev, če bi segel po izvirniku; »stari« Mencinger je bil manj uspešen, pa vendar korekten »dobesedni« prevajalec; Baebler se kot »literarno nešolan« prevajalec ne more primerjati s Kettejem in Klopčičem, ki jima je po letih bil blizu, je pa pripravil »obrtniško« soliden prevod in se z njim približal dvakrat starejšemu slovenskemu pisatelju Mencingerju:

Tam jadro se beli edino
v meglicah sinjega morja.
Čemu pustilo domovino?
Kaj išče sredi teh voda?
Šepeče val, vihar pritišče
in škriplje jarbola, drhti.
Ah, ono sreče pač ne išče,
ah, in od sreče ne beži.
Pod njim srebrnih vod lazur je
nad njim pa sonca zlati soj,
pa le nemirno prosi burje,
kot da bi v nji le bil pokoj.
(Dragotin Kette, ok. 1898)

Samo sred sinjega valovja
na morju jadro se beli ...
kaj gnalo proč ga od domovja?
Zakaj v daljine hrepeni?

Naval vetrov ga sem, tja meče
in škriplje jambor, trepeta,
Ne išče nič v tujini sreče,
pustilo sreče ni doma.

Pod njim svetlo razlit lazur je,
nad njim zlati se solnca soj –
a jadro hoče divje burje,
kot našlo v burji bi pokoj.
(Oton Župančič, 1913)

V morja megle nega sivini
samotno jadro lesketa ...
Kaj je ostavilo v očini?
Kaj išče daleč od brega?

Gredo valovi, veter pišče,
šibi se jambor in hrešči ...
Brodar, ah, sreče tam ne išče,
in tam od sreče ne beži!

Pod njim se sinja struja nosi,
nad njim pa solnca zlati soj;
a on, metežnik, burje prosi,
ko v burjah bi mu bil pokoj!
(Janez Mencinger, 1899)

Na sinji morski se gladini
v meglicah jadro lesketa ...
Le česa išče si v tujini
in kaj pustilo je doma?

Morje kipi in veter vleče,
škripaje jambor se šibi.
Ah, jadro si ne išče sreče,
pred srečo tudi ne beži! –

Nad njim se sončna luč razžarja,
pod njim je morje v dalj in šir.
A jadro si želi viharja,
kot da v viharju bil bi mir!
(Mile Klopčič, 1940)

Beli se jadro osamelo
v modrikastih meglah morja.
Čemu je v daljni kraj hitelo?
Kaj pozabilo je doma?

Valovi pljuskajo. Gnoze že
pod vetrom jambor se krivi.
O, saj ta brod ne išče sreče,
pred srečo tudi ne beži.

Pod njim je morja lesk lazurni,
nad njim je sonca zlati soj.
A on, upornik, išče buri,
ko da bi v burjah bil pokoj.
(Leo Baebler, 1948)

Po zunanji zgradbi so Mencinger, Župančič, Klopčič in Baebler sledili izvirniku, tako da ima »slovensko« *Jadro* tri štirivrstičnice, le Kette je opustil kitično členjenje, ohranja pa 12 verzov. Urejen osemzložni jamski ritem Lermontova, v katerem ima vsak drugi verz nenaglašen nadštevilni zlog, izvrstno izkoriščata Kette in Klopčič, Baebler je zaradi posnemanja jamskega metra »pesniško« bolj okoren, vendar »obrtniško« bolj korekten kot Mencinger, nekaj kršitev metrične sheme pa si privošči tudi Župančič, ki ponuja možnost dvojničnega naglaševanja. Nekaj stilnih naglasov je tudi zaradi rime, ki je pri vseh slovenskih različicah *Jadra* prestopna (ženska v neparnih in moška v parnih verzih) – najbolj nenaravna je pri Baeblerju, ki jo neposrečeno lovi s stilno zaznamovanim premikom naglasnega mesta v paru: *morjá : doma*; Kette je npr. bolj uspešen, saj ima oba *á* premično naglašena: *morjá : vodá*; Mencinger pa zaradi rime na tem mestu najde rešitev v Pleteršnikovem slovarju z naglasno manj pogosto različico nedovršnega glagola *lesketúti -éčem – leskéta : od bréga*. Kette – njegovo *Jadro* je poznal Župančič, kar se kaže pri posnemanju ženske rime v zadnji kitici – je uspešno rimal naglasni dvojnici *lazúr je : búrje*, in sicer z govorno neuresničitvijo premora na meji med samostalnikom *lazúr* in nenaglašenim pomožnikom *biti (je): lazúrje*.

Na premišljeno in odlično rešeno razmerje med metrično shemo, rimo, verznim miselnim prestopom in govorno ubeseditvijo pri Klopčiču opozarja tudi Katja Podbevšek:

V prvi kitici se misel iz prvega verza nadaljuje v drugem: *Na sinji morski se gladini / v meglicah jadro lesketa ...* Verzni prestop ponuja različne govorne uresničitve.

Mogoče ga je govorno uresničiti brez premora ali pa z zelo kratkim premorom na meji obeh verzov. Zadnjo besedo v 1. verzu bi bilo mogoče izreči počasneje z rastočo intonacijo in nadaljevati naslednji verz brez premora. Verzni miselni preskok izhaja iz vzajemnega delovanja sintakse in verzifikacije. Gre za spopad metričnega ustroja verza in ritmičnega ustroja stavka. Sintaktična enota se ne ujema z verzifikacijsko in to spremeni ritem misli. Ker sta oba verza enako dolga, verzni prestop nima vloge poudarjanja samo tistega dela misli, ki je prenesen v naslednji verz, pač pa sta izpostavljena oba konca verzov: *gladini – lesketa*. Čeprav bo jakostno najbrž poudarjena beseda *jadro*, bo govorna energija hkrati osredotočena tudi na gladino in lesketanje. (Podbevšek 2007: 157–158)

Notranja zgradba *Jadra* je vsebinsko dvodelna: v prvih dveh verzih vsake kitice Lermontov predstavi podobe (jadro, morje, svetlobo), zadnja dva verza pa sta v vsaki kitici reflektivna (Podbevšek 2007: 157). Pesnik je razdvojen, kar se kaže v prestopanju iz objektivnega v nov subjektivni svet, ki ni znan, a zato zvijačno privablja:

Razmišljanje oz. komentar k opisom izreka lirski subjekt v obliki retoričnih vprašanj in vzkličnih povedi. V zadnjih dveh verzih vseh treh kitic je razpoznavna slovanska antiteza: vprašanje (*Le česa išče si v tujini / in kaj pustilo je doma?*), zanikanje (*Ah, jadro si ne išče sreče, / pred srečo tudi ne beži!*), sklep (*A jadro si želi viharja / kot da v viharju bil bi mir!*). Vsebinsko ogrodje: impresija, reflektivno vprašanje; impresija, zanikani odgovor; impresija, sklepni odgovor, ponuja bralcu temelj za uzvočitev. (Podbevšek 2007: 157)

Lermontov na prvi pogled ni prepričan, ali je prav, da je pretrgal povezavo z domom (Что кинул он в краю родном?), zdi se, da je nezaupljiv do novega sveta (Что ищет он в стране далекой?). Toda lirski subjekt mora spoznati, kako je, če zapusti varno domače zavetje, zato mora doživeti, občutiti nov svet, tujino, vihar (А он, мятежный, просит бури / Как будто в бурях есть покой!). Lermontov si ne želi umirjenega življenja, do grla je naveličan varnega pristana, enoličja domačega okolja, hoče, da se mu ves čas nekaj dogaja. V tem je podoben Prešernu, ki je v mladosti tudi dal prednost viharjem (*viharjov nótranjih b' igrača!*) in se odpovedal mirno plavajoči barki ter varnemu domačemu zavetju (*mi mirno plavala bi moja barka, / pred ognjam dom, pred točo mi pšenico / bi bližnji sosed vároval – svet' Marka*). Kako je ta notranja zgradba prepesnjena/prevedena v slovenščino?

V prvi kitici imamo naslednje ubeseditvene različice podobe iz narave: (1) Kette – Edino jadro se belí tam v meglicah sinjega morja; (2) Mencinger –

Samotno jadro se lesketa v megleni sivina morja; (3) Župančič – Jadro se sámo belí na morju sredi sinjega valovja; (4) Klopčič – Jadro se lesketa v meglicah na sinji morski gladini; (5) Baebler – Osamelo jadro se belí v modrikastih meglah morja.

Podoba lirskega subjekta v drugem delu prve kitice je naslednja: (1) Kette – Čemu (je ono/jadro) pustilo domovino, kaj išče sredi teh voda? (2) Mencinger – Kaj je (ono/jadro) ostavilo v očini? Kaj išče daleč od brega? (3) Župančič – Kaj ga (je) gnalo proč od domovja? Zakaj hrepeni v daljine? (4) Klopčič – Le česa si (jadro) išče v tujini in kaj je pustilo doma? (5) Baebler – Čemu je (jadro) hitelo v daljni kraj, kaj je pozabilo doma?

Z izvirnikom se najbolj ujema Baeblerjev prevod, vendar pa se zaradi prevelike dobesednosti izgublja lirskost in poetičnost Lermontova.

Kette, Mencinger, Župančič in Baebler ohranjajo podobo osamelega jadra: Kette s členkom (*edino jadro se belí* – v pomenu ‘samó jadro se belí’), Župančič s povedkovim prilastkom (*jadro se belí sámo*), Mencinger in Baebler v prilastkovni besedni zvezi, in sicer prvi z desnim ujemalnim prilastkom (*samotno jadro*), drugi pa s pesniškim desnim prilastkom (*jadro osamelo*); Klopčič ima prosti stavčni člen (*jadro*) in edini ne izraža omejenosti oz. ne poudarja samostalnika *jadro*.

Kette, Župančič in Baebler so izbrali izrazito knjižni glagol *beliti se* (*belí*) v pomenu ‘belo odsevati, bleščati se’, ne pa v pomenu ‘delati kaj belo’ (čeprav gre tudi za barvno slikanje: belo jadro na plavi morski podlagi). Klopčič je izbral ekspresivni glagol *lesketati se*, ki ima ob pomenu ‘odbijati iskrečo svetlobo’ (npr. morska gladina ali rosa se lesketa) ekspresivni pomen ‘belo odsevati’ (npr. kupola se lesketa od zlata/je zlata = jadro se lesketa/je belo). Mencinger je zaradi rime zapisal naglasno stilno zaznamovani nedovršni sedanjik v 3. os. ed.: *leskéta*.

Pri Ketteju, Župančiču in Baeblerju se jadro *lesketá/belí na morju*, pri Mencingerju *leskéta v sivini meglenega morja*, pri Klopčiču je celota zamenja z delom (*na morski gladini*).

Morje (Kette), *morska gladina* (Klopčič), *valovje* (Župančič) je *sinje*, tj. v pomenu ‘svetlo modro’, npr. stalna besedna zveza *sinje Jadransko morje*; v ozko knjižnem pomenu tudi ‘modro’, tj. take barve kot plavica, npr. stalna besedna zveza *modro morje, nebo, oči*. *Morske megle* so pri Baeblerju *modrikaste*, tj. v pomenu ‘ne popolnoma modre’, npr. podobno kot *modri-*

kaste meglice, voda modrikaste barve. V tem pomenu se Baebler tudi loči od ostalih treh, saj gre za pomenski odtonek *modrikaste megle morja* proti *meglice* pri Ketteju in Klopčiču – megla je zgoščena, meglica pa je redka megla. Pri Mencingerju je *morje* zavito v *megleno sivino*, barvno torej povsem drugače, kot pri ostalih štirih slovenskih prevajalcih.

Pri Ketteju in Baeblerju se jadro *beli v megli* oz. *meglicah*, pri Mencingerju, Župančiču in Klopčiču pa se *leskéta/lesketá/beli na morju* oz. *gladini*.

V subjektivnem delu prve kitice obstaja pomenska razlika v slovenskih različicah *Jadra*: Kette, Mencinger in Baebler sprašujejo po namenu (*čemu?*), Župančič in Klopčič pa po predmetu, ki žene od doma.

Pri Ketteju, Mencingerju in Župančiču lirski subjekt zapušča *domovino, očino* oz. *domovje*, pri Klopčiču in Baeblerju pa gre v *tujino* oz. *daljni kraj*. Kette ima za *tujino* metonimično zamenjavo *sredi voda*, enako Mencinger (*daleč od brega*). Župančič je zamenjal abstraktno s konkretnim (*daljina* = *tujina*) in se je pesniško izrazil v pomenu *daljina* = *prostranstvo* – vsi trije imajo prvi pomen *prostranstva*, tj. ‘daljina’, ‘sredi voda’, ‘daleč od brega’. Pomenska razlika je tudi med Baeblerjem (*daljni kraj*) in Župančičem (*daljina*), in sicer je pri Baeblerju bližji pomen ‘neznani kraji’, pri Župančič pa ‘prostranstva’. Župančič ima starinski izraz *domovje* v pomenu *dom, hiša*, v zastarelem pomenu bi lahko bilo tudi sinonim za *domovina*; prislov *doma* pri Klopčiču in Baeblerju pomeni ‘v domači deželi’. Mencinger ima zastarel samostalniček *očina*, ki pa v Cafovem, Cigaletovem in Pleteršnikovem slovarju še ni bil stilno zaznamovan. Lirski subjekt pri Klopčiču in Baeblerju odhaja od doma v neznano (*tujina, daljni kraji*), pri Ketteju, Mencingerju in Župančiču pa iz domovine v *prostranstvo*.

V drugi kitici imamo naslednje ubeseditvene različice podobe iz narave: (1) Kette – Val šepče, vihar pritišče, jarbola škriplje (in) drhti; (2) Mencinger – Valovi gredo, veter pišče, jambor se šibi in hrešči; (3) Župančič – Naval vetrov ga (jadro) meče sem (in) tja, jambor škriplje (in) trepeti; (4) Klopčič – Morje kipi in veter vleče, jambor se škripaje šibi; (5) Baebler – Valovi pluskajo (in) groze se že jambor krivi pod vetrom.

Podoba lirskega subjekta v drugem delu druge kitice je naslednja: (1) Kette – Ah, ono (jadro) pač ne išče sreče, ah in tudi ne beži od sreče; (2) Mencinger – Ah, brodar tam ne išče sreče in od sreče tam ne beži; (3)

Župančič – (Jadro) nič ne išče sreče v tujini, sreče ni pustilo doma; (4) Klopčič – Ah, jadro si ne išče sreče, pred srečo tudi ne beži; (5) Baebler – O, saj ta brod ne išče sreče, pred srečo tudi ne beži.

Nevarnosti na odprtem morju in borbo jambora, da ne potone, so slovenski prepesnjevalci/prevajalci upesnili z dvema poosebitvama, vsak s svojo različico.

Poosebitev valov v prvem delu: pri Ketteju *val šepeče*, to pomeni, da je valovanje komaj slišno (pomen 'zelo tiho') – preneseno ekspresivno ima Kettejevo *šepetanje valov* podoben slovarski pomen kot *listje je šepetalo pod nogami*, enak pomen je znan tudi v poosebitvi *šepetanje trave v vetru*. Mencinger ima nerodno poosebitev *valovi gredo*, v slovenščini valovi *nastanejo, butajo, pljuskaajo, udarjajo, potujejo, nosijo, zibajo, se širijo, dvigujejo, odbijajo, odtekajo ...*, vendar ne *hodijo, gredo*. Pri Baeblerju *valovje* (onomatopetično) *pljuska, gnoze že* (neznan izraz, verjetno tiskarska napaka, lahko bi bilo *groze že*). Pri Ketteju *vihar pritišče*, ekspresivno to pomeni, da *hitro prihaja* (sedanjik) – gre za izvirno Kettejevo rešitev in prepesnitev Lermontova: *val šepeta in se boji, vihar prihaja!*). Pri Klopčiču pa *morje kipi in veter vleče* – tj. velika sila morja, primerljiva npr. z močnim vretjem vode, ki se v kipeči sili razliva čez rob posode, podoben pomen pa ima tudi poosebitev iz slovarja *morje kipi in se lomi okrog skale*. Klopčič je izvirno prepesnil Lermontova, okrepil je silo in moč morja, veter pa ni vihar kot pri Ketteju in le vleče, ne pa pritiska. Pri Župančiču vetrovi navalijo – zveza z roditeljskim (*naval vetrov*) je zelo ekspresivna, pomensko skoraj enakovredna Kettejevi rešitvi in predstavlja silovito delovanje, kakršnega izražajo tudi sorodni slovarski pomeni (*naval, valov, nevihte, vetra ...*) in npr. poosebitev *kostanji so se lomili pod silnim navalom nevihte, vetra*.

Poosebitev jambora: pri Ketteju *jarbola* (starinski izraz) *škriplje, drhti*, Mencingerjev jambor *se šibi in hrešči*, Župančičev jambor *škriplje in trepet*, pri Klopčiču *se škripaje krivi*, pri Baeblerju pa *se krivi pod vetrom*.

Podobo lirskega subjekta v drugem delu druge kitice so slovenski prevajalci Lermontova upesnili še najbolj usklajeno: lirski subjekt ne išče sreče, pred njo tudi ne beži. Rahlo pomensko dopolnitev ima Župančič (brezmedmetna dopolnitev): *sreče ne išče v tujini, sreče ni pustilo doma*, Kette in Klopčič uvajata oba verza z medmetom *ah*, Baebler z medmetom *o*, Mencinger pa je

medmet *ah* vrnil med dva samostalnika. Klopčič (*jadro*) in Baebler (*brod*) izražata osebek s podspolom nečloveškost, enako tudi Kette, ki pozaimlja (*ono* = *jadro*), pri Župančiču pa je »osebek skrit v povedku«, saj ne želi ponavljati osebkca iz prve kitice (*jadro*), ki ga je v prvem delu druge kitice popredmetil in izrazil z naslonsko obliko osebnega zaimka (*ga* = *jadro*).

V tretji kitici imamo naslednje ubeseditvene različice podobe iz narave: (1) Kette – Pod njim (jadrom) je lazur srebrnih vod, nad njim pa zlati soj sonca; (2) Mencinger – Pod njim se nosi sinja struja, nad njim pa zlati soj solnca; (3) Župančič – Pod njim je svetlo razlit lazur, nad njim se zlati soj sonca; (4) Klopčič – Nad njim se razžarja sončna luč, pod njim je v dalj in šir morje; (5) Baebler – Pod njim je azurni lesk morja, nad njim je zlati soj sonca.

Podoba lirskega subjekta v drugem delu tretje kitice je naslednja: (1) Kette – (Jadro) nemirno prosi burjo, kot da je le v njej pokoj; (2) Mencinger – a on, metežnik, prosi burje, ko(t) (da) bi mu bil pokoj v burjah! (3) Župančič – Jadro (si) (želi)/hoče divje burje, kot (da) bi našlo pokoj v burji; (4) Klopčič – A jadro si želi viharja, kot da bi bil mir v viharju; (5) Baebler – A on, upornik, išče burij, ko(t) da bi bil pokoj v burjah.

Kette, Župančič in Baebler zapišejo samostalnik *lazur* oz. pridevnik *lazurni lesk*, tj. redko izrazito knjižno besedo, ki se rabi predvsem v leposlovju ali znanstvenem jeziku v pomenu 'nebesna, svetlo modra barva'. Trije slovenski prevajalci sledijo Lermontovu, čeprav je v slovenščini uveljavljen tak izraz predvsem za nebo: *lazur neba* // *nebo take barve*: *bel oblak na lazuru* – pri Ketteju je to 'svetlomodra barva srebrnih vod', pri Župančiču 'svetlo razlita svetlomodra barva' pesniško učinkuje (nepotrebno) podvajanje, Baebler pa ima pomen 'svetlomodri lesk morja'. Klopčič se je zavedal, da je lazurna barva v slovenščini najtesneje povezana z nebom, zato je *lazur* Lermontova, ki se nanaša na morje, prepesnil v *pod njim je morje v dalj in šir*. Mencinger ima *sinjo strujo*, verjetno v pomenu iz Pleteršnika (sinji morski) 'tok', die Meeresströmung.

Kette, Mencinger in Baebler so slovenili s pomočjo razširjene samostalniške besedne zveze z levim ujemalnim prilastkom (*zlati soj*) in desnim neujemalnim izosebkovim prilastkovim rodilnikom (*soj sonca*) – zamenjani besedni red v tako razširjeni besedni zvezi je bil potreben zaradi jambskega metruma (*sonca zlati soj*), čeprav bi enako učinkoval tudi razširjeni

levi prilastek (*zlati sončni soj*). Župančič ohranja besedno zvezo z desnim nepoprivedljenim neujemalnim sklonskim rodilniškim prilastkom v zame-njanem besednem redu (*sonca soj*), (Kettejev) levi ujemalni prilastek (*zlati soj*) pa glagolsko razveže (*zlati se*) in to mesto prepesni v *zlati se sonca soj*; glagol *zlatiti se* v pomenu 'kazati se zlato' je zelo ekspresiven in barvno stopnjuje oz. večja pomen besedne zveze *soj sonca* (= žarenje/sijanje sonca), tako da izraža (barvno značilno) močno žarjenje/sijanje sonca. Klopčič je pesniško še bolj ekspresiven: *sončna luč se razžarja*, tj. nastopa z veliko silo, intenzivnostjo.

Človek potrebuje izzive in preizkušnje, ki jih pesniško poosebljata (1) samostalnik ženskega spola *burja* (podspol živost) – pri Ketteju: *prosi burje*; Baebler ima množinsko obliko v rodilniku: *išče burij*, v tožilniku in zamenjanem besednem redu tudi Mencingerju: *burje prosi*; pri Župančiču pa je edninski mestnik kot (mogoče) neujemalni predložni prilastek: *pokoj v burji* – in (2) samostalnik moškega spola *vihar* (podspol živost) pri Klopčiču: *želi si viharja*. Enako razlikovalen je Klopčič do ostalih slovenskih prevajalcev pri dvojnici *pokoj* (Kette, Mencinger, Župančič, Baebler) : *mir* (Klopčič) – gre verjetno za sopomenki z zelo majhnimi razlikami v oden-kih, ki nakazujejo stanje notranje ubranosti, urejenosti; navidezni nesmisel: razburljivi dogodki dajejo *jadru/lirskemu subjektu* mir in *pokoj*. Lirski subjekt je *jadro*, ki *prosi, hoče, si želi, išče burje/viharja*, Mencinger in Baebler tudi tu najbolj dobesedno sledita Lermontovu (*А он, мятёжный, нрочум бьпу*) in pozaimljeni osebek (*on*) okrepi še s samostalnikom: Baebler je zapisal samostalnik *upornik* (*A on, upornik, išče burij*), Men-cinger pa je po Lermontovu zapisal slovenjeno obliko *metežnik*, tj. zelo redek samostalnik, ki ga je našel v Pleteršnikovem slovarju (mêtežnik, m. der Meuterer) – gre za strokovni izraz, znan iz Cigaletovega slovarja (1880) *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča, Deutsch-slovenische wissenschaftliche Terminologie* (ni pa ga v Cigaletovem nemško-slovenskem slovarju iz leta 1860: Meuterer, Meutmacher, der, puntar, podpihovavec) najdemo pa ga tudi v Janežičevih slovensko-nemških in nemško-slovenskih slovarjih (npr.: Meuterer m. upórnik, púntar, vstájnik, métežnik), tudi pridevnik *métežen*. Na oba vira se je skliceval tudi Mencin-ger, ki je Veselu pisal, da je prevedel 29 pesmi Lermontova (19) in Puškina (10) s pomočjo Pleteršnikovega in Janežičevega slovarja:

Vse besede, ki so rabljene v prevodih, se nahajajo v Pleteršnikovem ali Janežič-Hubadovem slovarju razen »otovalo« v »Zahvali«, »sóp« v »Tri palme« in »vés« v »Gloti« /.../. V prevodih sem se držal kolikor mogoče izvirnika, in rabil sem tudi

ruske besede, če so Slovencem umevne. Zato je mnoga beseda nenavadna. /.../. Pisal si mi, da si moje Lermontove prevode že za tisk prepisati dal (razvun »očine«). Jaz sem pa potem malone vse popravil, tako da so sedanji prevodi gotovo boljši. (Mencinger, ZD IV, 1966: 272–273)

Pesniške besede Lermontova v prenesenem in zamenjanem pomenu so slovenski prevajalci uspešno prenesli v svoje prevode (antiteze, okrasni pridevki, primere, retorično vprašanje, vzklike in poosebitve). Pokazal sem na zanimive prevajalske odtenke pri prepesnjevanju treh temeljnih nasprotij v pesmi *Jadro* (zunanost : notranost, vihar : mir, tujina : dom), okrasnih pridevkov (npr. v *meglicah sinjega neba* : v *morja meglenega sivini* : *sred sinjega valovja* : *na sinji morski gladini* : v *modrikastih meglah morja*; *sonca zlati soj se* : *se sončna luč razžarja*) ter poosebitev (*šepeče val* : *gredo valovi* : *naval vetrov* : *valovi pluskajo* ..., *morje kipi*, *jambor trepetata* ...), ki kažejo, da sta Mencinger (tako tudi sam piše Veselu) in Baebler prevajala najbolj po črki in verodostojno, vendar pa sta zato njuni Jadri v slovenščini v primerjavi z drugimi tremi prepesnitvami pesniško bolj okorni. Najstarejši izmed prevodov, tj. Kettejev, je umetniško zelo dober, Župančič je verjetno poznal njegovo prepesnitev, zato se je ob prevajanju iz nemščine naslonil na Ketteja, Klopčičeva slovenska prepesnitev *Jadra* pa je jezikovno najbolj sveža in umetniško dovršena.

Zadnji slovenski prevodi Lermontova so mladi komaj mesec dni. Študenti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru so pod vodstvom Kristine Kočan Šalamon in Natalije Kaloh Vid prevedli 37 pesmi Lermontova in jih izdali v knjigi z naslovom *Sanje. Izbrano delo Lermontova*. Ana Marić in Nina Šimanovič sta takole prevedli *Jadro*:

Samotno jadro za tren zažari,
kjer se blešči azurna sled morja.
Kaj pustilo je v domovini stari?
Kaj išče na tujih vodah obzorja?

Valovi se igrajo, jambor se šibi, škripa.
Veselje ni mu zatočišče,
nemirni veter toži, hlipa
in niti sreča ni, kar išče.

Modri valovi v plesu drhtijo,
sončni žarki božajo gladino morjá.
Misli uporne si nevihte želijo,
kot da mir in spokoj sta v viharju srcá.

Lermontov je tako odločilno zaznamoval evropsko in svetovno zavest, da lahko brez obotavljanja govorimo o poeziji pred Lermontovim in o novih razsežnostih literature, ki nam jih je odkril veliki ruski pesnik v svojem kratkem, a vihravem življenju, ki se je nepremišljeno zaključilo že po 27-ih letih.

Za konec dodajam še dva motiva jadra, ki sta v naši novejši poeziji gotovo vzeta iz Lermontova in ga na slovenski način dopolnjujeta:

Jože Udovič: *Jadro*

Na mračnomodri
gladini, nad zelenimi
vijugami že trudno
valujoče želje,
glej, vstaja jadro,
še svetlo, nagnjeno
nad vse hladnejši
molk sveta.

Kako beži,
v trepetu čuti
ostri sever nad vrhovi,
mrak nad globino
razmikajočih se daljav,
oblake, izgubljene
nad samotami
utrujenih oči.

In ko zvrtniči sever
grenko morje in motni zrak,
se jadro vzdigne
z zemlje
in se obrne k neznanim
otokom luči.

Jadro nad strminami noči,
nad srcem, ki je živo zakopano,
nad suho reko
v tvojih prsih.

Glej, že je potemnelo
med večerom zadnjega nasmeha
in mrtvim mesecem.

O jadro, nevidno sred daljav,
bežeče iz zraka
nemih ptičev.

Igo Gruden: *Jadro*

Kam se jadro je razpelo
v vetru, ki do Krasa veje?
Proti Trstu jadro belo
vse močnejše, vse hitreje
poje vedro, plove smelo,
ne pozna nobene meje,
ve za sončno le radost,
vetra in morja prostost.

Zakaj podnapisi?

Med slovenskimi filmi, ki so posneti v prekmurskem narečju, je kar nekaj takih, ki so opremljeni s podnapisi v slovenskem knjižnem jeziku, npr. po Lainščkovem romanu *Vankoštanc* narejen scenarij za Đuričev film *Traktor, ljubezen in rock'n'rol* ali iz prekmurskega v gornjeradgonsko okolje preneseni dogajalni prostor še enega Lainščkovega romana *Petelinji zajtrk* v istoimenskem Naberšnikovem filmu – režiser je tak premik razložil kot »komercialno potezo«, saj za prekmurščino »potrebuješ skoraj podnapise« (Štefančič 2008):

To je res. Razmišljal sem celo, da bi film premaknil še bolj dol, nekam proti Celju. Toda potem sem se zadovoljil s tem malim, štajerskim mestom z eno ulico, na kateri se lahko zgodijo reči, kakršne se v filmu zgodijo. (Naberšnik 2008)

Nenavadno je, da je taka praksa značilna predvsem/le za govore iz prekmurskega narečja (goričko, ravensko, dolinsko podnarečje), medtem ko se osrednjeslovenska narečja, kadar v filmih nadomeščajo knjižni standard, ne prevajajo in ne opremljajo s podnapisi.

V času, ko se slovenska knjižna norma sprošča in ne velja več strukturalistični pogled na jezik, ki je knjižno slovenščino prepoznaval za »lepo«, »pravilno« in edino primerno za nastopanje v javnosti (tudi v slovenskem filmu), narečja pa za »grda«, »nepravilna« in neprimerna za javno nastopanje, je tak pogled na jezik potrebno uveljaviti tudi v slovenskem filmu. Preseči je potrebno razmišljanje, da Slovenci razumejo narečja gorenjske in dolnjske narečne skupine, tudi iz koroške, štajerske, primorske in rovtarske, ne pa tudi iz panonske narečne skupine, tj. prekmursko narečje z vsemi podnarečji. Pogosto gre tudi v slovenskih podnaslovljenih filmih, v katerih je jezik »prekmursko narečje«, za pokrajinsko obarvan pogovorni jezik, ki ga igralci iz Prekmurja dobro obvladajo, neprekmurski igralci pa se mu le bolj ali manj (ne)uspešno približujejo – prav zaradi tega je smešno, da se taki filmi (slabo) prevajajo v zborni jezik in opremljajo s podnapisi. To kaže na našo jezikovno nemarnost in zavračanje vsega (jezikovnega), kar

ne prihaja iz osredja – tudi na nerazumevanje evropske jezikovne politike, ki spodbuja učenje in razumevanje jezikov, vsaj sosedskih in regijskega (ob prevladujočem globalnem). Praksa slovenskega filma pa zavrača tako jezikovno politiko že na ravni slovenskih narečij. Zakaj podnaslavljanje narečnega prekmurskega jezika v slovenskih filmih in kako dolgo še?

Traktor, ljubezen in rock'n'rol je film, ki je bil posnet po romanu, napisanem v slovenskem knjižnem jeziku, Lainšček pa je nato po dogovoru z Đurićem pripravil scenarij v prekmurščini. »Prevod« je bil pohvaljen in »primerjava knjižnega in narečnega besedila« je pokazala, da je »narečna podstava veliko bolj ekspresivna kot knjižnostandardna«:

Ugotovimo lahko, da se Feri Lainšček, ki dobro pozna jezikovni sistem lastnega narečja in ki narečje tudi uporablja, in to tako v govorici kot zapisu, pri prevodu ni togo držal izvirnika ter v drugo jezikovno zvrst prevajal besedo za besedo, ampak je ob glasoslovnih in oblikoslovnih razlikah med knjižnim jezikom in narečjem upošteval tudi dejstvo, da imajo narečja od knjižnega jezika različne sisteme na vseh jezikovnih ravninah. (Koletnik 2008: 239)

Lainšček, ki je naravni govorec prekmurščine, je v narečni pisni ubeseditvi pokazal visoko izrazno sposobnost, žal pa izrazitev glavnih igralcev temu ni sledila: »Kot lahko slišite, nisem najbolj nadarjen za jezike. Prekmurščina je morda bližje hrvaščini, pa je bilo vseeno težko« (Đurić 2011). Prostopgovorna uresničitev glasovne strani prekmurščine je šepala tudi pri Tanji Ribič in tako je ostalo pozunanjenje Lainščkovega narečja v Đurićevem filmu na pol poti – glede na (ne)kakovost izrazitve Đurića in Ribičeve ne moremo govoriti o prekmurskem narečju v tem filmu, ampak o poskusu, kako se mu približati s hrvaške in osrednjeslovenske strani.

Nedorečena ostaja tudi vloga lektorice, ki sploh ni navedena v filmski glavi, ampak le v kolofonu na koncu filma, in to tako, da se ne ve, ali je (ne)odgovorna za slovenske podnapise ali za »prekmursko izreko« oz. ali je šolana lektorica, dialektologinja ali »rojena v narečje«. Pri tem se zastavlja dve vprašanji o (ne)upravičenosti (1) prekmurščine in (2) podnapisov v filmu.

Na prvo vprašanje je potrebno odgovoriti pritrdilno z zadržkom. Slovenska knjižna norma se sprošča in se iz t. i. strukturalistične zaprtosti v umetni zborni sistem vedno bolj, zlasti v medijih in (popularni) kulturi, odpira ter tako rahlja nekoč ostro mejo med knjižnim in neknjižnim jezikom,

predvsem med knjižnopogovornim in pokrajinskim pogovornim jezikom. Odpravljena je razlika med »lepim« in »grdim« jezikom, narečna in zborna izreka si ne konkurirata, ampak sta postali (slovenski) različici sporazumevanja v določenem stvarnem oz. položajnem sotvarju. Odločitev za (ne)zborni filmski jezik je režiserjeva, umetnostni jezik ni zavezan strogi zborni normi in predpisom, je pomemben del filmske umetnine. Če film briše mejo med izmišljenim in resničnim, jo briše tudi z jezikom – kljub določenosti, da je to slovenski jezik, ostaja fikcija, ki sta jo ustvarila režiser in scenarist za svoje umetniško izražanje. Lahko je to zborni ali splošnopogovorni jezik, pokrajinski pogovorni jezik ali narečje, lahko je preplet vsega tega, v filmu je vse mogoče. Težave nastopijo, ko lektor ali dialektolog ali naravni govorec, ki je zadolžen za jezikovno svetovanje, ne (z)more dovolj uspešno predstaviti jezikovno šolanega igralca v nov narečni govorni položaj, ki si ga je zamislil režiser, igralec pa ga ne obvladuje kot naravni govorec. Koliko lahko pri tem pomagajo nešolani igralci, t. i. naturščiki, kaže npr. film *Halgato* – govorica v filmu je bila »dobro ure-sničena«, najbolj dosledno pri naturščikih in šolanih igralcih, ki so bili rojeni v Prekmurju, do »manjšega odstopanja od narečnega jezikovnega sistema« pa prihaja pri Nепреkmurcih (Koletnik 2008: 240), vendar le-to ni tako vpadljivo, kot pri *Traktorju* – tu je filmski govor v svoji nenaravnosti preveč vpadljiv in moteč.

Odgovor na drugo vprašanje je vsaj glede filma *Traktor, ljubezen in rock'n'rol* odločno negativen. Film ne potrebuje podnapisov v slovenskem knjižnem jeziku, saj je filmska »prekmurščina« tako oddaljena od prekmurskega narečja, da je to le še fikcija prekmurščine, že kar narečna podstava slovenskega knjižnega jezika. »Narečje«, ki to sploh ni: »Zelo moteče se mi zdi tudi, da ne Đuro, ne Tanja in tista stara mama niso znali dialekta. Prav grozno se je slišalo, da so naučeni« (<https://www.youtube.com/watch?v=BR1xVXGBJJg>). Pa tudi sicer se zdi, da slovenska narečja niso »tako vsaksebi«, da jih povprečen gledalec filma ne bi razumel. Pri *Traktorju* je na nekaterih mestih za »slabšo razumljivost« odgovorna lektorica ali kdor bi že moral skrbeti za jezik – to je lepo razvidno v dialogu med Silvijo in Nado v 32 minuti filma, kjer zaradi slabega načina izrekanja »površnemu« poslušalcu, tudi Prekmurcu, uide kakšna beseda: (1) Pogledni me, kakšna sen. Jebenti poso. Sploh ne ven, kda je den, kda je noč. Ne vem, ka bi se vmujla al vbujla. → Poglej me, kakšna sem. Jebenti pa taka služba. Sploh ne vem, kdaj je noč in kdaj dan. Ne vem, a bi se umila ali ubila. (2) Ka se buniš, sama si si kriva. → Kaj se pritožuješ, sama si

si kriva. (3) Ka? → Kaj? (4) Vstala bi lepo v Švici, pa bi bilo fse vredi → Ostala bi lepo v Švici, pa bi bilo vse v redu. (5) Mrzin Švico, nej mi blo dobro tan, nej mi dobro tū, razmeš? → Sovražim Švico, ni mi bilo dobro tam, ni mi dobro tu, razumeš? (6) Ka se ti veš, pa ka ti misliš, ka je meni tū dobro, ka sen ge tū srečna, ge bi rada bila tam, ge pa sen tū. → Pa kaj si misliš, da je meni dobro tu, da sem jaz tu srečna. Jaz bi raje bila tam, pa sem tu. Nekaj »težjih« mest za razumevanje gre tudi na račun snemalca tona ali oblikovalca oz. montažerja zvoka ali tonskega studia na terenu oz. tonskega mojstra ali celo tonske tehnike. Vendar so to zanemarljive nedoslednosti, ki ne upravičujejo podnapisov. Prav nerodno je, da za slovenskega gledalca prevajajo npr. dialoge, v katerih se zamenja le panonska (splošno slovensko razumljiva) beseda z osrednjeslovensko: (1) Sran naj vas bo. Ka ste mi to napravili z detetom → Sram naj vas bo. Kaj ste mi naredili z mojim otrokom. (2) Hote noter, malo sen van narezala → Pridite noter, sem malo narezala. Ali pa se po nepotrebem dopolnjuje zamolk v frazeološki zvezi: (1) Mejte jo, naj se van zatekne v grlu. → Vzemite jo. Naj se vam kost zatakne v grlu. Ali zamenjuje pogovorne germanizme: (1) Pridi v soboto na veselico, zašpilo boš znami. Šef časti. → Pridi v soboto na veselico, boš igral z nami. Šef časti.

Natančen izpis filmskega govora kaže, da so slovenski podnapisi odveč in moteči, celo bolj moteči kot nedoločljivi »prekmurški« dialekt glavnih igralcev. Narečna raznolikost slovenskega prostora je naša prepoznavna jezikovna značilnost, vendar pa razlike med narečji niso tako velike, da jih z malo dobre volje in pripravljenosti po medsebojnem razumevanju ne bi usvojili. Narečja v slovenskem filmu niso več nič nenavadnega, nič posebnega, nič nesprejemljivega. Nenavadno je le to, da »večinski« jezikovni čut prepozna za jezikovno lojalne le osrednjeslovenske narečne »vdore« v filmski jezik, medtem ko narečja iz slovenskega panonskega jezikovnega prostora označuje za jezikovni ekshibicionizem. Prekmurščina se tako izenačuje z jezikovnim partikularizmom, v najboljšem primeru je to jezik/narečje, ki zagotavlja humornost in duhovitost (ali tudi domiselnost?) pri gledalcih iz osrednjeslovenskega govornega območja: »Je pa tudi res, da štajersščino lažje razumeš kot prekmurščino. Če posnameš film v prekmurščini, potrebuješ skoraj podnapise – in gledalec potem preveč izgubi, zlasti pri humorju in espriju« (Štefančič 2008).

Medmrežje je polno pomislekov glede zgrešene odločitve o podnaslavljanju filma *Traktor, ljubezen in rock'n'rol*:

- (1) Podnapisi? Halo? A me kdo zajebava? Slovenski podnapisi v slovenskem filmu? Dobro, mogoče za gluhone, ampak, zakaj pa potem ne dajo ostlim slovenskim filmom podnapisov? Še posebej tistim, ki so posneti v ljubljanski kvakovščini? – Premurec
- (2) Odličen film, vreden ogleda, sem ga pogledal včeraj. Motijo me edino podnapisi, film bi mogel bit brez podapisov, naj se malo ostala Slovenija uči Prekmurščine ... – aleš
- (3) edino ka me je motilo: zakaj pesmi iden doj po Kobilji ni pel kdo od langašev? Ta tip je pesem čudno naglaševal... – junona
(<http://www.kolosej.si/filmi/film/traktor-ljubezen-in-rocknroll/>)

Zagovarjanje podnapisov in njihovo nasprotovanje je na medmrežju značilno za črno-belo slikanje jezikovnih razmer na Slovenskem: kar prihaja iz osredja, je sprejemljivo, kar je na slovenskem obrobju, je jezikovna skrajnost. Pri tem se v izmenjavi mnenj kaže dvojnični razvoj slovenskega knjižnega jezika, ki je do sredine 19. stoletja imel dve knjižni normi, tj. osrednje- in vzhodnoslovensko, poenostavljeno in današnjim spletnim klepetalnicam bolj razumljivo kranjsko in prekmursko knjižno različico:

- (1) lih zadnjič sm zvedla (še le ne... ☺) da je bla u bistvu prekmirščina prej svoj jezik ☺ in da je skor postala njihov uradni jezik ☺ fzul zanimiv a ne (<http://www.mladi.net/forum/viewtopic.php?f=8&t=2021>)
- (2) Podnapisi so v Filmu zato, ker se veliko uporablja tujk, Bosanščine, pa tudi zaradi boljše razumljivosti ljudi, ki jim Premurščina ni tako blizu... – Tado
- (3) sreča da so podnapisi... ker tega jezika (Prekmurščine) res ne razumem. – dominik
- (4) Žalostno da ne razumete oz. nočete! razumeti prekmurščine.. Daj lepo vas prosim, ko pridem v center LJ in vidim mladino kako se sporazumevajo, sem ponosen da govorim PREKMURSKO!! »Glej unga keta kok po rufu klajmba« <– a to pa čisto vsi razumete?! – MSlo
- (5) MSlo...pa kaj se vedno tok z Lj.obremenjujete? V okolje kamor prideš ga sprejmi, sicer ti ni treba priti....zelooooo enostavno! Krasen film! (pa čeprav s podnapisi, hahaha) – love.lj
- (6) @love.lj Jaz se sploh ne obremenjujem z LJ! Mi je zelo lepo mesto in ga spoštujem takšnega kot je.. Gre se zato da se vi obremenjujete z prekmurščino in jamrate za podnapise!! – MSlo
(<http://www.kolosej.si/filmi/film/traktor-ljubezen-in-rocknroll/>)

Petelinji zajtrk je film, ki je bil posnet leta 2007 in velja za enega izmed najbolj uspešnih slovenskih filmov – do leta 2011 je bil najbolj gledan slovenski film vseh časov z več kot 180.000 ogledi, dobil pa je tudi svojo gledališko nadaljevanje, tj. monokomedijo *Gajaš, arestant*. Lainšček, Naberšnik in Novak je trojica, ki je »kriva« za vse, kar se je dogajalo okoli tega uspešnega slovenskega filma – Lainščkova literarna predloga *Petelinji zajtrk* je napisan v knjižnem jeziku, režiser Naberšnik si je zamislil živi jezik okolja, v katerem se film dogaja (Gornja Radgona), Novak je Gajaš, ki govori prleško. Jezikovno odlična uresničitev slovenskega panonskega jezikovnega prostora pa vendar odpira vprašanje »zunajfilmske resničnosti, kot jo poznamo iz izkustva in iz izsledkov znanstvenih preučevanj prekmurščine« – narečje, ki se govori v okolici Gornje Radgone, ni prleško, ampak slovenskogoriško (Koletnik, Valh Lopert 2012). Kljub temu je Naberšnikova premestitev dogajalnega okolja iz Prekmurja v Gornjo Radgono jezikovno/narečno dobra, »saj narečje v primerjavi s knjižnim jezikom v filmu ustvarja potreben občutek pristnosti in življenjske avtentičnosti« (prav tam). Jezik Naberšnikovega filma je fikcija, čeprav so mediji ponavljajoče napačno enačili Gornjo Radgono s prekmurskim narečjem:

Čeprav dialogi potekajo v dialektu, ki je značilen za Gornjo Radgono, pa to toka filma prav nič ne zmoti. Čeprav ponekod gledalci ne razumemo vsake besede, »neznane« besede vseeno pustijo občutek kraja in časa, z eno besedo – pristnosti. Tej veliko pomagata tudi dobra fotografija in izbrana glasba, ki se lepo sklada s sliko (in čustvi glavnih junakov). (<http://www.rtvsllo.si/kultura/gledamo/petelinji-zajtrk/152774>)

Dialekt, kakršen koli že je, fikcija ali ne, »toka filma prav nič ne zmoti«, zato pa film motijo podnapisi v slovenskem knjižnem jeziku. Podnapisi, če jih seveda beremo, močno krnijo izvirne narečne pomene, prav tako pa se izgublja identiteta narečnega govorca (Koletnik, Valh Lopert 2012). Kljub temu pa na spletu naletimo na zapise, ki kažejo, da je vedenje o slovenskih narečjih med Slovenci razširjeno in da ločijo med prleškim in prekmurskim narečjem:

V zadnjem času opažam, da se prekmurščina popularizira. Komadi od Kreslina, pa film Petelinji zajtrk... ima kdo prekmursko-slovenski slovar? <http://www.mladi.net/forum/viewtopic.php?f=8&t=2021>

Torej hoteli so se iti neke prekmurščine pa je to bila vmes tudi prleščina. Sicer pa glede na to da se je dogajalo v radgoni bi sploh morala biti prleščina. Ne vem kdo je prišel na idejo da je Gornja Radgona v Prekmurju ☺☺☺
(<http://www.mladi.net/forum/viewtopic.php?f=8&t=2021>)

Na medmrežju se je razvila zanimiva razprava o (ne)razumljivosti prleščine in prekmurščine, ki je pokazala, da je za osrednjeslovenske gledalce značilna »jezikovna zaprtost«, ki se kaže v skoraj doslednem zavračanju in nesprejemanju narečnih prvin iz slovenskega panonskega jezikovnega prostora. Za podnapise in proti njim so bili različni argumenti, velikokrat tudi nestrpni in žaljivi z ene in druge strani. Črno-belo razumevanje jezikovnega vprašanja/narečja in podnapisov se je polariziralo v spoznanje, da je (1) prekmurščina gledalcem v osrednji Sloveniji težko ali komaj razumljiva (zato so podnapisi zaželeni) in (2) bolj ozaveščeno jezikovno razmišljanje o narečni razcepljenosti slovenskega prostora, ki pa vendar ni tako veliko, da se med seboj ne bi mogli razumeti; pri tem je bilo odprto tudi vprašanje o potrebnosti slovenskih podnapisov pri filmih in oddajah, ki so posneti v osrednjeslovenskem oz. ljubljanskem govoru.

eh beda. tiste prekmurščine skor nič ne štekaš XD (Nelčika)

In to zato, ker sploh ni bila prekmurščina ampak nek nov jezik. :) (pikam_dopust)

Kak nov jezik? Govori se prleško/radgonsko. To pa ni nič novega. (Drncl)

res bi skoraj potreboval podnapise, drgač pa kul ... (eney)

film je uspel tudi zaradi narečja; ne vem v čem je problem; če nekdo govori »bom kofi posvitko...«, na razume pa kaj po prekmursko, je to potem njegov problem (pa ne mali)... (McKopo)

Film je čist ok, tisti ki pa vas moti narečje pa se lahko samo vprašate, kako je nam (očitno vzhodnim Slovencem), ko vsak dan po TV poslušamo ljubljansko narečje! A za to pa ne rabimo podnapisov??? (UK)

haha...kaksni smesni komentarji :) Kaksni podnapisi neki ? Dajte no mir, narecje da filmu piko na i in zaradi tega zgleda res avtenticen...Sem iz Ljubljane in sem vecino razumel, ce pa ze kaj nisem sem se pac nasmehnil, ker je ze izgovorjava zabavna...in moji dragi Ljubljancani, nase narecje je nadvse dolgotrasno proti ostalim v nasi dezeli. Tako za info... (Deeexit)

Dobr kar se pa tice dialekta pa; tisti ki je iz Slovenije pa kao ni nč razumu, se lahko komot izseli, nej se ne sramoti več... (Acinho)

V filmu se največ govori radgonsko oz. prleško. Prekmursko je govoril recimo samo Lepec (Dario Varga), ki je tudi drugače Prekmurec. Ravno dialekt naredi v filmih tisti čar. V Ljubljani pač ne razumejo več prave slovenščine in drugih dialektov, kar je razumljivo, saj je uradni jezik v Ljubljani srbo-hrvaščina :) Če pa kake besede niste razumeli, pa to lahko preverite v prleškem in prekmurskem slovarju. (Drncl)

Mogoče sem napisala dvoumno... Sploh ne mislim, da mi mamo pa zdej najboljšo slovenščino. Tudi mene moti, ko npr. novinarji uporabljajo ljubljansčino (lep primer: Uroš Slak - tuki, kva, u Lublani...). Glede na to, da je bilo veliko komentar-

jev, da jih moti to narečje in potem odgovorov na to, da smo »žabarji« itak vase zagledani in nam film zato ni všeč, ker ne razumemo tega narečja, sem nekak želela poudariti, da ta predsodek ne drži nujno. Kakor koli, ni blo mišljeno, kot si ti napisal. (tipsy5)

Eh dajte samo tiho bodite...ko pa se predvaja karkoli z pojebano ljubljansčino pa nebi rabli podnapisov? Ko Poles začne usta odpirati tudi rabiš podnapise. Niste samo močvirniki Slovenija. (mitjek)

Za našo zahodno polovico Slovenije bi morali dati podnapise, za vaše kvakanje, ki ga vsak dan trosite po RTV-eju pa nas Štejercev noben ne vpraša. Za tiste, ki ne razumejo Prekmurski ali Prleški pač naj pozorno gledajo take in podobne stvari saj slike vse povedo! (rtvjohan)

Se vidi, da eni ne vidite dlje, kot vam seže pogled iz svojih ljubljanskih blokov. Podnapise bi rabili? Potem bi mi Štajerci rabili za 90 % RTV programa podnapise, ko se kvaka v polomljeni ljubljansčini. Petelinji zajtrk je definitivno eden najboljših slovenskih filmov. (Drncl)

Bravo za prejšnji komentar:):) Ma res je tako zakaj nebi govorili narečja.? Meni je film osebno všeč. (curocuro)

In govorica v filmu, kakršna koli je bila, bila je slovenska, je šla v uho (vsaj moje) veliko lažje kot »ljubljansčina«. Jasn,ne. (nesesekirat)

Sam sem primorec in me tole narečje v filmu ni prav nič zmotilo. Se strinjam s tem, da gre žabarjem malo na jetra, ker v filmu niso slišali svojega blesavega kvakanja in je zanje film šrec preveč kmečki. Če sm jest vse zastopu, pol bojo tud žabarji. Govorjenje v narečju daje temu filmu poseben čar. Če bi govorili knjižno slovenščino bi blo povsem drugač. (klemenix)

ta jezik je veliko bližje govorici vaših prednikov kot pa današnja počefurjena ljubljansčina (ghostrecon)

Vam žabarom ni čudno da vam film ni vreden če ne razumete jezika. Mi štajerci in pa prekmurci razumemo in vemo za kaj se gre v filmu, ne pa vi žabari, ki nimate pojma o pojmu. ŽABE (JaNyG)

Se podpišem... Če bi ljuba Slovenija vedela kako je v Ljubljani slovenščina povozena od čefurščine, bi najbrž stekel postopek za izbiro nove prestolnice... (milan-veliki)

(http://www.rtvsl.si/?c_mod=pda&op=comments&id=158164&page=13)

Bolj umirjena in strpna je bila razprava o slovenskih narečjih, ki je potekala na naslovu <http://med.over.net/forum5/read.php?151,8043536>:

Tako kot je meni najljubše primorsko narečje! Poleg gorenjskega seveda. Gorenjsčino (na »va) večinoma govorijo še vedno na deželi - Žirovnica in okoliške vasi, v krajih do Kranja, Tržič, Bled, Bohinj, v zgornjesavski dolini, itd. skratka ta meni

Ljuba govorica, je zaenkrat še zelo živa! Predstavljajte si film Cvetje v jeseni v kakšnem drugem slovenskem narečju?.. Prekmurščina je težka za razumeti ampak jo kar za silo razumem, najbrž zato, ker so vsi filmi posneti v originalni prekmurščini zelo dobri (Strici!). Spoštujem in z zanimanjem pa poslušam prav vsa narečja v Sloveniji. Od vseh pa najbolj obožujem govorico Ratečanov (Planica). Ta je pa res nekaj posebnega. Slovenija in njeni avtohtoni prebivalci Slovenci smo lahko ponosni na svoj bogati jezik!

O razočaranju nad jezikom je prav tako tekla beseda. Udeleženci praviloma niso razumeli, da je tudi jezik lahko fikcija, zato so iskali prekmurske in prleške elemente v govoru glavnih igralcev:

- (1) Z nekajmesečno zamudo sem si film končno ogledal. Film je izjemen, zasedba tudi. Malce razočaran sem nad jezikom. Če Prekmurec igra Prekmurca, želim slišati Prekmurščino, ne pa... Slišati je bilo kar nekaj lotmerščine, pa prekmurščine, a to (glavni) igralki moram oprostiti. Prepričala me je, kot vsa ekipa. Film si bom zagotovo še enkrat ogledal – v domačem kinu. ☺
- (2) Sumim, da so naše narečje namenoma malo poslovenili zaradi lažje razumljivosti, kar je morda celo prav. Spomnimo se filma Halgato, ki je imel dvoje: podnapise in obupno prekmurščino ☹
- (3) Ne, ne, ne gre za nobeno »slovenjenje« (nasprotno, v filmu govorijo bolj prleško kot sami Radgončani). Razlog je precej bolj enostaven ... svetovalec pri filmu za naše narečje je bil iz Radenec (zanesljivi viri press). ☺ Jaz sem se tudi bal, da bo naša govorica čista spakedranščina (Halgato, Strici so mi povedali), ampak kot že rečeno, sem kar zadovoljen s slišanim.
- (4) Sprejem dejstvo, ki izhaja iz zanesljivih virov, kot praviš. Na začetku filma je moja pozornost (nehote) bila usmerjena predvsem na jezik. Zato pravim, da bom film gledal še (vsaj) enkrat. Da ne bo pomote – zame je to najboljši slovenski film, ki sem si ga ogledal.

(<http://blog.domovoj.com/2007/09/20/petelinji-zajtrk/>)

Odgovor na vprašanje, ali naj bodo slovenski filmi, v katerih je filmski jezik iz panonske narečne skupine, podnaslovljeni z zbornim jezikom, je ob ogledu in analizi dveh filmov, ki sta posneta po Lainškovem scenariju oz. literarni predlogi, jasen Ne.

Traktor, ljubezen in rock'n'roll je jezikovno že tako »univerzalen« oz. neprekmurski (zaradi slabše narečne govorne ubeseditve obeh glavnih igralcev), da »prevoda« res ne potrebuje – filmski jezik in podnapisi so praviloma zelo podobni, predvsem pa ni zahtevnih dialogov z mnogo razlikovalnega besedja, zaznavno drugačno skladenjsko zgradbo in frazeologijo.

Petelinji zajtrk je jezikovno zahtevnejši, filmski jezik je fikcija, s katero režiser poudarja, da je dogajalni prostor »bogu za hrbtom«, nekje v Prekmurju ali Prlekiji, zato je tak, neljubljanski, nesrediščni, od nekod iz jezikovnega obrobja, tudi jezik. Ali sta to fiktivna prleščina oz. štajersščina, kot misli režiser, ali pa je to slovenskogoriško narečje, kakršno se govori v realnem prostoru v Gornji Radgoni in okolici, za vprašanje o podnaslavljanju niti ni pomembno. Če film spremljamo le s podnapisi, izgublja, saj niso del filmske fikcije, v katero sodi celotna zvočna kulisa, vključno z jezikovno upodobitvijo, ki jo ustvarijo igralci z lektorjem in tonskim mojstrom ter nato še montaža zvoka. Za dober film se splača potruditi in prisluhniti različnim slovenskim narečjem, ne le panonskim, ter tako umetnino na filmskem platnu zaznati v vseh odtenkih, ki jih režiser povezuje v filmsko in s tem tudi jezikovno (če se tako odloči) fikcijo. To je tako, kot s prevodom knjige.

Viri in literatura

Anton AŠKERC, 2013: Pogovor. Ruska antologija v slovenskih prevodih. *Prevajalci o prevodu. Od Trubarja do Župančiča*. Ur. Marija Stanonik. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU. 153–155.

– –, 2013a: Ivan Vesel. Ruska antologija v slovenskih prevodih. *Prevajalci o prevodu. Od Trubarja do Župančiča*. Ur. Marija Stanonik. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU. 157–159.

Anton BAJEC, Rudolf KOLARIČ, Mirko RUPEL, Jakob ŠOLAR, 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS.

Midhat BEGIĆ, 1973: »Istraživanje ljudskih sudbina«. *Kritičari o Meši Selimoviću*. Ur. Larisa Lagumdžija. Sarajevo: Svjetlost. 9–17.

Gerhard J. BELLINGER, 1997: *Leksikon mitologije*. Ljubljana: DZS.

Anja BENKO, Mihaela KOLETNIK, 2013: Strokovni narečni jezikovni slovar na primeru koroške in panonske leksike s tematskega polja »vrt in sadovnjak«. *Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora*. Ur. Marko Jesenšek. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 93). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru. 129–196.

Anja BENKO, Zinka ZORKO, 2008: Rokopisni slovar Luka Sienčnika v primerjavi z gesli v Pleteršnikovem slovarju in z narečnimi ustreznici s Strojne, Šentanela in Kaple. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. Ur. Marko Jesenšek. (Zora, 56). Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru. 274–289.

Elizabeta BERNJAK, 2011: Interference v slovensko-madžarskem jezikovnem stiku = Interferenciajelenségek a szlovén-magyar nyelvi érintkezésben = Interference phenomena in the contact of Slovenian and Hungarian. *Szépbe szőtt hit –: köszöntő könyv Varga József tiszteletére*. Ur. Anna Kolláth in Annamária Gróf. (Muratáj, 1–2). Maribor: Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék; Lendava: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. 30–41.

Elizabeta BERNJAK, 2011a: Slovenski, madžarski in nemški pregovori v protistavi, *Studia Slavica Savariensia* 1/2, 33–40.

France BEZLAJ, 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika. A–J*. Ljubljana: SAZU, Mladinska knjiga.

– –, 1982: *Etimološki slovar slovenskega jezika. K–O*. Ljubljana: SAZU, Mladinska knjiga.

– –, 1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika. P–S*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Mladinska knjiga.

Julijana BIZJAK MLAKAR, 2016: *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*. Ministrstvo za kulturo. http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/

Miodrag BOGIĆEVIĆ, 1973: Derviš i smrt Meše Selimovića. *Kritičari o Meši Selimoviću*. Ur. Larisa Lagumdžija. Sarajevo: Svjetlost. 46–55.

Franček BOHANEČ, 1983: Potrčeva spoznavna in oblikovalna moč. *Ivan Potrč: Izbrano delo. Besede*. Šesta knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 431–446.

Silvija BOROVIK, 2013: Postali bomo tujci v hiši domačinov. *Delo, Sobotna priloga, Pisma bralcev* (7. 12. 2013).

– –, 2014: Gradivo: Slovesnost ob 200-letnici Pleteršnikovega muzeja v Pišecah in okrogla miza Slovensko slovaropisje (Pišece, 2. 10. 2014). O vlogi slovenščine kot jeziku znanosti (Prispevek k diskusiji). *Slavia Centralis* 2, 106–110.

– –, 2016: *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, red. prof. dr. Silvija Borovnik (http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/).

– –, 2016a: Slovenščina kot jezik znanosti in univerzitetnega izobraževanja. *Delo* (31. 3. 2016), 5.

– –, 2016b: Rektor naj bo varuh, ne grobar slovenščine. *Delo* (2016, št. 118), 5.

– –, 2016c: Operacija zdravega telesa. *Večer* (13. 6. 2016), 16.

– –, 2016č: Internacionalizacija, nova kvaliteta visokega šolstva z odpovedovanjem slovenščini. *Delo* (13. 8. 2016), 6–7.

Marja BORŠNIK, 1956: Prežihov Voranc. *Jezik in slovstvo* 2/1, 1–8; 2/2, 56–68.

Marja BORŠNIK (ur.), 1957: *Prežihov zbornik*. Maribor: Obzorja.

Anton BREZNIK, 1924: *Slovenska slovnica*. Tretja izdaja. Prevalje: Tiskarna Družbe svetega Mohorja.

Vera BRNČIČ, 1966: M. J. Lermontov, Pesmi, Junak našega časa. *Jezik in slovstvo* 4, 117–119.

Andrej BUDAL, 1938: Ivan Potrč, Sin. *Ljubljanski zvon* 58/3, 182–183.

Fran CELESTIN, 1885: Mihail Lermontov (1814–1841). *Slovan* 2/16 (15. 8. 1885).

Jožica ČEH STEGER, 2006: O Potrčevi predvojni pripovedni prozi. *Jezik in slovstvo* 54/2, 221–231.

—, 2012: O Potrčevi zgodnji kratki prozi. Ivan Potrč: *Prepovedano življenje*. Maribor: Litera. 277–303.

DAAD Memorandum = Memorandum zur Förderung des Deutschen als Wissenschaftssprache (https://www.daad.de/de/download/broschuere_netzwerk_deutsch/Memorandum_veroeffentlicht.pdf).

Tine DEBELJAK, 1939: *Anton Martin Slomšek. Knjiga njegovih misli in življenja*. Ljubljana: Založba Tabor.

Matija DERMASTIA, 1978: O delavcu nimamo niti črtice. Intervju: Ivan Potrč. *Teleks* 34/15, 12–15.

Dom in svet 1903 = L–K, Profesor Korš o Ruski antologiji. *Dom in svet* 16/12, 764–765.

Dom in svet 1906 = I. M., Žurnal ministerstva narodnago prosvetščeniya. *Dom in svet* 19/8, 503.

Dom in svet 1943 = Ur., Drobiž iz Kettejev ostaline. *Dom in svet* 55/1, 158.

Domači prijatelj: *Vydov mesečnik*, letnik 1. V Pragi, 1. aprila 1904.

Drago DRUŠKOVIČ, 1962: Prežihov Voranc. *Študije in fragmenti*. Ur. Marja Boršnik. Maribor: Založba Obzorja. 335–372.

—, 1979: Trije rokopisi Prežihovega Voranca. Prežihov Voranc: *Greh na odoru / Solzice / Gospodstvo polje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

—, 1982: O Solzicah po zapisih iz dnevnika 1942. *Kruh upanja: spomini na Prežiha*. Ur. Kristina Brenk. Ljubljana: Borec.

—, 1983: *Prežihov Voranc*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Drago DRUŠKOVIČ (ur.), 1979: *Kuhar, Lovro - Prežihov Voranc*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Branko ĐURIĆ - ĐURO, 2011: »Za vse je kriv rock'n'roll«. *Delo*, 30. 11. 2011 (<http://www.delo.si/kultura/film/branko-Duric-Duro-za-vse-je-kriv-rock-n-roll.html>).

Umberto ECO, 2009: *Zgodovina lepote*. Ljubljana: Modrijan.

Manca ERZETIČ, 2016: *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*: mag. Manca Erzetič (http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/).

Silvo FATUR, 2011: Materinščina je jezik srca. *Delo*, 5. 3. 2011 (<http://www.delo.si/kultura/knjizevni-listi/silvo-fatur-materinscina-je-jezik-srca.html>).

Kajetan GANTAR, 2014: Kakšno osiromašenje! *Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti*. Ur. Andrej Inkret. (Razprave, Dissertationes XXII). Ljubljana: SAZU. 43–44.

Alain GHEERBRANT, 2006: *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Helga GLUŠIČ, 2002: *Slovenska pripovedna proza v drugi polovici dvajsetega stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.

Branko HOFMAN, 1978: *Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Marjeta HUMAR, Mojca ŽAGAR KARER (ur.), 2010: *Nacionalni jeziki v visokem šolstvu*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU.

Iztok ILICH, 2003: Ivan Potrč – čuteči socialni realist. *Ivan Potrč: ob 90-letnici rojstva in 10-letnici smrti*. Ur. Iztok Ilich. Slovenska klasika. Ljubljana: DZS. 421–442.

Andrej INKRET (ur.), 2014: *Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti*. (Razprave, Dissertationes XXII). Ljubljana: SAZU.

Izjava 2014 = Izjava razpravljavcev in udeležencev prvega srečanja Kulturnega foruma. Dvorana Slovenske matice v Ljubljani, 23. 4. 2014. Izjava 2013 = *Izjava slovaropisne sekcije Slovenskega slavističnega kongresa, 4. oktobra 2013 v Novi Gorici*. Slovensko slovaropisje danes (<http://641.gvs.arnes.si/>).

Anton JANEŽIČ, 1911: *Slovenska slovnica*. Celovec: Tiskarna Družbe svetega Mohorja.

Mira JELOVŠEK ŠKRINJARIČ, 1978: Moja mati Zofka Kvedrova. Zofka Kveder: *Vladka, Mitka, Mirica*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 249–261.

Marko JESENŠEK, 2001: Slovenščina danes. *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku*. Ur. Emil Tokarz. Katowice, Śląsk. 167–178.

– –, 2005: Muhasto pismo in Kersnikov podlistek proti maturi in eseju. *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 167–176.

– –, 2005a: *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Krakow: Universitas.

– –, 2005b: Synonym use in the vocabulary of Caf's translation of Robinson Mlajši. *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Krakow: Universitas. 321–331.

– –, 2005c: *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. (Zora, 33). Maribor: Slavistično društvo Maribor.

– –, 2009: Slovenski jezik in Evropska zveza. *Slavia Centralis* 2/2, 7–23.

- –, 2010: Język słoweński a Wspólnota Europejska. *Świat Słowian II*. Ur. Krzysztof Feruga, Libor Pavera. Bielsko-Biała: Akademia Techniczno-Humanistyczna. 109–124.
- –, 2010a: Slovenski knjižni jezik med središčem in obrobjem – normativnost in/ali partikularizem. *Vloge središča: konvergenca regij in kultur*. Ur. Irena Novak-Popov. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 21). Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 13–22.
- –, 2011: Položaj slovenskega jezika v Maistrovem času. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 2/3, 230–244.
- –, 2011a: Ezikova politika i ideologija v slovenskoto panonsko ezikovo zemljišče. *Istina, mistifikacija, lža v slavyanskite ezici, literaturi i kulturi: sbornik s dokladi ot Desetite nacionalni slavyistični četenija, posveteni na 90-godišnjata ot roždenieto na prof. Svetomir Ivančev, 22–24 april 2010*. Sofia: Sofijski universitet »Sv. Kliment Ohridski«, Fakultet po slavyanski filologii, Katedra po slavyanski literaturi, Katedra po slavyansko ezikoznanie. 31–38.
- –, 2011b: *Ali je danes res skoraj vse dovoljeno?* Intervju na temo Slovenistika v regijah, v oddaji Radijska tribuna, Radio Maribor 5. 10. 2011, 9.30 do 10.00. 2011 (<http://www.rtv slo.si/mojavdio/radiomaribor/radijska-tribuna-05-10-2011/8076/>).
- –, 2011c: Dvojnični razvoj slovenskega jezika v alpskem in panonskem jezikovnem okolju = The Slovene language duality development in the Alpine and Pannonian linguistic environment. *Studia slavica* (Ostrava) 15, 193–201.
- Marko JESENŠEK, 2011č: The problems of Slovene as a so-called »small language« in the European Union and European Scientific Area. *Challenges for foreign philologies. Part 1, The Bologna process and new curricula*. Ur. Agnieszka Będkowska-Kopczyk, Ljiljana Šarić, Libor Pavera. Bielsko-Biała: ATH. 126–137.
- –, 2012: Jezikovne značilnosti slovenskega prevoda Selimovičevega romana Derviš in smrt = Sprachliche Besonderheiten in der slowenischen Übersetzung des Romans Derviš in smrt (Der Derwisch und der Tod) von Meša Selimović. *A svet je kroženje in povezava zagonetna*. Ur. Vida Jesenšek, Alja Lipavac Oštir, Melanija Fabčič. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 84). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. 193–204.
- –, 2012: Razvojno-zgodovinska dinamika slovenskega jezika = Razvoj i istorijska dinamika slovenačkog jezika. *Filologija i univerzitet: tematski zbornik radova*. Ur. Bojana Dimitrijević. (Biblioteka Naučni skupovi, tom 1). Niš: Filozofski fakultet. 932–943.
- –, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.
- –, 2013a: Slovene in contact with European Danube and Alpine regions. *Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora*. Ur. Marko Jesenšek. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 93). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. 9–37.

– –, 2013b: The Slovene language duality development in the Alpine and Pannonian linguistic environment. *Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora*. Ur. Marko Jesenšek. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 93). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. 39–80.

– –, 2014: Slovenščina kot učni jezik na slovenskih univerzah. *Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 50. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. 42–49.

– –, 2014a: Domoljubje v znanosti in visokem šolstvu. *Maistrov glas* 1, 7–10.

– –, 2014b: Lermontov v slovenščini. *Jeziki, literature in kulture v stiku*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerza. 5–26.

– –, 2015: Jadro Lermontova v slovenskih prevodih. *Tvorčestvo M. Ju. Lermontova: motivi, teme, prevodi*. Ur. Natalija Kaloh Vid. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 107). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. 26–42.

Vida JESENŠEK, 2003: Konfrotativna frazeologija s kognitivnih vidikov. *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici: zbornik radova sa savjetovanja održanog 18 i 19 svibnja 2001 u Opatiji*. Ur. Diana Stolac, Nada Ivanečić, Boris Pritchard. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 335–344.

– –, 2008: *Begegnungen zwischen Sprachen und Kulturen: Beiträge zur Phraseologie*. Bielsko-Biala: Akademia Techniczno-Humanistyczna.

– –, 2008a: Slowenische Kollokationen im Wörterbuch, *Lexicographica* 24, 135–148.

– –, 2016: *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, prof. dr. Vida Jesenšek (http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/).

Vida JESENŠEK, Ernst H. WIEGAND, 2009: Zum Stand und zu den Perspektiven der allgemeinsprachlichen Lexikographie mit Deutsch und Slowenisch, *Lexikos* 19, 94–143.

Monika KALIN GOLOB, 2012: Jezik slovenskega visokega šolstva: med zakonodajo, strategijo in vizijo. *Slovanski jeziki: iz preteklosti v prihodnost*. Ur. Vojko Gorjanc. Ljubljana: Znanstvena založba FF UL. 95–109.

– –, 2013: Jezikovna politika slovenskega visokega šolstva. *Slavistična revija* 61/2, 395–412.

Monika KALIN GOLOB et. al., 2014: *Jezikovna politika in jezik visokega šolstva v Sloveniji*. (Knjižna zbirka Stičišča). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.

Monika KALIN GOLOB, Marko STABEJ, Mojca STRITAR, Monika ČERV, 2012: Primerjalna študija o učenem jeziku v visokem šolstvu v Republiki Sloveniji in izbranih evropskih državah. (Knjižna zbirka Stičišča). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Janez KEBER, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: ZRC.

Kette, ZD = France KOBLAR, 1976: *Dragotin Kette. Zbrano delo. Druga knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Mile KLOPČIČ, 1961: *Izbrano delo Mihaila Jurjeviča Lermontova*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

– –, 1965: Življenje Mihaila J. Lermontova. *M. J. Lermontov: Pesmi, Junak našega časa*. Ljubljana: Knjižnica Kondor.

– –, 1970: *Lermontov*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Matjaž KMECL, 1995/96: Uvodna misel. *Jezik in slovstvo* 40/1–2, 3–4.

France KOBLAR (ur.), 1976: *Dragotin Kette. Zbrano delo. Druga knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

– –, 2013: Medved, Anton (1869–1910). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU (<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi356154/#slovenski-biografski-leksikon>, 24. julij 2014).

Kristina KOČAN ŠALAMON (ur.), Natalia KALOH VID (ur.), 2015: *Sanje. Izbrano delo Lermontova*. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 104). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.

Mihaela KOLETNIK, Alenka VALH LOPERT, 2012: Intralingual subtitling of the Slovene dialectal film Petelinji zajtrk (Rooster's breakfast). *Intralinea on line translation journal* (<http://www.intralinea.org/specials/article/1844>).

Mihaela KOLETNIK, Alenka VALH LOPERT, Zinka ZORKO, 2009: Translating from Standard Slovene into Carinthian and the Prekmurje Dialects in Slovene films. *inTRAlinea*, Special Issues (http://www.intralinea.it/specials/dialectrans/eng_open.php).

Tomo KOROŠEC, 2007: Prispevek k razpravi o jeziku znanosti in visokošolskega izobraževanja na Slovenskem. *Jezik in slovstvo* 52/5, 93–94.

Jože KORUZA, 1957: Življenjska pot Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca. *Prežihov zbornik*. Ur. Marja Boršnik. Maribor: Obzorja. 167–220.

– –, 1982/1983: Prežihov Voranc in ljudska pesem. *Jezik in slovstvo* 28/7–8, 265–272.

Manca KOŠIR, 1982: Intervju Sodobnosti: Ivan Potrč. *Sodobnost* 30/4, 337–349.

Mira KRAJNC IVIČ, 2009: Implikativno komuniciranje in oblikovanje soslednih parov: (na gradivu v slovenskem jeziku in o njem). *Jezikoslovni zapiski* 19/1, 187–197.

Boža KRAKAR VOGEL, 2012: Mnenje Slavističnega društva Slovenije o Nacionalnem programu za jezikovno politiko (NPJP) 2012–2016. *Pregled uradnih odzivov na delovno besedilo Resolucije*. (http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCcQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mizks.gov.si%2Ffileadmin%2Fmizks.gov.si%2Fpageuploads%2FSlovenski_jezik%2Fresolucija%2FODZIVI_na_del_besed_resolucije_URADNI_-_za_objavo_na_spletni_strani.pdf&ei=pzpeU6j9NsnnYgOsolG4Cg&usq=AFQjCNHrn3ML9dBoulozYUbFFZXbehEYoQ&sig2=WUbfQFodsoCRXZPI-GRRxjg).

– –, 2014: *Pripombe Slavističnega društva Slovenije (SdS) na 12. člen predloga Zakona o visokem šolstvu (ZVS)*. (<http://641.gvs.arnes.si/>).

Martina KRIŽAJ ORTER, Marja BEŠTER, 1995/96: Prenova jezikovnega pouka pri predmetu slovenski jezik. *Jezik in slovstvo* 40/1–2, 5–15.

Franc KRIŽNAR, 2006: Repertoar samospeva na Slovenskem ali/in slovenskega samospeva 19. stol. V fonoteki – glasbenem arhivu Radia Slovenija in njegovi izvajalci. *Muzikološki zbornik* 42/2, 111–155.

Števan KÜZMIČ, 1771: *Nouvi zákon ali testamentom Goszpodna nasega Jezusa Krisztusa*. V Halli Saxonskoj.

Zofka KVEDROVA, 1978: *Odsevi iz pripovednih in dramskih del*. (Kondor 119). Ljubljana: Mladinska knjiga.

Zofka KVEDROVA, 1980: *Njeno življenje*. Maribor: Založba Obzorja.

– –, 1978: *Vladka, Mitka, Mirica*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Evgen LAMPE, 1901: Ruska antologija v slovenskih prevodih. *Dom in svet* 14/8, 158.

Janko LAVRIN, 1973: *Lermontov*. Maribor: Založba Obzorja.

Lino LEGIŠA, 1969: *Zgodovina slovenskega slovstva VI. V ekspresionizmu in novi realizem*. Ljubljana: Slovenska matica.

Anton Tomaž LINHART, 2003: *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*. Beseda. Elektronska knjiga. Omnibus (<http://www.omnibus.se/beseda/pdf/172-X.pdf>).

Ljubljanska izjava. Ljubljana 2010.

Janez LOGAR (ur.), 1966: *Janez Mencinger. Zbrano delo IV*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

M. S., 1976 = Dr. Leo Baebler. *Loški razgledi, 1976/23*. URN:NBN:SI:DOC-4IN-PV8ZC (<http://www.dlib.si>).

Joža MAHNIČ, 1964: Obdobje moderne. *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ur. Lino Legiša. Ljubljana: Slovenska Matica.

- –, 1967: *Oton Župančič, Zbrano delo IV*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Zlatko MARKUS, 1973: Derviš i smrt. *Kritičari o Meši Selimoviću*. Ur. Larisa Lagumdžija. Sarajevo: Svjetlost. 56–66.
- Janez MENARD, 1978: Pesniški prevod – del naše splošne kulture. *Sodobnost* (1963), 26/3, 271–280.
- Mencinger, ZD = Janez LOGAR (ur.), 1966: *Janez Mencinger. Zbrano delo IV*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Fran MILIČINSKI, 1923: *Dvanajst kratkočasnih zgodbic*. (Splošna knjižnica, 21). Ljubljana: Zvezna tiskarna in knjigarna.
- Janko MODER (ur.), 1985: *Slovenski leksikon novejšega prevajanja*. Koper: Lipa.
- Janez MRDAVŠIČ (ur.), 1983: *Odmev živega človeka in krajine*. Ravne na Koroškem: Koroška osrednja knjižnica dr. Franc Sušnik: Kulturna skupnost.
- Erna MUSERJEVA, 1970: Zofka Kvedrova. *Zofka Kvedrova, Odsevi iz pripovednih in dramskih del*. (Kondor 119). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- –, 1978: Ob stotem rojstnem dnevu Zofke Kvedrove. Zofka Kvedrova: *Vladka, Mitka, Mirica*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- –, 1980: Spremnna beseda. Zofka Kvedrova. *Njeno življenje*. Maribor: Obzorja.
- Marko NABERŠNIK, 2008: *Petelinji zajtrk: scenarij največjega sodobnega slovenskega filmskega hita*. Ljubljana: UMco.
- Aleš NAGODE, 2012: http://zkpprodaja.si21.com/sl/Resna_glasba/Pia_Brodnik_in_Matija_Potisk_nemski_muži-nemski_samospevi_Benamina_Ipavca_1829-1908/.
- France NOVAK, 1960: Dve pesnitvi Lermontova v slovenščini. *Sodobnost* 8/12, 1145–1147.
- Marjeta NOVAK KAJZER, 1993: *Kako pišejo*. Ljubljana: Mihelač.
- Klaus Detlef OLOF, 1985: *Maiglöckchen: elf Kindheitsgeschichten*. Prežihov Voranc: *Solzice*. Klagenfurt: Drava, [Trieste]: Editoriale stampa triestina, cop.
- Klaus Detlef OLOF, 1993: *Maiglöckchen*. Klagenfurt, Salzburg: Wieser.
- –, 1993a: Prevodu Prežihov Solzic na rob. *Prežihov Voranc: 1893–1993. Zbornik prispevkov s simpozija ob 100-letnici rojstva*. Ur. Janez Mrdavšič, Jože Pogačnik. Maribor: Kulturni forum.
- Nuccio ORDINE, 2015: *Koristnost nekoristnega*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Janez OREŠNIK, 2016: Gospa Univerza in smrklja Slovenščina. *Delo, Sobotna priloga*, Pisma bralcev (28. 5. 2016), 30.
- Martina OROŽEN, 1996: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

– –, 1996a: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Boris PATERNU, 2014: Evropa govori v razklanem jeziku. *Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti*. Ur. Andrej Inkret. (Razprave, Dissertationes XXII). Ljubljana: SAZU. 41–42.

– –, 2014a: Teze k razpravi o slovenskem jeziku na univerzi in v znanosti. *Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti*. Ur. Andrej Inkret. (Razprave, Dissertationes XXII). Ljubljana: SAZU. 31.

Maks PLETERŠNIK, 1895: *Slovensko-nemški slovar*. Prvi del, A–O. Drugi del, P–Ž. Ljubljana: Knezoškofijstvo.

Katarina PODBEVŠEK, 2007: *Govorna interpretacija literarnih besedil v pedagoški in umetniški praksi*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

Jože POGAČNIK (ur.), 1993: *Prežihov Voranc: 1893–1993*. Maribor: Kulturni forum. 120–125.

Breda POGORELEC, 1961: O pluskvamperfektu v knjižni slovenščini. *Jezik in slovnstvo* 6/5, 152–160.

Politična agenda Komisije za večjezičnost, Bruselj 23. 2. 2007 (<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/80&format=HTML&aged=1&language=SL&guiLanguage=en>).

Radovan POPOVIĆ, 1988: *Život Meše Selimovića*. Beograd: BIGZ.

Dragan POTOČNIK, 2006: Sufizem, mistična smer v islamu. *Večer* (3. 6. 2006), 39.

– –, 2007: Sufizem: s plesom do stanja univerzalne ljubezni. *Gea* (november 2007), 56–59.

Ivan POTRČ, 1950: Kritika – O Koprivčevih Sestankih. *Novi svet* 5/5, 444–451, 543–548.

– –, 1961: Anketa o pluskvamperfektu. *Jezik in slovnstvo* 6/7, 235–236.

– –, 1975: Osebnost in gluha provinca. *Josip Vidmar*. Ljubljana: DZS. 123–127.

– –, 1977: Jezik – to je pisateljeva podoba. *Sodobnost* 25/4, 332–334.

– –, 1980: Torzo. *Sodobnost* 28/10, 849–851.

– –, 1983: *Izbrano delo. Besede*. Šesta knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

– –, 1990: Zgodaj že po svoji poti. *Borec* 42/12 (Franček Bohanec, Literarno omizje. Ljubljana: Mladika), 121–132.

Predlog 2014 = *Predlog Zakona o visokem šolstvu (ZViS-I)*, 14. 4. 2014 (http://www.mizs.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/predlogi_predpisov/).

France PREŠERN, 1974: *Poezije doktorja Franceta Prešerna*. Ljubljana: Prešernova družba.

PREŽIHOV Voranc, 1949: *Solzice*. Ilustrator France Mihelič. Ljubljana: Mladinska knjiga.

– –, 1962–1990. *Zbrano delo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ivan PRIJATELJ, 2013: Puškin v slovenskih prevodih (1901). *Prevajalci o prevodu. Od Trubarja do Župančiča*. Ur. Marija Stanonik. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU. 165–211.

Program GM 1914 = *Dva koncerta v proslavo spomina slov. skladateljev bratov dr. Benjamina in dr. Gustava Ipavca* (05. 01. 1914) (<http://www.dlib.si>).

Danijel REBOLJ, 2012: Pripombe Rektorske konference na osnutek Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2012–2016. *Pregled uradnih odzivov na delovno besedilo Resolucije* (http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCcQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mizks.gov.si%2Ffileadmin%2Fmizks.gov.si%2Fpageuploads%2FSlovenski_jezik%2Fresolucija%2FODZIVI_na_del_besed_resolucije_URADNI_-_za_objavo_na_spletni_strani.pdf&ei=pzpeU6j9NsnnYgOsoIG4Cg&usg=AFQjCNHrn3ML9dBoulozYUbfFFZXbehEYoQ&sig2=WUbfqFOdsoCRXZPI-GRRxjg).

Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011 (http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Podrocja/slovenski_jezik/RESOLUCIJA_.pdf).

Meša SELIMOVIĆ, 1969: *Derviš i smrt*. Sarajevo: Svjetlost.

– –, 1969a: *Derviš in smrt*. Prevedel Janko Moder. Ljubljana: Mladinska knjiga.

– –, 1970: *Pisci, mišljenja, razgovori*. Sarajevo: Svjetlost.

– –, 1978: *Derviš in smrt*. Prevedel Janko Moder. Ljubljana: Mladinska knjiga.

– –, 2004: *Derviš in smrt*. Prevedel Janko Moder. Posebna izdaja za Delo d. d. Ljubljana: Delo.

SJ (1983): *Slovenščina v javnosti*. Posvetovanje o slovenskem jeziku. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

Miroslav SLANA, 1981: Kadar krava slovnico požre ... Pomenek s pisateljem Ivanom Potrčem. *7D* 9/10, 18–19.

Anton Martin SLOMŠEK, 1862: Ogovor Slovincov. *Drobtinice za leto 1862/XVI*. V Marburgu: Izdalo ravnateljstvo Lavantinskega semenišča. 56–58.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Marko SNOJ, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.

– –, 2016: *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*: Slovenska akademija znanosti in umetnosti SAZU (<http://>

www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/).

– –, 2016a: Pokleka slovenska univerza pred angleščino? *Večer* (4. 6. 2016), 10.

Special Eurobaromete 243/Wavv 34.3-TNS Opinion&Social; European Commission: *Europeans and their Languages*, Fieldwork: November – December 2005, Publication: February 2006 (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_en.pdf).

Splošni religijski leksikon, 2007: Ljubljana: Modrijan.

Sporočilo komisije Svetu, Evropskemu parlamentu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. *Nova okvirna strategija za večjezičnost. Komisija evropskih skupnosti*, Com(2005)596 konč. Bruselj, 22. 11. 2005, str. 14 (http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/com596_sl.pdf).

SSKJ II, 1985 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik. Ljubljana: Državna založba Slovenije

SSKJ I-V, 1980–1995: *Slovar slovenskega knjižnega jezika. I.–V.* Ljubljana: SAZU.

Marko STABEJ, 2006: Obrisi slovenske jezikovne politike = The outlines of Slovenian language policy. *Slavistična revija* 54/1, 309–325; 685–702.

Majda STANOVNIK, 2005: *Slovenski literarni prevod 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2008: Prevzete leksemske prvine in njihova besedotvorna zmožnost v slovenščini. *Slavistična revija* 56/2, 149–160.

Franc SUŠNIK, 1968: Prežihov Voranc. *In kaj so ljudje ko lesovi. Koroški zapisi*. Maribor: Založba Obzorja.

Nada ŠABEC, 2011: Slovene-English language contact and language change, *ELOPE* (Ljubljana) 8, 31–49.

Franček ŠAFAR, 1960: Pisatelj Ivan Potrč. *Jezik in slovstvo* 5/5, 193–197, 233–239.

Jože ŠIFRER, 1967: Ivan Potrč, Onkraj zarje. *Sodobnost* 15/4, 433–436.

Abdulah ŠKALJIĆ, 1965: *Turcizmi u srbskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

Manica ŠPENDAL, 1977: Nekaj značilnosti samospevov Benjamina Ipavca. *Muzikološki zbornik* 13. 51–56.

Marcel ŠTEFANČIČ, 2008: Gospod 150.000. Kako posneti hit – v tridesetih lekcijah brez muke. *Mladina* 4, (2. 2. 2008) (<http://www.mladina.si/98255/gospod-150-000/>).

Emil TOKARZ, 2001: Powstawanie nowych standardów językowych u Słowian. *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku*. Ur. Emil Tokarz. Katowice: Śląsk. 157–164.

Jože TOPORIŠIČ, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

– – (ur.), 2001: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

– –, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

– –, 2007: *Jezikovni pogovori iz Sedem dni*. Maribor: Založba Pivec.

Jože TRONTELJ, 2014: O etični rabi slovenščine v šolstvu in znanosti. *Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti*. Ur. Andrej Inkret. (Razprave, Dissertationes XXII). Ljubljana: SAZU. 34–35.

Natalija ULČNIK, 2014: Pregovor je najboljši učitelj. Vloga in pomen pregovorov pri pouku slovenščine v 19. stoletju in danes. *Frazeologija nemškega jezika z vidikov kontrastivnega in uporabnega jezikoslovja*. Ur. Vida Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta. 36–58.

Josip VIDMAR, 1922: M. J. Lermontov, Junak našega časa. Prevedel dr. Vladimir Borštnik. V Ljubljani 1921. *Ljubljanski zvon* 42/11, 694–696.

Ada VIDOVIČ MUHA, 2003: Sodobni položaj nacionalnih jezikov v luči jezikovne politike. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ur. Simona Kranjc. (Obdobja 20). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 5–20.

– –, 2007: Slovenščina kot jezik znanosti in univerze – da ali ne. *Jezikoljubni cvetober*. (<https://sites.google.com/site/slavisticnodrustvo/cvetober/jezikoljubni-cvetober-odzivi-in-polemike>).

Ada VIDOVIČ MUHA, Boža KRAKAR VOGEL, 2007: Internacionalizacija visokošolskega programa ali zaton nacionalne univerze (Ob osnutku Nacionalnega programa visokega šolstva). *Jezikoljubni cvetober* (<https://sites.google.com/site/slavisticnodrustvo/cvetober/jezikoljubni-cvetober-odzivi-in-polemike>).

Saša VUGA, 2014: O jeziku. Ali – kot svinja z mehom (naslov ni izzivalen, kaže zgolj na ravnanje). *Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti*. Ur. Andrej Inkret. (Razprave, Dissertationes XXII). Ljubljana: SAZU. 36–39.

Franc ZADRAVEC, 1972: *Zgodovina slovenskega slovstva 6. Ekspresionizem in socialni realizem*. Prvi del. Maribor: Založba Obzorja.

– –, 1973: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Maribor: Založba Obzorja.

– –, 1974: *Slovenska besedna umetnost v prvi polovici dvajsetega stoletja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

– –, 1980: *Elementi slovenske moderne književnosti*. Murska Sobota: Pomurska založba.

– –, 1993: Prežihov »kolektivni roman«: (na primeru Jamnice). *Sodobnost* 41/11–12, 1006–1012.

– –, 2010: *Satira in groteska v slovenski literaturi: študije o slovenski književnosti*. Murska Sobota: Franc-Franc.

Zakon o javni rabi slovenskega jezika (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200486&stevilka=3841>).

ZD 1, 1962 = Prežihov Voranc, 1962. *Zbrano delo. Prva knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Zinka ZORKO, 2009: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 64). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.

Alojzija ZUPAN SOSIČ, 2010: Slovenščina ali angleščina? *Nacionalni jeziki v visokem šolstvu*. Ur. Marjeta Humar, Mojca Žagar Karer. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 63–66.

Beno ZUPANČIČ, 1977: Novo ni isto kot primitivno in nepismeno. *Sodobnost* 25/4, 334.

Mojca ŽAGAR KARER, Marjeta HUMAR (ur.), 2010: *Nacionalni jeziki v visokem šolstvu*. Ljubljana: Založba TRC.

Andreja ŽELE, 2016: Dejanska raba slovenščine v strokah. *Delo* (23. 4. 2016), 5.

—, 2016a: Kako je s slovenščino v strokah? *Večer* (9. 7. 2016), 11.

Red. prof. dr. Marko Jesenšek je avtor znanstvene monografije *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi*, ki je pripravljena za objavo v mednarodni knjižni zbirki Zora. V recenzijo sem dobila rokopis in podajam naslednjo oceno:

Znanstvena monografija Marka Jesenška je izvirno delo, namenjeno bralcem, ki jih zanimajo jezikovna politika in jezikovno načrtovanje v Republiki Sloveniji ter vprašanja slovenskega jezika v literaturi in kulturi. Je zelo aktualna in temeljnega pomena za razumevanje vloge in pomena slovenskega jezika v našem visokem šolstvu (razvoj slovenske znanstvene in strokovne terminologije). Pomembna je zlasti za širjenje spoznanja, da mora slovenski jezik ostati učni jezik slovenskega visokega šolstva in se ga v programih ne sme v celoti zamenjevati z nadomestnim angleškim.

Monografija je razdeljena na dva dela: *Jezikovna politika* in *Med literaturo in jezikom*.

V poglavju *Jezikovna politika* je v ospredju razmišljanje o rabi slovenskega učnega jezika na slovenskih univerzah. Gre za zelo aktualno tematiko, ki je povezana s Predlogom Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu. Jesenšek analizira 1. člen tega Predloga in polemizira z zamislijo, da naj bi »na slovenskih univerzah slovenski profesor predaval slovenskim študentom v tujem jeziku«, oz. s predlogoma, da bi lahko visokošolski zavodi v tujem jeziku izvajali »študijske programe, če se primerljivi študijski programi ali deli študijskih programov na visokošolskem zavodu izvajajo tudi v slovenskem jeziku« in »študijske programe ali dele študijskih programov, če pri njihovem izvajanju sodelujejo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine ali je vanje vpisano večje število tujih študentov«. Z analizo položaja slovenskega jezika v preteklosti (od Brižinskih spomenikov do danes) zavrača zmotno prepričanje, da je anglikacija slovenskega visokega šolstva potrebna zaradi internacionalizacije, prijaznosti do tujih študentov in odprtosti slovenskega univerzitetnega prostora za tuje predavatelje. Opozarja na logično povezavo med jezikovno samobitnostjo in narodnostnim vprašanjem ter našim preživetjem oz. prepoznavnostjo v globalnem svetu. Sklicuje se na Firenško resolucijo, v kateri je leta 2014 zapisano, da nadomestna angleščina na univerzah »omejuje« razvoj nacionalnih jezikov in »ogroža jezikovno pestrost« Evropske zveze, s tem pa »pomembne znanstvene tradicije drugih jezikovnih skupnosti izgubljajo na veljavi«. Jesenšek opozarja na nemško izkušnjo in njihovo vračanje nacionalnega jezika v univerzitetne predavalnice (z uvajanjem tujejezičnih predavanj je močno padla kakovost visokega šolstva, saj pri tem peša sporazumevalna vloga v predavalnicah: predavatelj v nematernem jeziku ne zmore ubesediti vseh razsežnosti dane predmetnosti, študent pa v nematernem jeziku sprejema (razume) manj, kot bi v materinščini). Predavanja v tujem jeziku pa seveda ne smemo in ne moremo enačiti z idejo plurilingvizma. Jesenšek to razlaga z jezikovno politiko Evropske zveze, v kateri, kot piše, »ni univerzalne kulture, ene vere ali enega, univerzalnega jezika, zato je potrebno ustaviti zahteve po angleških predavanjih v slovenskem visokem šolstvu«. To misel potrjuje tudi s prikazom nemške in nizozemske izkušnje, kjer so zablodo s tujejezičnimi predavanji priznali in jo poskušajo popraviti s ponovnim uveljavljanjem nacionalnega jezika v nemški rektorski konferenci, enako tudi na Nizozemskem. Jesenšek o tem razpravlja v podpoglavjih *O slovenščini kot jeziku znanosti in univerzitetnega izobraževanja*, *Domoljubna davorija in usojenost jezika*, *»S Slovenci ne drugi, tem gre, Slave pesem, lajati, tace lizati«*, *Slovenščina kot učni jezik na slovenskih univerzah*; za ta del znanstvene monografije je značilno spoznanje, da »je nespoštovanje slovenskega jezika kot temeljne nacionalne, družbene in tudi osebne vrednote jezikovno odpadništvo, ki izhaja iz pomanjkanja moralnih vrednot oz. iz njihovega prevrednotenja.« Položaj slovenščine v širšem evropskem prostoru je

predstavljen v podpoglavjih *Slovenski jezik in Evropska zveza* ter *Slovenski jezik v globalnem evropskem prostoru*, poglavje o jezikovni politiki pa zaključuje razmislek o prenovi pouka slovenskega jezika v srednjih šolah in podpoglavje o temeljnem normativnem priročniku slovenskega jezika, tj. pravopisu.

V poglavju *Med literaturo in jezikom* Jesenšek predstavlja izrazno moč slovenskega jezika kot polnofunkcijsko razvitega jezika Evropske zveze v literarnih delih slovenskih avtorjev (Zofka Kveder, Prežihov Voranc, Ivan Potrč) in prevajalcev tujega leposlovja (Selimović, Lermontov) v slovenski jezik. Izpostavljen je pomen maternega jezika, jezika okolja in tujih jezikov v literaturi in kulturi slovenskih avtorjev in prevajalcev oz. vprašanje o vlogi in pomenu slovenskega knjižnega jezika v delih navedenih avtorjev. Glede razmerja med knjižnim jezikom in narečjem avtor monografije ugotavlja, da se je knjižna norma na slovenskem precej sprostila in da danes ni več mogoče govoriti o grdih narečjih in pravilnem knjižnem jeziku – gre za različne funkcije jezika, ki se lahko uporabljajo v različnih govornih položajih, tudi v literaturi in filmih. Slovenski filmi, ki so posneti v narečni govorici, zato ne potrebujejo podnapisov v knjižnem jeziku. »Preseči je potrebno razmišljanje, da Slovenci razumejo narečja gorenjske in dolenske narečne skupine, tudi iz koroške, štajerske, primorske in rovtarske, ne pa tudi iz panonske narečne skupine, tj. prekmursko narečje z vsemi podnarečji.«

Šesta znanstvena monografija Marka Jesenška je napisana v slovenskem jeziku (svoje raziskave objavlja tudi v angleškem, nemškem, poljskem, ruskem in hrvaškem jeziku), čeprav ga nekateri naši znanstveniki poskušajo zaradi »mednarodne primerljivosti«¹ zamenjati z nadomestnim globalnim jezikom znanosti – angleščino. Jesenšek upošteva najsodobnejšo slovensko znanstveno terminologijo, za njegovo pisanje je značilno jasno izražanje (slogovno bogat jezik, mestoma tudi humorno pisanje, ki se spogleduje z ironijo in satiro) in suvereno obvladovanje stroke, s tem pa dokazuje, da je znanost sicer univerzalna, vendar jo je potrebno razširjati v vseh jezikih, Slovenci tudi in predvsem v slovenščini.

Znanstvena monografija Marka Jesenška *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi* je urejena in opremljena po mednarodnih bibliografskih standardih in standardih za znanstveni tisk. Ocenjujem jo za odlično napisano in aktualno delo enega naših najuglednejših slovenistov in raziskovalcev slovenskega jezika, ki je v monografiji znanstveno, sistematično in izčrpno uspešno povezal vprašanja slovenske jezikovne politike in načrtovanja s slovensko literaturo in kulturo.

Red. prof. dr. Mihaela Koletnik

Monografija prof. dr. Marka Jesenška *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi* prihaja kot naročena v najbolj turbulentnem času odločanja o usodi slovenščine kot univerzitetnega jezika in jezika znanosti. Po eni strani avtor kot pretanjen poznavalec vseh izraznih možnosti, ki mu jih daje materinščina, ironizira zablude in globalno zaslepljenost univerzitetne elite pod krinko internacionalizacije, po drugi strani pa kot dober poznavalec zgodovinskega razvoja slovenskega jezika v vseh njenih najbolj prelomnih zgodovinskih trenutkih opozarja na podobno usodna razpotja, na katerih se je vselej po zaslugi peščice kulturnikov in intelektualcev ubrala prava pot, ki je Slovence in slovenstvo ohranila do današnjih dni.

V prvem delu monografije, naslovljenim z *Jezikovna politika*, sledimo položaju slovenščine v novodobnih družbeno-ekonomskih okoliščinah evropske ureditve, v kateri kljub deklarirani enakopravnosti jezikov prihaja do prevlade angleščine kot globalnega jezika, kajti iz smernic Evropske zveze (Evropa znanosti, 2003) morajo tudi evropske univerze postati finančno in z ustvarjenimi centri odličnosti konkurenčne ameriškim znanstvenim akademskim dosežkom. Most primerljivosti in sredstvo preboja pa je lahko le jezik, torej angleščina. Avtor na več mestih s primeri nemškega prostora, ki je že prepoznal negativne posledice uvajanja angleščine v svoj univerzitetni sistem, opozarja na škodljive posledice tako razumljene internacionalizacije slovenskega visokega šolstva, ki se odraža tudi v Predlogu Zakona o visokem šolstvu, v katerem se pod krinko kakovosti, odprtosti visokošolskega prostora slovenski jezik predstavlja kot cokla in omejevalnik tega razvoja. Pri tem se velikokrat pozablja, da je znanje javnih univerz javno dobro, ki mora biti dostopno v prvi vrsti vsem slovenskim davkoplačevalcem, a v resnici je raziskovanje na univerzah postalo tržno blago, ki se ga najbolje in najučinkoviteje prodaja v globalnem jeziku. To pa je po avtorjevih besedah »tek na kratko progo«, med katerim lahko zelo hitro izgubimo polnofunkcijskost slovenskega jezika, ki je temelj naše nacionalne samobitnosti.

Kako je mogoče še bolje predstaviti živost, gibkost in potrebnost slovenščine, ki najde pravi izraz za vsako še tako filozofsko poglobljeno ali pretanjeno stilno nianso pisateljevega individualnega razumevanja in ubesediteljenja sveta? Edino tako, kot se odloči avtor v drugem poglavju z naslovom *Med literaturo in jezikom*, tj. z metodološkim aparatom, ki mu ga nudita lingvistična in literarna stilistika, pokaže izrazno moč slovenščine v besedi slovenskih pisateljev. Toda hkrati izpostavi veliko odgovornost prevajalcev, ki si z (ne)veščo rabo ali omejenim poznavanjem zmožnosti lastnega jezika pri prikazu specifično kulturnega predstavnega sveta tujega okolja vrhunskih literarnih umetnin (npr. Selimovičev roman ali prevodi Lermontova) nalagajo težko breme siromašenja izvirnika in spodrseljavev pri medkulturnem posredovanju.

Monografija *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi* je apologija slovenskega jezika kot jezika izobraževanja, znanosti in umetnosti v trenutku, ko je vrednost materinščine v slovenski družbi najnižja in ponovno v primežu kratkoročno, globalno in tržno orientiranih univerzitetnih elit. Avtor tako na deklarativni ravni argumentirano svari pred pastmi visokošolske internacionalizacije in hkrati s praktičnimi lingvostilističnimi analizami dokazuje zmožnosti sklonljive slovenščine, ki se ji prav zato v tem trenutku ni treba pohlevno sklanjati pred angleščino.

Kot recenzentka monografijo glede na družbeno aktualno vsebino vsekakor priporočam za sofinanciranje.

Red. prof. dr. Irena Stramljič Breznik

